

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOSYAL HİZMET VE MANEVİYAT: SOSYAL ÇALIŞMACILAR
ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

**DOKTORA TEZİ
Hıdır APAK**

**Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali Rıza ABAY

ARALIK – 2017

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOSYAL HİZMET VE MANEVİYAT: SOSYAL ÇALIŞMACILAR
ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

DOKTORA TEZİ
Hıdır APAK

Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET

Bu tez 26/12/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)	Prof. Dr. Ali Rıza ABAY	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Fatih ŞAHİN	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Bedrettin KESGİN	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Mehmet ADAK	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Abdulhakim BEKİ	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

BEYAN
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı:

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %.....'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI :

Öğrenci Numarası :

Ana Bilim Dalı :

Programı :

Türü : () Proje () Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.

(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

Danışman

(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

ÖNSÖZ

Öncelikle Yüce Rabbime, verdiği nimet ve ihsan ettiği kolaylıklardan dolayı hamd ediyorum. Nitekim O'nun (c.c.) yardım ve inayeti olmasaydı elbette ki bu tez bitmezdi.

Çalışmamın başından sonuna kadar beni sürekli destekleyen, bana olan güvenini hissettiren, danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ali Rıza Abay'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca tez izleme komitesinde yer alarak kıymetli düşünce ve tavsiyelerini esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. Bedrettin Kesgin, Doç. Dr. Mehmet Adak ve doktora başlama sürecimde değerli tavsiyeleri ile desteklerini eksik etmeyen Yrd. Doç. Dr. Harun Ceylan'a teşekkür ederim. Jürimde bulunan, görüş ve destekleriyle bana yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Fatih Şahin'e ve Yrd. Doç. Dr. Abdulhakim Beki'ye çok teşekkür ederim. Jüriye katılarak beni onurlandırdınız.

Çalışmamın özelde nicel ve nitel kısmı, genelde ise tez ile alakalı sağlamış olduğu değerli katkıları ve bu tezin oluşumunda büyük bir payı olan geribildirimleri ile bana yol gösteren, sorduğum her soruyu sabırla dinleyerek bana yardımcı olmaya çalışan Arş. Gör. Mehmet Siyabend Kaya'ya çok teşekkür ederim.

Tez süreci boyunca beni bir an olsun yalnız bırakmayan, emeği ile bu eserin ortaya çıkmasında ince işçilik yapan Öğr. Gör. Muhammet Cevat Acar'a teşekkür ederim.

Tez döneminde her türlü destekleriyle yanımda olan başta Midyat MYO Müdürü Okt. Tarık Demir olmak üzere Aziz Ömer'e, Hüseyin Sultanoğlu'na, Ahmet Yeter'e, Suat Yıldız'a ve her fırsatta desteklerini hissettiren, yaptıklarını unutamayacağım nadide insanlara, saha araştırması süresince değerli bilgilerini paylaşan, isimlerini tek tek anamayacağım fakat yüreklerini açarak araştırmaya dâhil olan sosyal çalışmacılara, sonsuz teşekkürler...

Son olarak üzerimde var olan haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim kıymetli ve pek muhterem annem ve babama; kardeşlerime, tez yazım döneminin zor saatlerinde desteğini hiç esirgemeyen, sıkıntılı dönemlerimde yanında huzura erip sükûn bulduğum eşime ve biricik oğluma şükranlarımı sunuyorum. Sizleri seviyorum...

Hıdır APAK

26/12/2017

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	v
TABLolar	vi
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER.....	ix
Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tez Özeti	x
Yalova University Institute of Social Sciences PhD Thesis Summary.....	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ZEMİN	14
1.1. Maneviyat	14
1.1.1. Maneviyatın tanımı	14
1.1.2. Maneviyat ve anlam arayışı	16
1.1.3. Maneviyat ve din.....	18
1.1.4. Maneviyat ve bilim dünyası.....	21
1.2. Sosyal Hizmet ve Maneviyat	24
1.2.1. Sosyal hizmetin tanımı ve amaçları	24
1.2.2. Sosyal hizmetin gelişiminin tarihsel seyri ve maneviyat	28
1.2.3. Sosyal hizmet uygulaması ve maneviyat	35
BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METADOLOJİSİ	69
2.1. Araştırmanın Modeli	69
2.1.1. Neden karma desen?	69
2.1.2. Açıklayıcı karma desen.....	70
2.2. Evren ve Örneklem	72
2.2.1. Araştırmanın nicel kısmı için evren ve örneklem	72
2.2.2. Araştırmanın nitel kısmının çalışma grubu.....	73
2.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci	73
2.3.1. Araştırmanın nicel kısmı için veri toplama araçları ve süreci	74
2.3.2. Araştırmanın nitel kısmı için veri toplama araçları ve süreci	75
2.5. Verilerin Analizi	75
2.5.1. Araştırmanın nicel kısmı için verilerin analizi.....	75
2.5.2. Araştırmanın nitel kısmı için verilerin analizi	76
BÖLÜM 3. ARAŞTIRMANIN BULGU, TARTIŞMA VE YORUMU	78
3.1. Nicel Verilere İlişkin Bulgu, Yorum Ve Tartışma.....	78
3.1.1. Nicel araştırma bulguları.....	78
3.1.2. Nicel araştırmadan elde edilen bulguların tartışma ve yorumu	103
3.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgu, Tartışma Ve Yorum	118
3.2.1. Nitel araştırma bulguları	118
3.2.2. Nitel araştırmadan elde edilen bulguların tartışma ve yorumu	150
3.3. Nicel ve Nitel Bulguların Birlikte Analizi	173
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	185
KAYNAKÇA.....	190
EKLER.....	201
EK.1: Nicel Görüşme Formu	201
EK.2: Doktora Tezi Bilgilendirilmiş Onam Formu	205
EK.3: Nitel Görüşme Formu.....	206
EK.4: Etik Kurul Kararı.....	209

EK.5: Nitel Araştırma Katılımcı Listesi	211
EK.6: Örnek Görüşme Deşifresi	212
ÖZGEÇMİŞ	222

KISALTMALAR LİSTESİ

ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
IFSW	: International Federation of Social Workers (Uluslararası Sosyal Çalışmacıları Federasyonu)
NASW	: National Association of Social Workers (Amerikan Ulusal Sosyal Çalışmacıları Derneği)
CSWE	: Council on Social Work Education (Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi)
TDK	: Türk Dil Kurumu
SÇ	: Sosyal Çalışmacı
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SHUDER	: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği
SİR	: Sosyal İnceleme Raporu
SPSS	: Statistical Package for Social Sciences (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi)

TABLÖLAR

Tablo 1. Maneviyat Tanımları.....	15
Tablo 2. Maneviyat ve Din Arasındaki Farklar.....	19
Tablo 3. Katılımcıların Tanıtıcı Bilgileri	79
Tablo 4. Maneviyatla İlgili Çalıştay veya Konferansa Katılma Durumları	80
Tablo 5. Konferans-Çalıştaya Katılma ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki.....	81
Tablo 6. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Alanına Yönelik Akademik Okuma Durumları...81	
Tablo 7. Maneviyatla İlgili Konferans-Çalıştaya Katılma ile Akademik Okuma Yapma Arasındaki İlişki.....	82
Tablo 8. Manevi Destek İçerikli Ders(ler) Alma Durumları.....	82
Tablo 9. Mesleki Kıdem-Manevi İçerikli Ders Alma Arasındaki İlişki	82
Tablo 10. Manevi İçerikli Ders Alma ile Konferans-Çalıştaya Katılma Arasındaki İlişki	83
Tablo 11. Manevi İçerikli Ders Alma ile Akademik Okuma Yapma Arasındaki İlişki....83	
Tablo 12. Sosyal Hizmet Eğitiminde Maneviyat İçerikli Derslerin Yer Almasına Yönelik Düşünceler	84
Tablo 13. Derslerin Olması Gerekliliği Düşüncesi ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki..84	
Tablo 14. Derslerin Olması Gerekliliği Düşüncesi ile Akademik Okuma Yapma Arasındaki İlişki.....	85
Tablo 15. Manevi Duygularının Sosyal Hizmeti Meslek Olarak Seçmelerinde Etken Olma Durumu	85
Tablo 16. Maneviyatın Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu ile Konferans-Çalıştaya Katılma Arasındaki İlişki	86
Tablo 17. Maneviyatın Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu ile Akademik Okuma Yapma Durumları Arasındaki İlişki.....	86
Tablo 18. Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumu	87
Tablo 19. Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumu İle Konferans-Çalıştaya Katılma Durumu İlişkisi	87
Tablo 20. Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Ne İfade Ettiği	88
Tablo 21. Müracaatçıya Ait Sorunun Çözümü İçin Dinî İnancın ve Maneviyatın Dikkate Alınma Durumu	89
Tablo 22. SİR’de Maneviyatla İlgili Ayrı Bir Bölümün Olmasına Yönelik Düşünceleri.90	
Tablo 23. Müracaatçıların Maneviyatı Güçlü Yön Olarak Kullanma Durumları	90

Tablo 24. Müracaatçıları Manevi Destek Alabilecekleri Birine Gönderme Durumları....	90
Tablo 25. Sosyal Hizmetin Maneviyat ve Dinî İnançla Mesafeyi Koruması Düşüncesi ..	91
Tablo 26. Dinî İnançla ve Maneviyatla Mesafe Koruma Durumu İle Akademik Okuma Yapma İlişkisi	91
Tablo 27. Maneviyatla Mesafe Koruma Durumu İle Konferans-Çalıştay Katılma Durumu	92
Tablo 28. Dinî İnançla Mesafe Koruma Durumu İle Cinsiyet İlişkisi	93
Tablo 29. Dinî İnançla Mesafe Koruma Durumu İle Maneviyatın Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu İlişkisi	93
Tablo 30. Dinî İnançla Mesafe Koruma Durumu İle Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumu İlişkisi.....	94
Tablo 31. Maneviyatın Uygulamaya Aktarılmasında Bilgi Eksikliği Yaşama Durumu ..	94
Tablo 32. Müracaatçının Maneviyatını Kullanma Düşüncesi.....	95
Tablo 33. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Dönük Düşünceler	100
Tablo 34. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Dönük Düşünceler Betimsel İstatistik.....	103
Tablo 35. Maneviyatın Tanımlanmasına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları.....	119
Tablo 36. Maneviyat ve Din İlişkisine Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları.....	120
Tablo 37. Sosyal Hizmet Mesleğini Tercih Nedenlerine Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları.....	122
Tablo 38. Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumuna Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları ...	123
Tablo 39. Maneviyata İlişkin İlgi ve Bilgi Seviyesine/Donanımına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları	125
Tablo 40. Sosyal Hizmet Eğitim Programlarına Maneviyatla İlgili Bir Dersin Dâhil Edilmesine Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları	127
Tablo 41. Sosyal Hizmet Uygulamasına Maneviyatın Dâhil Edilmesine Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları.....	129
Tablo 42. Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Ne İfade Ettiğine Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları	135
Tablo 43. Müracaatçıların Manevi Bir Yapıya Sahip Olmasının İşi Kolaylaştırma Boyutuna Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans Ve Yüzde Dağılımları	137

Tablo 44. Müracaatçıların Maneviyatı Güçlü Yön Olarak Kullanmalarına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları	138
Tablo 45. SİR’de Maneviyata İlişkin Bir Bölümün Olmasına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları	140
Tablo 46. Duaya veya Meditasyona Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları	142
Tablo 47. Dinî-Manevi Kitap veya Yazı Tavsiyesi Kullanmaya Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları	144
Tablo 48. Müracaatçıyı Manevi Destek Alabileceği Birine Sevke Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları	146

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER

Şekil 1. Açımlayıcı Desenin Prototipi	71
Şekil 2. Açımlayıcı Karma Desen Araştırma Sürecinin Diyagramize Edilmesi	77
Şekil 3. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması - I.....	174
Şekil 4. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması – II.....	177
Şekil 5. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması - III.....	179
Şekil 6. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması - IV.....	182
Grafik 1. Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Anlamı	88
Grafik 2. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Dönük Düşünceler	95

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: Sosyal Hizmet ve Maneviyat: Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması	
Tezin Yazarı: Hıdır APAK	Danışman: Prof.Dr. Ali Rıza ABAY
Kabul Tarihi: 26/12/2017	Sayfa Sayısı: xi (ön kısım) + 200 (tez) + 21 (ekler)
Anabilimdalı: Sosyal Hizmet	Bilimdalı: Sosyal Hizmet
Bu araştırmanın amacı; maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini ortaya koyarak sosyal çalışmacıların, maneviyata ve manevi konulara ilişkin kişisel ve mesleki bakış açılarını keşfetmek ve betimlemektir. Bununla beraber sosyal çalışmacıların, uygulama sürecinde maneviyat konusuna yaklaşımları, maneviyat ile ilgili yöntem ve teknikleri, maneviyatın sürece dâhil olmasıyla ilgili duygu ve düşünceleri ve maneviyat açısından sosyal hizmet eğitim programlarına yönelik görüşleri araştırılmıştır. Yapılan çalışma karma yöntem desenlerinden biri olan “açımlayıcı sıralı desene” göre tasarlanmıştır. Araştırmanın nicel kısmında tarama modellerinden olan genel tarama modeli, nitel kısmında ise bir durum çalışması deseni olan bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. İlk aşamada Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ile Sosyal Hizmet Meslekte Birlik Derneği’ne ilişkin mail gruplarına kayıtlı olan sosyal çalışmacılar ile sosyal çalışmacıların aktif oldukları sosyal medya gruplarında nicel anket online olarak paylaşılmıştır. Bu kapsamda 218 sosyal çalışmacı ile anket çalışması yapılmıştır. İkinci aşamada başlangıçtaki nicel örnekleme yer alan bireylerden maksimum çeşitlilik örnekleme ile seçilen 18 sosyal çalışmacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Üçüncü aşamada elde edilen bulguların birlikte analizi yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda, sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması bağlamında tam anlamıyla donanımlı olmadıkları, maneviyatla ilgili bilgi seviyelerinin düşük olduğu ancak maneviyata ilgi duydukları ve daha çok bilgilenme arzusunda oldukları tespit edilmiştir. Sosyal çalışmacıların maneviyata duyarlı sosyal hizmet ile ilgili düşüncelerini daha çok sosyal hizmetin etik ilke ve prensiplerinden hareketle ortaya koydukları ve çoğunluğunun maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.	
Anahtar kelimeler: Maneviyat, Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Uygulaması, Sosyal Çalışmacı	

Yalova University Institute of Social Sciences PhD Thesis Summary

Thesis Title: Social Work and Spirituality: A Field Study On Social Worker	
Thesis Author: Hıdır APAK	Advisor: Prof.Dr. Ali Rıza ABAY
Date of Acceptance: 26/12/2017	Total Number of Pages: xi (pre text) + 200 (main body) + 21 (appendices)
Department: Social Work	Field of Study: Social Work
The aim of this study is to discover and define the personal and professional perspectives of social workers regarding spirituality and spiritual issues by identifying the relation between spirituality and social work. Moreover, social workers' approach to spirituality in practice, their methods and techniques related to spirituality, their feelings and opinions regarding the involvement of spirituality in the process, and their opinions about social work education programmes in terms of spirituality are studied. The study is based on "sequential explanatory design" which is one of the mixed method designs. General screening model, one of the screening models, is used in the quantitative part of the study while holistic single case design, a case study design, is used in the qualitative part. In the first phase, the quantitative survey was shared online in the mail groups of the Turkish Association of Social Workers and Turkish Union Association of Social Work Profession as well as in the social media groups actively participated by social workers. The survey was conducted with 218 social workers in this scope. In the second phase, interviews were held using semi-structured interview forms with 18 social workers that were selected through maximum variation sampling among the individuals involved in the initial quantitative sampling. In the third phase, the findings obtained were analysed collectively. As a result of this study, it has been identified that social workers are not fully equipped regarding spirituality and social work practice, and their knowledge on spirituality is quite limited; however, they are interested in spirituality and they are willing to know more about this subject. It has been understood that social workers define their opinions about spirituality-sensitive social work mostly through the ethics and principles of social work, and the majority believes that spirituality concept should be involved in the practices of social work.	
Keywords: Spirituality, Social Work, Social Work Practice, Social Worker	

GİRİŞ

Maneviyat temalı bir konuyu çalışmak; oldukça tartışmalı, alabildiğine öznel ve pek çok farklı toplumsal bileşenin etkisi altında şekillenme potansiyeline sahip bir alanda çalışma yapmaya karşılık gelmektedir. Nitekim maneviyat günümüzde hemen her alanda öncelikli gündemleri arasında baş sıralarda yerini almış bir konumda bulunmaktadır.

Çalışma konusu olarak tercih edilen “maneviyat ve sosyal hizmet” ise sosyal hizmet literatüründe hem dünya çapında yaygınlık kazanması itibariyle, hem de Türkiye’nin toplumsal pratikleri itibariyle çoğu zaman farklı bir konumda bulunuşu ile tartışılması ve çözümlenmesi gereken bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda giriş bölümünde; tez çalışmasının konusu, mezkûr çalışmanın hangi amaca binaen temellendirildiği, çalışmanın akademik anlamda önemi ve bu alana katkıları, çalışmanın ana sorusunun ve alt sorularının neler olduğu, saha araştırması boyunca başvurulmuş yöntem ve çalışmanın sınırlılıkları tanımlanmaya çalışılacaktır. Ayrıca giriş bölümünün son kısmında sosyal hizmet ve maneviyatla ilgili literatür incelemesine yer verilmiştir.

Yapılan tez çalışması, giriş bölümünü takip eden üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, kavramsal ve kuramsal zemin tartışılmıştır. Bu bağlamda maneviyat kavramı ile maneviyat sosyal hizmet ilişkisi incelenmiştir.

İkinci bölümde araştırmanın yöntemine ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu bölüm; araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve tekniği, verilerinin analizi başlıkları altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde, maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini incelemek amacıyla yapılan araştırmanın bulgularına ve tartışmaya yer verilmiştir. Daha sonra çalışma, sonuç ve önerilerle son bulmuştur.

Çalışmanın Konusu

İnsan biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi boyutları olan bir varlıktır. Bir bütünlük içinde olan bu boyutlar aynı zamanda birbirleri ile etkileşim içerisinde. Maneviyat; insanlığın varoluşundan bu yana insan deneyimlerinin önemli bir boyutu olagelmıştır. Literatür incelendiğinde tanım üzerinde, net bir görüş birliğinin olmadığı görülmesine rağmen, genel olarak maneviyat, dinî inançları da içine alan ancak dinî inançlardan daha geniş bir kavram olarak; insanın kendi iç dünyasını anlamlandırmasının yanında diğer insanlarla, evrenle, Allah’la olan ilişkilerini de kapsamaktadır.

XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca fen bilimlerinde ve sosyal bilimlerde esen pozitivizm rüzgârlarının neticesinde insanın bir bütünü ifade eden ve insan deneyimlerinin önemli bir boyutu olan maneviyat reddedilmeye veya yok sayılmaya çalışılmıştır. Pozitivist bilim anlayışı ile çalışan bilim adamları, hayatı yalnızca maddeye indirgeyerek onun anlam boyutunu görmezlikten gelmiştir. Bilim dünyasındaki gelişmelerle modern çağın sekülerleşmesi, insanların yaşadıkları problemlere ahlaki açıklamalardan ziyade, bilimsel ve rasyonel açıklamalarla yaklaşılması; manevi boyuttan uzaklaşmanın temel nedenleri olarak görülmüştür.

Bu dönemin bilim adamları, çalışmalarını deneysel metotlarla incelemiş ve elde ettikleri sonuçları genel geçer ve değişmez gerçeklikler olarak açıklamışlardır. Aynı zamanda

maneviyatın keyfi ve sübjektif olduğu, dolayısıyla objektif temellerinin olmadığı ileri sürülerek maneviyat olgusunun bilimsel bir çalışmaya konu olamayacağını iddia etmişlerdir.

XX. yüzyıla gelindiğinde fizik alanındaki gelişmelerle birlikte, pozitivist paradigma esaslı bir biçimde sarsılmıştır. Sarsılma durumu kendisini, maneviyata olan bakışta da göstermiştir. Yani maneviyat kavramına göz kulak kapatmak ne bilim dalının meşruiyetinin sürmesine ne de bilimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan ve hayatın tüm yönünü derinden etkileyen ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler, toplumların kendi yaşamlarında birçok problemle karşılaşmalarına sebep olmuş ve bu durum hızlı değişimlere yol açmıştır. Bunun yanı sıra, insanoğlu sanayileşme ve modernleşmenin getirisi olan maneviyatsızlık ile birlikte “anlam sorunu ve hayatta amaçsızlık” gibi sorunlarla da baş etmek zorunda kalmıştır. Hal böyleyken, manevi yönü gelişmiş bireylerin ise psiko-sosyal yönden daha sağlıklı olduğu yönünde pek çok araştırma sonucuna rastlanmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle "maneviyat" kavramı, bilim dünyasında tekrar gündeme gelmeye başlamıştır.

Maneviyat insan doğasının bir parçasıdır. Bu olgu, birçok tartışmadan sonra kabul edilmiştir. Özellikle de sosyal bilimlerin temelde pozitivizme dayandığı düşünüldüğünde bu kabulün önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sosyal bilimlerin maneviyatı onamasıyla birlikte insanda bulunan veya ortaya çıkan birçok sorunun, insanın manevi duygularıyla yakın yahut uzak bir ilişki içerisinde olduğu kabul edilmiştir.

Sosyal bilimlerde maneviyatın kabul edilmeye başlanmasıyla bu dönemlerde akademik çalışmalar yürütülmekte ve geniş bir yelpazede farklı sonuçlar elde edilmektedir. Sosyal hizmet disiplininde de maneviyata karşı benzer tepkinin ve yakınlaşmanın olduğu ifade edilebilir. Sosyal hizmet mesleğinin tarihsel süreci birçok manevi etkileşim örnekleri ile dolu olmasına rağmen sosyal hizmet disiplininde ve uygulamasında maneviyattan uzak durma veya ilgisiz kalma gibi bir durum söz konusu olmuştur.

Sosyal hizmetin kökleri, insanlık tarihi içerisinde çok eskilere dayanma özelliğine sahiptir. Temelinde gönüllülük ve yardımseverlik çalışmalarını barındıran ve buradan neşet eden sosyal hizmetin, bir meslek ve bilim olma süreci daha sonra gerçekleşmiştir. Tarihin eski dönemlerinden bu döneme gelinceye dek sosyal hizmetlerin sunumunda, dinî kuruluşların ve inanç gruplarının üstlendikleri roller ve bu rollerin önemi, eleştiriden uzak bir görünüm arz ediyordu. Sosyal hizmet, ortaya çıktığı bu ilk dönemlerinde dinî ve manevi değerlerden önemli ölçüde etkilenmiş, fakat bu olumlu etkilenim, zamanla yerini maneviyata bakışında kendisini sıklıkla olan bir belirsizliğe hatta düşmanlık ile karakterize eden bir boyuta bırakmış ve hızlı bir biçimde laik (seküler) bir temele doğru yönelmiştir.

Bilim dünyasındaki gelişmelerle birlikte sosyal hizmetin, insanların yaşadıkları problemlere ahlaki açıklamalardan çok bilimsel ve rasyonel açıklamalarla yaklaşımı, buna paralel olarak sosyal hizmet alanında çalışan kuramcılar ve akademisyenlerin daha fazla bilimsel olma gayreti içerisinde kendilerini maneviyattan uzak tutmaya çalışmaları seküler-dinî ayrışmasını hızlandırmıştır.

Netice olarak güvenilir ve bilimsel bir meslek olma çabaları, sosyal hizmetin manevi sorunlardan; teknikten ve müdahalelerden uzaklaşmasına sebebiyet vermiş, insanın sübjektif, içgüdüsel ve yaratıcı parçaları yok sayılmış bu parçaların en önemli öğelerinden biri olan maneviyat da bu yok sayılmadan nasibini almıştır.

Sosyal hizmet insanı merkeze alan, ona yardım etme iddiasında bulunan bir bilim dalıdır. Yardım etme olgusu üzerine gelişen mezkûr mesleğin muhatabı olan insan ise hangi inanca sahip olursa olsun doğası gereği manevidir. İnsanı anlamadan ona müdahale etmek yardım maksadına aykırı olacağından özünde var olan hizmet anlayışının işlevini yerine getirilebilmesi için sosyal hizmetin, muhatap aldığı insanı her yönden tanıma, onu anlamaya çalışma gerekliliği gerçeğiyle yüzleşmesi gerekmektedir. İşte maneviyat, tam da bu noktada sosyal hizmet disiplini, eğitimi, sosyal çalışmacı¹larını (sosyal hizmet uzmanlarını) ve hizmet alan (müracaatçı) kitlesini etkileyen temel boyutlardan bir tanesi olarak devreye girer.

Bu şekilde tüm boyutları bünyesinde barındıran, yardım eksenli bir meslek olan sosyal hizmetin benzersiz yönlerinden biri ise kişiyi çevresi içinde değerlendirmek, müdahale için holistik (bütüncül) model yardımıyla -yani bireyin biyo-psiko-sosyal ve manevi yönü olduğunu kabul etmek suretiyle- uygulama alanında müracaatçının davranışlarının karmaşıklığını tanımak ve takdir etmektir.

Sosyal hizmet alanının maneviyat konusuna olan ihmali bakışı günümüzde değişmeye başlamış ve sosyal hizmet disiplini maneviyat yeni bir kavram olmamasına rağmen bu kavramı açıklama çabaları 1960'lı yıllardan sonra artmıştır. Özellikle son yıllarda giderek artan maneviyat ve sosyal hizmet konulu literatür, bu konuya olan ilgide belirgin bir artış olduğunu da ortaya koymaktadır. Bütün bunların yanı sıra zikredilen konu, hala çok geniş ve bu konunun araştırma alanı, bünyesinde hala el değmemiş alanlar barındırmaktadır.

Maneviyat ve sosyal hizmet arasındaki ilişkinin önem bakımından vurgulanmasının nedenleri arasında yeni neslin ve bilim dünyasının, dinî inanç ve maneviyata yaklaşımında görülen değer değişimi yer almaktadır. Bugün dünya genelinde meslek elemanları ve akademi çevresi, sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın öneminin giderek farkına varmakta ise de ülkemizde, bu konu üzerinde herhangi bir saha araştırmasına dayanan, doğrudan yapılmış bilimsel bir çalışmaya henüz rastlanamamıştır. Bu bakımdan ülkemizde, sosyal çalışmacılarının maneviyata yaklaşımlarıyla alakalı, bilimsel bir bilgi yoksunluğu göze çarpmaktadır.

Bunun yanı sıra Türkiye, zengin manevi birikim ve değerlere sahip bir coğrafyadır. Bu açıdan maneviyat ve sosyal hizmet alanında kuramsal ve deneysel çalışmalara, en az dünyanın diğer coğrafyalarında olduğu kadar ihtiyaç vardır.

¹ Sosyal hizmet anabilim dalında dört yıllık lisans programını başarıyla tamamlamış meslek elemanlarının bir kısmı kendilerini “sosyal hizmet uzmanı” olarak adlandırmaktadırlar. Ancak hukuksal olarak yasanın sağladığı unvan “sosyal çalışmacı” unvanıdır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı başta olmak üzere diğer bakanlıklarında kullandıkları unvan sosyal çalışmacıdır. Bu açıdan sosyal hizmet uzmanı tanımlaması yerine tezde sosyal çalışmacı tanımlaması kullanılmıştır.

Maneviyat; akademik literatürümüzde, filmlerimiz başta olmak üzere sanat alanlarımızda giderek artan bir popüleriteye sahip olmaya başlamıştır. İçerisinde yaşadığımız bilgi çağında, ağ üzerinde yapılan ufak bir araştırmada dahi internetin; manevi gelenek, moda ve tartışmaları içeren videolar, müzikler ve bilgilendirici sitelerle dolu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda maneviyat temalı bir konuyu çalışmak, dünya üzerinde yaygın olan şekliyle; hızla yükselen değerler arasında olup oldukça tartışmalı ve hayatın birçok alanında etkisini hissettirme potansiyeline sahip bir alanda çalışma yapmaya karşılık gelmektedir.

Dünya üzerinde sosyal hizmet alanının, kendi bünyesinde maneviyat kullanımını giderek yaygınlaştırmasının sebepleri arasında, maneviyatın insanın güçlü yönleri arasında bulunması, insanı tamamlayıcı bir rol üstlenmiş olması; müracaatçıların, maneviyatlarını paylaşma ihtiyaçları ve müracaatçıların sıklıkla vurguladıkları gereksinimleri gösterilebilir. Ayrıca içinde bulunduğumuz kültür açısından da maneviyat, yaşamın içinde büyük yer tutmaktadır. Bu kültürün yetiştirdiği toplumumuzda ise maneviyat doğal olarak korunan, üzerine düşülen oldukça hassas bir ögedir. Bu nedenle maneviyat, kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulamasının başat unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Netice olarak, toplumumuzda ve kültürümüzde önemli bir yer edinmiş maneviyatın sosyal hizmet uygulamalarının içine dâhil olması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda, çalışma konusu olarak tercih edilen “sosyal hizmet uygulamasında maneviyat” hem dünya çapında yaygınlık kazanması itibariyle hem de Türkiye’de böyle bir alanın sosyal hizmet literatürü bağlamında tartışılması ve çözümlenmesi gerektiği düşüncesiyle ele almaya değer olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye’nin maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini ele alan çalışmalar bakımından verimsiz olduğu görülmüştür. Bugün elimizde var olan çalışmalar -Batı’ya göre geç kalmamıza rağmen- akademisyenlerin 2000’li yıllarda bu konuyu nihayet ele almalarının bir ürünüdür. Buna rağmen, literatür incelendiğinde hâlâ sosyal hizmet uygulamasında maneviyatı, sistematik bir şekilde ve bir bütün olarak ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Türkiye’de sosyal çalışmacılara başvuran bir kısım müracaatçının, yaşadığı sorunlarda dinî/ilahi bir açıklama beklediği, bu konuda bir anlam arayışına girdiği ve yine bu yöndeki müracaatçıların, içinde bulundukları bazı sorunların çözümünde sosyal çalışmacılardan, manevi argümanlar bekledikleri gözlemlenmiştir. Buna rağmen maneviyat; sosyal hizmet eğitiminde, akademik literatürde ve uygulama alanında hak ettiği yeri hâlâ bulamamıştır. Bu bakımdan Türkiye’deki sosyal çalışmacıların, mesleki uygulamalarında maneviyata nasıl baktıklarının, maneviyatı kullanıp kullanmadıklarının bilinmesi yönünde yapılan bu çalışmanın literatüre bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma vesilesiyle, Türkiye’de yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine “maneviyat” teması ile bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılacak ve tez çalışmamız boyunca sosyal hizmet araştırmalarında olduğu gibi çalışmalarında da ele alma bakımından eksiklik arz eden maneviyatın, sosyal hizmetteki rolü öne çıkarılacaktır. Ayrıca bu çalışmanın; kuramsal yönelimleri, dinî ve manevi arka planları ne olursa olsun sosyal çalışmacıların, müracaatçıların hayatlarındaki manevi konulara daha duyarlı hale gelmelerine önayak

olacağını ve netice olarak sosyal çalışmacıların, müracaatçılara daha etkili, daha kapsamlı bir hizmet sunmalarında yardımcı bir rol üstleneceği umulmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini ortaya koyarak Türkiye'deki sosyal çalışmacıların, maneviyat ve manevi konulara ilişkin kişisel ve mesleki bakış açılarını keşfetmek ve betimlemektir.

Araştırmanın bir diğer amacı ise sosyal çalışmacıların, sosyal hizmeti uygulama sahasında maneviyat konusuna yaklaşımlarını incelemektir.

Çalışmanın Önemi

Türkiye’de, sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyata olan yaklaşımlarını inceleyen çalışmaların yetersiz kaldığı ve çok boyutlu araştırmalara ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Yapılan araştırmanın bu alanda var olan eksikliği gidermeye yönelmesi araştırmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Bu bakımdan, mevcut çalışmanın akademik anlamda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Buna ek olarak, sosyal çalışmacıların maneviyata yönelik yaklaşımlarını betimlemek suretiyle teorik birikime katkıda bulunacağı, meslek elemanlarının kendi dünyalarında maneviyata olan yaklaşımlarını, ortak ve farklı yaklaşımları inceleyerek karşılaştırmalı bir biçimde daha net anlayabilmeleri ve fark edebilmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca uygulama süreci içinde sosyal çalışmacıların maneviyata ilişkin fikirlerinin bilinmesi, hizmete ilişkin değerlendirmelerin yapılması ile konuya bilimsel yaklaşım temelinde açılımlar sağlayabilecektir. Diğer tarafta ise sosyal hizmet disiplini bağlamında genelde görülmeyen ya da görülmek istenmeyen maneviyat konusunu çalışmak, ‘‘maneviyata duyarlı sosyal hizmet uygulaması’’ teması üzerinden farklı bir okumaya imkân sağlamaktadır. Sonuçlar, maneviyata duyarlı sosyal hizmetin nasıl var olacağı noktasında etki yaratabilecektir.

Bu çalışma, dünyada maneviyata artan ilginin bir yansıması olduğu gibi kültürel açıdan spesifik bir araştırma paradigması da sunmaktadır. Konuyla ilgili yapılacak çalışma, söz konusu maneviyatın kültürel farklılıklar bağlamında yeniden gözden geçirilmesini sağlayacaktır. Çalışma, sosyal çalışmacılar ile müracaatçıları kapsadığı gibi sosyal hizmet öğrencileri ve eğitimcileri için de önemlidir.

Bu alanda yapılan bir saha araştırmasının akademik önem bakımından belirtilebilecek bir başka yönü de, ‘‘maneviyat ve sosyal hizmet’’ uygulaması üzerine, daha sonraları sosyal çalışmacılar tarafından yapılacak maneviyat temalı saha araştırmaları için bir örnek teşkil edebileceğidir. Özellikle, sosyal çalışmacılarla yürütülen mevcut çalışmada, saha araştırması boyunca karşılaşılan zorlukların belirtilmesinin, sahayı dikkate alarak, kullanılan araştırma yönteminde bir takım düzenlemeler yapılmasının daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalar için yararlı olacağı düşünülmektedir. Böylece, araştırmacıların konu ile ilgili yapacakları yeni çalışmalara ışık tutacağı umulmaktadır.

Maneviyatın yardım ilişkisindeki gücü göz önüne alındığında bu çalışmanın, sosyal çalışmacıların maneviyat ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi noktasında farkındalık

oluşturacağı ve bu şekilde konuya ilişkin duyarlılığı artıracak eğitimlerin planlanmasına rehberlik edeceği düşünülmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasındaki durumunu ele alan herhangi bir akademik çalışmanın bulunmuyor oluşu, ele alınan konunun akademik bakımdan hem betimleyici hem de keşfedici bir araştırma hüviyetine bürünmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, yapılan çalışma karma yöntem desenlerinden biri olan “açımlayıcı (explanatory) sıralı desene” göre tasarlanmıştır.

Açımlayıcı sıralı desende, nicel verilerin toplanması ve çözümlenmesine öncelikli olarak yer verilir. Daha sonra, özel sonuçlara ulaşabilmek amacıyla, keşfedilen sonuçların oluşturduğu veriler üzerinden nitel aşama uygulanır. Çalışma sırasında kullanılan araştırma modeli, betimleyici ve keşfedici modellerin birlikte kullanılması şeklinde planlanmıştır. Araştırmanın nicel kısmında tarama modellerinden olan genel tarama modeli kullanılmıştır ve bu aşamada öncelikli hedef betimlemektir. İkinci aşama olan nitel yöntemle, betimlenen noktalar keşfedilmiş ve açılmıştır. Nitel çalışma, sosyal olanın bilgisinin insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği gösterir ve içebakışı/öznel bir yaklaşımı geliştirebilme adına ayrıntılı ve derinlemesine bir anlamayı mümkün kılacak bir çalışma zemini sağlamaktadır (Kümbetoğlu, 2012: 38).

Bu yöntemle, nicel çalışmadan elde edilen veriler vasıtasıyla nitel çalışmada öze odaklanan bir yaklaşıma ulaşma ve bunun neticesinde araştırma konusuna derinlemesine nüfuz edebilme amaçlanmaktadır. Ayrıca, sosyal çalışmacıların maneviyat olgusuna genel yaklaşımlarını daha iyi tanımak, bu yaklaşımlar üzerinde etkili olan faktörleri daha iyi anlamak ve açıklığa kavuşturmak da bu çalışmanın amaçlarındandır.

Çalışmanın Sorusu ve Alt Sorular

Araştırmaya başlanırken çalışmanın ana sorusu şöyle belirlenmiştir: Türkiye'deki sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyat konusuna kişisel ve mesleki yaklaşımları nasıldır?

Konunun daha iyi anlaşılması için ana sorun, çözümünde yardımcı olacağı düşünülen bazı alt sorularla desteklenmiştir. Belirlenen bu alt soruları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Sosyal hizmet ve maneviyat arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Sosyal çalışmacıların maneviyatları, müracaatçılarla çalışırken yapılan uygulamaları etkilemekte midir?
- Sosyal çalışmacıların maneviyata duyarlı sosyal hizmet uygulamasına ilişkin düşünceleri nelerdir?
- Sosyal çalışmacıların, maneviyat ile ilgili müdahalelere ilişkin düşünceleri nasıldır?
- Sosyal çalışmacılar, lisans eğitimleri döneminde müfredat programlarında maneviyat ile ne ölçüde karşılaşmışlardır?
- Türkiye’de sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın rolü nedir?
- Maneviyat gerçek anlamıyla sosyal hizmet alanında kullanılabiliyor mu?
- Sosyal çalışmacıların maneviyata yönelik bilgileri hangi düzeydedir?

- Sosyal alışmacılar maneviyat ve din kavramlarının birbirinden ayırıyorlar mı?
- Sosyal alışmacılar uygulama ve sorun çözme sürecinde müracaatçının manevi boyutunu kullanıyorlar mı?
- Sosyal çalışmacıların maneviyata duyarlı sosyal hizmete bakışları, demografik değişkenlere göre değişim göstermekte midir?
- Maneviyat ve din, sosyal çalışmacıların deneyimleri içinde nasıl yorumlanır?
- Sosyal alışmacılar, uygulama noktasında hangi manevi müdahaleleri uygun bulmaktadırlar?

Çalışmanın Varsayımları

Bu çalışmanın varsayımları şöyle sıralanabilir:

1. Maneviyat; insanoğlunun doğuştan var olan bir özelliğidir.
2. Anket ve mülakat için seçilen sosyal çalışmacılar örnekleminin, evreni temsil ettiği varsayılmıştır.
3. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, kendilerine yöneltilen sorulara içtenlikle yanıt vermek suretiyle gerçek durumu yansıtmışlardır.
4. Katılımcılar, kendilerine yöneltilen soruları değerlendirebilme becerisine sahiptir.

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Yapılan alışma esnasında bazı sınırlılıklara rastlanılmıştır. Bu çalışmanın sınırlılıkları şöyle sıralanabilir:

1. Ülkemizde bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların azlığı nedeni ile araştırmanın kuramsal bölümünü oluşturan ekseri kısım yabancı literatürdeki bilgilerle sınırlıdır.
2. Bu çalışmanın kapsamı, çalışmaya gönüllü katılan sosyal çalışmacılarla sınırlıdır.
3. Maneviyat gibi sübjektif bir yönü bulunan bir konuda çalışma yapmanın kendi içinde sınırlılıklar barındırdığını ifade edebiliriz.
4. Meslek elemanlarının bir kısmı, veri toplama kısmında maneviyat konusunu gördüklerinde çalışmaya ön yargılarla yaklaşmışlardır. Bunun yanında, diğer katılımcıların katılımını engellemek amacıyla çeşitli manipölasyonlar yapmışlardır. Bu durum ise daha büyük bir örnekleme ulaşmayı engellemiştir. Bu nokta da araştırmanın sınırlılıklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.
5. Araştırma bulgularının sonuçları örneklemden elde edilen verilerle sınırlıdır.
6. Araştırmanın bireysel olarak gerçekleşmesinden doğan bir sonuçla, insan gücü açısından da bir sınırlılık oluşturmuştur.
7. Bu çalışmanın, örnekliğinin olmayışı da genellenebilirliğini sınırlandırmıştır. Bu alışma, bir başka araştırmacı tarafından yinelenmedike, mevcut çalışma sonucunda ulaşılan verilerin tamamının güvenilir olduğu noktasında sınırlılık yaşanmaktadır.
8. Yapılan çalışmaya, sadece alanda çalışan sosyal çalışmacılar dâhil edilmiştir. Yeni mezun olanlar ve alanda çalışmayanlar araştırmanın kapsamına alınmamıştır. Bu açıdan araştırmanın örnekleme sadece 218 kişi dâhil edilebilmiştir. Bu durum araştırma için ayrı bir sınırlılıktır.

Literatür İncelemesi

Bu bölümde alan yazında maneviyat ve sosyal hizmet ile ilgili Türkiye’de ve yurt dışında yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Araştırmaların verilirken geçmişten günümüze kronolojik bir sıra izlenmiştir.

Konu ile ilgili yurt içinde yapılan çalışmalar

Türkiye’deki teorik kısıtlılığına rağmen maneviyatın sosyal hizmet alanında hiç ele alınmamış olduğu söylenemez. Sosyal hizmet alan yazını incelendiğinde, maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini inceleyen çok az çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalar da genel olarak maneviyatı sosyal hizmet uygulamalarını etkileyebilecek veya yönlendirebilecek düzeyde merkezî bir konuma yerleştir(e)memiştir.

Bu çalışmaların bir kısmı doğrudan sosyal hizmet ve maneviyatla ilgili olabileceği gibi dolaylı çalışmalar da olabilmektedir. Maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini doğrudan yahut dolaylı bir şekilde ele alan çalışmalar şöyledir:

Kula (2006) “İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevi Desteğin Önemi (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği)” çalışması din psikolojisi alanında yazılmış bir makaledir. Bu çalışma istenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaşan bireylere sağlanacak moralin ve manevî desteğin, önem ve niteliğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu amaçla 1999 Marmara depremini yaşayan bireyler ve bedensel engelliler üzerinde yapılan bazı çalışmalar incelenmiştir. Yapılan çalışmaya göre, istenmedik ve beklenmedik bir olayla karşılaşan bireylere sağlanacak moralin ve manevi desteğin şu özellikleri taşıması gerektiği belirtilmiştir: Öğrenme merkezli olayı değerlendirme, umut duygusu aşılama, kendine güveni sağlayıcı davranışları pekiştirme ve dinî sosyalleşme, olayı sınanma olarak algılama ve sabır davranışını vurgulama. Bahsedilen özellikleri taşıyan moral ve manevî destek, bireylerin yaşanan olayları daha sağlıklı değerlendirip olayların olumsuz etkilerini daha rahat aşmasını sağlayabilmektedir.

Tuncay’ın (2007a) yaptığı "Kronik Hastalıklarla Başetmede Tinsellik" çalışmada, kronik hastalık yaşayan bireylerin hastalıklarında anlam ve gaye yakalayarak yaşamlarında yapısal değişiklikler yapabileceklerini ve kişisel değerlerini yeniden organize edebileceklerini ifade etmiştir. Sonuç olarak, birey kimliğinin ve dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olan maneviyatın, özellikle kronik hastalığı olan ve ölüm tehdidi altındaki bireylerin “Benim için yaşamın anlamı nedir?”, “Yaşamdaki amacım nedir?” gibi varoluşsal sorularına yol gösterici ve güçlendirici yanıtlar verebileceği vurgulanmıştır.

Tuncay’ın (2007b) “Spirituality in Coping with HIV/AIDS” adlı yaptığı bir diğer derleme çalışması; bir sosyal hizmet akademisyeninin maneviyatla ilgili yazdığı ilk çalışmalardan biridir. Bu çalışmada HIV/AIDS hastalığına sahip bireylerin bu hastalıkla mücadele etmelerinde maneviyatın rolü konu edinilmiştir.

Seyyar (2008) "Manevi Sosyal Hizmetler” adlı editörlü kitabını, çoğunluğunu ilahiyat kökenli akademisyenlerin yazdığı makalelerden oluşturmuştur. “İslami Değerler Açısından Maneviyat” bölümünde yazar, manevi sosyal hizmetlerin mahiyeti ve temel hedeflerini ele almıştır. Ayrıca bu bölümde, sosyal hizmetler; seküler ve manevi olmak üzere ikiye ayrılarak manevi sosyal hizmetlerin, ilahiyatın bir alanı olarak farklı bir disiplin olduğu vurgusu yapılmıştır. Seyyar’ın benzer düşünceleri taşıdığı “Tıbbi Sosyal Hizmetlerde

Manevi Bakım” (2010) ve “Olağanüstü Durumlarda Acil Manevi Destek” (2016) çalışmaları da vardır.

Tuncay'ın (2009) "Genç Kanser Hastalarının Hastalık Anlatılarının Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi" adlı çalışmasında, araştırmacı sosyal hizmette güçlendirme yaklaşımını genç kanser hastaları örneğinde irdelemek ve hastalık sürecini bireylerin gözüyle çok yönlü analiz etmek amacıyla yirmi bireyle, derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Kanser hastalarının güçlenme sürecini analiz edebilmek için, fiziksel, psikolojik, duygusal ve manevi boyutlarda yaşanan güçsüzleştirici veya güçlendirici dinamikler dikkate alınmıştır. Araştırmanın uygulama sürecinde elde edilen verilerin tematik analizi sonucunda, maneviyatın hastaları güçlendirici bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Özdemir (2012) “Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri” adlı çalışmasında, sosyal hizmet kurumlarında “dinî danışmanlık ve rehberlik” mantığıyla sunulacak olan din eğitimi hizmetlerinin temelleri üzerinde durmuştur. Dinî danışmanlık ve rehberlik maksadı ve mantığıyla verilecek olan din eğitimi hizmetlerinin, diğer rehabilite hizmetleriyle birlikte dezavantajlı bireylerin rehabilitesinde önemli bir payı olduğu düşünülmüş olup makalede, sosyal hizmet alanlarında sunulacak olan dinî sosyal hizmetlerin; insanî, toplumsal ve hukukî temelleri üzerinde durulmuştur.

Sarı'nın (2012), “Sosyal Hizmetlerde Manevî Korunmanın Gereği ve Hukukî Dayanağı” isimli tebliği, sosyal hizmetlere manevi bir anlam kazandırmayı amaçlamakta olup buna, sosyal hizmetlerde manevî korumanın bir hak olduğu gerçeğinden yola çıkmaktadır. Tebliğde özellikle sosyal hizmetler ekseninde muhtaç kişilerin, manevi korunmasına yönelik hukukta yer alan hükümler incelenmiş ve bunların küresel boyutuyla daha etkin uygulama alanı bulabilmesi için yine hukuki çerçevede öneriler geliştirilmiştir.

Yaman ve Akyurt (2013) “Sosyal Hizmete Kültürel Yaklaşım: 2011 Van Depremi Örneği” adlı çalışmalarında, sosyal hizmet alanındaki kültürel farklılıkların önemi; diğer sosyal bilimlerdeki ve sosyal teorideki tartışmalardan da destek alınarak ortaya konmuş, 2011 Van Depremi sürecinde bölgede yapılan sosyal çalışma sırasındaki gözlemler üzerinden, sözü geçen aksaklıklar ve bunların giderilme yolları gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırmacılar, sosyal çalışmacıların; müracaatçıların dil, din, adet ve ihtiyaçlarını bilmesi ve bu bakımdan müracaatçılara saygılı davranması, onlarla “modernleştirici yabancılar” olarak değil “yardımcı tanıdıklar” olarak iletişim kurması gereklerinden yola çıkarak önerilerde bulunmuşlardır. Çalışmada, sosyal hizmet uygulamalarında maneviyatın var olmasının gerekliliğine dönük sosyal hizmet uygulamalarının olduğu da ifade edilebilir.

Akbaş (2014: 97-121) “Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler” isimli kitap çalışmasının bir bölümünü “Tinsel Sosyal Çalışma” ya ayırmıştır. Kitabın bu bölümünde yazar, son yıllarda Türkiye’de gündeme getirilen ve Türkiye için yeni olan bir olguyu tinsel sosyal çalışma kavramıyla ele almış ve değerlendirmiştir. Konuyu kavramlaştıran ve kuramsallaştıran yabancı literatürden yaptığı alıntılarla maneviyatı, Türkiye’deki sosyal hizmetin tartışma alanına dâhil etmiştir. Bu çalışmada maneviyatın sosyal hizmetlerde olmasının gerekleri ve var olmasının nedenleri üzerinde durulmuştur.

Şahin (2015) “Din, Maneviyat ve Sosyal Hizmet: Ne Çeşit Bir İlişki?” adlı bildirisinin amacını; sosyal hizmet meslek ve bilim alanı ile din ve maneviyat kavramları arasındaki ilişkiyi, sosyal hizmet literatürü temelinde ele almak olarak açıklamıştır. Sonuç olarak; bilimsel açıdan, mesleğin etik değerleri temelinde; müracaatçının yaşamını etkileyen konular olarak din ve maneviyat kavramlarını yok saymak ve bu kavramları müracaatçının yararına kullanmamak mesleki uygulamanın etkililiğini azaltacaktır. Sosyal hizmet rol ve fonksiyonlarının yalnızca din perspektifinden bakılarak hayır işi olarak değerlendirilmesi ise etik dışı uygulamalara yol açacaktır ve bu durum mesleğin reddi anlamına gelmektedir.

Abay (2015) “Manevi Destek Hizmetlerinin Sosyolojik Temelleri” isimli tebliğinde, insanın maneviyat boyutuna ve manevi desteğe olan ihtiyacına vurgu yaptıktan sonra bu ihtiyacın karşılanmasında kültür ve medeniyet kodlarına ve sosyolojik temellere dikkat çekmiştir. Ayrıca, kullanılan veya tercüme edilen manevi bakım, gönüllülük gibi kavramların yanlış kullanılıyor olması üzerinden öneriler geliştirilmiş ve manevi destek kavramına vurgu yapılmıştır.

Kaplan ve İşbilen Esendir (2015) “Sosyal Hizmetler, Din Ve Maneviyat: Eleştirel Bir Değerlendirme” adıyla yaptıkları çalışmalarının amacı; modern dönem paradigmasının dikkate almadığı din ve maneviyat gibi değerlerin, sosyal hizmetler bağlamında yaratacağı fırsat ve riskleri irdeleyerek tartışmaktır. Sonuç olarak, din ve maneviyatın sosyal hizmetler bağlamında sebep olacağı fırsat ve riskleri; insani değerlerden ortaya çıkan sorumluluk ruhuyla, bilimsel ciddiyet içerisinde ele alıp tartışmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Konu ile ilgili yurt dışında yapılan çalışmalar

Sosyal hizmet ve maneviyat konulu yurtdışında yapılan çalışmaların sayısı bir hayli çoktur. Bu açıdan sadece doğrudan çalışmalara yer verilmiştir. Genel olarak maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini ele alan çalışmalar şöyledir:

Maneviyat, din ve sosyal hizmet mesleği ilişkisini elen alan ilk araştırmalardan birini Joseph (1988) yürütmüştür. Joseph, kiliseye bağlı sosyal hizmet okullarında çalışan 57 eğitimci hakkında araştırma yapmıştır. Bulgular, katılımcıların bakış açıları arasındaki bir çelişkiyi açıklığa kavuşturmuştur. Bu bulgu ve çelişkiler, maneviyatın durumundaki dinî veya manevi sorunların önemi ve uygulamada bu sorunlarla ne kadar uğraşıldığı hakkındadır. Özellikle, müracaatçıların değerlendirirken %82’sinin hayatlarında dinin ‘bir miktar öneme’ sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat sadece %19’luk bir kısım buna “önemli” ve “çok önemli” diye cevap vermiştir.

Sosyal çalışmacılarla yapılan nitel çalışmada Canda (1988), sosyal hizmet araştırmacıları, uygulayıcıları ve eğitimcilerinden oluşan ve önde gelen 18 kişiyle görüşmüştür. Görüşme yaptığı katılımcıların maneviyat kavramını; insan, toplum ve tanrı ilişkilerinde anlam arayışının olduğu insani bir ilgi alanı olarak anladıklarını ve maneviyatı; sosyal hizmet veren ile bakım alan, bakım alan ile diğer insanlar arasındaki anlam ve ilişki boyutuyla ilgili olarak da algıladıklarını ifade etmiştir.

Sheridan ve arkadaşları (1992), Virginia’da rastgele seçilmiş 328 lisanslı klinik sosyal çalışmacı, klinik psikologlar ve mesleki rehberler arasındaki mesleki ve kişisel tutumları; dinî veya manevi davranışları araştırmışlardır. Sosyal çalışmacılar hizmetten faydalanan

kişiler bağlamında, uygulamalardaki din ve maneviyatın rolüne ilişkin nispeten olumlu tutumlar göstermiştir. Maneviyata yönelik birkaç müdahalenin (müracaatçıların dinî veya manevi öz geçmişi hakkında bilgi toplamak, dinî ve manevi dili veya kavramları değerlendirmek, müracaatçılara dinî ve manevi değerlerini netleştirmede yardımcı olmak, manevi veya dinî programlara katılımı önermek) kullanımına ilişkin rapor vermişlerdir.

Canda ve Furman (1999, 2010), çalışmalarında manevi çeşitlilik ve sosyal hizmet uygulamaları hakkında sosyal çalışmacılar üzerine bir alan araştırması yapmışlardır. Bu çalışma, dört farklı coğrafik alanda (kuzeydoğu, orta batı, güney ve batı) NASW üyelerinden rastgele seçilmiş 1069 sosyal çalışmacı ile yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların büyük çoğunluğu, sosyal hizmet uygulamalarındaki din ve maneviyatın bütünleştirilmesinin; NASW etik kodlarıyla, sosyal hizmet misyonuyla veya kilise ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla çelişmediğine inanmaktadır. Yazarlar, “çoğu sosyal çalışmacı, uygulamalarda din ve maneviyatın mesleki değerlerle tutarlı olduğunu hissetmektedir” sonucuna varmıştır.

Canda ve Furman'ın (2010: 67-68) ABD, Birleşik Krallık, Norveç ve Yeni Zelanda'da yapmış oldukları çalışmada; sosyal çalışmacıların, din ve maneviyatı 16 farklı kavram (anlam, amaç, inanç, kişisel, değer, ritüel, meditasyon, organize, toplum, ahlaki, etik, mucizeler, ibadet üstün bir güç ile kurulan kişisel ilişki, kutsal yazılar, ayet) içerisinde nasıl tanımladıklarına ilişkin bulgularını paylaşmışlardır. Araştırmanın sonuçları gösteriyor ki; birçok sosyal çalışmacı birbirinden farklı tarih, dil ve kültürlerle sahip olsalar da maneviyat ve din kavramlarını birbiriyle ilişkili fakat farklı kavramlar olarak görmektedirler.

Sheridan (2004), rastgele örneklem yöntemiyle seçilen 204 klinik sosyal çalışmacının katılımcı olduğu çalışmada, sosyal çalışmacıların uygulama alanında din ve maneviyatın rolüne ilişkin genellikle pozitif tavırlar sergilediklerini ifade etmiştir. Örneklemenin üçte ikisinden fazlasında; müracaatçılarla çalışırken maneviyattan türetilen 14 farklı tekniğin kullanıldığı rapor edilmiştir. Ek olarak, analizlerde; bu tekniklerin kullanımında dâhil edilmesi gereken ve en kestirici olan dört faktör meydana çıkarılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: uygulayıcının tavırları, dinî veya manevi sorunlar sergileyen müracaatçıların yüzdesi, dinin zararlı bir etki yarattığı müracaatçıların yüzdesi, uygulayıcının dinî veya manevi hizmetteki seviyesi. Ayrıca katılımcılar, müracaatçıları için hayatlarında din ve maneviyatın yararlı bir role sahip olduğunu tanımlayan önemli yüzdelere ulaşmışlardır. Bu sırada din ve maneviyatın zararlı örnekleri de tanımlanmıştır. Böylelikle uygulayıcıların çoğu, müracaatçıların etrafı değerlendirilmesinin bir parçası olarak dinî/manevi faktörlerin olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Gilligan ve Furness (2005), sosyal çalışmacıların ve sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal hizmet uygulamasında maneviyata bakışları üzerine bir çalışma yapmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, öğrenciler sosyal çalışmacılara kıyasla; dinî ve manevi müdahaleleri çok daha uygun bulmaktadırlar. Ayrıca sosyal çalışmacılar ve öğrenciler, sosyal hizmet eğitiminde din ve maneviyata olan ihtiyaca, dinî ve manevi davranışların potansiyel faydalarına dikkat çekmişlerdir.

Furman ve arkadaşları (2005), din ve maneviyat bağlamında sosyal hizmet çalışmalarını, Birleşik Krallık ve ABD'deki sosyal çalışmacılar üzerine karşılaştırmalı analiz şeklinde

yapmışlardır. Genel olarak ABD’de sosyal çalışmacılar, sosyal hizmet bağlamında dinî ve maneviyatı; Birleşik Krallıktaki sosyal çalışmacılardan daha çok benimsemişlerdir. Yine bu çalışmaya göre, Birleşik Krallıktaki ve ABD’deki katılımcıların çoğunluğu, eğitim ve programlarının içerik olarak din ve maneviyattan yoksun olduğunu belirtmiştir.

Hodge (2006) çalışmasında, maneviyat ve din kavramsallaştırmaları arasındaki doğal ilişkiyi incelemektedir. Bu çalışmanın sonuçları; etik standartlar bağlamında uygunluk algılarının genellikle, katılımcıların maneviyat ve din arasındaki ilişkinin doğasını nasıl kavramsallaştırdıklarıyla ilişkili olmadığını göstermiştir. Bu çalışmada, dinin ifade ettiği etik standartlar ile mesleki etik ilkelerin uygunluk algıları ve manevi kavrayışlar veya dinin kavrayışları arasındaki ilişkinin araştırılması ile mesleki bilgi tabanına katkıda bulunmaktadır.

Svare ve diğerleri (2007), 11 katılımcı ile yürütülen odak grup çalışması ve görüşmelerde, ön değerlendirme açısından müracaatçıların dinî ve manevi geçmişi hakkındaki bilgilerinin gerekliliğini tavsiye etmişlerdir. Katılımcılar maneviyata duyarlı sosyal hizmet için kişisel maneviyatlarını, kendi inanç sistemlerinden ve sosyal hizmetin etik ilke ve prensiplerinden hareketle ortaya koymuşlardır.

Kvarfordt ve Sheridan (2007) yaptıkları çalışmada; sosyal çalışmacıların çocuk ve ergenlerle yapmış oldukları manevi ve dinî uygulamaların tutumlarını ve davranışlarını incelemektedirler. Katılımcılar, oldukça sık tanımlanan manevi ve dinî suiistimali ve gençliğin ihmali konularını da rapor etmişlerdir. Araştırmancının sonuçları çocuk ve gençlerle çalışırken maneviyata duyarlı sosyal hizmete ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcılar mesleki olarak sosyal hizmet uygulamalarında din ve maneviyatın odak noktası oluşturmalarına ilişkin genellikle pozitif tutumlar ortaya koymuştur ve bunu, uygulama ölçeğindeki din ve maneviyatın rolünü hesaplayarak gerçekleştirmişlerdir.

Hodge ve Boddie (2007) nicel çalışmalarında Ulusal Sosyal Çalışmacılar (NASW) derneğinden rastgele 225 üyeden faydalanmıştır. Araştırmada, sosyal çalışmacıların arasındaki din ve manevi kavramsallaştırmaların; kişisel manevi özellikleri açısından nasıl etkilendiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışma, katılımcıların inanç geleneklerinin ve manevi motivasyonlarının araştırılması ile maneviyat ve din arasındaki ilişkiyi, din ve maneviyat tanımlarının, katılımcı özelliklerinden nasıl etkilendiğini bilgilerinize sunmuştur. Araştırmancının sonucunda, sosyal çalışmacıların inanç gelenekleri ve manevi motivasyonlarının; müracaatçıların maneviyatlarını nasıl tanımladıkları ile hiçbir ilgisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bulgular, dinin ve maneviyatın, sosyal çalışmacıların özel ve mesleki hayatında önemli bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Graham ve diğerleri (2009), çalışmalarında Kanada’da Müslüman müracaatçılarla çalışan 50’den fazla sosyal çalışmacı ile görüşmeler yapmışlardır. Araştırmancının sonuçları, Müslüman topluluklarındaki sosyal hizmetin yerleştirilmesini içeren strateji ve yöntemler sunmaktadır. Irkçılık, maneviyat, kültürel etkileşim, yardım arayışı ve müracaatçının hizmetten beklentileri başlıkları özellikle belirtilen bu konu ile alakalıdır. Sonuçta bu etkenlere tam olarak yanıt vermek eğitim kurumlarının ve sosyal çalışmacıların koordineli çabalarını içermektedir. Fakat Müslüman müracaatçıların kültürel değer anlayışı kapsamlı bir şekilde anlaşılmazsa bu olay mümkün olmamaktadır.

Al-Amin (2009) doktora çalışmasında, Amerikan-Müslüman sosyal çalışmacıların dinî ve maneviyatı nasıl tanımladıklarını; deneyimlediklerini ve uygulamada bütünleşmenin uygunluğunu nasıl algıladıklarını araştırmıştır. Bu çalışma, sosyal hizmet alanında lisans derecesine sahip 15 Müslüman uygulayıcıdan oluşan bir grup aracılığıyla yapılmıştır.

Rapp (2010), ABD'deki sosyal çalışmacıların, sosyal hizmet uygulamasında maneviyat ve dine bakışları ve bu konuya dair tutumları ile ilgili tez çalışması yapmıştır. Araştırmada sosyal çalışmacıların inançlarını, sosyal hizmet eğitim deneyimlerini, din ve maneviyatı uygulama alanında kullanımlarını ve buna dönük tutumlarını incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal çalışmacıların uygulama çerçevelerini, müracaatçıların dinî ve manevi güçlerine göre şekillendirdikleri ve sosyal hizmet tarihinden güç alarak maneviyata ve dine bir dönüşün olduğu ortaya çıkmıştır.

Dwyer (2010) çalışmasında, ABD'de NASW'nin sosyal çalışmacılar açısından bir araya getirilen 126 katılımcı ile görüşmüştür. Bu çalışmada sosyal çalışmacıların müracaatçılarına bireysel terapi sürecinde maneviyatı ne sıklıkla bütünleştirip bütünleştirmedikleri araştırılmıştır. Katılımcılar, sosyal çalışmacıların maneviyatı dolaylı yollarla kullanarak daha iyi iş çıkardıkları hipotezini doğrulamışlardır. Araştırmanın başka bir sonuca göre katılımcılar arasında, maneviyat ve inanç temelli uygulamaların kullanımını onaylayan büyük bir oran vardır.

Larsen (2011), NASW derneğinden rastgele seçilmiş 225 üye ile yaptığı çalışmada sosyal çalışmacıların kişisel maneviyatlarının sosyal hizmetteki din ve maneviyatın rolüne ilişkin tavırlarını ne derecede etkilediğini ve sosyal çalışmacıların dinî ve manevi müdahalelerini öngörmeye yarayan faktörleri araştırmıştır. Bulgular, dinin ve maneviyatın, meslek elemanlarının özel ve mesleki hayatında önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Çoklu bir regresyon analizi sonucunda, sosyal hizmet uygulamasında din ve maneviyatın rolüne ilişkin manevi uygulama veya müdahaleleri; güçlü ve pozitif tavırlı, yaşı büyük sosyal çalışmacıların daha yararlı şekilde kullandıklarını göstermiştir.

Mulder (2015), sosyal hizmet öğrencilerinin ve mezunlarının maneviyatı ve dinî, klinik uygulamayla nasıl birleştirdiklerini daha iyi anlamak için bu çalışmayı photovoice araştırma yöntemi ile yapmıştır. Araştırma sürecinde katılımcılar bir müracaatçının fotoğrafını çektiler ve akabinde görüşme sonrası eldeki görüntünün mantığını açığa kavuşturdular. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, görüşme yapılan kişinin; kişisel değer ve inançlarıyla ilgili düşünceleri özellikle de mesleki beklentileri ve sosyal hizmet değerleri arasındaki ilişkiyi içermektedir. Katılımcılar ek olarak, çeşitli kitlelere hitap etmek için kültürel yeterliliğe olan ihtiyacı ifade etmişlerdir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise sosyal çalışmacılara ait eksik bilgi ve hizmet sunumunun kalite kısıtlamasına yol açabileceğidir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ZEMİN

1.1. Maneviyat

Bu bölümde maneviyatın tanımına değinilip maneviyatın; anlam arayışı, din ve bilim dünyası ile ilişkisi incelenecektir.

1.1.1. Maneviyatın tanımı

Spirituality kavramı ise, köken olarak “ruh” gibi kelimelerden gelmektedir. İbranice de ruhun kelime karşılığı olan “ruah”, nefes ve insanların ruhunun tohumu anlamlarına gelmektedir (Gilbert, 2006: 11). “Spirituality”, Latince “nefes” anlamına gelen “spiritus” kavramından türemiştir (Cook, 2004; Özdoğan, 2010a). Başka bir ifadeye göre spirituality, “görünmeyen rüzgâr” ya da “Tanrı'nın nefesi” imgesinden kökenini alır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 590). Spirit (tin-ruh) kişinin esenliğinin (mutluluğunun, refahının) nefes veya oksijen kadar ayrılmaz bir parçasıdır.

"Spirituality" kavramının, Türkçe’de tam bir karşılığı olmamakla beraber, genel olarak ruhsallık, spiritüalite, tinsellik ve maneviyat kelimeleri kullanılmaktadır. En çok kullanılan kavramların başında, Arapça bir kelime olan “maneviyat” gelmektedir. TDK (2016) sözlüğüne göre maneviyat; “maddi olmayan, manevi şeyler, mecazi anlamda yürek gücü, moral” olarak çevrilirken manevi kavramı; “görülme, duyularla sezilebilen, ruhani, manevi, maddi karşıtı” olarak verilmiştir. Başka bir açıklamaya göre manevi kelimesi; "manevi, mana cihetiyle; maddi olmayan, ruhani, ruhla veya soyut anlamlarına gelmektedir. Maneviyat ise manevi -ruhsal hayatla ilgili maddi olmayan bütün manevi varlıklar ve kavramları” (Seyyar, 2010; Seyyar, 2008) olarak ifade edilmektedir.

Maneviyat kelimesinin etimolojisi dikkate alındığında dinî olmadığı görülür zira manevi kelimesinin "anlamla düşünceyle, soyut, zihinsel (maddi olanın karşıtı olarak) olanla ilgili" anlamları bulunmaktadır (Ok, 2006). Bu bakımdan, "spirituality" kavramının karşılığı olarak kullanılan "maneviyat"ın iyi bir adlandırma olduğu söylenebilir.

Maneviyat, XII. yüzyılda insanın psikolojik yönünü adlandırmak üzere kullanılırken XV. ve XVI. yüzyıllara gelindiğinde dindarlığı göstermek için kullanılmıştır. XVII. yüzyıllarda ise Fransa’da ilk kez günümüzdeki anlamda kullanılmıştır. XX. yüzyılda günümüz karşılığına benzer bir tanımla maneviyat, birçok dilde dinî ve din dışı anlamlarda yaygın olarak kullanılmıştır (Cook, 2004).

Maneviyatı kavram olarak tarif etmek oldukça zordur; çünkü her bir bireyde maneviyat kişisel ve kendine özgüdür (Sheafor ve Horejsi, 2014: 590). Maneviyat kültüre, cinsiyete, toplumsal sınıflara ve etnik kökenlere göre değişebilecek tanımlar içerir. Maneviyat indirgenemez bir dinamik ve bütüncül bir yapıya sahiptir. Onun derin anlamı ve açıklamaları sayısızdır (Canda ve Furman, 2010: 59). Bu tanımlardan bir kısmı din, bir kısmı din dışılık, diğer bir kısmı ise farklı kavramlar üzerine odaklanmıştır.

Maneviyat Allah ile ve/veya başkalarıyla ilişkiyi kapsar. Bazıları için, hayatın içerisinde var olan derinlemesine veya öz/iç anlam ve Allah ile var olan ilişkilerinden gelir. Bir grup insan için başka insanlarla ilişki içerisinde olma yaşam içerisinde büyük anlamın kaynağını

sağlar. Bazıları için ise öz/iç anlam çalışma hayatından, sanattan, çevreden türetilmiştir (Mackinlay, 2004: 77).

Tüm bu açıklamalar incelendiğinde görülecektir ki; maneviyat anlam kazandırma ile ilişkilidir. Dünya görüşümüzü ve en derin inançlarımızı çerçevelemesi bakımından bize dayanak oluşturur. Bizim düzen ve kargaşa mantığımızı, iyi ve kötü anlayışımızı ve daha güçlü bir formda inançlarımızı içermektedir. Hayatımızı yaşama tercihimize göre bir anlatım oluşturur (Wagler-Martin, 2007: 136). Literatür incelendiğinde maneviyat kavramına ilişkin çok fazla tanım bulunmaktadır. Bu tanımlamalardan bir kısmı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Maneviyat Tanımları

Sır, Büyük güç veya Tanrı ile bağlantı- Aşkınlık (Bullis, 1996; Canda ve Furman, 2010; Ekşi vd., 2016; Mackinlay, 2004; Richards ve Bergin, 2011; Sheafor ve Horejsi, 2014; Tuncay, 2007a; Yılmaz, 2011)
Yaşama verilen anlam ve amaç (Canda, 2008; Canda ve Furman, 2010; Özdoğan, 2010a; Tanyi (2002); Tuncay, 2007a; Wagler-Martin, 2007; Yılmaz, 2011)
Bireyin kendisine veya başkalarına bağlılık ve ilişki (Canda, 2008; Mackinlay, 2004; Özdoğan, 2010a; Yılmaz, 2011)
Koşulsuz sevgiyle bağlanma (Özdoğan, 2010a: 20)
Bireyin dünya ile ilişkili inançları (Tuncay, 2007a; Mathews, 2009; Wagler-Martin, 2007)

Tablo 1'de tanımların ortak buluştukları noktalar; aşkınlık, anlam arayışı, bağlılık, ilişki ve inanç boyutlarıdır. Maneviyat; anlamlandırma, amaç ve ayrıca kendinle, diğer insanlarla, evrenle, Tanrı'yla, varoluşla olan ilişkileri kapsamaktadır. Carroll (2001: 7) maneviyatı dikey boyut veya "transandantal (aşkın) olanla ile ilişki" ve yatay boyut veya "diğer ilişkiler – kendinle, başkalarıyla ve çevreyle" olmak üzere iki boyutta değerlendirmektedir. Dikey boyut; anlayış kazanmak, amaç edinmek, bağ kurmak ve aşkınlık için çabalayan kişinin manevi bakış açısıyla düşünüldüğünde, dikkatimiz, insanların manevi grupları ve inanç sistemlerini anlamaya odaklanmaktadır. Yatay boyut; insan olmanın bütünlüğü hakkında manevi açıdan düşünüldüğünde, tüm dikkatimiz insanların uyum ve bütünlük bağlamında nasıl gelişim gösterdiğine odaklanır. Bunu biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi bakış açılarıyla ve başkalarıyla veya evrenle olan ilişkisiyle bağdaştırarak yapar (Canda ve Furman, 2010: 243).

Tanımlara bakıldığında dikey ve yatay olmak üzere iki boyut ortaya çıkmaktadır. Bullis (1996: 2) maneviyatı; "insanın kendilerini aşan bir şeye ya da birine yönelik ilişkisi" olarak tanımlamıştır. Bullis bu ifadesiyle, insanın aşkınlıkla ilişkili bir yönünü vurgulamıştır. Bu boyut daha çok dikey bir ilişkidir. Maneviyatın diğer bir boyutu ise yatay şekilde bireyin anlam ve amacını içine alan, bireyin dünya ile ilişkisi ve diğer insanlarla ilişkisini kapsamaktadır. Elkins ve arkadaşlarının (1988) maneviyat tanımının öğeleri arasında da; aşkın boyut, hayatın amacı ve anlamı, hayatın temel misyonu ve kutsallığı, maddi değerler, özgecilik ve idealizm yer almaktadır (Akt. Tuncay, 2007a).

Bash (2004) ise maneviyatı üç yaklaşım etrafında açıklamaya çalışmıştır: "Tanrıcı olmayan yaklaşım (The non-theistic approach)", "Tanrıcı yaklaşım (The theistic approach)" ve iki yaklaşım arasında kalan bir "Orta yol yaklaşımı (The via media)"dır.

Tanrıci olmayan yaklaşımda maneviyat, topluma ait olmayı dikkate almaktadır. Seküler bir yapı gösteren bu düşünce; insan gelişimi, değerler ve anlam ile ilgilidir. Tanrıci yaklaşımda ise maneviyatta üstün bir güç veya varlık vardır ve bu güç bireyin kendi varlığından ayrı bir güçtür. Üçüncü bir yaklaşım olarak karşımıza çıkan Orta yol yaklaşımı ise sorulara; seküler, dinî olmayan bir dil ve düşünce formlarıyla cevap verir. Bu yaklaşım, seküler bir tavır göstermesine rağmen kullandığı dil ve düşünce formunun maksadı içinde insan aklını aşkın, üstün güce ulaşmak vardır. Bu yaklaşımda, maneviyat laik bir terim olarak tanımlanmakta ve dinsizlik dinin bir çeşidi olarak ileri sürülmektedir.

Elkins (2001), maneviyatın altı özelliğinden bahsetmektedir. Buna göre maneviyat; evrensel, insani bir fenomen, özü itibariyle fenomenolojik, iç güce cevap verme kapasitemiz, gizemli enerji ve merhamettir (Akt. Emmons ve Paloutzian, 2013: 20).

Sosyal bilimlerde ve yardımcı mesleklerde maneviyat kavramı, anlam olarak birçok değişik nüansı içinde barındırır. Maneviyat alanında pek çok ilerleme kaydedilmekle birlikte, maneviyatın "neliği" konusunda henüz genel bir çerçeve çizilmesi zor gözükmektedir (Ayten, 2013: 159). Netice itibariyle, yapılan tanımlamalarda görüş birliğine ulaşmak ve geçerli olacak tek bir tanım ortaya koymak zordur. Ayrıca, bu tanımlama çalışmalarının son olmadığını bilakis devam eden bir süreç olduğunu ifade edebiliriz. Yeni tanımlamaların daha açık ve net olması gerektiğini bununla beraber katılık gösteren bir yapıda olmaması gerektiği belirtilebilir.

Maneviyat kavramına ait açık bir tanımın yapılması isteniyorsa “maneviyat ve anlam arayışı” arasındaki etkileşimin ele alınması, “din” ve “maneviyat”a ait çeşitli tanımların sunulması ayrıca aralarındaki benzerlik ve farklılıkların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Din ve maneviyat ilişkisini ele almadan önce maneviyat ve anlam arayışını açıklamanın yerinde olacağı düşünülmektedir.

1.1.2. Maneviyat ve anlam arayışı

Maneviyatı tanımlamada kullanılan ve üzerinde durulması gereken en önemli kavramlardan birisi "anlam arayışı"dır.

İnsanoğlu çevresinde gördüğü, duyduğu, hissettiği kısacası kendisini etkileyen her şeyi anlamlandırma çabası içindedir. Payne (2005: 181) bu durumu “insanoğlu, sadece hayatını sürdürebilmesi için bile yaşamında önem ve anlam arar” şeklinde ifade etmiştir. Bu anlamlandırma istenilen ölçüde gerçekleşmediği zaman ise insanlar anlamsızlığın kaygısını yaşamaya başlarlar.

Hayatımızdaki aşamaların, yaşadığımız mekânın, yediğimiz yemeğin, ailemizin, kısacası her şeyin bizim için bir anlamı vardır. Çünkü daha önce belirtildiği gibi insan doğası gereği dünyayı ve kendisini anlamlandırmaya çalışır. Varoluş nedenim ne? Amacım ne? Gerçekliğin doğası ne? gibi sorular sorar. Bunun bir sebebi de şudur: kendi içimizde ve dünyayla bir entegrasyon ve bütünlük duygusuna ihtiyacımız vardır (Canda ve Furman, 2010: 83). İnsanoğlu, yaşamını ve karşılaştığı olayları bu nedenden dolayı da anlamak ve anlamlandırmak ister. Yaşamın anlamlandırmasında maneviyatın etkisi büyüktür. Özellikle

istenmedik ve beklenmedik bir olayı anlama ve anlamlandırma çabası içinde olan birey, olayın yıkıcı etkisini azaltmak amacıyla maneviyatından destek almaktadır (Karataş, 2016a: 102).

Anlam arayışı bahsinde akla gelen en önemli bilim adamlarından biri Victor Frankl'dır. Bir psikiyatr olan Frankl, II. Dünya savaşı döneminde üç yıla yakın bir süre Nazi toplama kamplarında yaşamış, bu esnada her şeyini kaybetmiş, bütün değerleri yok edilmiş, ezilmiş ve her an ölümle burun buruna gelecek bir tutuklu olarak yaşamıştır. Bütün bu yaşadıklarını “İnsanın Anlam Arayışı” adlı kitabında anlatmıştır. Frankl’a ait bu kitap (2015) incelendiğinde, karşı karşıya kaldığı en acımasız durumlar ve yaşantılar içerisinde bile olumlu bir tavır takınarak, yaşamın bir anlam içerdiğini düşünmesi göze çarpmaktadır.

Ayrıca bir bireyin açıklığa kavuşturmak istediği anlam arayışında başarılı olması, onu sadece mutlu kılmaz ayrıca acıyla ve sorunlarla başa çıkabilecek bir meleke de kazandırır. İnsanoğlunun temel amacı, haz almak ya da acıdan kaçmak değil yaşamda bir anlam bulmaktır. İnsanın acı çekmeye hazır olmasının bir nedeni, var olan acısının bir anlamı olmasıdır. Frankl'a göre

Toplama kampında fiziksel ve zihinsel yaşamın olabildiğince ıskallığa zorlanmasına karşın manevi yaşamın derinleşmesi olasıydı. Zengin bir entelektüel yaşama alışmış olan duyarlı insanlar daha çok acı çekmiş olabilirler ancak iç özerlerinin maruz kaldığı hasar daha az olmuştur. Bu insanlar, çevrelerindeki dehşet verici dünyadan kopup, içsel zenginlikten ve tinsel özgürlükten oluşan bir dünyaya çekilebilmişlerdir. Daha zayıf bir bünyesi olan bazı tutukluların, kamp yaşamına, daha sağlam yapılı olanlardan daha iyi dayanabilmesi gibi görünürdeki bir çelişki ancak bu yolla açıklanabilir (Frankl, 2015: 51).

Frankl, (2015) anlam arayışı düşüncesiyle hareket ederek Yunanca bir kelime olan "Logos"tan adını alan "Logoterapi" yaklaşımını geliştirmiştir. “Logos”u yani “anlam”ı merkez kavram olarak kabul eden bu yaklaşım, "anlam terapisi"ni temel metodu olarak kabul eder. Üçüncü Viyana ekolu kimliğiyle de şöhret kazanan bu psikoterapi ekolünün temel amacı, "anlam arzusunu" tatmin etmek; anlamlı bir hayatın var olmasına yardımcı olmak ve böylece modern insanı içine düştüğü çağın hastalığı "varoluşsal boşluktan" kurtararak hayatın yeniden anlamlandırmasında öneyak olmaktır (Bahadır, 2011: 14). Logoterapi'nin asıl fonksiyonu ise insanın yaşamına anlam kazandırabileceği amaç ve hedefler bulmasını sağlamaktır. Bu açıdan her türlü motivasyona değer verir ve bunların etkinlik kazanmasına yardımcı olur (Bahadır, 2000). Logoterapi'ye göre yaşamın anlamı "bir eser yaratmak ya da bir iş yaparak; bir şey yaşayarak ya da bir insanla etkileşerek; kaçınılmaz acıya yönelik bir tavır geliştirerek" (Frankl, 2015: 125) yani üç yoldan keşfedilebilir.

Frankl (2015: 113), insanın anlam arayışının, yaşamın temel bir güdüsü olduğu ve bu anlamın, sadece kişinin kendisi tarafından bulunabileceği görüşündedir. Anlamın, eşsiz ve özel bir yapı göstermesi bakımından, yaşamın anlamı insandan insana, günden güne, saatten saate farklılık gösterebilmektedir (Frankl, 2015: 122).

Bu anlam, sadece kişinin kendisi tarafından bulunabilir. Anlamın, eşsiz ve özel bir yapı göstermesi bakımından, yaşamın anlamı insandan insana, günden güne, saatten saate farklılık gösterebilmektedir (Frankl, 2015: 122). Yaşamın anlamının her zaman ve her bireye göre değişebildiği ancak hiçbir zaman yok olmadığı söylenebilir.

Tam bu noktada maneviyatın de anlam arayışı gibi insan kimliğinin temel unsuru olduğu ifade edilebilir. Maneviyat bize insan olarak hayata amaç ve anlam verir. Ayrıca tüm insanlar için var olan ortak bir ifade tarzıdır (Mathews, 2009: 29). Maneviyat, özü itibarıyla anlam arayışına ve hayata dair bir gayeye karşılık gelir (Akbaş, 2014: 108). Tanyi (2002) maneviyatın bireylerin yaşamlarında anlam ve gayeyi araması olduğunu belirtmiştir. Tuncay'a (2007a) göre de maneviyat, bireyin yaşamın anlamını ve amacını yakaladığı yerdir. Yaşamın anlamı, maneviyatla ilişki içerisinde olan merkezî kavramlardandır. Özetle, yaşamdaki anlam arayışı çabaları, bireylerin maneviyatını gündeme getirmektedir.

1.1.3. Maneviyat ve din

İnsanlık tarihi boyunca, hayatı düzenleyen bireysel ve toplumsal birtakım dinî ve manevi değerler hep var olmuştur. Bireysel anlamda birçok fonksiyonu bulunan dinî ve manevi değerlerin toplumsal anlamda da sosyal kontrolü sağlama, sosyal dayanışma ve bütünleşmeyi artırma, ortak değerler oluşturma, dinî ibadetler aracılığıyla bireylerin sosyalleşmelerine olanak tanıma gibi pek çok fonksiyonu bulunmaktadır (Emhan ve Çayır, 2010: 104). İnsanoğlu gün ışığına ya da sevgiye gereksinim duyduğu gibi aynı şekilde yaşam felsefesine, dine, maneviyata ya da bunların yerini tutan bir başka şeye gereksinim duymaktadır. Maslow (2013: 219), bunu “anlamaya duyulan bilişsel gereksinim” olarak adlandırmaktadır.

Din; bir grubun bireyleri tarafından paylaşılan ve kişiye kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma nesnesi sunan düşünceler ve eylemler sistemi olarak tanımlanabilir (Fromm, 2015; Fromm, 2003). Başka bir tanıma göre din; kurumsallaşmış (yani sistematik ve organize) değerler, inançlar, semboller, davranışlar ve maneviyat, inanç topluluğu, zamanla geleneklerin aktarılması ve doğrudan veya dolaylı olarak maneviyat ile ilgili topluluk destek fonksiyonları (organizasyon yapısı, maddi yardım, duygusal destek, ya da politik savunuculuk) gibi kavramları içeren deneyimler sistematığıdır (Canda ve Furman, 2010: 76). Din, bir kuşaktan diğerine geçer. Dinî unsurlar, dua ve tapınmayı, ritüelleri, ahlaki kuralları ve belirli kutsal yazı ve yerlere gösterilen saygıyı kapsar (Sheafor ve Horejsi, 2014: 51). Dinî etkinin günümüzde azaldığını dair inanışlar olmasına rağmen din, dünya nüfusunun önemli bir oranı için temel yaşam özelliklerinden biridir (Thompson, 2016: 139).

Maneviyat kavramının tartışılmasında din, kilit bir rol oynamaktadır. Maneviyat kavramının içeriği doldurulmak isteniyorsa maneviyat ve din etkileşiminin, aralarındaki benzerliklerin, farklılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Literatürde maneviyat ve din ilişkisine bakıldığında genel olarak dört görüş ortaya çıkmaktadır:

- a. Din ve maneviyat aynıdır
- b. Din ve maneviyat ayrı kavramlardır
- c. Din olmadan maneviyat, maneviyat olmadan din var olabilir
- d. Maneviyat dinî kapsar

Din ve maneviyat aynıdır görüşüne göre hem din hem de maneviyatın ortak noktaları vardır. Her ikisi de insanın merhamet, affedicilik, umut, minnettarlık, adalet, uzlaşma,

alçakgönüllülük, öz bilinç ve hizmet gibi asaletine vurgu yapmaktadır. İkisi de idealler ve şeylerin nasıl olması gerektiğini ya da olabileceğine dair vizyonlar içerir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 51). Hill ve Pargement (2003), dinî deneyim ile maneviyat arasında “kurumsal-bireysel” şeklinde yapılan ayırımın çeşitli sorunlara yol açacağını savunmaktadırlar. Birçok dinin mensubu maneviyat ile dinî ayırmamaktadır. Ayrıca böyle bir ayırım, bilimsel anlamda kavram kirliliğine, dolayısıyla uygulanan ölçme araçlarının ve araştırma prosedürlerinin gereksiz tekrarlarına neden olacaktır. Buna göre maneviyat ve din ilişkili kavramlardır ve birbirinden bağımsız değildirler (Akt. Ekşi vd., 2016: 15).

1980’lerin sonunda maneviyat hakkındaki araştırmalar öncelikle din merkezliydi. O zamandan beri geniş araştırmalarla maneviyat ve dinin tanımını yapmaya ve bu iki tanımı birbirinden ayırt etmeye odaklanılmıştır (Svare vd., 2007). Bu ayırma çabası hem kültürel hem de bilimsel literatürde revaç bulmaktadır (Emmons ve Paloutzian, 2013: 20).

Tablo 2. Maneviyat ve Din Arasındaki Farklar

Din	Maneviyat
Belli bir zamanın veya mekânın ürünü	Birçok gelenek ve çağı içerir
Bir gruba hitap eder	Daha özel ve kişiseldir
Tanımlı inançlara odaklanır	Tüm dinlerde ortak olanları içerir
Davranış kuralları	Uygulama yöntemleri
Düşünce sistemi	Uygulama gövdesi
Yolda işaretler gösteren inanç	Duyuların -hatta düşüncelerin- ötesinde bir hal
Kurumlar ve örgütler	Arayış içerisindeki insanların oluşturduğu ağ
Yaşam biçimi	Bir uygulama

Kaynak: McKernan (2005)

Maneviyat, insanın yaşamlarında anlam bulmasını sağlayan bir zemin hazırlamaktadır. Din ise daha biçimsel şekilde kurumsallaşmış inanç sistemi ve buna göre ortaya konulan ibadetlerdir. Bu bağlamda maneviyat içsel, din ise insanın dışında var olan harici bir olgudur. Din, davranış ilkeleri, varoluşun amacı, ölümün anlamı, doğaüstü varlık ya da varlıklara derin saygı ifadesi sunan bütünleşik bir inanç sistemidir. Maneviyat ise doğal ve metafizik alan algılamasından kaynaklanan bireysel inançlar seti olarak ortaya konmaktadır. Maneviyat, "anlam, amaç ve ahlak duygusu geliştirmeye yönelik genel insan deneyimi" olarak tanımlanabilir. Maneviyatın anahtar bileşenleri yaşamın anlamına dair kişisel arayış, kimlik duygusu ve değerler sistemidir. Bunun aksine din, manevi inançların ve uygulamaların resmi kurumsal içeriğine izafe edilir (Zastrow, 2013: 152).

Din bir grubun inançlarını, doktrinlerini ve ritüellerini içerir ve bir inanç topluluğunun sorumluluklarını vurgulamaktadır. Maneviyat ise daha bireysel ve kişiseldir. Maneviyat çok geniş kapsamlı ve bireyselleştirilmiştir, bu nedenle de standardize etmek ve ölçmek oldukça zordur. Ancak din için bu daha kolaydır. Maneviyatın içinde dinî inancın aksine,

formel şekillerde olan ritüeller bulunmayabilir. Dinî inançta objektif, gözlemlenebilir ayinler ve emredilmiş davranışlar söz konusuysen maneviyat bunları bünyesinde barındırmaz (Horozcu, 2012: 177-178). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere, din daha çok bir grubun inancını içerir ve standardizasyonu daha kolaydır. Ancak maneviyat, kişisel olmasının yanı sıra geniş kapsamlı bir durumdur.

Gelişmekte olan fikir birliğine göre din ve maneviyat farklıdır ancak örtüşen yapılarıdır (Canda ve Furman, 2010; Canda, 2008; Carroll, 2001; Cascio, 1998; Derezotes, 2006; Hodge, 2005a; Mathews, 2009). Dinî bir pratik veya yaşantı Tanrı ile daha yakın olmaya ve onunla bağ kurmaya yardımcı oluyorsa, işte bu pratik ve yaşantılar manevi olarak tanımlanır (Richards ve Bergin, 2011: 22). Maneviyat, dinin nihai kaynağı ve kalbinde yer alır. Din, manevi girişimi destekleyen ve “ben kimim, yaşamımın amacı ne, nasıl bir yaşam sürmeliyim, evren dostane bir yer mi, kötülük neden var, Tanrısallık neden var, öldüğümüzde ne oluyor, Tanrı'ya nasıl dua ederim ya da onunla nasıl iletişime geçerim” gibi hayatımızla ilgili kalıcı sorulara bazı cevaplar öneren bir inançlar, gelenekler, ritüeller ve uygulamalar dizisidir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 590). Dünyanın birçok bölgesinde yaşayan insanlar için din, maneviyatı besleyen bir sistemdir. Yine aynı şekilde maneviyat, dünyadaki çeşitli dinlerin aracılığı ile hayata geçirilmektedir (Frame, 2003: 2-3).

Netice olarak maneviyat, insanoğlunun ruhunun, özgün bireyselliğinin bir ifadesi olarak din kavramından daha geniş bir tanıma sahiptir. Ayrıca anlam arayışı ve kimliğimizi tanımlamaya zorlayan içimizdeki bir motivasyon kaynağıdır (Mathews, 2009: 28). Bundan dolayı maneviyat dinî kapsamaktadır ve dinin sınırlarını aşmaktadır (Mulder, 2015). Maneviyatın dinî kaynağı olabilir fakat bu dinle sınırlı değildir.

Maneviyat, dinî olan veya dinî olmayan yollarla ifade edilebilen geniş bir kavramdır ve maneviyat, özel olarak düşünülebildiği gibi başka bireylerle de paylaşılabilmektedir (Canda, 2008). Din, maneviyatı ifadenin sadece bir yoludur ve maneviyata sahip olabilmek veya maneviyatı ifade etmek için bir inanç grubuna dâhil olunmasına gerek yoktur (Mathews, 2009: 4). Maneviyat, kaotik bir varoluş içinde anlam ve düzen oluşturma ile bağlılığa yönelen bir insan ihtiyacı olarak tanımlanır ve mutlaka örgütlü din ile ilişkili olmak zorunda değildir (Cascio, 1998). Başka bir ifadeye göre ise dinî olmayan bir maneviyat mümkündür. İnsanın tefekkürü ve kendine dair keşif arzusu manevi bir deneyime karşılık gelir (Akbaş, 2014: 99).

Bir insan dinsiz olup da kendisini manevi hissedebilir. Bu gibi kişiler dinî gruplara katılmaz fakat anlam, ahlak ve amaç konularında çok ilgilidirler ve "maneviyata düşkünüm ancak dindar değilim" gibi cümleler kurarlar. Maneviyat bu gibi kişilerde günlük hayata tamamen ilham verir (Canda ve Furman, 2010: 78). Fromm'da olduğu gibi, herhangi bir dine mensup olamayan bireylerin –hatta ateist bile olabilir- manevi duygulara ve mistik eğilimlere sahip olması söz konusudur. Dünyadaki pek çok kişi, maneviyatlarını dinden ayırmayacak, olasılıkla da ayıramayacaktır. Bununla birlikte bu türden bir ayrım ABD'de oldukça yaygındır ve bazı bireylerin maneviyatı iyi seviyelerde ancak bu bireyler birkaç dinle ilişkili veya hiçbir dinle bağı olmadan yaşamaktadırlar. Aynı şekilde derin bir maneviyata sahip olmayan bazı bireyler de dinî aktivitelere katılmaktadırlar (Sheafor ve Horejsi, 2014: 590). Bazı bireyler için maneviyat ve din içinden çıkılmaz bir şekilde endekslenmiş bir

durumdayken birçok kimse için bu ikisi birbirinden bağımsız ve ayrı şeylerdir. Bu tartışma maneviyatı, belirli bir takım dinî inanışlar ve inançlardan ziyade insan doğasının ve gelişiminin genel bir manzarası olarak da bir noktada toplayacaktır (Carroll, 2001).

Aynı şekilde bazı kişiler kendilerini dindar olarak nitelendirmelerine rağmen maneviyata düşkün olmadıklarını dile getirirler. Bu kişiler sık sık dinî aktivitelere katılabilir fakat kutsalın deneyimi, amaç ve anlam gibi derin meselelerle ilgilenmezler (Canda ve Furman, 2010: 78). Bazıları da "kendimi dindar ya da manevi olarak kabul etmiyorum" şeklindeki cümleler kurarlar. Bu tür cümleler ateist ya da agnostiklerin ifadeleridir. Fakat bu onların maneviyatının olmadığı anlamına gelmez (Canda ve Furman, 2010: 80).

Bazı araştırmacılar da, maneviyatın dinden bir uzaklaşma olduğunu iddia etmişlerdir. Bazıları ise maneviyatı, dinin genişleyen yeni bir ifadesini temsil ettiğini ifade etmişlerdir (Akt. Emmons ve Paloutzian, 2013: 23). Bir kısım görüşe göre de dinler, maneviyatı yaşamaya engel teşkil etmektedir. Dinden bağımsız bir maneviyat anlayışına sahip olmak, manevi deneyimin daha iyi anlaşılması yönünde olumlu bir gelişme sağlayacaktır (Kararımak, 2004).

Dinler genellikle dünyevi konulara odaklanan hiyerarşik sistemler oluştururlar. Dinî hiyerarşi ise çoğu kez mensupları arasında doğrudan manevi deneyimler yaşanmasını engelleyebilmektedir. Böylece dinler, insanların manevi ihtiyaçlarını doyumaksızın sömüren dünyevi bir kurum haline gelebilmektedirler (Özdoğan, 2010a: 189-190). Başka bir görüşe göre ise insanların kendilerini maneviyata sahip ancak dindar değil diye tanımlamaları genelde sistematik bir dine bağlı olmadıkları; ancak Tanrı veya diğer kutsal şeylerle bir bağlarının olduğu anlamına gelmektedir (Akt. Richards ve Bergin, 2011: 21).

Din ve maneviyat, tabiatları itibarıyla çok boyutlu ve karmaşık görüngülerdir. Dolayısıyla her iki terimin kapsamlı ve tek bir tanımı üzerinde ısrar etmek için henüz erkendir (Hill vd., 2013). Görüldüğü gibi "maneviyat ve din" konusu, maneviyatı tanımlama süreci içinde tartışılan temel noktalardan biri olma özelliğini hâlâ sürdürmektedir. Bu tanımlama süreci içinde, din ve maneviyat arasındaki benzerlik ve farklılıkların göz önünde bulundurulması gereklidir. Yapılan incelemeler sonucunda, din ve maneviyat ilişkisi konusunda kesin ve net bir sonuca varmanın mümkün olamayacağı görülmüştür.

Yapılan bu çalışmada ise akademik camia tarafından genel olarak kabul edilen; maneviyatın dinî kapsadığı ve sadece dinî inançla sınırlandırılmayacağı görüşü tercih edilmiştir.

1.1.4. Maneviyat ve bilim dünyası

Din (maneviyatı da dâhil edebiliriz) ve bilim insanlık tarihinin ve kültürünün iki temel kaynağını oluşturmaktadırlar. İnsanlık tarihi her iki kaynağın oluşturduğu bağınazlıklar, güvensizlikler ve zıtlaşmalarla doludur (Tarhan, 2014: 91). Bu zıtlaşmaların en yoğun yaşandığı dönemlerden biri de XX. yüzyıl sonrası başlayan süreçtir. İnsanların karşılaştıkları durumlarla başa çıkmalarında dinî inançların ve ritüellerin gerçekten etkili olup olmadığı sorusu sorulduğunda XX. yüzyılın büyük bir kısmında önde gelen ruh sağlığı uzmanları tarafından verilen cevap "hayır"dır. Ruh sağlığı uzmanlarınca din sağlıklı ilişkisiz olarak görülmekte, hatta bazıları bu durum biraz abartılarak din, duygusal olarak

sağlığa zararlı ve hastalık belirtisi olarak görülmekteydi (Koenig, 2013). Yaratıcının ve ruhun bilimsel olarak inkârı, içinde yaşadığımız asırda söz konusu olmuş, bunun dışında kalan çağlarda ise tepkisellik dışındaki bilim adamları ve filozoflar, yaratıcıyı ve ruhu büyük çoğunlukla kabul etmişlerdir.

"Tanrının varlığına dair bilimsel bir kanıt yok", "Hayatımda binlerce ceset kestim, ruh denen şeye rastlamadım" gibi ifadeleri kullanan bilim adamları içinde yaşadığımız dönemde ortaya çıkmıştır (Tarhan, 2014). Bu dönemin dinî ve ruhu dışlama nedenlerinden biri: gözlemlenemeyen, ölçülemeyen ve somut bir şekilde tarif edilemeyen şeyler bilimden farklı bir alanla ilgilidir düşüncesidir. Bu düşünce kendi çalışma alanlarının bir bilim dalı olabilmesi uğruna yaptıkları bir şeydi (Richards ve Bergin, 2011: 11). Bir diğer neden ise bilimin sınırlarının genişlemesiyle birlikte aceleci davranma gösterilebilir. Bu genişlemeyle, ruh ve din gibi kavramlar bilimin dışına atılmaya çalışılmış ve yine aynı düşüncesizlikle maddeye, taparcasına hayranlık duyulmasına neden olmuştur (Jung, 2013: 43-44). Denilebilir ki, Galileo'dan beri insanlık, güneşin kımıldamadan sabit durduğunu bildiği halde güneşin doğuşundan ve batışından nasıl bahsediyorlarsa, elbette ruhtan da bir öz, bir cevher gibi bahsedilmesi devam edecektir. Ruh, bizim tabiatımıza özel olup bizi bütün öteki canlılardan ayıran önemli bir boyuttur (Carrel, 2015: 99).

Ruh ve maneviyat akılcılığa kurban edilmeye çalışılmış, ancak bu insanı mutlu ve huzurlu edememiştir. Çünkü ruhun, kişi esenliğinin nefes veya oksijen kadar ayrılmaz bir parçası olduğu düşünülmektedir. Bu demek oluyor ki ruh olmadan iyi yaşamamız veya gelişmemiz mümkün değildir (Mathews, 2009: 4). Sanayi devrimi ve modern öncesi toplumlar, doğa şartları ve hayatın acımasızlığı karşısında, yaşadığı birçok sorunlara rağmen huzurluydu kendilerini hayata tutturan amaçları ve hedefleri vardı. Hedeflerini belirleyebiliyor ve zorluklar karşısında ayakta durabiliyordu. Üstesinden gelemediği pek çok zorluğu maneviyat ile çözebiliyorlardı (Bahadır, 2011: 7-8). Bunun yanı sıra insanoğlu, sanayileşme ve modernleşme ile birlikte nasıl yeni sorunlarla karşılaşmış ise; anlam sorunu, hayatta amaçsızlık gibi sorunlarla da yoğun olarak karşılaşmıştır. Bu yeni dönemin hastalıklarından bir tanesi de anlamsızlık hastalığıdır. Bilimin sessizce dillendirdiği "hayatın anlamı yok" düşüncesi, bu hastalığın fitilini ateşlemiştir (Tarhan, 2014: 167). Sanayi toplumu, durmaksızın insanın tüm ihtiyaçlarını karşılamak çabasıdayken ona eşlik eden tüketim toplumu, giderilmek üzere yeni ihtiyaçlar yaratır. Ama burada, insanın en insani ihtiyacı olan anlam ihtiyacı havada kalmaktadır (Frankl, 2014: 100). Ancak bugün, bilim ve maneviyat görüşü arasında açılan koca uçurum arasında bir köprü kurmayı görev edinen de yine aynı bilimsel bilgi ihtirası olarak karşımıza çıkmaktadır (Jung, 2013: 43-44).

Maneviyat kavramına kulak tıkamak ne bilim dalının meşruiyetinin sürmesine ne de bilimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu durumun netice olarak görülmesinin ardından "maneviyat" kavramı, bilim dünyasında 1960'lardan sonra popüler olmaya başlamıştır. Günümüzde ise maneviyatın hızla yükselen değerler arasında olduğu ve sanattan siyasete, spordan sağlığa, modadan medyaya hayatın birçok alanında etkisini hissettirmeye başlamıştır. Tıp, psikiyatri, psikolojik danışmanlık, hemşirelik gibi sağlık alanlarında ve diğer alanlarda maneviyat araştırmalarına ilgi önemli ölçüde artmıştır (Canda ve Furman,

2010: 69). Maneviyat ile ilgili son dönemlerde deneysel çalışmalar yürütülmektedir ve geniş bir yelpazede farklı sonuçlar elde edilmektedir (Hodge, 2000). 2005'te gerçekleştirilen bir çalışmada, maneviyat ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi ele alan 371 yayına ulaşılması, 2007'de yapılan bir araştırmada ise dinî inanç veya davranış ile sağlık arasındaki ilişkiyi ele alan 1200 çalışmadan söz edilmesi maneviyatın popülaritesini gözler önüne sermektedir (Akt. Horozcu, 2010). Tıp alanında da ilginin arttığı ifade edilebilir. Örnek vermek gerekirse bugün ABD'deki tıp fakültelerinin %33'ünde, uzmanlık eğitiminin yanı sıra maneviyat ve dinî konularda da dersler verilmektedir (Merter, 2013: 418).

Modern Psikoloji bilim dalında da maneviyata bir yönelişin olduğu ifade edilebilir. 1960'lar öncesinde psikolojinin önemli düşünürlerinden biri olan Sigmund Freud, formel dinlerin (inançların) cezalandırıcı olduğunu savunmuş ve dinî tanımlarken birçok görüş ortaya koymuştur. Freud, dinî bazen saplantı; bazen bebeklik arzularının tatmini; bazen de yanılsama olarak değerlendirmiştir (Crapps, 2013: 65). Psikoloji bu dönemlerde, doğa bilimlerinin laboratuvara özgü ölçüp biçme ve hesaplama yöntemlerini taklit ederek ruh dışında her şeyi ele almıştır. Psikolojinin ilgilenmesi gereken bazı konular metafizik konular olduğu gerekçesiyle araştırılmamıştır. Bu iddianın neticesinde ise yeni yöntemler geliştirilerek insan yaşamındaki önemli sorunları incelemek yerine sıklıkla; bilimsel yöntemlerle incelenebilecek sorunlar üzerine eğilmiştir.

İlk dönemlerde Psikoloji, bilimsel meşruluğunu ekseriyetle doğa bilimlerine olan yakınlığına bağlıyordu. Bu dönemde meşru kabul edilebilecek tek psikoloji, fizyolojik hatta kimyasal psikolojydi. Bu psikologlar "sosyal bilim" in ötesine gidip "biyolojik" bir bilim olmayı hedefliyorlardı (Gulbenkian Komisyonu, 2000: 32). Psikoloji böylece temel araştırma konusundan yani ruhtan yoksun bir bilim haline geldi. Psikoloji mekanizmalarla, tepki oluşumlarıyla, içgüdülerle ilgilendi ama insana özgü sevgiyle, akılla, vicdanla, değerle açık seçik bir biçimde ilgilenmedi (Fromm, 2015: 17).

Tüm medeniyetlerde ise tarih boyunca psikolojik sağlık ve maneviyat ayrılmaz bir bütün iken, 1960'lar öncesi modern psikoloji maneviyata dışarıda bırakarak gelişti (Özdoğan, 2008). 1960'lara kadar Jung hariç hiç kimse maneviyatı savun(a)mamıştır. Jung, Freud'un aksine dinî, çocukluk döneminden kaynaklanan ve tedavi edilmesi gereken bir hastalık ve saplantı olarak görmemektedir. Ona göre din, insanoğlunun asırlarca kolektif bilinç dışında sakladığı en yüksek insanlık birikimlerini açılan bir kapıdır, arketiptir (Crapps, 2013: 73). Yine bu tarihlerde Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisinde, maneviyat ve moral değerlerine en üst basamakta, yani "kendini gerçekleştirme" basamağında yer vermiştir.

Psikolojinin de içinde bulunduğu bilimlerin gelişiminde etkili olan öncü isimler, kasıtlı bir şekilde manevi konuları teorilerinin, kanunlarının, ilkelerinin ve uygulamalarının dışında tutmuşlardır. Bu öncülerin bir kısmı dindar oldukları halde; teolojik düşüncelerinin ve mezhepsel önyargılarının dışlanması konusunda genel bir kabulleri vardır (Richards ve Bergin, 2011: 11). Buna bağlı olarak psikolojinin maneviyata olan yaklaşımı, ekollere ve psikologlara göre farklılıklar arz etmiştir. Ampirik çalışmalarda da özellikle psikanaliz ve davranışçılığın etkisiyle din, daha ziyade olumsuz tutum ve davranışlarla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. 1980 ve sonrasında yapılan çalışmalarda ise; din ile yardımlaşma, diğerkâmlık, sevgi, hoşgörü, fiziksel ve ruhsal sağlık gibi konular giderek artan bir şekilde

ele alınmaya devam etmiştir (Ayten, 2014: 55-56). Psikoloji gibi akademik disiplinlerde, maneviyatı değişken olarak tanımlayan araştırma bolluğu mevcuttur. Psikoloji disiplindeki maneviyat çalışmalarının gelişimi oldukça kapsamlıdır ve şu ana kadar sunulandan daha çok gelişime açıktır (Coates, 2007: 3). Psikoloji literatüründeki verilere bakarak, 1988-2001 yılları arasında yayımlanan psikoloji kitaplarının 1198 bölümünde dinin; 777 bölümünde maneviyatın ele alındığı görülmektedir (Emmons ve Paloutzian, 2013: 15).

Özellikle yeni yüzyılda; psikoloji, tıp, sosyal hizmet ve başka birçok alanda yaşanan benzer hareketlilikten dolayı, disiplinler arası araştırma da dâhil olmak üzere bu gibi yönelimler artmaktadır. Bu durumu şu şekilde ifade etmek de mümkündür; “maneviyat literatürü son yıllarda daha fazla olmak üzere psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp gibi yardım edici mesleklerde teorik ve pratik çalışmalarla etkisini arttırmıştır” (Derezotes, 2006: 3). Sosyal hizmette maneviyat ivmesi 1980’lerden sonra büyümeye başlamıştır. Bu gelişmeler sadece ulus merkezli değil dünya çapında bir gelişme şeklindedir (Canda, 2008). Maneviyat, sosyal hizmet içinde daha fazla yer almaya başlamışsa da birçok sosyal çalışmacı, eğitimci, öğrenci ve araştırmacı maneviyat konusunda habersiz kalmakta veya maneviyata duyarlı sosyal hizmete (spirituality sensitive social work) şüphe ile yaklaşmaktadırlar (Canda ve Furman, 2010: 4).

Maneviyat kavramına olan bakışın disiplinler arası ele alımının ardından, bir sonraki bölümde “maneviyat ve sosyal hizmet” ilişkisine değinilecektir.

1.2. Sosyal Hizmet ve Maneviyat

Bir önceki bölümde maneviyatın tanımı ele alınmış, din ve anlam arayışı ile ilişkisine değinilmiştir. Son olarak da “bilim dünyası ve maneviyat ilişkisi” konu edinilmiştir. Şüphesiz bu ilişkide sosyal hizmet disiplinin de etkisi büyüktür.

Bu bölümde ise sosyal hizmetin tanımı yapılarak amaçları açıklanarak, sosyal hizmetin tarihsel seyri ve maneviyat ile ilişkisine yer verilecektir.

1.2.1. Sosyal hizmetin tanımı ve amaçları

Sosyal bilim; kökleri on altıncı yüzyıla erişen ve gerçeklik hakkında, bir biçimde deneysel olarak doğrulanan, sistemli bilgi üretme çabasına dayanan ve parçası olduğu modern dünyaya ait bir girişimdir. On dokuzuncu yüzyılın entelektüel tarihine ise bilginin disiplinlere ayrılması ve meslekleşmesi, yani kurumsal yapıların oluşturulması süreci damgasını vurmuştur (Gulbenkian, 2000: 12-16). Bu dönemden itibaren sosyal bilim olma özelliği taşıyan; psikoloji, sosyoloji, antropoloji, sosyal hizmet gibi çeşitli bilim dalları ortaya çıkmıştır. Sosyoloji büyük ölçüde üniversite dışındaki sosyal reform derneklerinin faaliyetleriyle ve yine antropoloji de daha çok üniversite dışında yer alan kâşiflerin ve seyyahların çalışmalarıyla başlamıştır. Sosyal hizmet de bir uygulamalı bilim olarak üniversite dışında hayırseverlik organizasyonlarıyla başladı daha sonraları bir üniversite disiplini olarak kurumsallaştı. Bununla beraber sosyal hizmet sosyal bilim disiplinlerinden yararlanarak kendi bilgisini üretme yoluna gitmiş, böylece kendisine disiplinler arası bir alan açmıştır (Hatipoğlu, 2012: 5). Sosyal hizmetin, disiplin olarak kısa bir tarihi olsa da,

bağımsız bir disiplin haline gelmeden önceki aşamaları, çok eskilere uzanan köklü bir geçmişe dayanır.

Sosyal hizmetin görece olarak "otonom" bir yapı oluşturmaya rağmen sorun çözmeye yönelmiş olması, uygulama niteliği ve insanı bir bütün olarak ele alması sosyal hizmet disiplini diğer disiplinlerden ayıran üç temel noktadır (Kongar, 2007: 47-48). Ashman ve Hull 'a (2009: 6) göre sosyal hizmeti diğer disiplinlerden ayırarak eşsizleştirecek şu beş ana boyutu vardır:

İlk olarak, sosyal çalışanlar zor veya karmaşık olsa bile bir sorun veya sorun kümesine yoğunlaşmalıdır. Bu nokta Kongar'ın üzerinde durduğu noktalardan biridir. Sosyal hizmeti eşsiz kılan ikinci boyut, bireyin çevresinin değişimine odaklanmayı içermesidir. Sosyal hizmeti eşsiz kılan üçüncü boyut, sosyal çalışanların genellikle müracaatçıların savunuculuğunu yapma ihtiyacı hissetmesidir. Dördüncü boyut ise mesleki değerlerin özündeki maneviyata verilen önem ve duyulan bağlılıktır. Sosyal hizmeti eşsiz kılan son boyut ise sosyal hizmet değerlerinin özü ile ilişkilidir ve bu da hizmet alanların self determinasyonu (kendi kararını verme) hakkına verilen önemdir. Kısaca ifade etmek gerekirse; sosyal hizmete ait ilkelerin, değerlerin ve felsefenin uygulama alanına aktarıldığı faaliyetler sosyal hizmetin ana karakterini taşımaktadır.

Sosyal hizmet, kendine ait bilimsel teorileri ve yaklaşımları olması açısından uygulamalı bir bilim olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan, özü itibarıyla sosyal hizmeti; bilim, eğitim ve uygulama olarak üç parçada düşünmek olanaklıdır. Bütünü oluşturan bu parçaların birbirini beslemesi gerektiği düşünülmektedir (Çağlar, 2012: 46) Sosyal hizmet; fizik, botanik ya da kimya gibi fen bilimleri ile aynı derecede olan bir bilim değildir. Buna karşın sosyal hizmet aşağıdaki açılardan bilimsel addedilebilir:

1. İnsanların sosyal işlevselliğini tanımlayan verileri toplar, organize ve analiz eder.
2. Gözlem, tecrübe ve temel öğretileri yeni teknikler yaratmak, yeni uygulama yolları formüle etmek ve yeni program ve politikaları geliştirmek için kullanır.
3. Sosyal hizmet müdahalelerine rehberlik edecek teklifleri hazırlarken kavramsal çerçevelerin temeli olarak, verileri kullanır.
4. Objektif olarak müdahaleleri ve onların insanların sosyal işlevselliği üzerindeki etkisini inceler.
5. Fikirleri, öğretileri ve mesleğin diğer mensupları tarafından tanımlanmış uygulamaları alır ve eleştirel olarak değerlendirir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 64).

Sosyal hizmet (social work) terimi, Jeffrey Brackett'e (1860-1949) dayanmaktadır. 1900'lerin başında Brackett, sosyal (social) kelimesinin insanın aile üyeleri, arkadaşlar, okul, iş ortamı, yaşadığı bölge, topluluk gibi sayısız önemli etken ile olan ilişkisini betimlediğini düşündüğü için gelişmekte olan bu mesleğin adının bir parçası olması gerektiğini iddia etmiştir. Hizmet-çalışma (work) kelimesini hayır işlerinden ayırmak ve bu aktivitelerin hazırlıksız kimselerce yapılmadığını, düzen, disiplin ve sorumluluk ile icra edildiğini vurgulamak için kullanmıştır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 21-22). Friedlander'e (1966: 7) göre, sosyal hizmet (çalışma) mesleki bir hizmet olup insan ilişkileri konusunda bilimsel bilgi ve maharetlere dayanır. Bu bakımdan, kişilerin yalnız başına veya grup içinde egemenlik kazanmalarına, sosyal ve/veya kişisel başarılar elde etmelerine yardım eder.

Sosyal hizmet sözlüğüne göre sosyal hizmet; "sosyal işlevselliği artırmak, kapasiteyi yenilemek, güçlendirmek ve özlenen amaçlara uygun toplumsal koşulları yaratmak üzere;

birey, grup, aile ve topluma yardımı kapsayan mesleki bir çalışmadır” (Barker, 1995: 408). Sosyal işlevsellik kavramı, sosyal hizmeti anlamak ve onu diğer yardım amaçlı mesleklerden ayırmak için kullanılan anahtar kavramlardandır. Sosyal işlevsellik; bireyin toplum içerisindeki başlıca rollerini yerine getirebilmesi ve kendi temel ihtiyaçlarını tek başına karşılayabilmesi için gerekli olan görev ve aktiviteleri başarabilme yeteneğidir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 23).

Sosyal Çalışma Sözlüğü ise (Tomanbay, 1999a: 237) sosyal hizmeti, toplumun sorumluluğu ve görevi olduğu anlayışından hareketle; sanayi toplumundaki özel gereksinim gruplarının ihtiyaç duyduğu bakım ve korumayı kamusal, yarı kamusal ve gönüllü etkinlikler vasıtasıyla iş edinen bir alan, insanların yardımsız çözemedikleri bireysel ve toplumsal sorunların çözümü için geliştirilen profesyonel bir sosyal meslek olarak nitelendirir. 1968 yılında yapılan III. Sosyal Hizmetler Konferansı'nda Türkiye'de yapılan ilk sosyal hizmet tanımlamalardan birisi ise şu şekildedir:

Sosyal hizmet; kendi kendine yardım ve işbirliği prensibi uyarınca, değişmekte olan toplum yapısı içinde, kişi, aile, grup ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması, sorunlarının çözülmesi ve çevreleriyle karşılıklı uyumlarına yardım etmek ve insan kaynaklarıyla sosyal, ekonomik koşulların korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla; kendine özgü bilimsel teknik ve metotlarla, insan ilişkilerindeki beceriler dayanan, düzenli çalışmaları kapsayan bir meslektir (Yolcuoğlu, 2012: 106).

Kısacası sosyal hizmet, ‘insanlara kendi sosyal çevreleri içinde ve gerekirse sosyal çevrelerini değiştirerek, maksimum düzeyde yardım etme işlevi’ gören bir meslektir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 19). Cılga (2012: 195-196) sosyal hizmeti bilim ve meslek olmak üzere iki farklı açıdan tanımlamıştır. Bilim olarak sosyal hizmet, insan ve toplumun değişiminin, gelişiminin dinamiği ve yasaları konusunda gelişme düşüncesi ve bilgisiyle, insanın toplumsal etkililiğini arttırma yaklaşımı, yöntemi ve uygulaması konularında bilgi üreten bir daldır. Meslek olarak sosyal hizmet ise toplumsal etkileşim mekanizmalarını harekete geçirerek, demokratik toplumda insanın gelişmesine, temel hak ve özgürlükleri doğrultusunda yaşam kalitesinin yükseltilmesine; bilimsel yaklaşım, yöntem ve tekniklerle yardımcı olur.

Tüm dünyada genel kabul gören Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Federasyonu’nun (2012) (IFSW) sosyal hizmet tanımı ise şu şekildedir:

Sosyal hizmet mesleği refahın yükseltilmesi için toplumsal değişimi, insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, güçlenmeyi ve özgürleşmeyi destekler. Sosyal adalet, insan hakları, toplumsal sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin merkezinde yer alır. Sosyal hizmet, insan davranışı ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak, insanların çevreleriyle etkileşime girdikleri noktalara müdahale eder (IFSW, 2012).

Payne (2005: 8-9) sosyal hizmetin tanımlanmasında farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların üç değişik bakış açısı etrafında şekillendiğini dile getirir. Bu ifadeye göre:

a. Bireyci-Reformcu bakış açısı: Sosyal hizmet, sosyal refah ihtiyaçlarının toplumlardaki bireyler tarafından karşılanmasını öngören ve buna yönelik bir etkinlik olarak görülür.

b. Sosyalist-Kolektivist bakış açısı: Sosyal hizmet, insanlar içinde en çok ezilen ve zarar görenlerin kendi yaşamları üzerinde güç kazanabilmeleri için, toplumdaki karşılıklı desteği ve işbirliğini artırmayı amaçlayan bir disiplin olarak görülür.

c. Düşünümsel - Terapi/Tedavi edici: Bu yaklaşım, bireylerin, yaşadıkları dezavantajların ve acıların üstesinden gelebilmelerini sağlamak amacıyla; bireysel gelişimi hızlandırmaya ve ilerletmeye yönelir.

Belirtildiği gibi, sosyal hizmetin birçok tanımı vardır. Bu tanımlamaların “evrensel” olması çabasına karşın hâlihazırdaki uygulamalarda çeşitliliklerin ve farklılıkların görülmesi, tek bir tanımın kabul edilmesini zorlaştırmaktadır. Üstelik evrensel tek bir tanımın olması da doğru olmayacaktır.

Öncelikle, farklı müracaatçılara evrensel ve standardize edilmiş, esnekliği olmayan ve bağlam içindeki bireyi anlamaya değil, bireyi duruma göre değiştirmenin başarılı olamayacağı ve aksine baskıcı asimile edici uygulamaları beraberinde getirdiği düşünülmektedir (Özgür, 2014). Sosyal hizmetin ele alınışındaki bu farklılıklara vurgu yapan Thompson (2013: 38), “sosyal hizmet, aslında sosyal hizmet uzmanları ne yapıyorsa odur” diyerek basit fakat gerçekçi bir tanımlama yapmaktadır. Bu ifadeye göre diyebiliriz ki, sosyal hizmetin tanımlamasında değişikliklerin olması muhtemeldir. Üstelik yeni tanımlamalar da; şartlara, ortama ve olaylara göre değişiklik gösterecektir. Sosyal hizmet kavramının anlam ve kapsamı bağlama göre değişen bir özellik gösterse de değişmeyen nokta, bu hizmetteki en önemli kaynağın sosyal çalışmacının kendisi olmasıdır (Şahin, 2001). Bu durum sosyal hizmete ve mesleğin uygulayıcılarına önemli sorumluluklar yüklemektedir.

Sosyal hizmet bir yardım mesleğidir ve meslek elemanı olarak sosyal çalışmacılar ihtiyaç duyan birey, grup ve topluma hizmet vermektedir. Hizmet ettiği kesim her toplumda olan yoksullar, engelliler, suçlular, yaşlılar, korunmaya muhtaç çocuklar, evsizler, mülteciler, doğal afet mağdurları gibi oldukça geniş bir kesimden oluşmaktadır (Gökçearslan Çifci ve Altınova, 2012). Bu çerçevede bir sorun kategorisini çözmeye yönelik tüm hizmet türleri ve müracaatçı grubu, bir sosyal hizmet alanını oluşturur (Koşar 1989: 10).

Bir başka tanımda da tekrar edecek olursak “sosyal hizmet bir yardım mesleğidir ve sosyal hizmetin büyük oranda amacı da ‘yardım etmek’ olarak kabul edilir” (Ashman ve Hull, 2009; Thompson, 2013). Bu noktada sosyal hizmetin amaçlarını özetleyecek olursak:

1. İnsanların iyilik durumunu sağlamak ve artırmak (Doğan ve Duyan, 2015),
2. İnsanların, diğer insanlarla ve doğa ile olan ilişkilerini, mevcut çelişkileri ortadan kaldıracak şekilde düzenlemelerine yardım etmek (Kongar, 2007; Pincus ve Minahan, 1973),
3. İnsanların baş etme kapasitesini ve sorun çözme yeteneğini geliştirmek (Pincus ve Minahan, 1973: 8),
4. Sosyal politikaların geliştirilmesine ve ilerletilmesine katkı vermek (Pincus ve Minahan, 1973: 8),
5. İnsanın kendi yaşamı ve kaynaklar üzerinde denetim sahibi olması yani sosyal işlevselliğini sağlamak (Cılga, 2012; Yaman ve Akyurt, 2013).
6. İnsanın kendi gücünü ve egemenliğini kullanmasına olanak sağlayarak üretkenliğini ve yaratıcılığını hayata geçirmek (Cılga, 2012: 195).

Sosyal hizmet, akışkan bir varlıktır yani doğar, gelişir ve değişir. Şu an var olan (ya da gelecekte var olacak olan) sosyal hizmet disiplini tanımlamak ve açıklanmak isteniyorsa tarihsel kökenlerin detaylı ve kapsamlı bir analizine göndermede bulunulmalıdır. Bu algıyı derinleştirmeye ve genişletmeye yardımcı olabilir (Thompson, 2013: 39). Sosyal hizmet, insanlık tarihi içerisinde çok gerilere uzanan bir özelliğe sahiptir.

1.2.2. Sosyal hizmetin gelişiminin tarihsel seyri ve maneviyat

İnsanoğlu, dünyanın neresinde olursa olsun bir yaşam süren ve her daim sorunlarla karşı karşıya kalan insanların sorunlarını çözmeyi ve onları toplum içinde korumayı; vicdani bir görev olarak bilmiş ve de bu görevi ekseriyetle yerine getirmiştir. Bu şekilde, daha çok gönüllü çalışmalara dayanan, yardımsever kişilerin kentin yoksul bölgelerindeki bireylere yönelik çeşitli sosyal yardımlar yapması sosyal hizmet mesleğinin temellerini oluşturmuştur (Acar ve Çamur Duyan 2003).

Sosyal hizmet mesleği XIX. yüzyılda, kapitalist sistemin oluşturduğu şartlara eşgüdümlü olarak gerçekleşmiştir. Özellikle, modern Batı toplumlarında yaşanan endüstrileşme ve beraberinde getirdiği kentleşmenin neticesinde sosyal hareketlilik ve parçalanmanın yaşanması, bu parçalanmaların sonucu olarak toplumsal hayatın değişmesi; sosyal hizmet mesleğine önem kazandırmıştır. Sanayi devriminin yol açtığı yeni sorunları (yaşlılık, göç ve kentleşme vb.) ve eskiden var olup etkisinin arttığı birçok sorunu (çocuk işçiliği, aile çözümleri, suçluluk vb.) çözmek ve böylece var olan sistemin daimiliği sağlamak için bu mesleğe önem verilmiştir (Koşar, 1989: 8-10). Bir anlamda sosyal hizmet mesleği akrabalık ve inanç yoluyla düzenlenen toplumlarla; firmalar, pazarlar ve bürokrasi ile düzenlenen ticari toplumlar (kapitalist toplumlar) arasındaki farkları azaltmak üzere ortaya çıkmıştır. Bu iki toplum arasında kalan incinebilir bireyler, aileler ve toplulukları sosyal dönüşümlerin olumsuz sonuçlarından koruma amaçlı sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıktığını ifade edebiliriz (Jordan, 2015: 101).

Kongar'a (2007: 4) göre sosyal hizmet mesleği iki temel kaynaktan doğmuştur. Birincisi, kapitalist kalkınma ile hızla sanayileşen ülkelerin, bu kalkınma sonucunda ortaya çıkan toplumsal yaralarını sarma çabalarıdır. İkincisi ise daha soyut ve felsefi planda kalan insancıl amaçlardır ki; bu kaynağın zemine doğru yapılan bir çözümleme sonucu, derinliklerinde birinci kaynağı barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Kut'a (1988: 8) göre, sosyal hizmet gibi bir mesleğe ihtiyaç duyulmasının nedeni; refah sistemi içinde yer alan hizmetlerin belirli bir gelişme aşamasında mekanik düzenlemelerden çok insancıl değerleri gerektirmesi ve bu değerler doğrultusunda verilecek hizmetlerin amacına ulaşabilmesi için bir takım bilgi, beceri ve davranışların geliştirilmesini zorunlu kıldığına dair oluşan yaygın inançtır. Sosyal hizmet, belirlenen tarihsel koşullar ve değişimler içinde ortaya çıkmış, gönüllü çabalardan, mesleki çabalara ve sonradan bilim olma yolunda ilerleyerek sosyal bilimler içerisinde bir disiplin olarak yerini almıştır (Cılga, 2012; Çağlar, 2012).

Sosyal hizmetin bir yardım mesleği olarak biçimlenmesinde, insanlık tarihi boyunca farklı formatlara rastlanılmaktadır (Şeker, 2015: 26). İnsanoğlu çok eski tarihlerden bu yana; engelliler, yoksullar gibi toplumdaki dezavantajlı kesimlere yardım etmeyi düşünmüştür. Musevilik, Hristiyanlık, Müslümanlık gibi dinler bu düşüncenin somut örneklerini bünyelerinde taşırlar (Kongar, 2007; Yaman vd., 2015). Bu dinlerin yanı sıra diğer pek çok

inanç da korunmasız durumda olan insanlara yardım etmeyi öncelemektedir. Bu yardım süreci, günümüze gelinceye kadar, toplumların sosyal, ekonomik, politik yapılanma biçimlerine göre dinî, flantropik (hayırseverlik), utalitarien (faydacı), hümanist ve sosyal adalet gibi çeşitli evrelerden geçmiştir (Kut, 1988: 9).

Sosyal hizmetlerin tarihteki ilk sunumları, dinî temsilciler aracılığı ile gözle görülebilir bir şekilde yapılmıştır. Sosyal hizmetin sunumunda dinî liderlerin çok önemli işlevleri olmuştur. Batı’da kiliseler, sosyal hizmet uygulamalarındaki etkisini uzun bir süre sürdürmüştür. Doğu toplumlarında sosyal hizmet düşüncesi ise yine kendi modelleri çerçevesinde dinî/geleneksel temellere oturtulmuştur (Şeker, 2012: 22). Yani camiler, medreseler ve vakıflar üzerinden sosyal hizmet düşüncesinin devam ettiği ifade edilebilir.

Sosyal hizmet olarak sayılabilecek ilk kurumlar, görevlerine kentsel bölgelerde yaşayan insanların temel gereksinimlerini karşılama girişimiyle başlamıştır. Bu kurumlar veya hizmetler, inanç önderleri ve dinî grupların inisiyatifleriyle gelişen özel yapılardı ve öncelikli çalışma alanları, gıda-barınak gibi, insanın temel ihtiyaçlarını karşılamaktı. İnsanların yaşadıkları duygusal ve kişisel güçlükleri dinî telkinlerle ortadan kaldırmak çalışmalarının temel odağıydı. Bu çalışmaların tarihsel temelleri ve yardımsever kurucuları Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi dinî inanç geleneklerine dayanır. Yahudi, Hıristiyan (Zastrow, 2013) ve İslam dinlerinin oluşturmuş olduğu öğretilerin bir kısmı sosyal hizmet için ahlaki sorumluluk duygusu olarak yorumlanmıştır ve bu ahlaki ilkeler sosyal hizmetin uygulanış biçimini etkilemiştir. ABD’de ilk dönem mesleki sosyal hizmet uygulamaları; fakirlere, evsizlere ve yoksul göçmenlere yardım etmek için Yahudi ve Hıristiyan insanların müdahalelerinden oluşmaktadır. Hayırseverlik, merhamet ve toplumsal muhafazakârlık ilkeleri hayır kuruluşlarını ve yerleşim evi hareketliliğini geliştirmektedir (Canda, 1999).

Sosyal hizmet ilk ortaya çıkış dönemlerinde manevi değerlerden önemli ölçüde etkilense de Sanayileşme Devrimi ile birlikte meslek hızlı bir biçimde laik bir temele doğru yönelmiş ve sosyal hizmetin verilisinde meslekleşmeye doğru gidilmiş, maneviyatın etkisinde bir azalma olmuştur (Şeker, 2015: 26). Bu döneme kadar ki sosyal hizmetlerin sunumunda, dinî kuruluşların ve inanç gruplarının önemli rolü eleştirel olmayan bir görünüm sunsa da zamanla bu görünüm sona ermiş, sosyal hizmet uygulamasında maneviyata bakışta sıklıkla bir belirsizlik hatta düşmanlık ile karakterize etmeye başlamıştır (Mathews, 2009: 14). Bilim dünyasındaki gelişmeler ve modern çağın sekülerleşmesi ile birlikte, insanların yaşadıkları problemlere ahlaki açıklamalardan ziyade bilimsel ve rasyonel açıklamalarla yaklaşma, manevi boyuttan uzaklaşmanın temel nedenleri olarak görülmüştür (Zapf, 2007: 231).

Sosyal hizmetlerin geliştirilmesinde din adamlarının ve maneviyatı olan gönüllülerin başlattığı hareket yok sayılmış, bilimsellik uğruna sosyal hizmet köklerinden koparılmış ve sadece pozitivist düşünceye mahkûm edilmiştir. Sosyal hizmet, sosyal bilimlerdeki gelişmelerin bir sonucu olarak bu mahkûmiyeti yaşamıştır. Sosyal hizmet mesleği, gelişim süreci içerisinde tüm dünyadaki sosyal bilimler alanında meydana gelen gelişmelerden etkilenmiş ve diğer sosyal bilimler, bu mesleğin gelişiminde, önemli bir işleve sahip olmuştur (Acar ve Çamur Duyan, 2003). Bu dönemde sosyal bilimlerin

matematikleştirilmesi yani pozitifleştirilmesi her yerde kendini göstermeye başlamıştır. Böylece, pozitivist ideolojinin; sanattan bilime, bilimden felsefeye kadar düşünme eyleminin her yönüne yayıldığı görülmüştür. Sosyal bilimlerin pozitivist kanadı uzunca bir süre gücünü korumaya devam ettirmiştir (Topçu, 2012: 143). Bir meslek olarak sosyal hizmet de bu dönemde filizlenmiştir ve sosyal hizmetinin gelişimi, XIX. yüzyılda, dönemin bilimsel, pozitivist ve kanıt odaklı uygulamaya dayanan "sosyal mühendislik" anlayışı üzerinden şekillenmiştir (Hatipoğlu, 2012: 3-5).

Maneviyat, insanlığın varoluşundan bu yana insan deneyimlerinin önemli bir boyutu olagelmıştır. Buna paralel olarak bir insan hizmeti olan sosyal hizmet biliminin ilk dönemlerinde de önemli bir yer teşkil etmiştir.

Ancak özellikle XIX. Yüzyıldan itibaren, pozitivist bilimsel bir paradigma olarak kurumsallaşması; bilim dünyasında, bilgi edinmenin yalnızca nesnel olarak gözlemlenebilen olgularla ilgili olduğunun düşünülmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle maneviyat olgusunun ihmali, bu dönemdeki bilimsel araştırmalarda genel bir eğilim olarak görülmüştür. Sosyal hizmet alanında çalışan kuramcılar ve akademisyenler de daha bilimsel olma çabası içinde, kendilerini maneviyattan uzakta tutmaya çalışmışlardır. Bu güvenilir ve bilimsel bir meslek olma çabası, sosyal hizmeti manevi sorunlardan, vurgulanmış tarafsızlıktan, manevi teknik ve müdahalelerden uzak tutmuştur. Bu nedenle insanın sübjektif, içgüdüsel ve yaratıcı parçaları yok sayılmıştır (Ouellette, 2007: 89).

Sosyal hizmet disiplini, hizmet alanların sorun ve ihtiyaçlarını kavrayıp bu sorun ve ihtiyaçlara; kendi bilgi, beceri, değer ve felsefesine uygun çözümler getirmek istemektedir. Bu çabasında da teori ve yaklaşımları kullanır. Bu teori ve yaklaşımlar, mesleki uygulama sürecinde kullanılacak araçları ve müdahalenin özünü değiştirebilmektedir.

Tarihsel süreç incelendiğinde, sosyal hizmetin teori oluşumunun, diğer bilim dallarından etkilenme yoluyla yahut da bu alanın, ihtiyaçlara binaen –teori- geliştirmesi şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Bu açıdan teori ve yaklaşımlar sosyal hizmet için hayli önem arz etmektedir. Sosyal hizmet, maneviyat ile olan ilişkisini de büyük ölçüde bu teori ve yaklaşımlarla belirlemiştir.

Sosyal hizmet disiplini; psikoloji, sosyoloji ve sosyal politika gibi geleneksel sosyal bilimlerin unsurlarını fazlasıyla kullanmaktadır. Yani sosyal hizmet, bu alanlarla sürekli etkileşim içindedir. Sosyal hizmetin ilişki içinde olduğu tüm bu disiplinler, temelde seküler olup inanç veya din açısından genellikle az bir duyarlılığa sahiptir. Örneğin; radikal sosyal hizmetin, temellerini kendisinden - birçok kişiyi etkileyen eserlerinden- alması yoluyla radikal sosyal hizmete ilham veren Karl Marks, dinî “kitlelerin afyonu” olarak tarif etmiştir. Max Weber ve Emile Durkheim gibi diğer önemli sosyologlar da dinin önemini kabul etmekle birlikte, aydınlanmayla beraber gelen modern dönemde dinin sönük kalacağını tahmin etmişlerdir (Mathews, 2009: 17).

Psikolojide ise psikanalitiğin babası olarak görülen Sigmund Freud, dinî hiçbir yolu hayranlık vermeyen bir dizi yollar olarak görmektedir (Mathews, 2009: 17). Psikoloji biliminin, ilk ve en önemli ekollerinden biri olan Freud’un derinlik psikolojisi, temelde hastaların dinlenilmesi ve onların nevrozlarının sübjektif yorumlamasına dayanıyordu

(Acar, 2014; Özdoğan, 2010a). Freud dinî; bir illüzyon yani bir yanılsama, çocukça bir acziyetin karşılığı veya paranoyanın bir formu olarak görmektedir. Freud, dinî ve manevi kaygıların çocukça olduğunu dile getirmiştir. Buna göre rasyonel, mantıklı ve sistemli olmak bireysel niteliğin tanımı olmuştur (Crapps, 2013; Dwyer, 2010).

1920'lerin sosyal hizmetlerinde, insanı anlamada Sigmund Freud'un psikanalitik yaklaşımıyla; deneysel, somut bilgi ve yöntemi sunan yaklaşımlar tercih edilmeye başlanmıştır. Böylelikle bundan sonraki 30 yıl içinde, çoğu sosyal çalışmacının eğilimleri; "reformdan terapiye" doğru kaydirmiştir. Bu durum şöyle de ifade edilebilir: 1920'lerden 1960'lara kadar çoğu sosyal hizmet programı insan davranışını değerlendirmek için medikal model yaklaşımını kullanmıştı. Freud tarafından geliştirilen bu model, müracaatçıları "hasta" adı altında ele alır (Zastrow, 2013). Freud'un sosyal hizmetlerdeki etkisi uzun yıllar sürdü ve bu etki, sosyal hizmetin gerçek kimliğini bulmasını geciktirdi. Bu etkileşiminin neticesinde, sosyal hizmetlerde maneviyatı reddedişle alakalı yeni duvarlar örülmüştür.

Eski dönemlere ait ruh sağlığı gibi diğer alanlarda ise; zihinsel engelli bireylerin içlerine şeytan girdiği yahut cinlenmiş oldukları yahut da yanlışları yüzünden Tanrı tarafından cezalandırıldıkları kanaati vardı. Sosyal politika da kilisenin cezalandırıcı mevzuatı teşvik etmesinin rolü, yoksulları ve başıboşları yönetmek üzere tasarlanmış “Yoksullar Yasası” üzerinden sıkça atıf alır. Devletin ve Anglikan Kilisenin tarzı, geçmiş yüzyıllarda iç içe geçmiş eğitim sistemindeki egemenlik ve okul müfredatının aktif şekillendirici rolü genellikle tarihsel ve baskıcı olarak tasvir edilmektedir (Mathews, 2009: 17).

Sosyal hizmet disiplinin XX. yüzyıldaki ilk dönem öncüleri de maneviyat ve dinden uzak bir çizgide durmuşlardır. Mary Richmond, sosyal hizmette müracaatçılara rehberlik yapmak ve insanların terapideki ihtiyaçlarını tespit etmek için akılcı, mantıksal ve sistemli bir yol olarak metodolojik uygulamaları savunmuştur ve bu mantıklı strateji, temel dayanak olmuştur (Dwyer, 2010). Sosyal hizmet alanı, güçlü manevi motivasyonları olan öncüler tarafından geliştirilmiş olmasına rağmen; sosyal hizmet disiplini maneviyattan uzak, bilimsel ve insansal gelenekler üzerine çalışmayı tercih etmiştir. Fakat maneviyat her insanın hayatının önemli bir parçasıdır. Aile içi şiddet, iş yerindeki tükeniş, kumar bağımlılığı, madde bağımlılığı vb. gibi problemler birer içsel tükeniş duygusudur ve bireylerdeki ya da ailelerdeki şefkat ve sevgi eksikliği ile ilişkilidir. Bunlar aşağı yukarı manevi sıkıntılardır (Lee vd., 2009: 171). Maneviyatı ret ederek bu türde müracaatçılara yardım etme düşüncesi sorunlu bir düşüncedir.

Seküler dünya görüşünü merkeze alarak oluşturulan dinî ve maneviyatı bir kenara iten sosyal hizmet; hayatın sırlarını, evrenin karmaşıklığını ve gizemini layıkıyla takdir edememiştir. Bu durum da maneviyatı yeniden içine alan bir sosyal hizmet bakışını tarihsel ve politik bir zorunluluk olarak karşımıza çıkarmaktadır. Sosyal çalışmacılardan yardım talep eden müracaatçılara bütüncül bir yardım sunulması isteniyorsa maneviyat olmazsa olmazdır.

1950'lerde psikoterapistlerin başını çektiği ekip, yeni bir hasta tipi ve bireylerle karşılaşmaya başladı. Bu tip, çağdaş toplumsal standartlara göre gayet normal ve başarılı bir kişidir. Yani toplumda insana mutluluk getireceğine inanılan tüm olanaklara sahiptir.

Bu kişinin “mutlu” olduğuna inanılır, ancak yine de terapiye başvurur çünkü yaşamın boş olduğunu düşünmekte ve kendini mutsuz hissetmektedir. Yaşamda para, kariyer, mal ve itibardan daha fazlası yok mudur? Hayatın anlamı nedir? gibi sorular sormaya başlar (Özdoğan, 2010b: 31). Bu nedenle, 1960’lardan sonra psikoloji gibi sosyal bilimlerde, insanı anlamada manevi boyutun da dâhil edilmesi gerekliliği ile ilgili çalışmalara imza atılması gündeme gelmiştir. 1970’lerde, sosyal hizmet literatüründe çok amaçlı çalışmalara, varoluşsal ve hümanistlik manevi bakış açılarının etkisi oluşmaya başlamıştır (Praglin, 2004). Maneviyatı sosyal hizmet disiplini ve mesleği bağlamında tanımlamak için ilk girişimler Hristiyan sosyal çalışmacılar tarafından yapılmıştır. Örneğin, 1945 yılında Charlotte Towle, ‘Common Human Needs’ adlı eserini yayımlamış ve eserini en az iki kez (1952 ve 1957) revize ederek sosyal hizmet uygulamalarındaki maneviyatın öneminin farkına varmıştır. Towle, kişinin tam anlaşılması için bireylerin psikolojik, sosyal ve manevi yönlerinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Spencer, Hristiyanlığın özgürlük, sevgi ve hizmet değerlerinin sosyal hizmete bağnaz olmayan bir yaklaşımla tamamen uyumlu olduğunu dile getirmişti (Bullis, 1996; Canda ve Furman, 2010). Bu gelişmelerden sonra, 1980’lerden sonraki sosyal hizmet alanında da maneviyatın daha fazla dikkate alındığı göze çarpmaktadır.

1980’lerden sonra sosyal hizmet uygulamalarında ve eğitiminde, maneviyatın rolü ciddi bir şekilde artmıştır (Amato-von Hemert, 1994; Bullis, 1996; Canda ve Furman, 2010; Sheridan, 2003; Sheridan, 2004). Bununla birlikte, sosyal hizmette görülen maneviyata yönelik ihmal de değişmeye başlamıştır (Sheridan ve Amato-von Hemert, 1999). 1980’lerde Max Siporin ve Rahibe Vincentia Joseph gibi sosyal hizmet bilginleri, sadece biyo-pskiko-sosyal ihtiyaçlarımıza değil aynı zamanda insani ihtiyaçların ve gelişimin manevi yönlerine de önem göstermemiz gerektiğini vurgulamışlardır. Bu dönemlerde sosyal hizmette maneviyata geri dönülmesine ilişkin birçok çağrı yapılmıştır (Canda ve Furman, 2010; Lee vd., 2009). Siporin (1985), maneviyatın dinî kurumsal çerçevelerin içinde veya dışında ifade edilebilir olduğunu vurgulamış; 1986 yılında, sosyal hizmet alanında maneviyatın nasıl anlaşıldığı ve nasıl uygulandığı ile ilgili birçok çalışma yürütmüş, alanın en önde gelen isimlerinden biri olan Edward R. Canda, Amerikan sosyal hizmet yayınlarında sunulan maneviyatın farklı tanımlarından oluşan bir çalışmayı tamamlamıştır (Canda ve Furman, 2010: 65).

1980’li yıllardaki hızlı liberalleşme, 1990’larda başlayan yeni teknoloji çağı, toplumların anlaşılmasında sadece pozitivist tekniklerin yetersizliğini daha sıkça göz önüne getirmeye başlamıştır (Topçu, 2012: 143). Bu nedenle, pozitivizmin sosyal hizmetlerdeki etkisinin azaldığı görülmüş; maneviyat ise bu alanda 1980’lerden sonra ihtisaslaşmış ve bu konu üzerine belirtilen ana görüşlere akademik dergilerde daha çok rastlanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisi üzerine düzenlenen ulusal ve yerel sosyal hizmet toplantılarındaki sunumlar da olağanlaşmaya başlamıştır. Sosyal hizmet eğitimi müfredat politika ilkelerinde, dinî ve manevi çeşitliliği, sosyal hizmet eğitiminin meşru konuları olarak ele alınmıştır (Canda, 1999). 1990’larda maneviyatın yeniden canlanmasına dair bir kanıt da; çeşitli kuruluşlarda bu konuya gösterilen ilgideki artıştır (Canda ve Furman, 2010; Praglin, 2004).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1990'da kurulan "Sosyal Hizmet ve Maneviyat Derneği", maneviyat ve sosyal hizmet hakkında makaleler çıkarılmasına ve çeşitli ulusal, bölgesel toplantılar yapılmasına öncülük etmiştir. Aynı şekilde ABD'deki CSWE (Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi), sosyal hizmet eğitimi müfredatına dinî ve manevi çeşitliliği tanıyan konular eklenmesini gerekli bulmuştur (Canda, 1999). Sosyal Hizmet Konseyi 1998'de, yıllık toplantı programı altında maneviyat sempozyumu (Spirituality Symposium) düzenlemiştir (Sheridan, 2004). Bu dönemlerde, CSWE ve NASW (Ulusal Sosyal Çalışmacılar Derneği) gibi sosyal hizmetin kapsayıcı, seküler ve mesleki kuruluşların maneviyat konusunda girişimleri vardır (Hodge, 2005b). CSWE ve NASW çeşitli yollarla maneviyatın önemini resmen tanımışlardır (Canda, 2008). CSWE'nin müfredat politika ilkeleri, müracaatçıların manevi ihtiyaçlarına değinmiştir. Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi'nin 'Eğitim Politikası ve Denklik Standardı' artık onaylı lisans ve lisansüstü programlarının bu alanlarda içeriğe sahip olmasını ve böylece öğrencilerin farklı dinî geçmişlerden gelen müracaatçılarla birlikte yaklaşımlar geliştirmesini ve çalışma becerisine sahip olmasını zorunlu tutmaktadır (Zastrow, 2013: 152). 1994 yılındaki müfredat politika ifadesi, farklı sosyal, kültürel, ırksal, dinî, manevi ve sınıf temelli müracaatçılara yaklaşım ve becerilerin, uygulama içeriğinde son derece önemli olduğunu belirtmektedir.

Benzer biçimde, Amerikan Psikiyatri Derneği'nin hazırladığı DSM-IV de (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı) "Dinî ve Manevi Problemleri" içermektedir. 1994 yılında, DSM IV, 62.89'da şunları belirtmiştir (Cascio, 1998): "Bu kategori, klinik ilginin odağı dinî ya da manevi bir problem olduğunda kullanılır. Dinden çıkma, dinî sorgulama, din değiştirme ile bağlantılı problemler ya da din kurumu ile ilişkili olmayan manevi değerleri sorgulama örnek olarak verilebilir."

Ayrıca bu pasaj hiçbir şekilde patolojiyi vurgulamamaktadır. Bu el kitabının içeriğinde birçok gerçek varsayımlar mevcuttur. Yazarlar, sayısız yayın içinde teşhis koyarken kültürel ve dinî bağlamı da hesaba katmanızı belirterek daha da dikkatli davranmaktadırlar (Canda, 2008).

Bu kuruluşların çalışmaları, sosyal hizmet alanındaki manevi konulara dikkat çekmeyi başarmıştır. Hizmet verilen bireylerin farklılığına vurgu yapılarak; fiziksel, psikolojik ve sosyal yönünün yanında manevi yönünün de olduğu kabulünden hareketle, sosyal çalışmacıların, bireylerin sağlıklarına kavuşturulması sürecinde insanın bütün yönlerine dönük desteği sağlamaları gerektiği dile getirilmektedir.

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyat 2000'li yıllarda da canlılığına devam etmiştir (Payne, 2005: 190). Özellikle son yıllarda Batılı sosyal hizmet çevrelerinde, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasındaki yeri üzerine, post-modernizmin getirdiği eleştirel aklın da eşlik ettiği, geniş bir literatür oluşmuş ve konunun önemi bu kadarla sınırlı kalmayarak artış göstermiştir (Akbaş, 2014: 99; Thompson, 2013: 88). Postmodernizm, aydınlanma temelli rasyonalizmin limitlerini etkili bir biçimde resmetmektedir ve mesleki söylemdeki manevi bakış açısı için gerekli alanı meşrulaştırmak için yardımcı olmaktadır (Hodge, 2006).

Batı ülkelerinde, maneviyatın sosyal hizmet alanındaki tarihsel serüveni aşağı yukarı bu şekildedir. Günümüzde maneviyata dönüşün yaşandığı ülkelere bir de Almanya'dır.

Almanya, sosyal hizmet alanında; öncü Avrupa ülkelerinden biridir. Günümüzde Almanya'da faaliyet gösteren sosyal hizmet derneklerinin çatı kuruluşu olan Serbest Sosyal Hizmetler Federal Çalışma Topluluğu'na (Bundesarbeitsgemeinschaft der freien Wohlfahrtspflege-BAGFW) üye altı sosyal hizmet kuruluşu arasında; hem seküler hem de dinî yardım kuruluşları mevcuttur. Almanya'da faaliyet gösteren en büyük sosyal yardım kuruluşları, Katolik kilisesine bağlı Caritas ve Protestan kilisesine bağlı Diakonie ile Yahudilerin Sosyal Yardımlaşma Merkezi adını verdikleri dinî menşeli sosyal hizmet kurumlarıdır. Bu sosyal hizmet kurumları, kuruluş felsefelerini Tevrat ve İncil'e atıfta bulunarak açıklamakta bununla birlikte kendi inançlarına sahip olmayanlarda, verdikleri sosyal hizmetlerden yararlanabilmektedir. Bu derneklerinin faaliyet alanları arasında; sağlık hizmetleri, çocuk ve gençlere yönelik hizmetler, yaşlı bakım hizmetleri, uyuşturucu ve alkol bağımlılarına yönelik rehabilitasyon hizmetleri, hapishane ve hastanelerde manevi rehberlik hizmetleri, psikolojik destek hizmetleri ile engellilere yönelik sunulan hizmetler sayılabilir (Kural, 2014). Bu hizmetlerin çok büyük bir kısmı devlet desteği ile finanse edilmektedir. Sadece, Caritas ve Diakonie gibi sosyal hizmet dernekleri; yıllık 45 milyar Euro'luk bir ciroya ve 1.1 milyon personele sahiptir (Yeneroğlu, 2014).

Canda ve Furman (2010: 110) Amerika özelinde sosyal hizmet ve maneviyatın tarihsel gelişimini beş bölüme ayırmıştır:

a. Koloni öncesi dönemi kapsayan yerel dönem: Yüzlerce yerli kültürün oluşturmuş olduğu maneviyat temelli sosyal refah sistemlerinin olduğu bir dönemdir. Ayrıca bu dönem, Avrupa'nın sömürgeci ve yayılmacı politikasının ayrımcılık, baskı ve kitlesel yıkıcı etkilerinin yaşandığı bir dönemdir.

b. Koloni dönemi ile 20 yüzyıl başlarını kapsayan inanç temelli dönem: Öncelikli olarak Hristiyan ve Yahudi inançlarına ait profesyonel hizmetlerin sürdüğü bir dönemdir. Bu dönem; devletin sağladığı hizmetlerin inanç temelleri üzerine inşa edildiği, inanç temelli olmayan insancıl manevi ideolojilerin ise sosyal hizmetleri sunmada misyon yüklediği bir dönem olarak karşımıza çıkar.

c. 1920 ve 1970 yılları arası profesyonelleşme ve sekülerleşmenin olduğu bir dönem: Sosyal hizmet ideolojisinin ve kurumlarının profesyonelleşmeye ve laikleşmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemde, din temelli sosyal hizmetlere şüphecilikle yaklaşıldığı; kilise ile devletin sosyal hizmetleri sunmada keskin bir ayrılık içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal hizmet eğitimi din ve maneviyattan arındırılmıştır.

d. 1980 ile 1995 yılları arasında maneviyata olan ilgide yeniden dirilişin olduğu dönem: Hümanistlik, varoluşçu ve yeni inanç dışı yaklaşımlar; sosyal hizmette yaklaşım olarak kullanılmaya başlanmıştır. Maneviyatı, sosyal hizmetin içine dâhil edebilmek için arayışlar başlamıştır. Eğitimde maneviyata ilgi gösterilmesi gerektiği düşüncesine geri dönmüştür.

e. 1995'ten günümüze kadar olan sınırları aşan bir dönem: Eski trendlerin tekrar yükseldiği, inanç temelli sosyal hizmetler politikalarının formüle edildiği, ampirik çalışmaların arttığı ve tüm dünyanın manevi perspektifleri tanıdığı bir dönemdir.

Mathews (2009: 15) ise bu süreci genişleterek ve genelleştirerek belirtilen aşamaları Amerikan özelinden çıkarmış ve üç evre biçimde ele almıştır. Bu dönemler ve dönemlerin içerisinde yaşanan gelişmeler, birçok ülkede benzer bir süreç içermektedir:

1. Evre: Sosyal hizmet ve sosyal refah çalışmaları tamamen din ve dinî kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiş olup XIX. yüzyıla kadar olan süreçtir.

2.Evre: Sosyal hizmet ve sosyal refah hizmetlerinin dinden arındırılmış bir şekilde yapıldığı 1920’den 1970’lere kadar olan süreçtir.

Bu dönemde profesyonelleşme, bürokratikleşme ve organizasyon oldukça önemli bir hale gelmiştir.

3. Evre: Sosyal hizmette maneviyat olgusunun tekrar popüler bir kavram hale geldiği 1980’den günümüze kadar olan evredir.

Türkiye’de yaşayan insanlar; Rönesans, Reform ve Aydınlanma devrimlerini yaşamış ve tümüyle sekülerleşmiş bir Batı tasavvuruna sahiptirler. Ancak bu durum düşündüğümüz gibi değildir. Sosyal hizmet okullarının çok önemli bir bölümü Avrupa’daki; Katolik, Protestan ya da Evangelik kiliselerine aittir. Fransa’da sosyal hizmet okulların neredeyse üçte biri Katolik kilisesine aittir. Yani sosyal hizmet Batı’da aslında dinî köklerinden kop(a)mamıştır (Akbaş, 2014: 110). Sosyal hizmet Batı’da sekülerleşme ile ilişkili olduğu halde birçok ülkede dinî inançlarla varlığını sürdürmektedir. Bu ülkelerde birçok birey sosyal hizmeti, inançlarını uygulamaya dönüştüren bir terim olarak kabul etmekte ve birçok sosyal hizmet kurumu, kilisenin ve inanç gruplarının gelişmişliği ile ilişkili hizmet sunmaktadır. Aynı zamanda bireylerle olan sosyal hizmet çoğunlukla insanların hayatındaki manevi sorunlarla uğraşmaktadır (Payne, 2005: 183). Dünyadaki ve daha çok Batı’daki sosyal hizmet ve maneviyatın gelişimi bu şekildedir. Bundan sonraki bölümde sosyal hizmet mesleğinin daha çok “uygulama boyutunda maneviyat” konusuna nasıl baktığı işlenecektir. Bu bölümün son kısmında da Türkiye’deki sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisine değinilecektir.

1.2.3. Sosyal hizmet uygulaması ve maneviyat

Sosyal hizmet insanı merkeze alan, ona yardım etme iddiasında bulunan bir bilim dalıdır. Yardım etme olgusu üzerine gelişen bu mesleğin muhatabı olan insan ise hangi inanca sahip olursa olsun doğası gereği manevidir. İnsanı anlamadan ona müdahale etmek yardım maksadına aykırı olacağından özünde var olan hizmet anlayışının işlevini yerine getirilebilmesi için sosyal hizmetin, muhatap aldığı insanı her yönden tanıma, onu anlamaya çalışma gerekliliği gerçeğiyle yüzleşmesi gerekmektedir. İşte maneviyat, tam da bu noktada sosyal hizmetin insanı anlama çabasında, temel boyutlarından bir tanesi olarak devreye girer.

Sosyal hizmetin temel amaçlarından biri bireyin iyilik halinin artırmaktır. İyilik hali, insanın manevi, fiziksel ve sosyal olarak işlevselliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır (Doğan, 2006). İnsanın; kendini kabul etmesi, hayata bir amaç yüklemesi, kişisel olarak gelişim duygusuna sahip olması ve olumlu ilişkiler kurabilmesi bunun birkaç örneğidir.

Sheridan (2003) sosyal hizmeti, “dinî veya ahlaki dayanağa sahip olmak” şeklinde tanımlayarak maneviyata vurgu yapmaktadır. Canda’nın (1988) maneviyat ile ilgili etkileyici tanımı ise; sosyal hizmet literatüründeki maneviyatla ilgili birçok tartışmanın başlangıç noktası olmuştur. Bu tanıma göre; insanoğlu, bir yönden kişisel anlam ve insanlar arasındaki ilişkilerin, başka bir yönden ise insan dışı çevrenin veya Allah ile olan ilişkinin doyuruculuğu arayışındadır.

Sosyal hizmet ve maneviyat hakkındaki yazılar; semavi dinlerin (Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet) uygulamalarındaki katılımdan nispeten farklılaşmamış olan maneviyattan, herhangi bir dine göre oldukça farklı biçimde kavramsallaştırılan ve dışarıdan dinî kehanet yazanlara kadar tüm çeşitliliği ve aralığı yansıtmaktadır (Crisp, 2010: 17).

Canda ve Furman (2010: 74), sosyal hizmet uygulamasında mesleki çalışmalara yardımcı olabilmek amacıyla maneviyat kavramı ile ilgili 12 maddeye değinmektedir. Buna göre maneviyat:

1. İnsanın esas kalitesini belirleyen unsurlar; doğal, kutsal ve manevi değerleridir. Bu değerler yaşam enerjisi, yaşam gücü, bilinç, gerçek benlik ve insanın kendi doğasıyla ilişkili inançlardır,
2. Anlam aramak için insanın doğasından gelen dürtü,
3. Kendini ve başkalarını bütünlük ve bağlanmışlık anlamında araştırmasını sağlayan gelişimsel süreç,
4. Bu süreç, nihai gerçekliği içeren inançları, değerleri, manevi yapıyı, uygulamaları ve insanın kendisiyle/ başkalarıyla olan ilişkilerinin kavramlarını kapsamak,
5. Bilincin ben-ötesi seviyeleri,
6. Fiziksel deneyimlerden, ilahi görüşten, manevi olaylarla bağlantılardan, Tanrı’yla konuşmak veya kozmik bilinçten dolayı; içten, ben-ötesi veya kutsal doğa bilincinin belirli tecrübe ve durumu,
7. Dinî olan veya dinî olmayan manevi destek gruplarına katılım,
8. Dinî olan veya dinî olmayan bağlamda dua veya meditasyon gibi kutsallıkla ilişki kurmak veya bütünlüğün gelişimini destekleyen belirli inanç ve davranışlarla ilgili tespitler,
9. Nihai, kutsal veya transandantal olayları dikkate alan ve hayatın bu yöne yönelimini sağlayan öncelikler,
10. Merhamet, aşk, adalet, affetme ve mahviyet gibi; maneviyatı geliştirmekle ortaya çıkan bazı erdemler,
11. Manevi gelişimden dolayı oluşan; çabuk iyileşme, keyif, barış, rahatlık ve hayatın amacını içeren ferahlık niteliği,
12. İlişkideki bütün insanların kapsamlı niteliği.

Sosyal hizmetlerde maneviyat, yoksunluk içinde yaşayan bireylerle karşılaşmaya öncülük etmektedir (Mathews, 2009: 5). Maneviyat, aslında sosyal hizmetlerde insanın yitirdiği

ruhu araması ve beden-ruh ikiliğine son vermesi için ruh dolu bir çağrıdır (Akbaş, 2014: 117). Csiernik ve Adams (2003) maneviyatı; “kapsamlı sosyal hizmet değerlendirmesinin ana bileşen”, “müracaatçının dayanağı ve kişisel sıhhati” olarak tanımlamaktadır

Sosyal hizmet bağlamında yapılan maneviyat tanımlarının ve kavramsal modellerin profesyonel söylem amacı, öncelikli olmalıdır. Bu durum; sosyal çalışmacılar, eğitimciler ve araştırmacılar arasında ortak bir anlayışın oluşması için geçici bir dizi hükümler ve anlamlar sağlamaktadır. Sosyal çalışmacılara, müracaatçıları ile maneviyat konusuna nasıl yaklaşacağı konusunda işaretler vermektedir. Tanımlar amacına uygun olmadıkları zaman kullanılmaması gerekmektedir (Canda ve Furman, 2010: 64).

Maneviyat ve sosyal hizmet uygulamaları, zıt gibi görünen fakat bir amaç uğruna beraber çalışan iki unsur gibidir. Sosyal hizmet ve maneviyat, kişisel ve sosyal sağlık açısından doğal müttefiklerdir bu bakımdan benzer amaçları güderler. Her ikisi de insan sağlığı gibi konularda insanın gelişimini teşvik etmektedir (Bullis, 1996: 7).

Maneviyat, insanların evrensel iyilik haline ve bireyin kültürüyle ilişkili olan anlam, amaç, ahlak, aşkınlık, esenlik gibi konulara değinmektedir. Ayrıca bireyin kendisi, başkaları ve nihai gerçeklikle köklü ilişkiler kurma işlevini üstlenir. Bu bakımdan, maneviyatın sosyal hizmete ait kabul edilebilir ortak bir tanımının yapılabilmesi; bu tanıma, dine ait olan veya dinî olmayan ifadelerin dâhil edilmesi ile mümkündür. Maneviyat, çağdaş sosyal hizmet için anlaşılması önemli olan dinî olan ve dinî olmayan çeşitli biçimlerde ifade edilebilmektedir (Canda ve Furman, 2010: 5).

Praglin (2004), sosyal çalışmacılara sorulan “din ve maneviyat nasıl bütünleştirilebilir?” sorusuna, kendilerinin aşağıdaki dört seçenektan biriyle cevap verdiklerini ifade etmiştir. Bunlar: (1) direnç veya sakınma; (2) aşırı derecede genelleştirilmiş senkretizm; (3) din ve maneviyat terimlerinin radikal ayrışması; (4) sosyal hizmet ve dinî çalışma disiplinleri arasında gerçek bir disiplinler arası iletişim.

İlk yanıt; herkesle olan iletişimden kaçınma veya karşı gelme, kalıplaşmış gelenekler, kişisel patoloji veya mücbir dinî-siyasi gündem ile dinî eşit tutan sosyal hizmet meslekleri için tipik bir durumdur. İkinci yanıt olan genelleştirilmiş senkretizm, ilk yanıtın tamamen zıttı eğilimindedir. Burada, sosyal hizmet için tamamen bütünleyici olan maneviyat boyutunu, potansiyel zorlukları ve tehlikeleri dikkate almadan; aşırı kolay derecede kabul etme durumu vardır. Üçüncü eğilim; din ve maneviyat terimlerinin tamamen ayrılmasını ileri sürmektedir. Son seçenekte verilen gerçek bir disiplinler arası iletişimden kasıt, maneviyat ve sosyal hizmet iletişiminin meydana gelmiş olmasıdır.

Genel olarak “maneviyat, sosyal hizmetlerde daha bireysel anlam, barış, amaç gibi hayatı güzelleştiren durumlarla ilgilenmelidir şeklinde hayat bulmaktadır” (Derezotes, 2006: 3). Ekseriyetle sosyal çalışmacıların maneviyata bu şekilde bakmaları, maneviyat ve dinî ayırt eden tutumları ve bu kavrama ait net bir tanımın olmaması nedeniyle; alanda çalışan sosyal çalışmacıların, akademisyenlerin ve bu alandaki müracaatçıların bazen anlaşmazlıklara düştüğü ifade edilebilir. Örneğin, müracaatçılar tarafından bakıldığında, sosyal çalışmacıların dinî ritüelleri ve inançları müracaatçıya ters geldiği zaman negatif bir etki oluşabilmektedir.

Bu açıdan, farklılıklara saygı duyan ve farklılıkları takdir eden “maneviyata duyarlı sosyal hizmet” için bir çerçeve geliştirmek amacıyla, geniş bir perspektifle yapılmış tanımlamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Modern sosyal hizmet bilimcilerine bakacak olursak; maneviyat ve din kavramlarını birbiriyle ilişkili fakat farklı kavramlar olarak ele alır. ABD, Yeni Zelanda, Japonya, Kore ve Çin gibi dünyanın birçok ülkesinde “din” ve “manevi” kavramları ayrılmaya başlamakta ve manevi kavramının içeriğini dolduracak dinden farklı yeni kavramlar türetilmektedir. Dünyadaki bu eğilim sosyal hizmet açısından da din ve maneviyat kavramlarının ayrılması noktasında fırsatlar doğurmaktadır. Öte yandan, literatürde kullanım değişikliği ve bireysel uygulayıcılar arasında kavramların açıklığa kavuşturulması ihtiyacını pekiştirmektedir (Canda ve Furman, 2010: 69). Sosyal hizmette maneviyat terimi gerçek manada anlaşıldığında, insani görevlerin yerine getirilmesinin desteklenmesi, kişisel gelişim, sosyal adalet gibi kavramlar, sosyal hizmet sürecine daha etkin bir şekilde eklenir (Canda, 1998).

Carroll (1998), çalışmasında maneviyatın sosyal hizmet literatüründeki tanımlarını gözden geçirerek, maneviyatın üç ortak özelliğini tespit etmiştir. Bu tespitlere göre maneviyatın özellikleri:

İlk olarak, insan olmanın herhangi bir kişiye indirgenemeyecek olan temel ya da bütüncül kalitesi; ikinci olarak, kişinin anlam ve ahlaki gelişimi bunun yanında ilahi olanla anlamlı bir ilişki kurması; son olarak ise mistik deneyimler gibi aşkın olan ve egonun sınırlarını aşan ben ötesi yaşanmışlıklar olarak düşünülebilir. Özet olarak Carroll’un maneviyata dayanan bakış açısı, kişisel bütünlük sağlayıp doğaya işaret eder. Böylelikle kişisel gelişim-değişim potansiyelini gerçeğe dönüştüren enerji ve motivasyonu sağlar.

Görüldüğü gibi, sosyal hizmet ve maneviyatın birbirinden öğreneceği çok şey vardır. Aynı zamanda her ikisi de birbirinin tesir etme gücüne önemli derecede katkı sağlamaktadır. Maneviyat, kişisel ve toplumsal düzeyde sosyal hizmet tecrübesi ve sezgi edinimi sağlar. Bu edinim ise sosyal ve kişisel dönüşümü teşvik eder (Bullis, 1996: 8). Mathews’e (2009: 129) göre maneviyat ve sosyal hizmeti açıklamada desteklenen iki görüş vardır:

Bunlardan birincisi, her insanın ırkı, yaşı, etnik kökeni, cinsiyeti ve yetenekleri ne olursa olsun manevi ihtiyaçları vardır. İkincisi ise sosyal çalışmacılar müracaatçılarının maneviyatını bilmez, saygı göstermez ve kendi sahip oldukları maneviyatlarını anlamaya çalışmazlar ise profesyonelliği kaybederek birey merkezli holistik müdahaleyi ve bakımı sağlayamazlar.

Maneviyat, insanlarda ömür boyunca var olan bir süreçtir. Çocuklukla başlar, gençlikle devam eder ve etkisini yaşlılıkta da gösterir. İkili ilişkiler, arkadaşlık kurma, aile ilişkileri, iş edinme ve iş yaşamı gibi hayatın her zamanında var olan bir süreçtir. Bu açıdan yaşamın sadece bir bölümüne entegre edilemez (Crisp, 2010). Bazı sosyal çalışmacılar ise maneviyatı nitelik olarak varsayar. Maneviyatın nitelik olarak gelişmesi bir gelişim süreci sayesinde ve hayatın her aşamasında meydana gelir. Bu sürecin hedefi kişinin potansiyelini kullanmasıdır (Carroll, 1998).

Neden ve niçin yaşıyoruz? Hayatın bir anlam ve gayesi var mıdır? Var ise nedir? gibi sorular günümüz insanının ve en çok da sosyal çalışmacıdan yardım talep eden

müracaatçıların cevap beklediği sorulardır. Günümüzde psikiyatristlere hastalar, giderek artan sayıdaki nevrotik semptomlarla değil, insan sorunlarıyla karşı karşıya bırakan problemlerle başvurmaktadır. Eskiden bu problemleri yaşayan insanlardan bazıları, din adamlarına başvurulardı. Şimdilerde ise bu insanlar, ekseriyetle din adamına gitmeyi reddetmekte bunun yerine psikiyatristi ve psikoloğu tercih ederek uzmanları, “yaşamın anlamı ne?” gibi sorularla karşı karşıya bırakmaktadır (Frankl, 2015: 130).

Bu durum sosyal çalışmacılar için de geçerlidir. Sosyal hizmet disiplininde manevi kabul, hem müracaatçıların öznel anlam arayışlarına hem de manevi baş etme süreçlerine rehberlik etmesi açısından önemlidir. Maneviyata duyarlı sosyal hizmet sadece pratik bir mesele olarak ve salt bir terapötik araç değildir. Aynı zamanda maneviyat daha asli bir meseleye, anlam arayışına karşılık gelmektedir (Akbaş, 2014: 102).

Maneviyat, hayatımızı şekillendiren olayları ve dünyaya mantıkla bakışımızı anlamlı kılan temel bir inançtır. Dünya ise bizim için çoğunlukla çok az kontrolümüzün olduğu veya bu kontrolün hiç olmadığı boşluk içeren bir yerdir. Hepimizin dünya ile ilgili inancı ve mücadelesi hayatta bazı soruların cevabını bulmaya çalışmak şeklindedir: Neden bu benim başıma geldi? Ben daha ne yapabilirdim? Nereye doğru gidiyorum? Nasıl daha iyi şeyler yapabilirim? Dünyayı ne şekilde daha anlamlı kılabilir; sağlık ve sosyal bakım açısından nasıl daha iyi bir güvenlik hissine sahip olabiliriz? Belirsizlik ve şüphelerimize cevap bulabilmek için mücadele etmezsek yaşam içinde kriz noktasında olan savunmasız insanları nasıl destekleyebiliriz? Bu niçin oldu? sorularını rahatça soramıyor ve konuşamıyorsak eğer en gerekli olan zamanda profesyonel ve holistik bir hizmet sunamayız (Mathews, 2009: 6).

Ayrıca, genelde dünya üzerinde özelde ise ülkemizde birçok insan, din ve maneviyat konularıyla ilgilidir. Aynı şekilde birçok müracaatçı manevi konuları ve gündemleriyle sosyal çalışmacılardan yardım talep edebilmektedirler.

Müracaatçıların ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesi noktasında maneviyatın kullanılması, insanlar açısından bir haktır. Maneviyata duyarlı sosyal hizmetlerde de her mesele, hak kavramı temelinde değerlendirilebilir. Bu bakımdan, sosyal hizmetler uygulama alanında, maneviyatı sadece insanların buna ihtiyacı olduğu için değil aynı zamanda insanların hakkı olduğu için gerçekleştirir. Manevi kaynakların olumlu etkisi, bireyin yaşadığı sorunlarla başa çıkmasında önemli kazanımlar elde etmesine aracı olabilir düşüncesi ve kabulü manevi sosyal hizmetin temelini oluşturmaktadır (Şeker, 2015: 57).

Diğer bir yönden, sosyal çalışmacılar genellikle acı veya kriz durumları içerisinde olan, sevilen birisinin zamansız ölümü ile karşılaşan, afet durumu yaşayan ve nedenini anlayamadığı zorluk ile karşı karşıya kalan müracaatçılarla çalışırlar. Sosyal hizmetlerin özellikle bu gibi dezavantajlı gruplarla çalışması ve dezavantajlı grupların maneviyata dair desteğe daha çok ihtiyaç duymaları; maneviyata duyarlı sosyal hizmetlerin var olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum şu şekilde daha net ifade edilebilir; ölüme yaklaşan insanlar genellikle ahiretin olup olmadığını merak etmektedir. Zor zamanlar, insanları yaşamın anlamını ve amacını sorgulamaya itmektedir. Ciddi bir hastalığa yakalananların veya uzun dönemli zulüm görenlerin, savaş durumunu yaşayanların; yaşamı anlamlandırmak için bir

yol bulmaları gerekmektedir. Umut, amaç, içsel dayanım gücü ve kuşku gibi manevi kaygılar, birçok müracaatçının yaşamı ile ilişkili olarak ortaya çıkar (Derezotes, 2006; Gotterer, 2001).

Sosyal sorunlarla başa çıkmaya çalışan yoksul aileler, korunmaya muhtaç çocuklar, engelliler, yaşlılar, şiddet mağduru kadınlar, hükümlüler gibi sayısının arttırılabileceği dezavantajlı gruplar; içinde bulundukları durum itibariyle maneviyata daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Müracaatçı endişe, suçluluk ve utanç konularından dolayı dertliyse veya kişisel ikilemleri anlamada kendini aşan acil durumlara karşı eğilim gösteriyorsa hayattaki amacına dair sorular soruyorsa maneviyata duyarlı müdahale için oldukça uygun olabilmektedir (Walsh, 2010: 29). Müracaatçıların maneviyatı olumlu bir şekilde kanalize edilebilirse sorunlarının çözümü için var olması gereken isteklendirme de sağlanmış olur.

Sosyal hizmetlerde; bilgi, beceri ve değer temelleri içinde maneviyatın birçok formunu bir araya getirerek yaratıcı bir yardım süreci oluşturmak önemlidir. Thompson (2013), “sosyal çalışmacının bilgi temeli bağlamında bilmesi gerekenler nelerdir?” sorusuna yanıt vermek için bilgi temelini sekize ayırmış ve din-maneviyat bilgisini bu bağlamda ele almıştır. Ayrıca Thompson’a (2013) göre, sosyal çalışmacılardan dünyadaki tüm dinler veya manevi yollar hakkında uzmanlık elde etmelerini beklenmenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Sosyal çalışmacıların maneviyat hakkında bilmesi gerekenler; maneviyat konularını ihmal etmenin doğuracağı tehlikelere ilişkin bir farkındalık; maneviyatın, insanların yaşam deneyimlerini, sorunlarını ve bunların potansiyel çözümlerini şekillendirmedeki rolüne hassasiyet gösterme gibi konulardır.

Carroll (1997), sosyal çalışmacının müracaatçı ile çalışırken; müracaatçının maneviyatının farkındalık seviyesi ve bakış açısına karşı tetikte olması, müracaatçının hayatındaki maneviyatın rolünü tanımlaması, müracaatçının sorunlarını, kaygılarını, yaşadıkları zorlukların maneviyat ile ilişkisini ve bileşenlerini değerlendirmesi; buna bağlı yöntemleri keşfetmeyi bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Maneviyat yardımın kalbidir. Empatinin ve bakımın kalbi, merhametin nabızı, bilgeliğin-hikmetin uygulanmasının hayati akışı ve verilen hizmete enerji veren bir olgudur. Sosyal çalışmacılar bilir ki maneviyat olmaz ise profesyonel rolleri, teorileri ve becerileri boş, cansız ve yorucu olur. Maneviyat, müracaatçıların gelişmelerine ve zorlukları başarıyla def etmelerine yardımcı olur. Ayrıca hayatta kalma ve hayatını sürdürmenin ötesinde, müracaatçılara hayatın anlamına sahip olma ilhamı verir (Canda ve Furman, 2010: 3).

Maneviyatı uygulamada kullanacak sosyal çalışmacılar; sorunlara mikro, mezzo ve makro çalışmalarla çözümler oluşturmaktadırlar. Ayni-nakdi yardımlar, hayattaki amaçlar hakkındaki tartışmalar ve toplumsal kalkınma hizmetleri gibi her sosyal hizmet yardım aktivitesi maneviyata duyarlı şekilde yürütülebilir (Canda ve Furman, 2010: 214).

Sosyal çalışmacılar etkili iletişim sağlamak için manevi veya seküler güçleri kullanmada oldukça esnek olmalıdırlar. Müracaatçı, kendisine göre kutsal veya tanıdık olan ritüellerde bulunmak isterse sosyal çalışmacı tarafından saygıyla karşılanmalıdır. Sosyal çalışmacı, müracaatçıların rahatlıkla sorunları hakkında konuşabilme kapısını açık bırakmalı ve müracaatçıya saygı duyarak manevi uygulamalar hakkında konuşabilmelidir. Çünkü hizmet alanlar bazen sosyal çalışmacıların sorunlarına yaklaşımlarından kaynaklanan bir

nedenden dolayı manevi ihtiyaçlarını dile getirme noktasında aciz veya utanmış hissedebilirler. Manevi anlayıştan dolayı müracaatçının hizmetlerden yararlanamaması sosyal çalışmacıların eksikliği ve yetersizliğidir. Bu durum ise sosyal hizmeti, canlılık ve geçerliliğinden uzaklaştırır. Bu durum sosyal hizmetin daha da yoksunlaştırılmasından başka hiçbir şey değildir (Mathews, 2009: 17). Bu nedenle sosyal çalışmacı daha önce böyle bir çalışmada bulunmadıysa müracaatçı için manevi çalışma yapmanın nedenlerini iyi bilmeli ve nasıl zorlukları olduğunu dikkate almalıdır (Derezotes, 2006).

Eğer sosyal çalışmacı, dinî inanca ve maneviyata müracaatçılardan daha az sahipse yine de saygı ve ilgi ile dinleyerek müracaatçıların inancı veya ritüelleri hakkında bir şeyler öğrenebilir. Tüm bu dinî ve manevi dayanımın kaynakları, bireysel ve ailevi dayanıklılığın bir faktörü olarak düşünülebilir. Daha sonra sosyal çalışmacı, müracaatçılara maneviyatlarının kendilerine acı çekme, inanç ve hayat zorlukları hakkında ne öğrettiği sorusunu sorabilir. Bazen de manevi yönelimli bir sosyal çalışmacı kendini manevi tecrübesi olmayan müracaatçılar ile çalışırken bulabilir (Derezotes, 2006).

Maneviyat, pek çok müracaatçı için önemli ve yardım sürecinde değerli bir kaynaktır. Bu bakımdan, sosyal hizmet uygulamasında, sorunlarla yüzleşmede ve üstesinden gelmede yardımcı kaynak olarak kullanılabilir (Carroll, 1998). Öte yandan, müracaatçının yaşamında bu yönleri araştırma girişimi; müracaatçının yabancılaşması belki de müracaatçıya karşı din propagandası yapıyormuş görünümü vermesi riskini taşıyacaktır. Bu pratik çelişkinin üstesinden gelmek; duyarlılık ve bilgi birikimi gerektirmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 590). Sosyal çalışmacılar, din adamı veya metafizikçi olarak eğitilmediler ve hiçbir şekilde, müracaatçılara manevi ve dinî inançları zorla kabul ettirme gibi bir yetkileri yoktur. Eğer sosyal çalışmacı müracaatçısının maneviyata ilgisinin olup olmadığını bilmiyorsa veya müracaatçı manevi konuların konuşulmasına hazır değilse maneviyat konuları uygulanmamalıdır. Manevi değerlendirmeler izinsiz şekilde başlanmamalıdır ve açık uçlu biçimde sonlandırılmalıdır (Canda ve Furman, 2010).

Maneviyata duyarlı sosyal hizmet, teknik bir "yardıma ruh üfleme" çabasıdır. Sosyal hizmette maneviyattan uzak durma konusunun kendi içinde nedenleri olduğu gibi sosyal hizmet ile maneviyatın yakınlaşma noktaları da bulunmaktadır. Bu bakımdan maneviyatı kullanacak sosyal çalışmacı, bunu yaparken yardım çalışmasını bir hayırseverliğe dönüştürmeden sadece yitirdiği özüyle buluşturma çabasındadır (Akbaş, 2014). Ancak sosyal hizmet uygulayıcılarının bu konudaki görüşleri henüz netlik kazanmamıştır. Sosyal çalışmacılar ve akademisyenlerinin bir kısmı maneviyatın uygulamada kullanılmasına uzak dururken bir kısmı da maneviyatı sosyal hizmet uygulamasında kullanabileceğini ifade etmişlerdir. Sosyal hizmette maneviyattan uzak durmanın kendi içinde nedenleri olduğu gibi, sosyal hizmet ile maneviyatın yakınlaşma noktaları da bulunmaktadır.

1.2.3.1. Sosyal hizmet uygulaması ve maneviyata uzak veya ilgisiz kalma

Sosyal hizmet mesleğinin tarihsel süreci, birçok manevi etkileşim örnekleri ile dolu olmasına rağmen bugün, sosyal hizmet uygulamasında maneviyattan uzak durma veya ilgisiz kalma gibi bir durum söz konusu olabilmektedir.

Sosyal hizmette maneviyat ivmesi dünyada 1980'lerden sonra büyüdü ise de birçok uygulayıcı, eğitimci, öğrenci ve araştırmacı maneviyat konusundan habersiz kalmakta veya maneviyata duyarlı sosyal hizmete şüphe ile yaklaşmaktadırlar (Canda ve Furman, 2010: 4). Bazı sosyal hizmet eğitimcileri ve uygulayıcıları, sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarında maneviyatın entegrasyonu konusunda temkinli davranmaktadırlar ve bu konuyla ilgili oldukça endişelidirler (Streets, 2009).

Sosyal çalışmacılardan bir kısmı ise maneviyata duyarlı sosyal hizmetlerden rahatsızlık duymaktadır. Müracaatçılar maneviyatla ilgili bir durumu veya isteği talep etseler bile sosyal çalışmacılarda maneviyat meselesinden uzak durmak söz konusu olabilmektedir.

Sosyal hizmetlerde maneviyata karşı duruşun veya ilgisiz tutumun nedenlerini sıralayarak açıklayacak olursak:

I. Sosyal hizmet eğitiminde maneviyatın yer almaması

Sosyal çalışmacıların maneviyata, karşı bir duruş sergilemeleri aslında şaşılacak bir durum değildir. Çünkü genellikle, sosyal hizmet eğitiminde maneviyat öğretilmez ve inancın, daha dengeli bir bakış açısı sağlama yönündeki rolü kabul edilmemektedir (Mathews, 2009: 17). Bu durum ise doğal olarak, yapılan uygulamada okullarda öğretilen bilgi eğiliminde olma anlamına gelmektedir.

Sosyal hizmet bölümlerinde maneviyatla ilgili eğitimin yetersizliğinden ve müracaatçı sorunlarını çözerken, maneviyatın rolü üzerine program geliştirmenin nadir olmasından dolayı, çoğu meslek elemanı sorunlarla baş etmede maneviyatın oynadığı önemli rolü ve maneviyatı gündeme getirmenin sosyal çalışmacı-müracaatçı ilişkisi üzerindeki etkisini iyi bilmemektedir.

II. Pozitivizm ve rasyonalizm kaygısı

Birçok bilim insanı, bir konunun bilimsel olarak çalışılabilmesi için yalnızca; açıklanabilir, gözlenebilir hatta ölçülebilir olması gerektiği görüşündedir. Bu görüşlerinden dolayı yine birçok bilim insanı, maneviyat ve dine ait mistik, kutsal ve aşkın yönlerin, bilimsel anlama ve ispatlamanın dışında olduğunu iddia ederler.

Sosyal hizmet disiplinde pozitivist ve rasyonalist olma kaygısının bulunması gerektiği, sosyal hizmete lineer ve deterministik bir tarz ile yaklaşan profesyonellerin görüşüdür. Sosyal hizmetlere egemen olan bu görüş, maneviyat konusundaki bazı söylemleri dışlamanın ortak gerekçesi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu nedenle, bu görüşe sahip olanlara göre maneviyat ve din gibi konular; bilimsel bir aktivitenin ögesi olamayacağı düşünülmektedir çünkü meslek olarak sosyal hizmet, objektif ve değer yargısız olmalıdır. Sosyal çalışmacılar kanıta dayalı uygulama ile maneviyatın uyumluluğuna ilişkin sorunlar yaşamaktadırlar (Crisp, 2010: 17). Bilimsel gelenekle yetişmiş ve eğitilmiş olan birçok sosyal çalışmacı, kişisel düşüncesiyle, maneviyatın sosyal hizmet alanında olmasında fazla bir yarar görmeyebilmektedir.

III. Din ve maneviyatın baskıcı olabilmesi

Sosyal hizmet uygulamasındaki ilişkinin temeli; yargılayıcı olmamasına ve değerleri dayatmayan bir yaklaşım içermesine dayanmaktadır. Maneviyat ve din ise müracaatçının

self determinasyonunu (kendi kaderini tayin hakkı) ihlal edebilecek şekilde dogmatik, baskıcı ve yargılayıcı olabilmektedir (Lee vd., 2009: xxiii). Bazı sosyal çalışmacılar için ise din, kişisel otonomiye saygı ve hür irade, eleştirel olmayan tutum, kapsayıcılık ve eşitlik gibi bu mesleğin hedeflerinden olan ilkelerle; sosyal hizmetin hedefine ve değerlerine aykırı düşen sıkı dogmatik dinî gelenekler veya mücbir dinî-siyasi gündem ile eşit tutulmaktadır (Praglin, 2004).

Manevi boyutun sosyal hizmet sürecine girişi ile birlikte, bir bakıma sosyal çalışmacının kendi değerlerini müracaatçısına kabul ettirme yolu da açılmış olur. Bundan dolayı, sosyal çalışmacılar kendi inançlarını müracaatçılara empoze etme konusunda endişelenir ve maneviyatla ilgili soruşturmalar yapmanın baskıcı olarak algılanabileceğinden korkar. Böylesi bir durum, sosyal hizmetlerde, maneviyata karşı duruşun nedenlerinden birisini oluşturur.

IV. Maneviyatın belirsizliği

Sosyal çalışmacıların, maneviyata duyarlı sosyal hizmet düşüncesinden kaçınmasının temel nedenlerinden biri de; maneviyat ve din kavramı arasında karışıklık yaşamalarıdır. Bu iki kavramı tanımlarken net ve berrak olmamak, maneviyat ve din tanımlarında karışıklık yaratabilmektedir. Ayrıca maneviyat kavramı; sosyal hizmet uygulaması, bilgisi ve araştırması için; bilimsel mesleki temellerle tutarlı olabilmesi için, gereğinden fazla belirsizdir. Maneviyat öncelikle doğaüstü fikirlere değinmektedir (Lee vd., 2009: xxiii).

Bu nedenle, maneviyata duyarlı sosyal hizmete karşı olanlar, manevi boyutun yalnızca bazı bireylere hizmet ettiği yönündeki düşünceleri ve manevi boyutu gözlemlenemez olarak algılamaları nedeniyle tam anlamıyla tanımlanamayacağını ya da ölçülebilir bir kavram olmadığını düşünürler.

V. Maneviyat konusunda bilgi eksikliği yaşanması

Gelişmekte olan “maneviyata duyarlı sosyal hizmet” alanının yeni bir uygulama alanı olması ve bu nedenden dolayı bu alandaki deneysel bilgi eksikliği gerçeği; meslektaşların, mesleklerine manevi boyutu taşıma cesaretlerini kırmaktadır. Bu nedenle birçok sosyal çalışmacı, bu alandaki gelişmelerin ve artan literatürün farkında değildir (Graham vd., 2007: 36).

Birçok sosyal çalışmacı maneviyatı sosyal hizmet uygulamasında ele almak için niçin zaman ve enerji harcaması gerektiğini dâhi bilmemektedir. Sosyal çalışmacıların maneviyatın tüm ayrıntı biçimlerini en ince noktasına kadar bilmeleri mümkün değildir. Ancak en azından sosyal hizmet uygulamasında maneviyata ilişkin temel bilgilere sahip olmalıdırlar.

VI. Profesyonellik kaygısı

Sosyal çalışmacılar mesleki tecrübelerini sahaya yansıtırken sürekli olarak profesyonel olma kaygısı yaşamaktadırlar. Ayrıca, başka meslektaşlarının kendi işi hakkındaki görüşleri konusunda endişelidir ve profesyonel olmayan uzman olarak görünmekten korkmaktadır. Bu durum da pek çok sosyal çalışmacı için mesleğin sınırlarını aşma ve uzman olmadıkları bir alanda uygulama yapma hususunda endişeler yaratmaktadır. Bu

açından sosyal çalışmacılar maneviyatla ilgili bir durumla karşılaştıklarında müracaatçıları din görevlilerine yönlendirilmektedir. Bazı sosyal çalışmacılar ise maneviyatın mesleki uzmanlık alanının dışında olduğuna inandıkları için manevi kaygılara sahip müracaatçıların, bu konuda din adamlarına veya manevi destek alabileceği birilerine danışmaları gerektiğini bilinçli bir şekilde savunmaktadır (Streets, 2009).

Bu konuda denilebilir ki, “maneviyatın özeti ve deneysel doğası; baskın pozitivist araştırma paradigmasından oluşan ve maneviyattan etkilenmiş sürecin araştırılmasını zorlaştırmaktadır” (Graham vd., 2007: 36).

VII. Mesleğin etik ilke ve değerleriyle çatışması

Değer kavramı, sıkı sıkıya bağlı olduğumuz; önemli ve korumaya layık bulduğumuz şeydir. Değerlerin sosyal hizmet uygulamasının biçimlendirilmesinde, önemli bir rol oynadığı görüşü uzun bir süredir kabul edilmektedir (Thompson, 2013: 155).

Sosyal hizmetin temel değerleri; hizmet, sosyal adalet, bireyin onuru ve değeri, insan ilişkilerinin önemi, bütünlük ve yetkinliktir. Etik ilkeler de sosyal hizmetin bu temel değerlerine dayanır. Etik ilkeler ve değerler birbiriyle çok yakın ilişki içerisindedir; ancak aynı şey değildir:

Değerler hangi inançların uygun olduğunu belirlerken; etik, neyi kimle yapacağına ve değerlere nasıl başvuracağına işaret etmektedir. Bir mesleğin etik kuralları yani ahlak kuralları, mesleğin teminatıdır (Duyan, 2012: 129-131).

Sosyal hizmet mesleğinin teminatı olan etik ilkeler, 2004 yılında Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Federasyonu (IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) tarafından ‘Sosyal Hizmet Etiği, İlkeler Bildirgesi’ başlığıyla açıklanmıştır. Bu bildirgeye göre, temelde sosyal adalet ve insan hakları ile onuru değerleri üzerine inşa edilen etik ilkeler şu şekilde verilmiştir (IFSW, 2012):

- İnsan hakları ve insan onuruna bağlı olarak; kişinin kendi kaderini tayin etme hakkına saygı, katılım hakkını geliştirme, bireyi bütün olarak ele alma, güçlü yanların keşfedilmesi ve geliştirilmesi ilkeleri vardır.
- Sosyal adalet bağlamında ise; olumsuz ayrımcılıkla mücadele, çeşitliliğin tanınması, kaynakların eşit dağıtımı, adil olmayan politikalarla ve uygulamalarla mücadele, birlik ve dayanışma içinde çalışma ilkeleri vardır.

Sosyal çalışmacılar, –mesleki olarak- etik ilkelerin ve değerlerin yerini manevi inançların ve dinî ideoloji ilkelerinin alabileceği konusunda endişelidirler (Streets, 2009). Bu endişeler dışında da bazı nedenler daha vardır. Bu nedenleri: Din ve maneviyatın daha çok “öteki dünya” ile ilişkisinin olması, müracaatçıların dinî veya manevi inançlarından kaynaklanan sorunlar yaşayabileceği, maneviyattan etkilenen müdahalelerin tesir düzeyi şeklinde sıralayabiliriz.

Sosyal hizmetlerde, maneviyata “karşı duruş” gösteren, ön yargılı ve ideolojik davranmayan bir kısım meslek elemanlarının gösterdikleri hassasiyet aslında takdire şayandır. Şüpheli tavırları; sosyal hizmet eğitimine, sosyal hizmet araştırmaları ve uygulamalarına, sosyal hizmet mesleğinin amacı ve misyonu hakkında tartışmalar

eklenmesini sağlayacaktır (Streets, 2009). Bu durumun, daha iyi bir sosyal hizmet disiplininin oluşmasına katkı sağlayacağını ummaktayız.

1.2.3.2. Sosyal hizmet uygulaması ve maneviyatın yakınlaşma noktaları

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın yakınlaşma noktalarını açıklamak; hem karşı duruşa bir yanıt niteliğinde olacak hem de sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisinin, uygulama düzeyinde daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Maneviyat, sosyal hizmet uygulamalarının başlangıcı ve gelişimi için önemli bir içerik olmasına rağmen maneviyatın bu alandaki ret ve ihmali, sosyal hizmet mesleğinde ruh kaybına yol açmıştır. Bu nedenle birçok uzman/eğitimci, sosyal hizmetteki ruhun geri kazanılması gerektiğinin farkına varmıştır (Canda, 1999). Bu durumu şöyle ifade etmek yerinde olacaktır: “Sosyal hizmet mesleğinde manevi boyuta bazen kuşkuyla bakılır veya ret edilir. Ancak son dönemlerde maneviyat ve sosyal hizmet uygulamalarında süregelen yeniden dirilme gözlemlenmektedir” (Bullis, 1996: 31). Bunun yanı sıra maneviyatın, sosyal hizmetin tüm yönlerine uygulanmış olduğu da savunulmaktadır (Baskin, 2007: 193-194).

Payne'e (2005: 190) göre, maneviyatın sosyal hizmetteki etkisini artırma nedenleri arasında; maneviyatın hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye başlanmış olması, toplum içindeki etnik ve kültürel azınlıktaki insanların ihtiyacına cevap verme kaygısı, inanç topluluklarının güçlü imkânlarıyla sosyal hizmetlere katkı sağlaması ve materyalizm ile tüketim yönelimli eleştiriciliğin toplumların metalaşmalarına sebep olmasından dolayı ortaya çıkan bazı sosyal sorunlara maneviyatın engel olması sayılabilir.

McKernan (2005), çalışmasında maneviyat ve sosyal hizmetin birbirine yakınlaşmasında üç önemli faktör olduğunu öne sürmektedir. İlk faktör, maneviyatla kurduğumuz bağın değişmesidir. İkinci olarak, insanlığın yeni bir pencereye ihtiyaç duymasıdır. Üçüncüsü ve sonuncu olarak ise sosyal hizmetin, kökleriyle yani çeşitli dinler ve hayırseverlik çalışmaları ile maneviyat arasında bir köprü kurma isteğidir. Akbaş (2014: 110) McKernan'ın sıraladığı nedenler dışında, maneviyatın sosyal hizmet bağlamında ele alınmasını; bu kavramın sadece belli bir grubun sahip olduğu belirli bir inanma biçimi olarak görülmekten uzaklaşılmasının yanı sıra bilimsel ilerleme ve kontrolün; küresel terörizm, çevresel krizler, savaşlar, katliamlar ve küresel yoksulluk karşısında çaresiz, yetersiz kalması bu nedenle de insanlığın, yeni bir pencereye ihtiyaç duymasıyla açıklamaktadır.

Mathews (2009: 8-13) ise maneviyatın sosyal hizmet için önemini beş başlıkta toplamıştır. Bu başlıklardan birincisi, maneviyatın daha sağlıklı bir yaşam sunması; diğeri; saf aklın ve rasyonelliğin yetersiz kalmasıdır. Bir diğer başlık; maneviyatı gündemine alan bir sosyal hizmetin; holistik bir bakışa ve değerlendirmeye yeni bir vurgu yapabilecek olmasıdır. Müracaatçıların manevi ihtiyaçlarının tanınması ve karşılanmasını istemeleri de maneviyatın sosyal hizmet disiplinin de var olmasını gerektiren başka bir nedenidir. Maneviyatın sosyal hizmette önemli olduğunu gösteren son neden ise; bu kavramın, sosyal hizmetlerin sağlanmasıyla her zaman yakın bir bağlantı içinde olmasıdır.

Sosyal çalışmacılar, adını koymamış olsalar da manevi konular ile ilgilenmektedirler (Cascio, 1998). Örneğin, hastane ortamında, terminal dönemde olup ölümü bekleyen bir müracaatçının ölüm ve yaşam kavramlarının anlamına ilişkin geliştireceği fikir ve duyguları ile ilgilenilmesi itibari ile maneviyat ve din ile yakından ilişkilidir. Yahut da “bu felaket neden benim başıma geldi” sorusunu soran bir müracaatçı ile yapılan mesleki çalışmada, bu sorular müracaatçı tarafından “üstün güç”, “Tanrı” kavramları ile ilişkilendiriliyorsa konu yine maneviyat veya din ile bağlantılı hale gelecektir.

Sosyal çalışmacıların ekseriyeti, her durumda, “uygulamada maneviyat” konusuna karşı pozitif bir eğilim sergilemektedirler (Canda ve Furman, 2010: 9). Sosyal çalışmacılar; dinî ve seküler çeşitliliğin artışı, yasal kilise/devlet ayrımı ilkesi, müracaatçı self-determinasyonu, farklılıklara saygı ve kültürel yetkinlik gibi profesyonel nedenlerle; dindar olan veya dindar olmaya çeşitli ifadeleri içeren bir yöntemle maneviyat kavramının ele alınması gerektiğini giderek fark etmişlerdir (Bullis, 1996; Canda, 2008; Canda ve Furman, 2010; Derezotes, 2006). Bu nedenler, daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Sosyal hizmet ve maneviyatın arasındaki yakınlaşma noktalarını daha ayrıntılı şu şekilde sıralamak mümkündür:

I. Mesleğin dinî kökenleri

Tarihsel olarak bakıldığında sosyal hizmet mesleği dinî değerler üzerine kurulmuştur (Lee ve Barrett, 2007). Sosyal hizmetin Batı'da bilinen ilk öncüleri; yoksullara ve acezelere sadaka veren bireyler ile eski çağlardan beri bilinmekte olan ve çoğunluğu kiliselere bağlı hayırseverlik teşkilatlarıydı (Friedlander, 1966: 583).

Tarihteki sosyal hizmet öncüleri sayılabilecek bireylerin maneviyattan etkilendikleri ve manevi geleneklere bağlı oldukları ifade edilebilir. İlk sosyal çalışmacılar genellikle kadınlardan oluşarak başkalarına yardım etmek için dinî kuruluşlarda gönüllülük esasıyla çalışmalarına devam etmişlerdir (Derezotes, 2006: 264). Bu çalışmaları yapanların en önemlilerinden biri Jane Adams'tır. Adams, sosyal hizmetin meslekleşme sürecinde aktif rol oynayan yerleşim evi Hull House'un kurucusudur. Papaz Okulundan mezun olduktan sonra insancıl kaygıları için bir zorunluluk ve bir de çıkış yolu bulmuştur. 25 yaşındayken Presbiteryen Kilisesine katılmış ve Hull House'da iken de Congregational Kilisesi'ne üye olmuştur. Bu inançlar kendisine dinî ilhamlar kazandırmış ve fakirlere yapmış olduğu hizmetlere odaklanmasını sağlamıştır (Bullis, 1996: 7). Aynı şekilde sosyal hizmetlerin ilk teorik temellerini atan Virginia Robinson gibi şahsiyetler de bireye odaklanan bir hayırseverlik anlayışının temsilcileri olarak ele alınabilirler (Hatipoğlu, 2012: 7).

II. Bütüncül (holistik) bir meslek:

Sosyal çalışmacılar arasında mesleğin din ve maneviyatla ilişkisine karşı çıkanların bile kabul ettikleri en önemli noktaların başında; insanı bütünsel olarak ele almak ve insanların manevi, dinî yönünü inkâr edememek gelmektedir. Bireyin çevresi, onun sosyal işlevselliğinin etkin olmasında engelleyici ya da destekleyici olabilir. Sosyal hizmet mesleğinin çevresi-içinde-insan üzerine benzeri olmayan odaklanma durumu, sosyal çalışmacının insanın birbiri ile ilintili duygusal, sosyal, ailesel, manevi, ekonomik, toplumsal vb. birçok boyutu ile ilgilenmesini gerektirir.

Sosyal çalışmacıların meslek aktiviteleri, insanın hayatının ve yaşayışının yalnızca bir yönüyle nadir olarak ilgilidir. Oysa birçok meslek, insanın tek bir boyutuna yoğunlaşır. Örneğın: Doktorlar birincil olarak insanın fiziksel iyiliğı ile ilgilenir, öğretmenler entelektüel gelişimine odaklanır ve psikologlar, duygusal ve bilişsel süreci merkeze alırlar. Sosyal hizmet ise insanların bütün boyutları yani biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi boyutu ve süreci ele alarak ilgilenmektedir (Mathews, 2009: 68; Sheafor ve Horejsi, 2014). Sosyal hizmet mesleğinin bu yönü; onu, birçok yardım uzmanlığının arasında eşsiz kılmaktadır.

Bireyin çevresi içinde bir bütün olarak ele alınması sosyal hizmet mesleğinin ilgi alanının genişliğini ifade eder. Bu genişliğı şu şekilde ifade edebiliriz; bireyin temel gereksinimlerini karşılama kapasitesi, kişinin yaşamın gerekleri ve yaşamını kazanması için vereceğı mücadeleden bilgi ve becerilerinin düzeyi, kişinin başkaları, kendi ve yaşamı ile ilgili düşünceleri, bireyin hedef ve arzuları ile ilgilenir (Duyan, 2012: 20). Sosyal hizmet mesleğı bu nedenle, uyguladığı bütüncül yaklaşım gereğı sorunu yaşayan kişiden bağımsız olarak ele alamaz (Kongar, 2007: 67). Sosyal hizmet, birey yaklaşımını kullanarak; müracaatçıları, kendilerini çevreleyen tüm diğeri sistemlerin bütünlüğü içinde anlamak ve mesleki müdahalesini tüm bu sistemleri göz önüne alarak tasarlamak durumundadır.

Günümüzdeki birçok bilim dalı “holistik (bütüncül)” yaklaşımı savunmakta ve insanı bir bütün olarak ele almaktan yanadırlar (Khorshid ve Gürol Aslan, 2006). Bu bütünlükten kasıt; insanın fiziksel, psikolojik, sosyal ve manevi yönlerini ele almaktır. Kişinin bir yönü olarak maneviyat; biyolojik, psikolojik, sosyolojik yönleri tamamlar ve bu manevi yön, insanın doğasında her zaman vardır.

Çoğu sosyal çalışmacının iddia ettiğı gibi maneviyat herhangi bir parçaya indirgenemeyen insan vasfına işaret etmektedir. Örneğın ölüm olayında maneviyat; ölümün anlamını hakkında düşündürür ve öldükten sonra ne olabileceğı üzerine derin sorular sorar (Canda ve Furman, 2010).

Farran ve arkadaşları (1989), maneviyat ve insanın diğeri boyutları ile ilgili iki farklı model geliştirmişlerdir. Birinci model olan “entegre (bütüncül)” yaklaşımında, bireyin manevi boyutunun fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik boyutlarıyla eşit seviyede olduğı; ikinci model olan “birleştirici (kuşatıcı)” yaklaşımında ise manevi boyutun diğeri boyutları kuşatan bir özelliğe sahip olduğı ve manevi boyutun kişinin varlığının bütünlüğünü temsil ettiğı ifade edilmiştir.

İnsanın manevi yönü, fiziksel, psikolojik, sosyal yönü kadar önemli ve bu boyutlarla ilişkilidir. Böyle olmasına karşın sosyal çalışmacıların çoğunluğu, bireyin bu maneviyatını göz ardı etmekte ya da bu boyutu din adamlarının sorumluluğı olarak görmekteyirler. Ancak beden, zihin ve ruhun bağılantılı olduğına dair kanıtlar giderek artmaktadır.

İnsanın manevi boyutunu görmezden gelme sonucunda; modern döneme ait problemlerin anlaşılmasının engellendiğı, insanın bütünlük ve yaratıcı dönüşüm ile ilgili potansiyelini yerine getirmesinin sınırlandığı ve netice olarak, müracaatçının ahlaki ve manevi problemlerine çözüm bulma noktasında sosyal çalışmacıların etkili müdahalelerde bulunamayacağı ifade edilebilir (Carroll, 1998).

Sosyal çalışmacıların müracaatçılarına bütüncül bir şekilde yanıt verebilmeleri için; müdahalelerinde bedensel ve manevi boyutları birlikte ele almaları gerektiğine dair güçlü göstergeler bulunmaktadır (Ng ve Chan, 2015: 323). Cornett (1992), “biyo-psiko-sosyal” bakış açısına dönüşen sosyal hizmetlerin şimdilerde “biyo-psiko-sosyal-manevi” modele dönüşmesi gerektiğini tartışmaktadır. Maneviyat, zihin ve vücut için bir kurulum sağlar. Manevi yön bozulmuş ise vücut zihin çarkı düzgün ilerlemeyecektir. Bu bakımdan, manevi gelişimin kolaylaştırılması bütüncül vücut- zihin- ruh hizmetinde anahtar bir bileşendir (Lee vd., 2009: 83).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, sosyal hizmet uygulamasına manevi boyut dâhil edilmeden bir bütünlük elde edilemez. Eğer, uygulayıcılar bunu göz ardı ederse müracaatçılara tam olarak yanıt veremezler (Baskin, 2007: 194). Genellikle sosyal çalışmacıların çalışmaları, insanın çevreyle ilgili olan bütünsel anlayışına yönelik olduğu için; maneviyat, sosyal çalışmacıların ele almak zorunda oldukları bir alandır. Yine de müracaatçıların maneviyatını ele alma zorunluluğu dinî uygulamak için değil varoluşlarının bütünselliğini doğrulamak için gereklidir (Carroll, 1998).

Manevi boyut, teolojik alanla sınırlı olmayan bilimsel bir perspektifle yeniden inşa edilmeli ve sosyal hizmetin mesleki uygulamalarında etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Çünkü holistik bakışta, dinî olsa da olmasa da bireylerin içsel gücü ve manevi kaynakları incelenir (Lee vd., 2009: 178).

Bütüncül sosyal hizmet, hayatın durmaksızın bir döngü içerisinde olduğu görüşünden hareketle sorunların gelip geçiciliği savunur. Bu nedenle bu yaklaşıma göre en önemli nokta, müracaatçıların karşılaştıkları bu gibi sorunlar ile nasıl baş ettikleri ve bu sorunlardan nasıl kurtulacaklarıdır.

Bütüncül sosyal hizmet, bu noktanın çözümlenmesinde bütüncül bir tutum izler ve zıt sistemler, olgular, güçler arasındaki bağlantıları inceler. Çünkü bu yaklaşıma göre insanın sahip olduğu davranışlar, düşünceler, değerlerler, hisler, anlamlar, maneviyat; insanın vücut ve işleyişin tümü birbiri ile ilişkilidir ve bunlar insan deneyiminin bağımsız birer alanı olarak görülemezler. Aynı zamanda bütüncül bir bakış açısı, vücut zihin ve ruha uygulanan tedavi tekniklerinin kullanımındaki faydasını da vurgular.

Sosyal çalışmacıların, müracaatçıların zihinsel, bedensel, psikolojik ve sosyal boyutlardaki tam iyilik halinin sağlanmasına yönelik nihai hedeflerinin bilinmesine rağmen; bu hedeflere ulaşmadaki en önemli boyut yani maneviyat, büyük ölçüde ihmal edilmektedir. Sosyal alışmacılar bireyleri çevresi içinde yani aileleri ve diğer unsurlarla olan bağlarıyla ele alırken; bireylerin, her müracaatçının benliğinde var olan manevi bağlarını kullanabilmelerini de sağlamalıdır.

III. Sosyal hizmet mesleğinin etik zorunluluğu

Maneviyat kavramının; sosyal hizmet uygulamasında, düşünce ve tutum düzeyindeki kabul ve saygının ötesine geçerek; davranışsal düzeyde teşvik edilmesi sosyal hizmetin değerler sistemiyle yakından ilgilidir. Uygulamanın her yöntemi gibi maneviyata duyarlı yöntemler de kökleşmiş değerler bütünü olma özelliği arz etmektedir. Özellikle maneviyat içeren uygulamalar, bazı değerlere ihtiyaç duymaktadır (Derezotes, 2006: 29). Bu nedenle

diyebiliriz ki sosyal hizmet mesleği; değerleriyle var olan bir meslektir ve sosyal çalışmacı, sosyal hizmet müdahalesinin her aşamasında temel değerleri gözetmektedir (Koşar, 1989: 25).

Maneviyat doğrudan bireylerin ayrılmaz inanç, ahlak ve değerleriyle ilişkilidir. Başka bir deyişle, bireylerin ahlak kodu ve pusulasıdır. Sosyal hizmette de daima kendi kaderini tayin; güçlendirme, onur, saygı ve benzeri değerler vurgulanır. Bu ise sosyal hizmetin manevi temeli olarak görülebilir (Mathews, 2009: 6) .

Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin etik ilkeleri, IFSW/IASSW'nin ortaya koymuş olduğu ilkelerin bir kısmının maneviyata uyarlanması şeklindedir. Bu ilkeleri açıklamak maneviyata duyarlı sosyal hizmetlerde rehberlik edecek değerleri ve etik ilkeleri açığa kavuşturmak anlamına gelmektedir. Sosyal çalışmacılar için bu değerler, en “iyi olan” sosyal hizmet uygulamaları ve müdahalelerine kılavuzluk hizmeti vermektedir:

a) Değer: Hizmet

Etik ilke: Sosyal çalışmacılar, yardıma muhtaç duyan herkese; cinsiyet, ırk, toplumsal sınıf, dil, din, siyasal görüş vb. durumlara göre ayırım yapmadan mümkün olan en iyi hizmeti sunar.

Maneviyata duyarlı sosyal çalışmacılar kişisel çıkarların üzerinde yükselip başkalarına hizmet etmekte ve başkalarına faydalı olmaktadır. Bu şekilde müracaatçılara yardımcı olmak; hem hizmet alanların hem de hizmet veren sosyal çalışmacıların iyilik halini artıran manevi bir yoldur (Canda ve Furman, 2010: 53). Müracaatçı dindarsa veya maneviyata dönük bir yardım talep ediyorsa sosyal çalışmacı müracaatçıyı reddetmeden en iyi hizmeti sunmaya çalışır.

b) Değer: Sosyal adalet

Etik ilke: Sosyal çalışmacılar; mesleki uygulamalarında sosyal adaletsizliklerle mücadele ederler.

Maneviyata duyarlı sosyal çalışmacılar özellikle, farklı dinî tercih veya manevi inançlar nedeniyle olumsuz ayrımcılığa uğrayan ve baskı altında olan bireyler, gruplar adına sosyal değişim ve sosyal adalet arayışı içindedirler (Canda ve Furman, 2010: 53-54).

c) Değer: İnsan hakları ve insan onuru

Etik ilke: Her insanın kendine has bir değeri ve onuru vardır. Bu değer onun saygı görmesini gerektirir.

İnsan hakları ve insan onuruna bağlı olarak; kişinin kendi kaderini tayin etme hakkına saygı, katılım hakkını geliştirme, bireyi bütün yönleriyle ele alma, güçlü yanların keşfedilmesi ve geliştirilmesi ilkelerinin tümünün, maneviyat ile ilişkisi bulunmaktadır.

İnsan onuruna ve değerine büyük önem atfeden ve insanların kendi iradeleri yoluyla alacakları kararlar ile gelişeceğine inanan sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından; self determinasyon temel bir etik değerdir (Şahin, 2009). Müracaatçının "self determinasyonu" ilkesi, müracaatçıların kendi görüşlerini ifade etme ve buna göre davranma hakkına sahip olmasıdır.

Müracaatçının self determinasyonu altındaki engin sosyal hizmet ahlakı, değerli bir varsayım aralığına sahiptir. Bu varsayımlar, sosyal çalışmacıları kendi uygulamalarına yönlendirir ve bu değerli varsayım çerçevesi, işin nasıl işleyeceğini belirler. Bu noktada karşılaştığımız sorular ise bunun nasıl tanımlanacağı ve cevapların hangi parametrelerden türetileceği ile ilgilidir (Gotterer, 2001).

Sosyal çalışmacıların müracaatçıların manevi ve dinî inançlarına saygı duyması, etik ilkelerinden biridir (Zastrow, 2013: 152). Bu ilkeye göre; her birey, grup veya topluluk, koşulsuz bir şekilde pozitif saygınlık görmelidir. Saygınlık; müracaatçıyı algılamak, varsayımları engellemek ve bu şekilde kişiye ait gizemleri ve varsayımları açığa çıkarabilmesi demektir. Bu manevi bakış açıları, ilişkilere saygı çerçevesinde birçok yönden yardım eder (Canda ve Furman, 2010: 216).

Maneviyata duyarlı sosyal hizmet müdahale süresince müracaatçıların haklarına ve görüşlerine eşit derecede saygı gösterir ve inanır. Hizmet alan-sosyal çalışmacı ilişkisi ise ortak bir çalışma prensibine sahiptir ve hiyerarşiye karşıdır. Buna paralel olarak, sosyal çalışmacıları uzman olarak görmekten ziyade müracaatçıların kendi hayatlarının uzmanları olduklarına; sosyal çalışmacıların ise değişim süreci uzmanları olduğuna inanılmaktadır. Bu prensipler, maneviyata duyarlı (bütüncül vücut- zihin ve ruh) sosyal hizmetinin de benimseyip desteklediği bir takım etik ilkelerdir (Lee vd., 2009: 294).

Bazı müracaatçılar ise tek doğru yolun kendi bildikleri yol olduğunu sanmakta ve iletişim kurmayı, iş birliği yapmayı ret edebilmektedirler. Üstelik bu kişilerin, kendi inançlarına uymayanlara karşı mücbir veya cezalandırıcı bir tavırla yaklaştıkları da gözlemlenmiştir. Örneğin bazı müracaatçılar çocuk istismarını, yabancı düşmanlığını, ırkçılığı, kadına şiddeti savunmakta ve gerekçe olarak dinî öne sürmektedirler.

Bu gibi durumlar sosyal çalışmacıların; güven oluşturmak, karşılıklı anlayışa gitmek ve iş birliği içine girmek için normalin üzerinde ek uğraşlar vermelerini gerektirecektir. Yine de, böyle bir durumda dahi sosyal çalışmacı için bir umut var hâlâ vardır. Sosyal çalışmacılar, müracaatçılara karşı yeterli derecede geniş saygı ve merhamete sahip olmalıdırlar. Hatta bazı durumlar; kendi inanç ve değerlerine aykırı düşse bile buna önem gösterilmemesi gerekmektedir. Böyle bir durumda aynı fikirde olunmasa dahi sağlıklı bir ilişki kurmak için çaba gösterilmelidir.

Eğer manevi inançların ve değerlerin değişimini savunuyorsak; değişimin müracaatçının hedefine ve iletişimine uygun bir bağlamda olması gerektiği unutulmamalıdır. Bu bakımdan sosyal çalışmacılar etkileşimin devamlılığı için; öğrenmeye ve değişime açık olması gerektiği görülmektedir (Canda ve Furman, 2010: 218).

Sosyal çalışmacılar müracaatçıyla birlikte ve müracaatçının bulunduğu yerden başlama ilkesiyle hareket eder. “Müracaatçı ne durumdaysa işe oradan başla” yönündeki sosyal hizmet görüşü etkin olmalıdır. Bu doğrultuda, sosyal çalışmacılar müracaatçıların kararlarına saygı duyarak; onların öğrenmelerinin güçlendirilmesine ve sorunlarının çözülmesine yardım ederler (Doğan ve Duyan, 2015).

Sosyal çalışmacılar, müracaatçının mevcut durumunu ciddiye almalıdırlar. Bu durum, çalışanlar için çok yabancı görünse bile bu tavır korunmalıdır. Örneğin, eğer müracaatçı,

yaptığı bir hatadan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığına inanıyorsa bu durum yardım için başlangıç noktası olmalıdır. Sosyal çalışmacı Allah'a inanmıyor veya cezalandırmanın uygun olmayan bir his olduğunu düşünüyor olsa bile yine de izlemesi gereken yol değişmemelidir. Hastanın bu tür ruhsal gerçekliği ile çalışmak; sosyal çalışmacının, hastaya ait Allah, ahlak, cezalandırma ve affetme ile ilgili yararlı ve zararlı düşünceleri keşfetmesini sağlar (Canda ve Furman, 2010: 263-264).

d) Değer: İnsan ilişkilerinin önemi

Etik ilke: Sosyal çalışmacılar, insan ilişkilerinin merkezî bir rol oynadığını hatırla tutmalıdırlar.

Maneviyata duyarlı sosyal çalışmacılar yardım sürecinde, dinî olan ve dinî olmayan manevi destek sistemleri yoluyla müracaatçısıyla işbirliği halinde çalışır (Canda ve Furman, 2010: 54).

e) Değer: Yetkinlik

Etik ilke: Sosyal çalışmacıların; nesnel olma, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirme, uygulama yaptıkları alanlarda yetkin olma sorumlulukları vardır.

Maneviyata duyarlı sosyal çalışmacılar, mesleki bilgeliklerini, bilgilerini ve etkili uygulamaya dönük yeteneklerini arttırmak için sürekli çaba gösterirler. Özellikle de dinî veya din dışı manevi inançların, sembollerin, ritüellerin, terapötik uygulamaların veya topluluk destek sistemlerinin açık kullanımı ile ilgili olarak bilgi ve beceriler edinmeye çalışırlar (Canda ve Furman, 2010: 55).

Hizmet, sosyal adaletsizlikle mücadele, insan değerine ve onuruna saygı göstermek, insani ilişkilerin önemi ve yeterlilik gibi tüm bu maddeler, sosyal hizmet uygulamasında maneviyatı için içine katmanın önemini ve etik zorunluluğunu vurgulamaktadır.

IV. Kültürler arası uygulama

Kültürel yetkinlik konusu, sosyal hizmetin etik ilke ve değerleriyle birebir ilişkili olmasına rağmen öneminden dolayı, bu konuyu ayrı bir başlık altında inceleme gereksinimi duyulmuştur.

İnsanın varoluşunda önemli bir yere sahip kültürel özellikler, sosyal hizmet için önem arz etmektedir. Mesleğin amacı insanlara anlamlı, uygun ve insana yaraşır bir hizmet sağlamaktır. Bu da, kültürel olarak; insanı tanımayı, değer vermeyi ve yapılacak uygulamaları bu doğrultuda gerçekleştirmeyi gerektirir.

Sosyal hizmet uygulamasında; farklılıklarla çalışmak, farklı kültürlere göre davranmak, farklı olmak zor değildir. Asıl zor olan; başkalarından da kendisi gibi olmasını, kendisi gibi düşünmesini beklemektir. Bu durum ise kültürler arası uygulama ve değerler bağlamında karşılıklı anlayışın gelişmesi için farklı kültürlerin öğrenimini gerekli kılmaktadır. Sosyal çalışmacıların bireysel yaşantılarında içinde bulundukları topluma olan aidiyet hislerinin artması, onların; tanıma, anlama ve kabul etme süreçlerini de hızlandırmaktadır. Bireysel yaşantı sürecinde toplumdaki farklı kültürlerle yaşama deneyimi; hoşgörü kültürünün

hâkim olduğu toplumları yaratmakta ve bu hoşgörü ortamı hizmet sunumuna da yansımaktadır (Özgür, 2014).

Sosyal hizmet mesleği doğası itibariyle bir “kültür okuyucusu” dur. Sorunun çözülmesi sürecinde kültürel sembollerin iyi okunması, çözümü destekleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Akbaş, 2003).

Sosyal hizmet uygulaması neredeyse hayatın her alanında; değişik kültür ve inanışlardan, farklı fiziksel ve entelektüel kapasitelerden, her iki cinsiyetle, her yaştan insan adına yapılan eylemleri kapsar. Bu çeşitlilik, müracaatçıların inançları, davranışları ve değerleri ile ifade edilir. Sosyal çalışmacı bu farklılıkları anlamalı ve bunlara saygı duymalıdır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 91).

Kültürel yeterliliğin ve duyarlılığın gerekliliğiyle yakından ilgili bir konu da; sosyal hizmet uygulamasının maneviyata duyarlı hale gelmesi ile ilişkilidir. Bazı sosyal hizmet akademisyenleri maneviyat ve kültürel yetkinlik arasında çok sıkı bir bağlantı olduğunu vurgulamışlardır (Bullis, 1996; Canda, 1998). Ayrıca, maneviyatın bütün kültürlerde önemli bir rol sahibi olduğunu belirterek sosyal çalışmacıların, maneviyatın insan hayatı üzerindeki etkisini anlamaları gerekliliği üzerinde durmuşlardır (Street, 2009; Zastrow ve Kirst-Ashman, 2014).

Kişinin dinî inancı ve maneviyatı, tıpkı kültür gibi, müracaatçının; yaşam deneyimlerini gördüğü, anladığı ve yorumladığı gözlüklerdir. Müracaatçının dinî ya da maneviyatı, onun; sorunu, sorunun nedenini ve çözümünü nasıl tanımladığını etkileyebilir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 591-596).

Müracaatçının etnik kökeni, kültürü, dinî ve maneviyatı birbiriyle iç içedir. Bir kültür okuyucusu olarak sosyal çalışmacının; maneviyatı, dinî inanışları ve ahlaki kuralları umursamaması, müracaatçının durumunu tam olarak belirlemeyi başaramaması ve müracaatçıya faydası olabilecek noktaları gözden kaçırabilmesi anlamına gelebilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 203). Bu bakımdan, sosyal hizmetlere ait kültürel duyarlılığın; dinî, manevi ve etnik örgütlenmelerin hizmet sunumunu destekleyecek biçimde gelişmiş olması, sosyal çalışmacılar tarafından “tehlike ya da risk” olarak değil “ihtiyaç ve ihtiyaçların karşılanması” olarak algılanmalıdır (Özgür, 2014: 64). Sosyal çalışmacıların, farklı kültür bağlamlarına sahip insanlarla çalışması ve bu çalışmada farklı din ve manevi geleneklere sahip insanlara karşı hassas olmaları beklenmektedir. Müracaatçıların dinî geleneklerine saygı duymanın pratik yönleri vardır. Müracaatçıların dinlerindeki kutsal gün ile çakışan aktivitelere katılım için zorlanmamaları bu pratik yönlerdendir. Örneğin, Müslüman müracaatçılar için Ramazan ayının gereksinimleri sosyal çalışmacı tarafından iyi anlaşılmalı ve buna göre, yiyecek/ içecek konusunda uygun gereksinimler sağlanmalıdır (Sheridan vd., 1992).

V. Müracaatçıların güçlü yönlerine ilgi duyma

Sosyal hizmetin felsefesinin en başından beri insanlara yardım etmek ve insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli gücü güvence altına almak vardır.

Bir kavram olarak güçlendirme; insanların kendi yaşamları hakkında kontrol kazanmalarına yardım etmeyi, gerekli bilgi ve kaynakları elde etmeyi, karar verme becerilerinin gelişmesini ve kişinin sosyal ve politik çevresini düzenlemeyi içermektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 100).

Güçler perspektifi ise tüm bireylerin güçleri olduğu, müracaatçının kendi güçlerini en iyi bilen olduğu, bu nedenle onlarla işbirliği yapma gerekliliği, var olan güçlerin takdir edilmesi gerekliliği ve yeterlilikleri üzerinde odaklanma gerekliliği varsayımları üzerine bina edilmiştir (Şahin, 2001). Bu perspektiften bakıldığında sosyal çalışmacılar genellikle, müracaatçıları güçlendirmesi gereken profesyoneller olarak görmektedirler. Sosyal çalışmacılar, müracaatçıları güçlendirmek için; müracaatçının var olan güçlerini ortaya çıkarma, besleme, teşvik etme, öğretme, kolaylaştırma, cesaretlendirme, mümkün kılma, profesyonel ilişki içerisinde paylaşımlı karar verme ve işbirliği yapma etkinliklerine önem vermelidir (Sheafor ve Horejsi, 2014; Şahin, 2001).

Sosyal çalışmacılar güçlendirme yaklaşımı ve her düzeydeki müracaatçı sistemi ile birlikte sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştirirken bu sistemlerde var olan ile ilgilenir. Bu şekilde müracaat sistemlerinin; yaşadığı sorunları, bu sorunların çözümünde kullanılabilecek kaynakları fark etmesini sağlayarak sahip olduğu bir şeyi ortaya çıkarabilmesine yardımcı olur (Duyan, 2012: 180). Bu bakımdan sosyal hizmet uygulamasında, problem ve patolojilerden ziyade insanların güçleri ve kaynaklarının yardım sürecinin odağı olması gerektiği savunulmaktadır. Bu düşünce ışığında bireyin güçlerine odaklanmak sosyal hizmetin daha iyi bir şekilde yerine getirilmesini sağlayabilecektir. Eğer sosyal çalışmacı müracaatçısının yalnızca sorunlarına ve yaşamında yanlış giden olaylara odaklanırsa müracaatçının öncekine göre hevesi daha da azalmış olacaktır. Böyle olmaması için sosyal çalışmacı, müracaatçının güçlü yönlerini keşfetmekte ne kadar ustalaşırsa bir yardım ilişkisi yaratmak, bireysel müdahale planı çıkarmak ve müracaatçının işine yarayacak, onun kullanacağı hizmetleri seçmek de o kadar kolay olacaktır (Sheafor ve Horejsi, 2014).

Sosyal hizmet, insanların gücünü, beklentisini, limitlerini güçlü yönlerini açıkça söylemelerini veya kendilerini ifade etmelerini sağlamalıdır. Çünkü ötekileştirilmiş bireyler ve dezavantajlı bireyler için ihtiyaçlarını dile getirmek veya buna olanak bulmak oldukça zordur ve bu fırsat ellerine bazen çok nadir geçebilmektedir. Bu nedenle bunlar sosyal hizmetin öz işlevlerindendir (Mathews, 2009: 77).

Güçlendirme yaklaşımı uygulanırken müracaatçıların gelenekleri, inançları, değerleri, maneviyatı, yetenekleri, kaynakları ve başarıları üzerinden hareket edilir. Ayrıca bu güçlenme sürecine; fiziksel, psikolojik, manevi yaşantılar gibi içsel ve aile, yakın çevre, kültürel ve sosyal yapı gibi dışsal dinamiklerin tümü birbirleriyle bağlantılı olarak etki eder. Bu unsurların bazıları bireyi güçlendirirken bazıları ise güçsüzleştirmektedir (Tuncay, 2009).

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyat, müracaatçıları güçlendiren bir etkiye sahiptir. Hatta Thompson (2016: 36) bireylerin kişisel, içten ve özden gelen gücünün maneviyatı işaret ettiğini ifade etmektedir. Maneviyat dayanım kaynaklarından en güçlü olanıdır çünkü tüm insanlar maneviyatın bir formunu kullanmaktadır. Manevi değer veya inanç;

müracaatçının hayatında, sorunların çözümünde, üstesinden gelme ve travmanın atlatılmasında güçlü bir kaynak olabilir. En önemlisi de maneviyat kavramının günlük yaşamda güç ve bilgi görevi görmesidir (Baskin, 2007: 194).

Maneviyat, insan çeşitliliğinin önemli bir görünümü ve bir güç kaynağı olabilmektedir. Ayrıca, sosyal çalışmacıların hitap etmek zorunda oldukları önemli bir güçlendirme kaynağı olarak hizmet edebilir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2014: 470). Müracaatçıların manevi güçlerini desteklemek, ortaya çıkarmak ve buna yönelik uygun hizmetlerin verilmesini sağlamak sosyal hizmet sürecinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Canda ve Furman, 2010: 5).

Bazı insanlara göre maneviyat, dayanım gücü sağlar ve adeta bir savunma kalesi olarak hizmet eder. Bu ise insanlara teselli, ilham, kılavuzluk ve güven hislerini sağlar. Bu durumda, bu güce destek sağlamak oldukça değerlidir (Gotterer, 2001). Müracaatçıların kaynaklarına ve güçlerine odaklanma; maneviyatı, sosyal hizmet uygulamaları kapsamına dâhil etmeye odaklanma ile mümkündür. Maneviyat bir güç olarak, bireysel mutluluğu ve sosyal adaleti engellemek veya desteklemek için kullanılabilir (Canda ve Furman, 2010: 20). Elbette bu sırada insanların karşısına çıkabilecek güçlükleri ve engelleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Güçler temelli uygulamada maneviyatın rolü; müracaatçıları arzuladıkları hedeflere yönlendirmelerine yararlanabilecekleri bir güç olarak kabul edilmektedir. Bu da müracaatçılara müdahalede hem güçlerin değerlendirilmesi hem de hedeflerin oluşturulması safhalarında maneviyatın bir güç olarak kullanılmasını kapsamaktadır (Teater, 2015: 61).

Tuncay'ın (2009) yaptığı bir araştırmada, kanser deneyiminin, güçlendirme yaklaşımı bağlamında beş temel özelliği ortaya çıkmıştır. Bunlar; “düşünsel değişim süreci, inancı artırma ve koruma süreci, etkileşim süreci, bilgi-beceri kazanma süreci ve kontrol sürecidir”.

İnancı artırma ve koruma süreci; umudun, manevi bağlılığın-pratiklerin artması, yaşama anlam verilmesi ve yeni amaçlar oluşturulmasıyla ortaya çıkan güçlendirmedir. Burada manevi pratikler, birey açısından psikolojik ve duygusal bir rahatlamaya olanak sağlamaktadır. Yapılan çalışmada kanser hastalarının, fiziksel boyutta yaşadığı zorluklara karşın özellikle psikolojik, duygusal ve manevi alanlarında keşfettiği güç kaynaklarını harekete geçirerek hastalığa uyum sağlaması ve bu yolla güçlenmesi söz konusudur.

Maneviyat güçlendirme bağlamında kullanılacak iyi bir kaynaktır. Ancak bir dinin üyesi olmak veya maneviyatın bazı boyutları, güçsüzleştirici bir etki de yaratabilir. Güçsüzleştirmeye neden olabilecek süreçleri minimum da tutarak pozitif gelişmeleri olabildiğince mantıklı bir biçimde sürdürmeye çalışmaktan emin olunmalıdır (Thompson, 2016: 143).

VI. Sosyal çalışmacıların kişisel maneviyatı

Maneviyat sadece kişisel bir mesele değildir. Onun aynı zamanda dışa dönük bir yönü de vardır. Bugün birçok sosyal çalışmacıyı, sosyal hizmet alanında bir kariyer elde etmeye iten şey; kendilerinin sahip olduğu manevi inançlar ve değerlerdir.

Sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğunun sosyal hizmet mesleğini tercih etmelerinin temelinde; sosyal adalete, merhamete, fırsatların arttırılmasına ve ihtiyacı olanların korunmasına inanmaları ve bu inançlarını eyleme geçirecek mükemmel bir yol bulmuş olmaları yatmaktadır (Mathews, 2009; Sheafor ve Horejsi, 2014). Rizer ve McColley'in (1996) ABD'de üniversiteden mezun 123 sosyal hizmet öğrencisi ile yaptıkları araştırmada, %82,9'luk bir kısım maneviyatlarının meslek hayatlarıyla bağdaştığını kabul ettiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin %74,8'i ise sosyal hizmet mesleğini manevi veya dinî nedenlerden dolayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Akt. Crisp, 2010: 26).

Maneviyat, sosyal hizmet uygulamasında; sosyal çalışmacıları motive eden, zorluklarla baş etmelerini sağlayan bir argüman olabilmektedir. Sosyal çalışmacılar hemen hemen her gün, adaletsizlikten, ayrımcılıktan ve şiddetten zarar görmüş dezavantajlı bireyler ile karşılaşır. Sosyal çalışmacıların bu denli cesaret kırıcı durumlar içinde dahi morallerini yüksek tutabilmeleri, kendilerini öfke ve kızgınlık tarafından tüketilmekten uzak tutarak motivasyonlarını yükseltebilmeleri için umut verici bir maneviyat geliştirmeleri gerekmektedir. Bu durum şöyle de ifade edilebilir; sosyal çalışmacılar, insanların iyiliklerini anmakta olan bir maneviyat geliştirmek ihtiyacıdadır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 52).

Elbette bu, bütün sosyal çalışmacıların dindar olduğu veya olmaları gerektiği anlamına gelmemekte; aksine, çekilen zorlukların farkındalığı ve dönüşümün olasılığı anlamına gelmektedir. Engelleri aşmada bize yardım etmesi için diğer insanlarla beraber çalışma merhametini motive etmek anlamına gelmektedir (Crisp, 2010: 26). Araştırmalar sosyal çalışmacıların kişisel maneviyatı ve sosyal hizmet değerleri arasındaki ortak uyumlu temalar olduğunu göstermektedir (Larsen, 2011).

VII. Gelişmekte olan maneviyat paradigmasını şekillendirme

İçinde yaşadığımız bilgi çağında internete bakıldığında, manevi gelenek, moda ve tartışmaların olduğu videolar, müzikler ve bilgilendirici sitelerle dolu olduğunu görülmektedir (Canda ve Furman, 2010: 3-4). Gözlemciler, kültürümüzde “manevi açlığın” olduğunu fark etmişlerdir. Hemşirelikte, psikiyatride, tıpta ve birçok alandaki benzer hareketlikten dolayı yeni yüzyılda, disiplinler arası araştırma da dâhil olmak üzere bu gibi yönelimler artmaktadır. Bu açlık durumu, maneviyatla ilişkisini kaybeden kültürler ve toplumlar açısından önümüzdeki yıllarda artacaktır. Maneviyata duyulan bu umumi açlık ve bu açlığa verilen cevap; sosyal hizmeti de oldukça etkilemiştir (Canda, 2008; Derezotes, 2006).

Son yirmi yılda maneviyat literatürünün etkisi; psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp gibi yardım edici mesleklerdeki teorik ve pratik çalışmalarla artmıştır (Derezotes, 2006: 3). Sosyal çalışmacılar ve diğer yardım meslekleri, maneviyatın değerlendirmelerde ve müdahalelerde uygulanmasına, maneviyat hakkındaki tartışmalara oldukça heveslidirler. Maneviyat ve sosyal hizmet uygulamaları bir amaç uğruna beraber çalışan iki unsur gibi

görünebilmektedir. Bunlar, çok uzun zamandır birbirinden öyle uzak kalmışlardır ki, uzun süre önce şiddetli geçimsizlikten boşanan çiftleri andırmaktadırlar. Ayrılma hükmü sanki bundan yirmi yıl önce çıkarılmış gibi hissedilmektedir. Günümüzde bu ayrılma ne kaçınılmaz ne de arzu edilir bir olay gibi görünmektedir (Bullis, 1996: 1).

Günümüz dünyasında maneviyatın, sosyal hizmet literatürü ve uygulama alanında giderek daha yaygın kullanılması; bu kavramın insanı anlama çabasında olan sosyal hizmetlerde, tamamlayıcı bir rol üstlenmiş olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisi, dünyada yaşanan sosyal, ekonomik ve bilimsel değişimlere paralel yeni boyutlar kazanmakta ve kendini geliştirmektedir (Akbaş, 2014: 106). Son yıllarda bilimsel çalışmalar neticesinde elde edilen deneysel veriler, maneviyatın mevcut sosyal hizmet uygulamalarında yaygın bir unsur olduğunu göstermektedir (Bullis, 1996: 7). Çapçioğlu ve Bilgin'in (2012) yaptığı bir araştırmada bugüne değin maneviyat ve sosyal hizmet ile ilgili pek çok konu ve araştırma tekniklerine ilişkin 800'den fazla yayın bulunmuştur. 1995 yılına kadar ki döneme ilişkin tespit edilen İngilizce yayın sayısı yaklaşık olarak 480 iken; 1996-2003 yılları arasında tespit edilen yayın sayısı 288'dir. Kvarfordt ve Sheridan (2009) yaptıkları çalışma da "Sosyal Hizmet Özetleri" (Social Work Abstracts) üzerine verdikleri veri tabanının güncel bir derlemesinde 1500'den fazla alıntı yapmışlar; sosyal hizmet ile maneviyat alanındaki genişlemenin devam ettiğini ortaya koymuşlardır.

Şüphesiz ki sosyal hizmet, manevi bakış açısını sosyal hizmet misyonu ile pratik olarak nasıl birleştirilebileceği konusunda mücadele etmeye devam edecektir. Bunun yanı sıra dinî çalışmalar ve diğer alanlar da maneviyatın, tarihsel ve sosyolojik olarak içeriğini araştırmakla maneviyat kavramının aydınlatılmasında sosyal hizmete yardımcı olmaktadır (Praglin, 2004).

Sosyal hizmet eğitimi, uygulaması ve araştırması gereği maneviyata olan ilgiyi artırmak için yeni bilgiler edinmeyi sağlamaktadır. Bu bilgiler, sosyal hizmet çalışanlarının insanları anlama yeteneğini geliştirmekte ve insanların ihtiyaçlarını nasıl daha iyi karşılamak sorusuna yanıt buldurmaktadır (Streets, 2009). Diğer yönden var olan dinî geleneklerin dışında imanlarını sorgulayan veya cevap arayışı içinde olan müracaatçılar ile çalışmak için daha çok yönelim gerekmektedir (Cascio, 1998). Birçok sosyal çalışmacının ve müracaatçıların da önemli derecede yönelim gösterdikleri görülmüştür.

1.2.3.3. Türkiye'de sosyal hizmet uygulaması ve maneviyat

Bu bölümde, sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisinin Türkiye'deki tarihsel boyutu; sosyal hizmet eğitimi ve maneviyat ilişkisine ayrıca maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisinin mevcut durumuna değinilecektir.

1.2.3.3.1. Türkiye'de sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisinin tarihsel boyutu

Sosyal hizmet "mesleği" köken olarak Avrupa kaynaklı bir disiplindir. Bu nedenle Doğu ülkelerinde var olması ve gelişimi Batı'ya göre çok sonra gerçekleşmiştir. Doğu'da, sosyal hizmet mesleğinin Batı'ya oranla daha geç ortaya çıkmasının elbette çeşitli nedenleri vardır: Batı'nın, modernleşme sürecini daha erken tamamlaması, Sanayi Devrimi'nin yarattığı sorunların ilk elden karşılanması, bireyselleşme-hazcılık gibi unsurların etkisini

göstermesi ve sosyal hizmet mesleğinin ilk dönemlerde sadece pozitivist düşünce yapısına dayanması, bu mesleği Batı'da daha erken ortaya çıkarmıştır.

Batı'da meslek olarak ortaya çıkan ve zamanla değişik araçlar ve ihtiyaçlarla Doğu'da da var olmaya başlayan sosyal hizmet, önemli bir disiplin haline gelmiştir. Bu toplumlardan ve ülkelerden biri de 1957 sonrası, Birleşmiş Milletler(BM)'in bizzat kurulmasına destek verdiği ve profesyonel olarak başlattığı Osmanlı sonrası Türkiye'dir. Bu mesleğin Doğu ülkelerinde önemli hale gelmesinde BM'nin rolü azımsanmayacak kadar fazladır.

Türkiye, birçok eski uygarlıklara ait değer yargılarının zenginleştirdiği çeşitli kültürlerin kaynaştığı; tarih boyu süren büyük göçlerin, ardında bıraktıkları din ve ahlak kurallarını içine alan nadir ülkelerdendir. Gerek İslamiyet öncesi gerek İslamiyet'in kabulünden sonra Türk toplumunda sosyal dayanışmanın en güzel örneklerine rastlanılmaktadır (Kut, 1983).

Sosyal hizmetlerin Türkiye'de bir bilim ve bir meslek olarak ortaya çıkışı ise 1960'lı yıllardan sonra olmuş ve bu ortaya çıkışta XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda fen ve sosyal bilimlere etkili bir şekilde var olan pozitivist paradigma referans alınmıştır. Bu yaklaşımın neticesinde ise maneviyat gibi konulara mesafeli bir tutum sergilenmiştir. Bu nedenle, maneviyatın; sosyal hizmetin ülkemizde bir meslek olarak ortaya çıktığı ilk dönemlerde fazla gündeme getirilmediği ve sosyal hizmetin, dünyadaki sosyal hizmet disiplininin bilimsel kimliğine benzer seküler bir çizgide ilerlediği ifade edilebilir.

Geçmişten günümüze kadar ülkemizdeki sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisini tarihsel olarak beşe ayırmak mümkündür:

1. Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devletinin son dönemine kadar olan aşama:

Türkiye'nin geçmişi incelendiğinde sosyal hizmetlere ilişkin uygulamalara Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde rastlanmaya başlanmıştır (Karakuş, 2015). IV. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da; düşkünlere, yaşlılara, hastalara, yolculara, öksüz ve yetimlere, öğrencilere yönelik dinsel, geleneksel temelli sosyal yardımların yapıldığı göze çarpmaktadır (Tomanbay, 1991: 210). Özellikle Osmanlı tarihinde sosyal hizmetler açısından sayısız etkinliğin ve örgütlenmenin geliştirildiğine tanık olunmaktadır (Karataş ve Erkan, 2005). İslam inancına ait profesyonel hizmetlerin sürdürdüğü bu dönem, devletin sağladığı hizmetlerin inanç temelleri üzerine inşa edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkar.

Sosyal hizmetlerin kökenini, yalnızca Batı orijinli Amerika ve İngiltere'deki hayırseverlik faaliyetleriyle başlatmak doğru bir yaklaşım değildir. Örneğin Türkiye için sosyal hizmet yeni bir alan değildir; bu bölgede, sosyal yardımlaşmanın kökenleri İslamiyet öncesine dayanan en güzel örneklerine rastlamaktayız (Kut, 1983). Hayırseverlik hareketinden daha örgütlü ve daha büyük çaplı yardım hareketleri Selçukludan beri bu topraklarda da var olmuştur. Şu anki bilgilerimiz yeterli seviyede olmasa da “ilk sosyal çalışmacılar” muhtemelen bu vakıf çalışanlarından ya da padişahlar dâhil olmak üzere saray mensuplarından öne çıkan isimlerdendir (Özgür, 2014: 18).

Vakıf kurumu, dünyada ve özellikle bilim dünyasında sosyal adalet, sosyal hizmet, sosyal refah ve sosyal güvenlik gibi kavramların henüz telaffuz edilmediği dönemlerde; devletin organizasyon şemasında yer almayan fakat devletin ilgisi ve bilgisi dâhilinde olan ve bu

kavramların içini doldurmaya yönelik sosyo-ekonomik ve kültürel bir faaliyet alanıdır (Abay, 2004: 3).

Selçuklu ve Osmanlı Devletleri dönemlerindeki sosyal hizmetler devlet eliyle değil daha çok vakıf gibi toplum temelli örgütlenmeler eliyle yapılmaktaydı. Bu vakıflar, ihtiyaç sahibi insanların temel gıdadan sağlığa kadar eksikliklerini belirleyerek bu ihtiyaçların giderilmesi konusunda yardımlar yapmıştır (Kesgin, 2012: 63). Böylece, geliştirilen ve ülkenin her yöresinde uzun yıllar öncesinde kurulan bu vakıflar, sosyal yardım fikri bakımından son derece önemli bir misyon yüklenmiş; yoksulların, dul ve yetimlerin gereksinimlerini karşılamada etkili olmuşlardır.

Osmanlı'daki – son dönem hariç- sosyal hizmet uygulamaları, merkezileşme etkisinden uzak daha çok vakıflar tarafından sağlanan yerel niteliğe sahipti. Bu son dönemde yapılan hizmetler ise merkezî ya da yerel yönetim vasıtasıyla olmaktan ziyade sivil inisiyatiflerin eliyle yürütülmüştür.

Vakıfların yanı sıra, zanaatkârlar ve küçük esnaflar tarafından da mesleki sosyal yardım örgütleri fütüvvetler kurulmaya başlanmıştır. Ayrıca kent ve mahallelerde dinî temellere göre sosyal yardım fikri de örgütlenmeye başlamıştır (Duyan, 2012; Kut, 1983).

Batı'daki sosyal hizmetlerin doğuşunu Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinler etkilemiştir. Sosyal hizmetin öncüleri ve sembol isimleri de dâhil olmak üzere, alan çalışmaları bu dinlerden etkilenecek yapılmıştır. Bu çalışmaların, içinde yaşadığımız topraklardaki doğuşunda ise İslam dinî etken bir unsur olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde İslam dinî birçok sosyal hizmet uygulamasına ve kuruluşuna esin kaynağı olmuştur. Bununla birlikte temelde sosyal yardım fikri taşıyan bu kurumlar da çok geniş bir eğitim olanağı yaratmışlardır. Selçuklu ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren yürütülen bu sosyal hizmet faaliyetlerinin birçoğunun manevi ve dinî temellere dayandığını ifade edilebilir.

2. Osmanlı Devletinin son dönemleri olan XIX. ve XX. yüzyılı kapsayan dönem

Osmanlı'nın son dönemleri olan on dokuzuncu yüzyıldan itibaren, devletin sosyal hizmetlerde daha aktif ve profesyonel çalışmalara başladığını ifade edebiliriz (Apak, 2016).

Osmanlı'nın son dönemleri yoksulluğun, zorunlu göçün ve savaşların çok yoğun bir şekilde görüldüğü yıllardır. Buna bağlı olarak esirler, muhacirler ve kimsesizler Osmanlı topraklarında gözle görülür bir şekilde artmıştı (Kesgin, 2012: 65). Osmanlı devletinde yaşanan bu sorunlara çözümler oluşturmak amacıyla çeşitli sosyal hizmet çalışmalarının yapıldığına rastlanılmakta ve bu çalışmaların ağırlıkla maneviyatı da içine alan dinî temeller üzerinden şekillenmesi dikkati çekmektedir.

Özellikle II. Abdülhamit döneminde daha merkezî sosyal hizmet ve yardım uygulamalarında Tanzimat sonrası batılılaşma etkisi hissedilmiştir. Batılılaşma etkisindeki Osmanlı sosyal hizmet uygulamaları, çeşitli sosyal hizmet kurumlarının açılmasını sağlamıştır. Bu uygulamalarda dikkat çekici olan nokta, vakıfların sunduğu hizmetlerin aksine devlet tarafından kurulan merkezî uygulamalar olmasıdır (Kesgin, 2012: 64-65).

Yani sosyal hizmetler, bu dönemde vakıf sisteminin çökmesi nedeniyle daha çok devlet eliyle yürütülmeye başlamıştır.

Eytamhaneler (Yetimhane), Darülacezeler (Düşkünler evi), Niş Çocuk Islahhaneleri, Darüşşafaka (Şefkat yurdu), Eytam Keseleri (Yetim keseleri-yetim mallarını koruyan bir sistem) ve Emval-i Eytam Nezareti (Yetim mallarını idari meclisi) ve Darülhayr-i Alî gibi kurumlar devlet desteğiyle kurulmuşlar ve korunmaya muhtaç çocukların bakımını sağlama açısından etkin bir sosyal hizmet üretmişlerdir (Karataş, 2016b) .

Bu kurumların sayısının fazlalığı İslam dininin yetim çocuklara verdiği özel öneme açıklanabilmektedir. Bu kurumların sosyal hizmet açısından incelenmesi henüz tam anlamıyla ne yazık ki gerçekleşmemiştir.

3. 1923-1956 Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları:

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923'lerden 1950'lere kadar sosyal hizmet çalışmalarının daha çok, Osmanlı'dan devir alınan şekliyle devam ettiğini görmekteyiz. Darülaceze, Himayeyi Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay), Darüleytamlar vb. örgütlenmeler Osmanlı döneminde ortaya çıkmış Türkiye Cumhuriyeti ile devam etmiş örgütlenmelerdir ve ayrıca bu yapıların etkisi günümüze kadar gelmektedir.

Ancak kurumlar, yapı itibariyle değişmiştir. Din temelli sosyal hizmetlere şüphecilikle yaklaşılmış; sosyal hizmetleri sunmada din ile devletin keskin bir şekilde ayrıştığı bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde sosyal hizmet mesleği, ideolojik bir aygıt olarak kullanılmıştır (Yaman ve Akyurt, 2013). Devlet bu dönemde yeni kurulduğu için çeşitli sorunlarla karşılaşmış ve bu dönemde bu sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemde; bağımsız, özerk veya dönemin şartlarına uygun bir sosyal hizmet ağının oluşmadığı ifade edilebilir.

4. 1957- 1990 yılları; profesyonelleşme ve sekülerleşmenin olduğu bir dönem:

Türkiye'de sosyal hizmetin meslekleşme süreci; toplumsal, kültürel, siyasi ve politik iklimden etkilenerek gelişim göstermiştir (Özgür, 2014: 20). Kuşkusuz her toplumun, yaşadığı sosyal sorunlara çözüm bulma ve içinde bulunduğu toplumsal gereksinimlere karşılık üretme doğrultusunda çeşitli konuları ve çözümü öğrettiği bir gerçektir (Karataş ve Erkan, 2005). Türkiye'de de çözüm mekanizmaları oluşmaya başlamıştır ve sosyal hizmetler tıpkı diğer refah hizmetleri gibi hizmet sağlayıcılarının yönlendirmesiyle şekillenmiştir.

Sosyal hizmet mesleği, ülkelerin genel sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı; çeşitli gelişmeler ve değişmelerle birlikte farklı bir görünüm kazanmış; böylece sosyal hizmet uygulamaları, mesleğin perspektifi ve müdahale yaklaşımları da zenginleşmiştir (Acar ve Çamur Duyan, 2003). Ancak ne yazık ki Türkiye'de sosyal hizmet mesleği, Batı'da üretilen bilgilerin dışına çıkamamış, özgün bilgi üretememiş ve evrensel gelişime katkıda bulunacak bir sosyal hizmet ortaya koyamamıştır. Türkiye'de sosyal hizmet bilimi ve mesleği "aktarmacılık" aşamasında tıkanmıştır (Aykara, 2012: 130) ve bu tıkanıklık halen aşılamamıştır. ABD, Kanada, İngiltere başta olmak üzere, bu ülkelerde gelişen sosyal

hizmet bilgisinin temel alındığı yaklaşımlar, temel kavramlar, kuramlar, yöntem ve uygulama bilgileri Türkiye’de de genel geçerliliği olduğu varsayımından yola çıkılarak bu bilgilerin geçerli olduğu saptanmaya ve kanıtlanmaya çalışılmıştır (Cılga, 2012: 219).

Bu dönemin maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisi bağlamındaki gelişimi de Batı’dan farklı olamamıştır. Daha çok Batı’daki sosyal hizmet mantığının tek doğru olduğu ve bunun taklit edilmesi gerekliliği gündemde tutulmuştur.

5. 1990’dan sonrası; maneviyata yeniden ilginin duyulduğu dönem:

Türkiye’de sosyal hizmet tarihi literatürüne bakıldığında, sosyal hizmet tarihine dair çalışmalardan söz edilen tek yer neredeyse Çocuk Esirgeme Kurumu’dur. Ancak sosyal hizmetin kadim tarihsel kökenleri bununla sınırlı değildir. Uzun yüzyıllar boyunca hem Selçuklu hem de Osmanlı’da hâkim olmuş vakıf yapısı, en azından bir bilgi nesnesi olarak sosyal hizmeti ilgilendirmelidir. Maneviyat ve sosyal hizmet perspektifi kadim tarihsel kurumların ihyasından öte bu kurumların derin tarihsel ve sosyolojik bilgisiyle ilgilidir (Akbaş, 2014: 120).

1990’lardan sonra din ve maneviyat tekrar bilim dünyasının ilgi alanına girmiş, ABD gibi birçok ülkede de maneviyat, sosyal hizmetin ilgisini çekmeye başlamıştır (Canda ve Furman, 2010). Bu durum Türkiye’de de farklı alanlarda tartışmalara neden olmuştur. Türkiye’de sosyal hizmet alanında maneviyata karşı ilginin zayıf kalması daha çok bilimsel olma kaygısından dolayıdır. Cılga’nın sosyal hizmet hakkındaki düşünceleri Türkiye’deki maneviyata neden uzak kalındığını ortaya koymaktadır:

Sosyal hizmet, bilimsel değerlere dayanır. Metafizik değerler sosyal hizmet alanında geçerli değildir. Bilimin pozitif olma niteliği Sosyal hizmetin de temel karakteridir. Sosyal hizmetin bu gelişme içinde laikleşen bir faaliyetler bütünlüğü olduğu gözlenmektedir. Önceleri, dinsel ve metafizik düşünceden etkilenen sosyal hizmet bilimsel alandaki gelişmelerden etkilenerek pozitif bir karakter kazanmıştır... Bu nedenle sosyal hizmetin bilgi kuramı ile ilgili tartışmalar, sosyal hizmetin pozitif olma özelliği konusundaki açıklamaları belirlemeye olanak sağlar (Cılga, 2012: 195-196).

Türkiye’de maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisine dair profesyonel anlamda akademik çalışmalar ise 2005 yıllarından sonra az da olsa üretilmeye başlamıştır. Bu tarihten önce maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisine ait çalışmaların neredeyse tamamına yakını ilahiyat fakültesinin akademisyenleri tarafından yapılan çalışmalardır. Sosyal hizmet alanında maneviyatı dikkate almayan mesafeli yaklaşım ne kadar tartışmalı ve problemli bir tutum ise Diyanet, dinî cemaat ve grupların dinî hassasiyet gerekçesiyle sosyal hizmet alanına girme çabası da problemli ve ciddi riskleri içinde barındırmaktadır (Kaplan ve İşbilen Esendir, 2015). Burada problemli olan nokta ilahiyat alanında sosyal hizmet kurumları ile ilgili çalışmalar yapmak değildir. Asıl sorun ilahiyat kökenli çalışmaların manevi sosyal hizmet olarak ifade edilmesidir.

Sosyal hizmet disiplini içinde akademik anlamda yapılan ilk çalışmalar Tuncay’a (2007a; 2007b) aittir. Bu çalışmaların birinde, “kronik hastalıklarla baş etmede maneviyat” konusu işlenmiştir. İkinci çalışmada ise “HIV/AIDS hastalığına sahip bireylerin bu hastalıkla mücadele etmelerinde maneviyatın rolü” konu edinilmiştir.

Bu dönemde az da olsa maneviyata bir dönüş ve maneviyatı akademik anlamda tartışma fırsatı doğmuştur.

1.2.3.3.2. *Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi ve maneviyat*

Sosyal hizmetin bir meslek olarak ortaya çıkışı 1800’lerin sonlarına rastlamaktadır. Meslekleşmenin en belirgin başlangıç noktası, o zamana kadar din ve hayırseverlik yaklaşımlarıyla ele alınan hizmetlerde eğitilmiş elemanlara ihtiyaç duyulması olmuştur. Bu ihtiyacın gerçekleşmesinde atılan ilk adım, 1873’de Londra’da hayır derneklerinde çalışanlar için düzenlenen konferanslar olmuş, bunu 1898’de New York’ta açılan yaz okulu izlemiş ve 1899’da ise Amsterdam’da, ilk sosyal hizmet okulu açılmıştır (Kut, 1991: 205).

Ülkemizde sosyal hizmetin batılı anlamdaki meslekleşme süreci, sosyal hizmet eğitiminin başlama yıllarına dayandırılabilir. Türkiye’de de sosyal hizmet eğitimi, BM’nin öncülüğünde, “Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Programı” çerçevesinde 7355 Sayılı Kanun uyarınca 1961 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Akademisi ile başlamıştır (Cılga, 2001: 78). Bu dönemden itibaren; sosyal hizmet disiplininin profesyonel bir kimlik kazandığı, meslekleştiği, alanında eğitim almış sosyal çalışmacıların iş hayatına atıldığı bir dönem yaşanmıştır.

Kut’a (1991: 207) göre sosyal hizmet eğitiminin üç temel alanı vardır: İnsan, toplum ve sosyal hizmet yöntemi, kuram ve uygulaması. Buna göre sosyal hizmet eğitiminin içeriği konusuna iki açıdan yaklaşabiliriz. Bu yaklaşımlardan birincisi böyle bir eğitimin bilimsel içeriği; ikincisi ise toplumsal içeriğidir. Sosyal hizmetin bilimsel içeriği, bir takım insan davranışı ve toplum bilimleri temeline dayalı olarak gelişen kendi kuram ve yöntemleridir. Bu değişmez öğelerin yanı sıra; mesleğin, uygulanacağı toplumun özelliklerine göre değişkenlik gösteren öğeleri de vardır (Kut, 1991: 206). Türkiye’de ise toplumsal içeriğin zayıf kaldığını ifade edebiliriz.

Ülkemizde sosyal hizmet okullarının müfredatlarında yaşadığımız kültürü yakından inceleyen dersler azınlıktadır. İçinde yaşadığımız kültürün insanı anlamada önemli olduğu düşünüldüğünde bu konu sosyal hizmet lisans programlarının bir eksiği olarak görülmektedir. Bu eksiklikten maneviyat da nasibini almıştır. Bu bakımdan ifade edebilir ki, Türkiye’de sosyal hizmet açısından maneviyat, gerekli ilgiyi görememiş ve dolayısıyla manevi konular, sosyal hizmet eğitiminde pek de yer bulamamıştır.

Maneviyat ve sosyal hizmet alanında çalışan ve çoğunluğunu ABD ve Avrupalıların oluşturduğu bazı sosyal hizmet akademisyenleri; sosyal çalışmacıların müracaatçılarla daha etkin çalışma yürütmesi için manevi anlamda hazırlıklı olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu akademisyenler, sosyal hizmet müfredatına maneviyat ile ilgili derslerin dâhil edilmesini de savunmaktadırlar (Canda ve Furman, 2010; Streets, 2009; Sheridan vd., 1994).

Günümüzde; kürtaj, doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması, eşcinsellerin durumu, klonlama, yeniden üretim teknolojisi, kadınların rolü, devlet okullarında ibadet ve ötenazi gibi birçok toplumsal meselenin dinî ve manevi boyutu vardır (Zastrow, 2013: 152). Sosyal çalışmacıların dinî ve manevi yönelimli müracaatçılarla birlikte verimli uygulamalarda bulunabilmesi için bu konuda eğitilmiş olmalarının gerekliliği artmaktadır.

Üniversitelerimizin var olan sosyal hizmet bölümlerinin, eğitim programları içinde yer alan ve bireyin manevi boyutuna vurgu yapan derslerin sayısı çok azdır. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmada Türkiye’de lisans programlarına ulaşılan 32 sosyal hizmet bölümünün sadece yedisinde² maneviyat ile ilgili bir dersin olduğu ve böyle bir dersin sadece bir üniversitede³ zorunlu olarak okutulduğu görülmüştür. Ayrıca lisansüstü eğitim veren sosyal hizmet bölümlerindeki müfredatlarda sadece bir üniversitede (İstanbul Üniversitesi) maneviyat ile ilgili bir derse rastlanılmıştır. Bu nedenle halen ülkemizde birçok sosyal çalışmacı, manevi konularla etkili bir şekilde baş edebilmek için layıkıyla eğitilip hazırlanamamıştır.

Akbaş (2014: 109), genç sosyal çalışmacı adaylarının, toplumdaki onlarca farklı inancı tanımaksızın sahaya çıkmakta olduklarını söylemekte ve daha açık bir şekilde “bir cem evinin kapısından girmemiş veya sûz-i dil-ârâ Mevlevî ayinine kulak vermemiş bir sosyal çalışmacının, bu toplumun insanını anlaması mümkün müdür?” sorusunu sormaktadır. Sosyal çalışmacıların, yaşamın anlamını arayan müracaatçılara yardımcı olmak konusundaki eğitim ve deneyimlerinin, yetersiz olduğunu vurgulayabiliriz. Sosyal hizmet öğrencilerinin maneviyat konusunda sistematik bir bilgiye ve eğitime sahip olmadıkları düşünüldüğünde; maneviyatı sadece dinî bir terim olarak yorumlama yanlısına düşebilecekleri, manevi ihtiyaçları ve kimliği ön planda olan müracaatçılarla etkin bir şekilde çalışamayacakları ön görülebilir. Müracaatçının manevi yönünün fark edilmesi ve müracaatçıya yansıtılmasının müracaatçıyı olumlu yönde etkileyeceği ileri sürülebilir.

1.2.3.3.3. Sosyal hizmet kurumlarında sunulan manevi destek uygulamaları

Manevi destek kavramının anlaşılabilmesi için Batı literatüründeki karşılığına bakmak gerekmektedir. Özellikle Batı literatüründe “pastoral care” ya da “pastoral counselling” olarak tanımlanan kavram ülkemizde; manevi bakım (Karagül, 2012), dinî danışmanlık ve rehberlik (Söylev, 2014; Şirin, 2014), inanç bakım ve danışmanlığı (Ok, 2008), vaizsel danışmanlık (Koç, 2012) ve pastoral yaklaşım (Özdoğan, 2006) gibi Türkçe literatürde de karşılık bulmaktadır. “Pastoral Care” ifadesinin Türkçe karşılığı olarak “manevi bakım” ve “manevi insan modeli” gibi kavramların “içinin tam doldurulmadan kullanıldığını” belirten Abay (2016), “manevi destek” kavramını önermektedir.

Clinebell (2011: 8-11), manevi destek hizmetlerini(pastoral caregiving); manevi bakım (pastoral care), dinî danışmanlık (pastoral counseling) ve dinî psikoterapi (pastoral psychotherapy) şeklinde üç hizmet türü olarak tanımlamaktadır. Ayrıca yazar manevi destek hizmetlerini; dinî kurum tarafından sunulan ve bireylerin fiziksel, zihinsel ve manevi boyutları ile ilişkili olan kişilerarası ilişki, yas durumu, şüphe ve stres ile ilgili kriz durumlarında verilen yardım hizmetleri olarak tanımlamaktadır.

Tıbbi, psikolojik ve sosyal destek hizmetlerinin yanında yine sosyal nitelikli önemli bir destek hizmeti olan, manevi destek hizmetlerini de birlikte ele alan yaklaşım biçimine göre;

²Gümüşhane Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, KTO Karatay Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ve Yalova Üniversitesi.

³İstanbul Üniversitesi

manevi destek hizmetinin, diğer bakım hizmet türleriyle bütüncül ve birleşik biçimde uygulandığı görülmektedir (Abay, 2015).

Manevi destek hizmetleri her bireyin içinde bulunduğu yapı dikkate alınmak suretiyle yerine getirilmesi gereken bir modeldir. Nitekim manevi desteğe ihtiyacı olan kişilerin manevi yapıları birbirinden farklı olması kültürlerine ve ihtiyaçlarına göre manevi destek hizmetlerinden bahsedilmesini gerekli kılmaktadır (Beki, 2016).

Manevi destek hizmetleri sosyal hizmet alanında da var olan hizmetlerden biridir. Sosyal hizmet alanı; yoksulluk, yaşlılık, engellilik, işsizlik gibi sosyal sorunlara yönelik yapılan çalışmaların, verilen hizmetlerin ve sürdürülecek uygulamaların kavramsallaştırılmasıdır (Şeker, 2015: 92). Sosyal hizmet kurumlarında müracaatçıların hayatın gayesi, anlamı, ölümün hikmeti, metafizik boyutu, ahiret boyutu, iman esasları çerçevesinde kişinin hayatı anlamlandırmasına, idrak etmesine yardımcı olacak bir hayat tarzı oluşturması da sağlanmaktadır. Bu noktada manevi destek hizmeti devreye girmektedir. Bu sayede ortaya çıkan manevi destek hizmeti, faaliyetlerini manevi değerlere uygun bir şekilde hazırlar ve hem manen hem de madden insanların mutluluğunu sağlar (Erdem, 2017: 46).

Türkiye’de sosyal hizmet alanlarında manevi destek hizmetlerinin kurumsallaşmasına bakıldığında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde sürecin olduğu görülmektedir.

ASPB Türkiye’deki en temel sosyal hizmet kurumlarını barındırmaktadır. ASPB’nin manevi destek hizmetleri en temelde korunmaya muhtaç çocuklar ve yaşlılar özelinde ele alınabilir. 2007 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında protokol yapılmıştır. 26.10.2011 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yeniden revize edilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu hizmetleri oluşturduğu Dini Rehberlik Daire Başkanlığı eliyle yürütülmüştür. Ayrıca 2012 yılında il müftülükleri bünyesinde oluşturulan ve içlerinde Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü temsilcilerin de bulunduğu sosyal hizmet komisyonları kurulmuştur. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı manevi destek hizmet noktasında 2015 yılında 1039 personeli sosyal hizmet kuruluşlarında görevlendirmiştir (Erdem, 2017).

ASPB’ye bağlı kurumlarda kalan korunmaya muhtaç çocuklara uygulanan manevi destek hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ile yapılan protokollerle personel görevlendirmesi ve eğitim programları düzenlemesi ile sağlanmaktadır. Bu kurumlarda sunulan manevi destek uygulamaları bütüncül bakım hizmetleri çerçevesinde çocuklara sosyal işlevsellik kazandırmak veya oluşturmak için onlara her türlü manevi rehberlik, yönlendirme, refakatçi, destekleyici, güçlendirici ve teselli edici gibi sosyal hizmetin temel işlevlerini hayata geçirerek, onların kalben huzurlu ve mutlu olmalarını sağlamaya çalışmaktadır (Bulut, 2008: 253).

ASPB bünyesinde manevi destek uygulamaları bağlamında yaşlılara yönelik manevi destek uygulamaları da sağlanmaktadır. Yaşlılar için maneviyat, moral ve huzur kaynağıdır. Yaşlı bireyler hayata genel anlamda manevi açıdan bakmaktadırlar. Bu tinsel bakış yaşamlarının diğer alanlarında yaşadıkları olaylar sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Yaşlıların manevi

konuları sıklıkla dile getirmeleri de yaşlılık döneminin en önemli unsuru olduğunu gösteren güçlü bir işarettir (Çekin, 2014: 100).

Diyanet İşleri Başkanlığı yaşlılara manevi destek uygulamaları bağlamında huzurevlerinde kalan yaşlılara yönelik çalışmalar sürdürmektedir. Ülke genelinde birçok yaşlı bu hizmetlerden faydalanmaktadır. Bu doğrultuda il müftülüklerle beraber oluşturulan programlarla ziyaretler, sohbetler, rehberlik faaliyetleri, ibadetler, etkinlikler yapılmaktadır (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016).

Sosyal hizmetin bir alanı olan “adalet alanında” da manevi destek hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetler daha çok cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülere yönelik hizmetleri kapsamaktadır. Türkiye’de cezaevlerinde manevî rehabilitasyon amaçlı din hizmetleri, 1950’lerde başlamış ve değişik aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. Zaman zaman aksamalar olsa da, uygulamada bir devamlılığın olduğu görülmektedir (Altaş, 1999).

Cezaevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklulara yönelik yürütülen manevi destek hizmetlerinin genel amacı, yaşadığı manevi yoksunluktan dolayı davranışlarda ortaya çıkan suç unsurlarını yok etmek veya minimize etmektir. Cezaevinde bulunan hükümlü ve tutukluların, cezaevi yaşamından sonra topluma uyumlu bir birey haline gelmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca hayatını idame etme noktasında manevi duygularını yükseltip hayata dair daha dirençli olması sağlanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında yapılan protokollerde (Adalet Bakanlığı ve DİB protokol 2001 ve 2011) bu durum net bir şekilde belirtilmiştir (Erdem, 2017).

Manevi destek hizmetlerinin sunulduğu bir diğer sosyal hizmet alanı ise “sağlık alanı”dır. Mevcut verilere bakıldığında, manevi destek hizmetlerinin ruh sağlığını korumada da önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmektedir. Manevi destek hizmeti gören hastalar, kendilerini ruh sağlığı bakımından daha iyi hissettiklerini ifade etmektedirler (Köylü, 2010). Türkiye’de hastanelerde yatarak tedavi gören hastalara yönelik manevî bakım veya din hizmetleriyle ilgili uygulamaların oldukça yeni ve kısa bir geçmişi vardır. Hastanelerde din ve moral hizmetleri, ilk olarak 1994 yılında Sağlık Bakanlığı bütçe görüşmeleri sırasında, Bütçe-plan komisyonunda gündeme gelmiştir. Daha sonra Sağlık Bakanlığı, İl Sağlık Müdürlüklerine vermiş olduğu talimatlarda, müftülüklerle işbirliği sağlanarak yapılacak olan hizmete yardımcı olunması istenmiştir (Altaş, 1999).

Türkiye’de hastanelerde yapılan manevi destek hizmetleri çalışmalarının ikinci dönemi olarak ifade edilebilecek 2015 yılı ve sonrası yılları ise paradigma değişiminin yaşandığı yıllardır. Birinci dönemde hastanelerde yapılan manevi destek hizmetleri tamamen dini referans alınarak yapılan çalışmalardır. Bu dönemdeki hizmetler vaaz ve irşat, hastane ziyaretleri, din ve moral hizmetleri şeklinde yapılmıyordu. Ama 2015 yılında metodolojik ve yapısal anlamda değişen paradigma ile hastanelerde yapılan çalışmalarda dinden daha kapsamlı olan “manevi” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda hastanelerde manevi destek, danışmanlık ve rehberlik, moral ve motivasyon çalışmaları yapılmaya başlanmıştır (Koç, 2016: 335-342).

Sosyal hizmet kurumlarında manevi destek uygulamaları müracaatçılara yardım sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak tez boyunca işlenen maneviyat ve sosyal hizmet veya maneviyata duyarlı sosyal hizmetten farklı bir alana işaret etmektedir.

Ülkemizde bazı araştırmacılar dinî ve manevi danışmanlık veya manevi destek ile maneviyata duyarlı sosyal hizmeti bir tutulabilmektedir. Ancak Söylev (2013: 63), incelediği birçok tanıma dayanarak dinî danışmanlık hizmetini veren danışmanların Müftü, Vaiz, İmam vb. olduğunu dile getirmektedir. Bu durum dinî danışmanlık ile maneviyata duyarlı sosyal hizmet arasındaki en belirgin ayırım noktasını oluşturmaktadır. Din adamları tarafından verilen manevi destek uygulamalarının, sosyal hizmet uygulaması sürecinden farklı olduğu ifade edilebilir. Çünkü sosyal hizmet alanının kendine ait bir içeriği, modeli, metodu ve eğitim süreci vardır. İşte bu yüzden maneviyata duyarlı sosyal çalışmacı, manevi destek uzmanından meslek olarak ayrılır.

Sosyal hizmet uygulama sürecinde müracaatçıların manevi destek uzmanlarına veya din adamlarına yönlendirilmeleri; müracaatçıların baş etme, sosyal işlevselliğini sağlama ve gelişim süreçlerinde ikincil müdahaleler olarak kullanılabilir. Özellikle manevi destek uygulayıcılarının, müracaatçıların dilini kullanması ve kişinin aşkın gücüyle kurduğu ilişkiyi güçlendirmeye çalışması, sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisini daha güçlü bir hale getirmektedir (Erdem ve Kesgin, 2017).

Maneviyata duyarlı sosyal hizmet sürecinde müracaatçı sorunlarını din veya maneviyat alanı ile ilişkilendirmese bile çözüm sürecinde müracaatçının manevi kaynakları kullanılabilir. Burada manevi boyut sosyal hizmet yardım sürecinin tamamlayıcı bir unsur veya bazen müracaatçıya göre sürecin ana boyutu olabilmektedir. Ancak böyle durumlarda sosyal hizmet mesleğinin temel ilke ve değerleri, sürece yön vermektedir. Manevi danışmanlık veya manevi destek uygulamalarında ise durum farklılaşarak manevi veya dinî boyut sürecin tüm aşamalarında yönlendirici ve belirleyici olabilmektedir.

1.2.3.3.4. Günümüz Türkiye'sinde sosyal hizmet ve maneviyatın durumu

Türkiye'de sosyal hizmet, gün geçtikçe önemi artan bir disiplin ve meslek dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminin verilmesiyle, mezun sayısı artmaya başlamış ve ağırlıklı olarak 1963 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünde çalışmışlar; sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında görev yapmışlardır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda hastanelerde, cezaevlerinde, çocuk bakım yurtlarında, huzurevlerinde, çocuk ıslahevlerinde, sendikalarda, fabrikalarda yer almaya başlayan sosyal çalışmacılar; özellikle 1970'lere gelindiğinde köy kalkınması, gecekondu çalışması gibi yoğunlukla toplum kalkınması yönteminin uygulandığı alanlarda yayılmaya başlamışlardır (Uğuroğlu, 2005).

2002'den sonra Hacettepe Üniversitesi dışında üniversitelerde açılan sosyal hizmet bölümleriyle beraber sosyal çalışmacı sayısı ve sosyal hizmet alanlarının çeşitliliği artmaya başlamıştır. Şu an otuzun üzerinde üniversitede lisans eğitimi veren sosyal hizmet bölümü bulunmaktadır ve bu sayı gün geçtikçe de artmaktadır. Bütün bunların yanı sıra meslek elemanı sayısında da artış yaşanmaktadır. Devlet Personel Başkanlığının BİMER verilerine (Ocak 2015) göre kamu kurum ve kuruluşlarında 3274 sosyal çalışmacı görev yapmaktadır

(Karakuş, 2015). Bu sayı, şimdilerde daha fazladır ancak Avrupa ve Amerika ile karşılaştırıldığında şüphesiz az olarak kabul edilmektedir. Sosyal çalışmacı sayısı, yeni bölümlerin mezun vermesiyle ve yeni sosyal hizmet alanları arttıkça artış göstermeye devam edecektir.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de sosyal hizmete başvuran müracaatçılar maddi sorunlarının yanında manevi ihtiyaçlarını da dile getirmektedirler. Hayatı anlamlandırmada güçlük çekme, hayat olayları ile başa çıkmada tükenmişlik ve umutsuzluk gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarını dile getirebilmektedirler. Türkiye’nin, içinde birden fazla etnik kökeni ve manevi farklılıkları barındırdığı göz önüne alındığında sosyal çalışmacıların; kültürel olarak duyarlılık göstermesi ve müracaatçıların süreç içinde ortaya koyabilecekleri kültürel kimliklerini fark edebilmesi beklenmektedir.

Fakat var olan çalışmalar ne yazık ki, kültürün insan üzerindeki etkisini pek fazla ele almamakta ve kültürünün bir ögesi olarak düşünülebilecek maneviyatın anlaşılmasına bir engel oluşturmaktadır (Akbaş, 2014: 116).

Son dönemlerde, sosyal hizmetin; Türkiye'nin zengin etnik ve kültürel mozaiki dikkate alınarak yerleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Dolayısıyla da yerel kültürler, politika, ekonomi ve kurumlarda daha fazla uyumlu uygulama modellerinin geliştirilmesi gerekliliği açıktır. Yerli bilgi üretilmek isteniyorsa “kadim geleneğe dayanmak zorunluluğu” vardır (Özgür, 2014: 198).

Sosyal çalışmacılar ile Türkiye halkının büyük çoğunluğunu oluşturan; İslami değerlere bağlı, muhafazakâr kesim arasında bir bağ olmalıdır. Her dinde olduğu gibi Müslümanlara ait kültürel değerler ve uygulamalar, müracaatçıların sosyal çalışmacılar ile nasıl bir etkileşim içerisinde olacaklarını etkilemektedir (Al-Krenawi ve Graham, 2000). Mısırlı bir sosyal hizmet bilgini Ragab, tüm Arap dünyasını kapsayan “sosyal hizmetin İslami açıdan yeniden oryantasyonu” isimli bir çalışma önermektedir. Bu durumu, sosyal hizmet mesleğindeki dine karşı geleneksel önyargıları yıkmak için oluşan “temel yerelleşme bakış açısı” olarak tanımlamıştır (Graham vd., 2009).

Al-Krenawi ve Graham (2007: 332-333) sosyal hizmet disiplininde Müslüman bireyler ve ailelerle çalışmak için bazı doğrudan uygulama değerlendirmelerini meydana çıkarmaktadırlar ve buna göre, sosyal çalışmacıların Müslüman bireyler ve aileler ile çalışırken bazı özelliklere sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Bunlardan bazıları şu şekildedir:

1. Sosyal çalışmacılar, çok hiyerarşik ve az bir esnekliğe sahip olan Müslüman aile düzenlemelerine karşı anlayış sahibi olmalıdırlar. Bunu, açık ve doğrudan olmak yerine örtülü ve dolaylı eğilimli iletişim biçimiyle yapması gerekir.
2. Sosyal çalışmacılar, müracaatçının karşı cinsten uygulayıcı ile çalışma konusunda isteksiz olabildiğini kavramalıdırlar. Karşı cinsteki müracaatçılar daha az göz teması kurar, daha büyük fiziksel mesafede durur ve kültürel olarak uygun ve bilinçli şekilde “kardeşim” veya “kız kardeşim” gibi cinsel olmayan terimleri kullanır.

3. Sosyal alışmacılar, Müslümanların; dinî kimlikleriyle bireysel kimlikleri arasındaki belirgin bağlantıyı kavramalıdırlar.

4. Uygulayıcılar, müdahaleler ve ortak uygulamalar gibi İslam'ın temel anlayışına sahip olmalıdırlar.

5. Sosyal alışmacılar, sosyal hizmet uygulaması esnasında, karşılaşılan sosyokültürel ve psikososyal davranışlardaki Müslüman dünya görüşünün; berrak bir anlayışına sahip olmalıdırlar.

6. Sosyal alışmacılar, geleneksel iyileştiriciler ve toplumun yüksek statü yeleri olarak bu gibi doğal destek ağlarının potansiyel kullanımını kavramalıdırlar.

Al-Krenawi ve Graham'ın (2007) saydıkları çalışma ilkelerinin bir kısmı Türkiye'deki müracaatçılar ve sosyal çalışmacılar için de geçerlidir ve dikkate alınması gerekmektedir.

Türkiye'deki sosyal hizmet uygulamasında, maneviyatın olması gerekliliği yasal mevzuatla da ilişkilidir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın (1982) "Başlangıç" kısmında: "Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak; milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu" ifadesi yer almaktadır. Bu madde de insanların yalnızca madd yönden değil manevi yönden de geliştirilmesi ile ilgili temel bir açıklama yapılmaktadır. Yine Anayasanın bir başka kısmında: (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; 1982; m. 17) "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" denilerek insanın manevi yönüne vurgu yapıldığı gibi bireylere manevi yönden hem kendini koruma hem de geliştirme hakkı verilmiştir. Bu yasal mevzuat ve bahsedilen bilimsel kaygılar neticesinde, Türkiye'de maneviyata duyarlı bir sosyal hizmetin oluşturulması gerekliliği ve bunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Natüralist ve ateist dünya görüşünü merkeze alarak oluşturulan sosyal hizmet yaklaşımları, hayatın ve evrenin karmaşıklığını ve gizemini layıkıyla takdir edememişlerdir.

Türkiye'de sosyal hizmetin maneviyat ile ilişkisini, akademik camia da belirlemektedir. Günümüzde akademik olarak sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisini ele alan çalışmaların çoğunluğu ilahiyat kökenli akademisyenler tarafından yapılmaktadır (Akbaş, 2007; Kula, 2012; zdemir, 2009, 2012; Sarıkoğlu, 2007). Bu durum Türkiye'deki sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisini, doğru bir biçimde konumlandırmamıza neden olmaktadır. Bu alışmaları yapan akademisyenlerin başında; manevi sosyal hizmetlerle ilgili birden fazla kitabı, makalesi ve tebliği bulunun Ali Seyyar gelmektedir.

Seyyar (2010, 2008) manevi sosyal hizmet ve manevi bakım kavramını alanda en çok kullanan araştırmacılarından biridir. Seyyar'a (2010: 206)) göre manevi sosyal hizmetler, disiplinler arası yani ilahiyat ve sosyal bilimlerin karışımından oluşan bir bilim dalıdır. Ayrıca, manevi sosyal hizmetlerin dinî değerlerin ekseninde yürütüldüğünü dolayısıyla normatif olduklarını bu nedenle de ilahiyat biliminin bir alt dalı olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Seyyar, buradaki bir bilim dalı olarak manevi sosyal hizmetler ifadesiyle aslında sosyal hizmetler ve ilahiyatın içinde ayrı bir alan önermektedir. Ayrıca Seyyar'a (2010: 191) göre manevi sosyal hizmetlerin temel hedefi "sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan

kişinin sadece dünyada değil ahirette de mutlu olmasını sağlamaktır”. Seyyar’ın burada ifade etmiş olduğu düşünceler “pastoral care” veya dinî danışmanlık alanlarının açılımı niteliğindedir. İfade edilen ve sosyal hizmet kurumlarında verilecek dinî hizmetler ve dinî danışmanlık bağlamında değerlendirilebilir. Ancak maneviyat, sosyal hizmet literatüründe Seyyar’ın belirttiği alandan çok farklı bir yerde durmaktadır. “Spiritual social work” ve “spirutual care” Seyyar’ın bahsettiği manevi sosyal hizmetlerden ve manevi bakımdan farklı içerikleri olan alanlardır. Dolayısıyla sosyal hizmet disipliniinde maneviyat çok farklı bir yerde durmaktadır.

Çoğunluğunu İlahiyat akademisyenlerinin yaptığı başka çalışmalarda (Özdemir, 2012; Sarı, 2012) da manevi sosyal hizmetler hep yanlış yöne doğru çekilmiştir. Sosyal bilimler kapsamında üretilen manevi sosyal hizmetlerde, ilahiyat dilinin etkisi görülmekte ve manevi sosyal hizmetler ifadesiyle kastedilenin; sosyal hizmet kurumlarında verilen dinî hizmet alanına kaymış olduğu gözlemlenmektedir. Oysa dinî sosyal hizmetler, dinî destek hizmetleri; maneviyata duyarlı sosyal hizmet veya maneviyat ve sosyal hizmetten farklı alanlardır. Sosyal hizmet kurumlarında (hastane, cezaevi, çocuk yuvası, huzurevi gibi) bireylerin ilahiyat kökenli ve dinî ihtiyaçlarını karşılayacak uzmanların çalışması mümkün olabilir. Hatta ilahiyat fakültelerinin altında böyle bir eğitim de verilebilir. Ancak bu durum sosyal hizmet literatüründe anlatılmak istenen maneviyat ve sosyal hizmet içeriğini karşılamamaktadır ve bu farklı bir alandır.

Ayrıca yapılan bu çalışmalarda; sosyal hizmet disiplini ve mesleği açısından maneviyata, maneviyatın teorik temellerine ya da uygulamada dikkat edilmesi gereken noktalara yer verilmemiştir.

Literatürde genel kabul gören görüş, müracaatçının manevi yönünün göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Yoksa sadece teolojik veya dinî sorunlarına çözüm oluşturma gayreti içine girilmemiştir. Sosyal hizmetin daha çok dünyevi kaygıları vardır. Böyle bir görüş, yani maneviyatın sadece ahretlik kaygılarla ilgili olduğunu söylemek büyük bir abartı oluşturur (Bullis, 1996: 6).

Türkiye’de yapılan çalışmaların farklı bir disiplinden olması nedeniyle, sosyal hizmet perspektifinin tam olarak yansıtlamadığı görülmektedir. Maneviyat ve sosyal hizmet alanında maksimum bir fayda elde edilmek isteniyorsa bu alanda yapılacak çalışmalarda sosyal hizmetin kendine özgü dilini üretmesi ve bu doğrultuda gerçekleşen çalışma sayısının artması gerekmektedir. Sosyal hizmetler bilindiği gibi multidisipliner bir bilimdir. Böyle olmasından dolayı, diğer disiplinlerden destek alınabilir ama bunu yaparken sosyal hizmet kendi perspektifini sağlamak zorundadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de sosyal hizmet, teşekkül ettiği tarihten bu yana elde ettiği maneviyat mirasını tekrar geri istemektedir. Maneviyata duyarlı bir sosyal hizmet, geçmişe ve geçmiş dönemlere geri dönüşü değil onunla barışmayı savunmaktadır.

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METADOLOJİSİ

Taşıdığı amaç ve dayandığı kuramsal yaklaşımla da uyumlu olarak bu araştırma karma bir desende tasarlanmıştır. Son yıllarda sosyal bilimlerde, karma desen araştırma yöntemine ilginin arttığı ve bu yöntemin daha istekli bir şekilde kabul edildiği görülmektedir. Bazı sosyal bilimciler için bu yöntemin çekiciliği çok güçlüdür. Bu durum sosyal hizmet disiplininde de kendini göstermektedir. Bu çalışmada, sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyata bakışları incelenmiştir. Bu nedenle çalışmanın modeli olarak, araştırmadan en doğru sonucu elde etmek açısından karma yöntem desenlerinden olan “açımlayıcı sıralı desen” uygun görülmüştür.

Bu bölümde araştırmanın metodolojisine uygun tasarlanmış; araştırmanın deseni (modeli), çalışma evreni ve örnekleme, veri toplama araçları ve süreci ile verilerin nasıl analiz edildiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

2.1.1. Neden karma desen?

Araştırma da nitel ve nicel yönteminin birlikte kullanılmasıyla çalışma ile ilgili daha detaylı ve derinlemesine bilgi edinilmesi, araştırma sonucunda daha güvenilir çıkarımlarda bulunulması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmada karma desen kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri de sosyal hizmet uygulamasında maneviyata olan bakışı belirlemede nicel ya da nitel araştırma desenlerinin tek başlarına yeterli olamayacağı düşüncesidir.

Maneviyat ve sosyal hizmet alanında bu kadar detaylı herhangi bir akademik çalışmanın bulunmuyor oluşu, araştırma yönteminin hem betimleyici hem de keşfedici bir araştırma hüviyetine bürünmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, mezkûr araştırmada hem neden sonuç ilişkisinin ortaya konulması hem de durum tespitin yapılmasına çalışılması yönünden; yüzeysel bir çalışma yerine derinlemesine bir araştırma yöntemi olan karma yöntem tercih edilmiştir.

Karma yöntem, nicel ve nitel yaklaşımların birleştirildiği ve bir yaklaşıma ait sınırların başka bir yaklaşıma ait faydalarla dengelendiği desendir (Krysik ve Finn, 2015: 43). Başka bir deyişle, karma yöntem araştırmaları nicel araştırmaların zayıf olduğu “derinlik ve ayrıntı” ile nitel araştırmaların zayıf olduğu “genelleme ve tahmin” noktalarındaki zayıflıkları gidermek için araştırmacıya alternatif bir yol sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 354).

Karma yöntem araştırmasında, bilgilerin bir çalışma etrafında nitel ve nicel veriler şeklinde toparlandığı, analiz edildiği ve yorumlandığı bir süreç işlemektedir. Nicel ve nitel yöntemi birleştirmenin en önemli nedeni de iki yaklaşımın güçlü yanlarından faydalanmak ve zayıf yönlerini telafi etmektir (Punch, 2011: 231).

Nitel yönteme ait araştırma sürecinin esnek ve dinamik bir anlayışa sahip olması, araştırmacıya araştırma sürecinde gerekli değişiklikleri yapabilme olanağı vermektedir. Bu tür bir esnekliğe Türkiye’de henüz sosyal hizmet uygulamasında maneviyatı inceleyen bir saha araştırmasının olmaması sebebiyle ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca, araştırmada sosyal çalışmacıların “durumları ile deneyimlerini anlama ve tanımlamayı içermesi” (Büyüköztürk

vd., 2015: 243) gereksinimi duyulduğu için de nitel yöntem tercih edilmiştir. Bu araştırmanın nitel kısmı, nicel kısmın aksine keşfetmeyi, anlamayı, açıklamayı ve “araştırılan konu ile ilgili okuyucuya betimsel ve gerçekçi bir resim sunma”yı amaçlamaktadır. Bu amaçla “toplanan verilerin ayrıntılı ve derinlemesine olması; araştırmaya konu olan bireylerin görüş ve deneyimlerinin mümkün olduğu ölçüde doğrudan sunulması” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 54) önemlidir. Son olarak 15 yıldır kullanılmaya başlanan karma deseni kullanarak sosyal hizmet alanında pek kullanılmayan bir yöntem kullanılmaya çalışılmıştır.

2.1.2. Açıklayıcı karma desen

Literatürde karma yöntemle ilgili farklı desenlerin önerildiği dikkat çekmektedir. Bu önerilerin birinde Creswell ve Plano Clark (2015) ve Creswell (2014); yakınsayan paralel, açıklayıcı sıralı ve keşfedici sıralı olarak belirtilen üç ana desenin yanında bunları da içinde barındıran; iç içe, dönüştürücü ve çok aşamalı adlandırmalarıyla ortaya konulan daha gelişmiş karma desenleri önermişlerdir. Araştırmacı, yürütülen araştırmanın niteliğine uygun bir strateji belirleyerek bu desenlerden birini seçebilmektedir.

Yapılan çalışmada, araştırmanın daha iyi sonuçlar doğuracağı düşüncesiyle, desen seçiminde ikinci sınıflama dikkate alınarak “açıklayıcı sıralı karma desen” kullanılmıştır.

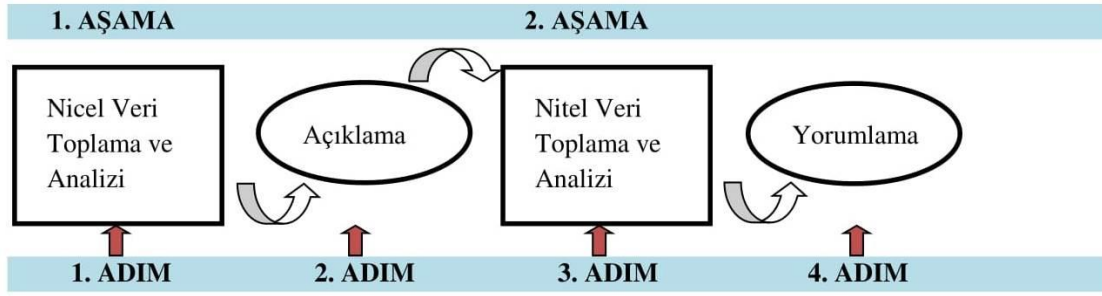
Açıklayıcı sıralı desen; nicel verilerin toplanmasına ve çözümlenmesine öncelik verilen, keşfedilen sonuçlar üzerinden özel sonuçlara ulaşabilmek amacıyla nitel aşama uygulanan ve bütün bir süreç içinde sıralı bir zamanlamanın kullanılmasına dayanan karma yöntem desenidir (Creswell ve Plano Clark, 2015: 89-90). Bir başka ifade ile açıklayıcı sıralı karma yöntem deseniindeki temel fikir, nitel veri toplama aşamasının doğrudan nicel bulgular üzerine kurulmasıdır (Creswell, 2014: 224).

Açıklayıcı desen özellikle araştırmacının nicel verilerde manidar, dikkat çeken, ayrıntılandırılmak istenen veya aykırı, şaşırtıcı sonuçları açıklamada nitel veriye ihtiyaç duyduğunda uygulanabilen bir yaklaşımdır (Creswell ve Plano Clark, 2015: 89-90). Ayrıca nicel yöntemler çoğu zaman bir sorunun boyutunu sayısal anlamda ortaya koyarken; nitel yöntemler sorunun insan üzerindeki gerçek etkisini duygusal olarak güçlü bir şekilde gösterir (Krysik ve Finn, 2015: 211).

Açıklayıcı desen dört adımda açıklanabilir:

- İlk adım da araştırmacı nicel veri toplama ile analiz etmeyi içeren bir nicel araştırma tasarlar ve uygular.
- İkinci adım da araştırmacı nitel araştırma sorularını, nicel bulguları takip edecek biçimde geliştirir ve daha düzgün hale getirir.
- Üçüncü adım da araştırmacı, nitel veri toplayarak ve analiz ederek nitel safhayı bitirir.
- Son olarak araştırmacı nitel sonuçların hangi ölçüde ve hangi yollarla nicel bulgular için açıklayıcı olduğu ve de çalışmanın genel amacına cevap olacak şekilde bütün olarak neler öğrenildiği hakkında yorumlar yapar (Creswell ve Plano Clark, 2015: 91).

Şekil 1. Açıklayıcı Desenin Prototipi

Kaynak: Creswell ve Plano Clark (2015: 77)

Araştırmada yukarıda ifade edilen dört adımı kapsayan iki aşamalı bir yol izlenmiştir. İlk aşama, nicel veri toplama ve analizi kapsamaktadır. Araştırmada nicel yöntem vasıtasıyla katılımcılara anket uygulanmıştır. Anket yoluyla, katılımcıların maneviyatla alakalı görüşleri alınmıştır. Bu görüşler, alan yazın çerçevesinde analiz edilerek nitel soruların belirlenmesi için sınıflandırılmıştır. İkinci aşamada, soruların sınıflandırılan kategoriler altında sorulması amacıyla nitel görüşme formu hazırlanmıştır. Sosyal çalışmacılarla yarı yapılandırılmış görüşme formu yöntemiyle görüşülmüş ve nicel sorulardan elde edilen ihtiyaç doğrultusunda durum çok yönlü olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada nitel ve nicel verilere birlikte yer verilerek veri çeşitliliği sağlanmış ve çalışmanın sonuçlarını daha geçerli ve güvenilir hale getirmek hedeflenmiştir.

Araştırmanın nicel kısmında tarama modellerinden biri olan genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, geçmişte var olmuş ya da hâlâ var olmaya devam eden bir durumu mevcut şekliyle betimlemeyi amaçlayan, evrenin tamamı üzerinde veya kendisinden alınan bir grup ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Karasar, 2009: 77-79).

Fraenkel ve Wallen (2006) tarama araştırmalarını; herhangi bir konu veya olayla ilgili, katılımcılara ait tutum, ilgi, yetenek veya görüşleri incelenen ve diğer araştırmalarla kıyaslandığında görece büyük örneklem üzerinde yapılan çalışmalar olarak tanımlamaktadırlar (Büyüköztürk vd., 2015: 177). Başka bir ifade de ise tarama modeli “bir evren içinden seçilen bir örneklem üzerinde yapılan çalışmalar yoluyla evren genelindeki eğilim, tutum veya görüşlerin nicel veya numerik olarak betimlenmesi” (Creswell, 2014: 155) olarak tanımlanmıştır. Araştırmada nicel veri toplama aracı olan anket ile elde edilen veriler incelenmiş ve alanda çalışan sosyal çalışmacıların görüşleri birbiriyle karşılaştırılarak nicel araştırmanın yapısı gereği genellemeler yapılmıştır.

Nicel araştırmalarda, toplanan verilerin yüzeysel kalması gibi sınırlılık durumlarında daha güçlü olan nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırma kısmında nicel araştırmadan elde edilen verilere, duygu ve anlam eklenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde nitel araştırma yöntemine geçilmiştir. Nitel araştırma kısmında ise bir durum çalışması deseni olan bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır.

Bütüncül tek durum desenlerinde tek bir analiz birimi vardır. Ancak şu üç durumda; ortamda iyi formüle edilmiş bir kuram varsa, genel standartlara pek uymayan aşırı, aykırı veya kendine özgü durumlar varsa son olarak, daha önce hiç kimsenin çalışmadığı veya

ulaşamadığı durumlar varsa bu desen kullanılarak çalışılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 326-327).

2.2. Evren ve Örneklem

Tek yöntemli araştırmalara kıyasla karma yöntemle yapılan araştırmaların örnekleme daha karmaşıktır. Zira bu yöntemle gerçekleştirilen araştırmalarda hem nicel örneklem hem de nitel örneklem seçilmektedir.

2.2.1. Araştırmanın nicel kısmı için evren ve örneklem

Araştırmada elde edilen verilerin genellenmek istendiği evren, Türkiye’deki sosyal hizmet uygulama alanında çalışan sosyal çalışmacılardır. Farklı okullardan mezun, farklı şehirlerde yaşayan ve farklı alanlarda çalışan kişilere ulaşılmak istenmesi sebebiyle bu çalışmaya ait bir çalışma evreni belirlenmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda, araştırmanın çalışma evrenini Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER), Sosyal Hizmet Meslekte Birlik Derneği’ne ilişkin mail gruplarına kayıtlı sosyal çalışmacılar ve sosyal çalışmacıların aktif oldukları sosyal medya grupları hesapları oluşturmaktadır.

Yapılan araştırmada, nicel örneklem yöntemlerinden *kolayda örnekleme* yolu tercih edilmiştir. Araştırma için örneklem sayısı belirlenmemiş olup kişilerin gönüllülüğü ilkesinden yola çıkılarak anket formu; online link olarak e-posta grubu aracılığıyla derneklere ve sosyal medya gruplarına gönderilmiştir. İlk gönderme sonucunda çok az sayıda katılımın olduğu görülmüştür. Bu nedenle 4 ay boyunca iki haftada bir anket formları gönderilmiştir.

Toplumbilimlerde her gözenekte bulunacak ve evreni temsil edecek örneklem miktarının genel olarak 300-400 civarında olması ideal kabul edilmesini sağlar. Bunun yanında bu miktarın 100’den az olmaması halinde de yararlı bir uygulama olacağı söylenebilir (Karasar, 2009: 127). Yapılan çalışmada ise veri toplama süreci sonrasında anket formunu doldurmada, tüm çabalara rağmen 274 kişiye ulaşılmıştır. Rastgele seçilen sosyal çalışmacılardan 56 katılımcıya ait ölçek ise katılımcının sosyal hizmet alanında çalışmadığı gerekçesiyle değerlendirme dışı bırakılmış ve analizler 218 katılımcının anketi üzerinden yapılmıştır.

Katılımcı sayısının beklenenin altında olmasının nedenlerinden biri sosyal çalışmacılardan bir kısmın hâlâ e-posta ve sosyal medya hesaplarını aktif olarak kullanmaması olarak düşünülmektedir. İnternet araştırmalarının en büyük dezavantajı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü araştırmalara katılan bireylerin birçoğu hâlâ bilgisayarın nasıl kullanıldığını bilmemekte yahut da iş yeri dışında bir bilgisayar ihtiyacı hissetmemektedir. Bir kısmının ise bilgisayarı olmasına rağmen internet erişimi bulunmamaktadır (Krysik ve Finn, 2015: 328).

Yapılan araştırmada, katılımcı sayısının beklenenin altında olmasının bir başka nedeni de sosyal çalışmacıların, maneviyat gibi bir konuya önyargılı davranıp anketi yanıtlamama durumları gösterilebilir. Denilebilir ki; araştırmanın anket uygulama aşamasından son aşamasına kadar çeşitli olumsuz düşünceler ve önyargılarla karşılaşmıştır. Anketin uygulanma aşamasında, meslek dernekleri üzerinden dağıtılan anketler nedeniyle,

üyelerden çok şiddetli olumsuz eleştiriler (birçoğu önyargıdan kaynaklanan) ve mesajlar alınmıştır. Özellikle derneğin e-posta adreslerinden diğer dernek üyelerine yapılan açıklamalarda mevcut araştırmanın mesleğe ihanet olduğu vb. yönünde çalışmayı sabote edebilecek mesajlar görülmüştür. Bu nedenle istenilen seviyede örneklem sayısına ulaşılammış ve elbette bu durum, araştırmanın en önemli sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır.

2.2.2. Araştırmanın nitel kısmının çalışma grubu

Açımlayıcı sıralı desen araştırmasında üzerinde çalışılacak nitel örneklem; nicel örneklemde yer alan bireylerden seçilmektedir. Nitel bölüm çalışma grubu nicel bölüm çalışma grubuyla aynıdır çünkü bu desenin amacı nicel bulguları takip etmek ve var olan bulguları derinlemesine incelemektir. Bu mekanizmayı açıklayabilmek ve nitel bir takip ile değişkenlerin birbirleriyle olan etkileşimini derinlemesine inceleyebilmek açımlayıcı sıralı desene ait gücün temelini oluşturmaktadır (Creswell, 2014: 224).

Araştırmanın temel amacını ve araştırma sorularının cevabını en iyi şekilde karşılayacak katılımcılara ulaşabilmek için nitel kısmın çalışma grubunu oluşturmada; “amaçlı örneklem” yöntemine yani örnekleme dâhil edilecek birimlerin kasıtlı seçimi (Krysik ve Finn, 2015: 201) yöntemine karar verilmiştir.

Araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan “maksimum çeşitlilik örnekleme” kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemede amaç; göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örneklemede, çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 136). Ayrıca maksimum çeşitlilik örnekleme, araştırma konusuna ilişkin bilgi çeşitliliğini de maksimum derecede yansıtmaktadır. Çeşitleme, nitel araştırmalarda geçerliğin ve güvenilirliğin sağlanmasında kullanılan önemli stratejilerden biridir.

Araştırmanın nitel bölümüne katılan sosyal çalışmacıların belirlenmesinde maksimum çeşitlilik yöntemi çerçevesinden bakılarak; farklı çalışma alanı, eğitim düzeyi, cinsiyet, çalıştıkları il, mesleki kıdem, araştırmaya yaklaşım gibi değişkenler göz önüne alınmıştır.

Katılımcı sayısının belirlenmesinde ise maksimum çeşitlilik kriterinin yanı sıra örneklemede *doyma noktası* dikkate alınmıştır. Buna göre, elde edilen verilerden hareketle görüşlerin tekrar etmeye başladığı artık yeni bilgi ve görüşlerin elde edilemediği aşamada, katılımcı sayısının belirli bir doyma ulaştığına karar verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 321). “Nitel araştırmada amaç genellenebilirlikten ziyade kavrayış olduğundan, veri toplama genellikle ortaya yeni bilgi çıkmayana kadar devam eder. Buna doyma adı verilir” (Krysik ve Finn, 2015: 190-192). Araştırmada nitel veriler için oluşturulan çalışma grubu 18 sosyal çalışmacıdan oluşmaktadır. Nitel Görüşmeye katılan katılımcıların özellikleri EK.5’de yer almaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Mevcut çalışmada, sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın değerlendirilmesi amacıyla öncelikle nicel veri toplama aracı olan anket kullanılmıştır. Bunun ardından, ankettan elde edilen ve -özellikle- ilginç, beklenmedik verileri daha ayrıntılı açıklayabilmek, çalışmanın

alt problemlerine cevap bulabilmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın açılımcı sıralı karma desene uygun olarak yürütüldüğü ifade edilebilir.

2.3.1. Araştırmanın nicel kısmı için veri toplama araçları ve süreci

Tarama araştırmalarında en çok tercih edilen ve tipik veri toplama aracı olarak görülen anket (Büyüköztürk vd., 2015: 181), araştırmacı tarafından hedef kitleye online olarak ulaştırılması yolu ile yapılmıştır. Yapılan çalışmada açılımcı sıralı karma yöntem kullanılması sebebiyle araştırmacının hem nicel hem de nitel verileri toplaması gerekmektedir. Bu veri toplama da anketlerin daha hızlı ve ekonomik bir vasıta olması; anket kullanımındaki amaçlardan biridir.

Anket sorularının oluşturulması aşamasında; konu ile ilgili literatür ve doküman taraması yapılmış, çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler kullanılmış ve bu şekilde bir soru havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra, oluşturulan soru havuzunda yapılan bir eleme ile uygun sorular tercih edilmiş ve böylece anket formunun uygulamadan önceki son hali belirlenmiştir. Elde edilen bu form; pilot uygulama kapsamında 5 sosyal çalışmacıya ve 5 sosyal hizmet akademisyenine gönderilmiştir. Gelen dönütlerden yola çıkılarak ankete son şekli verilmiştir.

Söz konusu anket 22 sorudan oluşmaktadır ve araştırmanın problemi ile alt problemlerini ölçecek biçimde hazırlanmıştır. Ankette sorulan sorulara Ek A1'de yer verilmiştir. Katılımcılar anket formunun girişinde araştırmanın amacı konusunda bilgilendirilmiş olup katılımcının doğru bir yaklaşım içinde olabilmesi için maneviyat ve din kavramlarının tanımlamalarına da yer verilmiştir. Verilen bu tanımlamalar, birçok çalışmada (Canda & Furman, 2010; Carroll, 1998; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Sheridan, 2004) kullanılan tanımlar olma özelliğine sahiptir.

Anket formunda katılımcıları tanıtmaya yönelik hazırlanan temel bilgi içerikli sosyo-demografik soruların yanı sıra katılımcıların; maneviyat ile ilgili bilgi düzeylerini, maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerini ve maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük tutumlarını keşfetmeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

Anket oluşturulduktan sonra link haline getirilip e-mail aracılığı ile ve ilgili derneklerin mail grupları vasıtasıyla sosyal medya hesaplarına gönderilmiş ve linkin gönderimi belirli aralıklarla tekrar edilmiştir. Katılımcılara ulaşan verilerin toplanması ise anket formunun doldurulması işleminin bitimiyle, verilerin otomatik kaydedilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma öncesi, yapılacak araştırmaya ait nicel kısmın etik kurallara uygun bir şekilde tasarlanıp yürütülmesine ilişkin Mardin Artuklu Üniversitesi'nden 24.01.2017 tarihli ve 2017/01-7 karar sayılı Etik Kurul onayı alınmıştır (EK.4). Daha sonra Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nden ve Sosyal Hizmet Meslekte Birlik Derneği'nden anketi paylaşmalarına yönelik ricada bulunulmuş ve araştırma verileri Ocak 2017 - Mart 2017 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

2.3.2. Araştırmanın nitel kısmı için veri toplama araçları ve süreci

Araştırmanın nitel kısmı için veri toplama aracı; nicel anket sonuçları ile ortaya çıkan verilerin analizi yoluyla oluşturulmuş ve araştırmacı tarafından araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Nitel veriler, sosyal çalışmacılar ile yüz yüze görüşmeler yapılarak araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Araştırmada kullanılan nitel görüşme formu EK.3'de yer verilmiştir. Yapılan görüşmelerden birinin deşifresi ise örnek olarak EK.6'ya konulmuştur. Görüşmeler başlamadan önce, görüşmenin yapılacağı illerdeki sosyal çalışmacılardan randevu alınmış, belirlenen gün ve saatlerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sosyal çalışmacıların büyük bir çoğunluğu hemen randevu vermiş olsa da bir kısmı nitel görüşmeye sıcak bakmamıştır. Araştırmacı, görüşmeleri Nisan ve Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Görüşmelere, araştırmacıya yakın olan Mardin ilinden başlanmış daha sonra ise bunu diğer şehirler takip etmiş; Diyarbakır, Bingöl, Batman, Erzurum, İstanbul ve Ankara illerinde de görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmeler sosyal çalışmacıların; çalıştığı kurumlardaki odalarında, kurumların toplantı odalarında ya da kişisel görüşme odalarında yapılmıştır. Bazı görüşmeler profesyonellerin iş yükü nedeniyle defalarca kesintiye uğramış bazı görüşmeler bütün gün devam edebilmiştir. Görüşmeler genel olarak yarım saat sürmüştür; görüşme süreleri ise ortalama 18 dakika ile 42 dakika arasında değişmiştir. Görüşmelerin geneli, sosyal çalışmacılardan izin alınarak ses kaydı yapılması yoluyla gerçekleşmiş; sosyal çalışmacılardan ikisi ses kaydını reddettiğinden bu iki görüşme bilgisayarda not tutulması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin tamamlanmasının ardından ise bu görüşmelerin tamamı mevcut kayıtlardan alınarak bilgisayar ortamında bütün olarak yazıya aktarılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Alan araştırması kısmında araştırmacı tarafından uygulanan anket ve yarı yapılandırılmış mülakat ile elde edilen veriler, araştırmanın veri analiz aşamasında işlenmiş ve böylece araştırma konusuna dair bulgulara ulaşılmıştır.

Yorumlama, ilk olarak nicel aşamadan elden edilen bulguların ve daha sonra ikinci aşamada nitel bulguların raporlaştırılmasını takip eder. Araştırmacı nicel ve nitel bulguları sunduktan sonra; nitel bulguların nicel bulguları özel olarak nasıl genişlettiğini veya açıkladığını tartışma bölümünde belirtmelidir (Creswell, 2014: 225).

2.5.1. Araştırmanın nicel kısmı için verilerin analizi

Araştırmanın anket formundaki sorular “IBM SPSS 20 For Windows” istatistik programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular; sayı, yüzde oranları ve çapraz çizelgeler oluşturularak yorumlanmıştır. Çapraz çizelgelerde güvenilirlik için Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır. Anket formu ve araştırma konusu, uyarlanmış veya geçerli bir ölçeğe sahip olmadığından ve sadece frekanslar arasındaki farka ait anlamlılığın sınanması amaçlandığından değişkenler arası ilişkilerin analizinde Ki-kare testi uygulanmıştır. Ki-kare sonuçlarında anlamlılık değeri $p < 0,05$ olduğu durumlarda istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

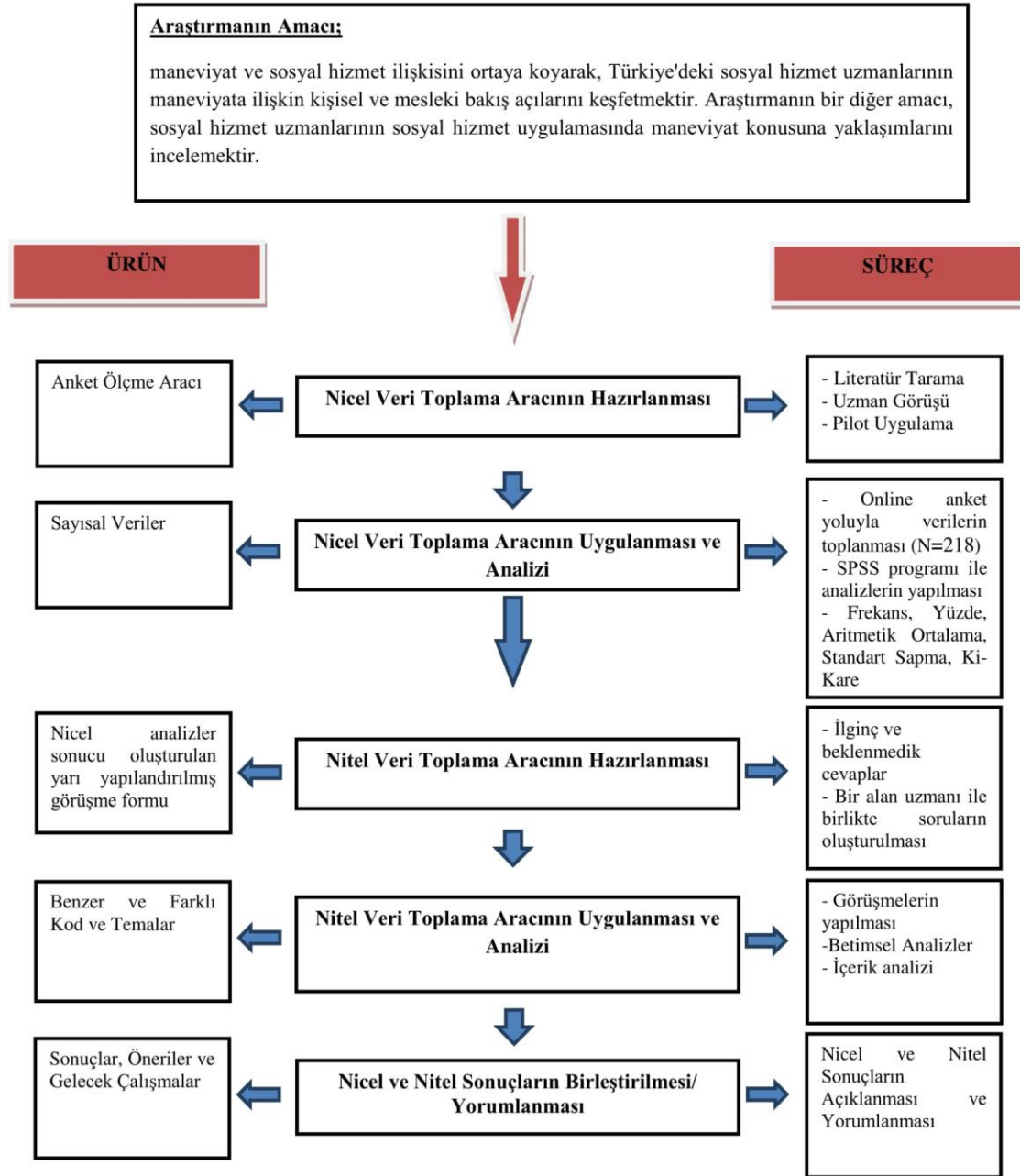
2.5.2. Araştırmanın nitel kısmı için verilerin analizi

Araştırmanın nicel veri toplama ve analiz etme bölümü bittikten sonra özellikle çarpıcı ve beklenmedik görülen verileri daha ayrıntılı olarak anlamlandırmak amacıyla nitel görüşme formu hazırlanmış ve görüşmelere başlanmıştır. Nitel görüşmeler bittikten sonra veri analizine geçilmiş ve ilk olarak görüşmelerin ses kayıtları deşifre edilmiştir. Ses kayıtlarının yazıya dönüştürülmesi noktasında yardım alınmıştır.

Elde edilen deşifreler içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. İçerik analizi; yazılı belgeler ya da diğer iletişim ortamlarında yer alan bilgileri ve sembolleri yani içeriği inceleme ve anlama tekniğidir (Neuman, 2013: 67). Bu tekniğe göre araştırmacı ilk olarak deşifreleri okumuş, verileri tek tek inceleyerek bazı notlar almış sonrasında ise içeriğe uygun kod ve kategoriler oluşturmuştur. Bu bölümde; sosyal çalışmacıların kendi ifadeleri, sosyal hizmet disiplinde kullanılan kavramlar ve özgün ifadeler kod olarak alınmıştır. Kod ve kategoriler belirlenirken literatürden yararlanılmış, literatürde olmayan kod ve kategoriler ise derinlemesine ele alınarak literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Sınıflandırılan verilerin frekans ve yüzdeleri tablolaştırılarak sunulmuştur. Elde edilen frekanslar; katılımcıların, sorulan sorulara göre neyi kaç defa ifade ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla bulunan frekanslar, katılımcı sayısını değil analiz yoluyla saptanan ifadelerin sıklığını göstermektedir. Yapılan görüşmeler, belirli kavram ve konular üzerinden bu çerçevede bir araya getirilerek yorumlanmıştır. Tematik bir analizin yanında katılımcılardan doğrudan alıntılar da yapılmıştır. Doğrudan alıntılarda sosyal çalışmacılara ait bilgiler sadece katılımcı numaraları (SÇ1, SÇ5 gibi) ile ifade edilmiştir.

Şekil 2. Açımlayıcı Karma Desen Araştırma Sürecinin Diyagramize Edilmesi

BÖLÜM 3. ARAŞTIRMANIN BULGU, TARTIŞMA VE YORUMU

Çalışmada önce nicel verilere ilişkin bulgu, tartışma ve yoruma sonra ise; nitel bulgulara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bunun nedeni, açıklayıcı sıralı desende önce nicel sonuçların daha sonra ise nitel sonuçların sunuluyor olmasıdır.

Bu üçüncü bölümde ise nicel ve nitel verilerin entegrasyon kısmına yer verilmiştir. Karma desen yöntemi kullanılarak yapılan araştırma ile nicel bulgulardan elde edilen istatistikî verilere daha fazla anlam kazandırmak maksadıyla nitel verilere yer verilmiş ve böylece, sosyal hizmet uygulamasında maneviyat konusu detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

3.1. Nicel Verilere İlişkin Bulgu, Yorum Ve Tartışma

Bu bölüm “nicel araştırma bulguları” ve “nicel araştırmadan elde edilen bulguların tartışma ve yorumu” başlıkları altında açıklanmıştır.

3.1.1. Nicel araştırma bulguları

Bu kısımda araştırmanın nicel kısmına ait bulgular tablolar ve grafikler şeklinde verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Katılımcıların anket çalışmasında verdikleri cevapları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını saptamak amacıyla Ki-kare(χ^2) bağımsızlık testleri yapılmıştır. İstatistiksel testler sonucunda $p < 0,05$ şartını sağlayan ve Ki-kare(χ^2) bağımsızlık testlerinde hücrelerde gözlenen değerlerin, %20’den fazla oranda 5’ten küçük olmadığı bulgular tablolarla açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1.1.1. Katılımcıların tanıtıcı bilgilerine ilişkin bulgular

Bu bölümde yer alan bulgular; katılımcıların cinsiyetleri, yaşlarına, eğitim durumlarına, medeni durumlarına, çalıştıkları kurum ve kuruluşlara, mesleki kıdemlerine ve haftada ortalama çalıştıkları müracaatçı sayılarına ilişkin olup katılımcıları tanıtıcı niteliktedir.

Araştırma kapsamındaki sosyal çalışmacıların tanıtıcı özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3’te verilmiştir. Buna göre araştırma kapsamındaki sosyal çalışmacıların 119’u (%54,6) erkek ve 99’u (%45,4) kadın olmak üzere toplam 218 kişidir. Kadın ile erkek katılımcılar arasında dengeli bir dağılım vardır.

Araştırma grubunu oluşturan sosyal çalışmacıların yaşları 20 ile 50 arasında değişmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında; katılımcıların büyük çoğunluğunun (%77,5) 20-30 yaş arasında dolayısıyla genç yetişkinlik döneminde oldukları görülmektedir. Bunu sırasıyla %16,1 oran ile 31-40 yaş grubu, %6,4 oranı ile 41-50 yaş grubu izlemektedir. 50 yaşından büyük katılımcıya ise rastlanamamıştır.

Medeni durum dağılımı incelendiğinde; araştırmaya katılan profesyonellerin %56,0’sının bekâr ve % 42,7’sinin evli olduğu görülmektedir. Boşanmış olan sosyal çalışmacıların oranı ise yalnızca %1,4’tür.

Tablo 3. Katılımcıların Tanıtıcı Bilgileri

Kişisel Bilgiler		Sayı (N)	%
Cinsiyet	Kadın	99	45,4
	Erkek	119	54,6
Medeni Durum	Evli	93	42,7
	Bekâr	122	56,0
	Boşanmış	3	1,4
Yaş	20-30 yaş arası	169	77,5
	31-40 yaş arası	35	16,1
	41-50 yaş arası	14	6,4
	51 yaş ve üzeri	-	-
Eğitim Durumu	Üniversite mezunu	136	62,4
	Yüksek lisans yapıyor	59	27,1
	Yüksek lisans mezunu	16	7,3
	Doktora yapıyor	6	2,8
	Doktora mezunu	1	0,5
Çalıştıkları Kurumlar	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	121	55,5
	Sağlık Bakanlığı	60	27,5
	Adalet Bakanlığı	15	6,9
	Yerel Yönetimler	11	5,0
	STK	1	0,5
	AFAD	2	0,9
	Diğer	8	3,7
Mesleki Kıdem	0 - 5 yıl	172	78,9
	6- 10 yıl	20	9,2
	11- 15 yıl	12	5,5
	16 yıl ve üstü	14	6,4
Çalışılan Müracaatçı Sayısı	Çalışmıyor	26	11,9
	1-5	54	24,8
	6-10	21	9,6
	11-15	50	22,9
	16-20	20	16,5
	21 ve üzeri	31	14,2
TOPLAM		218	100,0

Araştırma grubunu oluşturan sosyal çalışmacıların %62,4'ü üniversite veya yüksekokul mezunudur. %27,1'i yüksek lisans, %2,8'i ise doktora eğitimine devam etmekte olup; %7,3'ü yüksek lisans ve %0,5'i ise doktora mezunudur.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların çalışmakta oldukları kurumlar incelendiğinde; yarısından fazlasının (%55,5) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Aile ve Sosyal Politikalar İl/İlçe Müdürlükleri, Sosyal Hizmet Merkezleri, Kreş ve Gündüz Bakımevleri, Çocuk ve Gençlik Merkezleri, Sevgi Evleri, Aile Danışma Merkezleri, Huzurevleri-Yaşlı Yaşam Evleri, Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Şiddet İzleme ve Önleme Merkezleri, Darülaceze, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları) bünyesinde

çalıştıkları görülmüştür. Bunu %27,5 oranıyla Sağlık Bakanlığı (Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Başkanlığı, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Başkanlığı, Hastaneler-Hasta Hakları birimi, Toplum Ruh Sağlığı Birimi, Sosyal Servisler) takip etmektedir. Katılımcıların %6,9'u Adalet Bakanlığı'nda (Ceza İnfaz Kurumları, Çocuk Mahkemeleri, Aile Mahkemeleri, Denetimli Serbestlik), %5,0'i belediyede, %0,9'u Afet ve Acil Durum Başkanlığı'nda, %0,5'i ise sivil toplum kuruluşlarında çalışmaktadır. Katılımcıların %3,7'si ise diğer (Emniyet Genel Müdürlüğü, Gençlik Spor Bakanlığı, Göç İdaresi, çalıştıkları yerleri belirtmek istemeyenler) sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların çalışma süreleri incelendiğinde üçte ikisinden fazlasının (%78,9) 0-5 yıl, %9,2'sinin 6-10 yıl, %5,5'inin 11-15 yıl arasında ve %6,4'ünün ise 16 yıl ve üzerinde geçen bir süredir sahada oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcıların sadece beşte birinden biraz fazlası 5 yılın üzerinde mesleki kıdeme sahiptir.

Araştırma kapsamına alınan sosyal çalışmacıların %24,8'i haftada 1 ilâ 5 müracaatçı ile görüşmektedir. Katılımcıların %22,9'u haftada 11-15 müracaatçıya hizmet verirken; %16,5'i 16-20 müracaatçıya, %14,2'si 21 ve üzeri müracaatçıya ve %9,6'sı 6-10 müracaatçıya hizmet verdiği sonucuna ulaşılmıştır. %11,9'luk kesim ise müracaatçılar ile birebir çalışma yapmadığını belirtmiştir.

3.1.1.2. Katılımcıların maneviyat ile ilgili bilgilerine ilişkin bulgular

Bu bölümde; katılımcıların maneviyatla ilgili konferans veya çalıştaya katılma durumları, akademik okuma yapma durumları, manevi içerikli ders(ler) alma durumları, maneviyatla ilgili bir dersin sosyal hizmet eğitiminde olması gerekliliği ile ilgili düşünceleri, manevi duygularının(inançlarının) sosyal hizmeti meslek olarak seçmelerinde etken olup olmama durumu, sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatlarının bir parçası olması durumu ve maneviyata duyarlı sosyal hizmetin kendileri için ne ifade ettiği ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgular ekseriyetle, katılımcıların maneviyatla ilgili bilgi seviyelerinin öğrenilmesini sağlayan bir özellik göstermektedir.

Tablo 4. Maneviyatla İlgili Çalıştay veya Konferansa Katılma Durumları

Katılma Durumu	N	%
Evet	48	22,0
Hayır	170	78,0
Toplam	218	100.0

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu (%78,0) son beş yıl içinde maneviyat ile ilgili çalıştay veya konferansa katılmadığını %22'si ise katıldığını belirtmiştir.

Tablo 5. Konferans-Çalıştaya Katılma ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Eğitim Durumu	Konferans-Çalıştay Katılma Durumu				Toplam	
	Evet		Hayır			
	N	%	N	%	N	%
Lisans Düzey	22	16,2	114	83,8	136	100,0
Lisansüstü Düzey	26	31,7	56	68,3	82	100,0
Toplam	48	22,0	170	78,0	218	100,0

($\chi^2=7,186$ sd=1 p=.007)

Eğitim durumları ile alakalı Ki-kare(χ^2) bağımsızlık testlerinin sonuçları incelendiğinde; hücrelerde %20'den fazla 5'ten küçük değer gözlenen çok sayıda sonuç olduğu görülmüş yani örneklemin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle örneklem gücünün artırılması gerektiğine karar verilmiş ve bunun için “eğitim durumu” 5’li cevaptan oluşmaktayken 2’li cevap olarak yeniden kodlanmıştır. Katılımcılar tarafından “eğitim durumu” için verilen cevaplara ait dağılımın daha net görülebilmesi ve değerlendirilebilmesi amacıyla düzenlenen bu cevaplar daha ayrıntılı bir biçimde gösterilecek olursa: “Üniversite mezunu” kategorisi “lisans düzeyi” olarak; “yüksek lisans yapıyor”, “yüksek lisans mezunu”, “doktora yapıyor” ve “doktora mezunu” kategorileri ise “lisansüstü düzey” olmak üzere yeniden kodlanmıştır. Bu durum eğitim durumu ile ilgili olan diğer Ki-kare(χ^2) bağımsızlık testleri için benzerlik taşımaktadır.

Tablo 5 incelendiğinde lisans düzeyinde olan katılımcıların maneviyatla ilgili konferans ve çalıştaya katılım oranının %16,2 olduğu ve bu oranın lisansüstü düzeyde olan katılımcılarda %31,7’ye yükseldiği görülmektedir. Maneviyatla ilgili konferans ve çalıştaya katılımın olmadığına ilişkin oran ise lisans düzeyinde %83,8 iken lisansüstü düzeyde %68,3’tür. Lisans düzeyinin ve lisansüstü düzeyin maneviyatla ilgili konferans ve çalıştaya katılım oranlarında gözlemlenen bu farkın anlamlı (p=.007) olduğu bulunmuştur. p<0,05 olması sebebiyle “son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalıştaya, lisansüstü eğitim düzeyinde olan katılımcılar lisans düzeyindeki katılımcılara oranla daha fazla katılmışlardır” denilebilmektedir.

Tablo 6. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Alanına Yönelik Akademik Okuma Durumları

Okuma Durumu	N	%
Evet	104	47,7
Hayır	114	52,3
Toplam	218	100.0

Katılımcılardan %52,3’ü maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi veya edilmemesi ile ilgili herhangi bir akademik okuma yapmadığını; %47,7’si ise bu konu ile alakalı akademik okumalarının olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 7. Maneviyatla İlgili Konferans-Çalıştaya Katılma ile Akademik Okuma Yapma Arasındaki İlişki

Katılma Durumu	Akademik Okuma Durumu				Toplam	
	Evet		Hayır			
	N	%	N	%	N	%
Evet	39	81,3	9	18,8	48	100,0
Hayır	65	38,2	105	61,8	170	100,0
Toplam	104	47,7	114	52,3	218	100,0

($\chi^2=27,761$ sd=1 p=.000)

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferansa veya çalıştaya katılma durumları ile maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi veya edilmemesi ile ilgili akademik okuma yapma durumları arasındaki ilişkiye incelendiğinde anlamlı (p=.000) bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Maneviyatla ilgili konferansa veya çalıştaya katılanların maneviyatla ilgili okumalarının daha fazla (%81,3) olduğu ve buna paralel olarak böyle bir konferans veya çalıştaya katılmayanların akademik okumalarının daha az (%38,2) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Manevi Destek İçerikli Ders(ler) Alma Durumları

Ders Alma Durumu	N	%
Evet	64	29,4
Hayır	154	70,6
Toplam	218	100,0

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%70,6) sosyal hizmet eğitim süreçlerinde maneviyat veya manevi destek içerikli bir ders almadığını; %29,4'ü ise maneviyatla ilgili ders veya dersler aldığını belirtmiştir.

Tablo 9. Mesleki Kıdem-Manevi İçerikli Ders Alma Arasındaki İlişki

Kıdem	Ders Alma Durumu				Toplam	
	Evet		Hayır			
	N	%	N	%	N	%
0-5 Yıl	58	33,7	114	66,3	172	100,0
6-10 Yıl	2	31,7	18	68,3	20	100,0
10 Yıl ve üzeri	4	15,4	22	84,6	26	100,0
Toplam	64	29,4	154	70,6	218	100,0

($\chi^2=7,640$ sd=2 p=.022)

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların çalışma yılları ile manevi içerikli ders almaları arasında anlamlı bir farkın (p=.022) olduğu bulunmuştur. $p<0,05$ olduğundan sosyal hizmet alanında, katılımcıların çalışma süresinin artmasıyla maneviyatla ilgili ders alma durumlarının da negatif yönde arttığı görülmüştür. Bu durum şu şekilde ifade edilebilir;

çalışma süresi 0-5 yıl arasında olan katılımcıların maneviyat içerikli ders alma oranları %33,7 iken bu oran 10 yıl ve üzeri çalışan katılımcılarda %15,4 seviyesindedir.

Tablo 10. Manevi İçerikli Ders Alma ile Konferans-Çalışmaya Katılma Arasındaki İlişki

Ders Alma Durumu	Konferans-Çalıştay Katılma Durumu				Toplam	
	Evet		Hayır			
	N	%	N	%	N	%
Evet	22	34,4	42	65,6	64	100,0
Hayır	26	16,9	128	83,1	154	100,0
Toplam	48	22,0	170	78,0	218	100,0

($\chi^2=8,056$ sd=1 p=.005)

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların, manevi içerikli ders(ler) alma durumları ile son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılma durumları arasında anlamlı (p=.005) bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Manevi içerikli ders alan katılımcıların son beş yıl içinde maneviyatla ilgili konferans veya çalışmaya daha fazla (%34,4) katıldıkları; böyle bir ders almayan katılımcıların ise konferans veya çalışmaya katılmama durumlarının daha fazla (%83,1) olduğu söylenebilir

Tablo 11. Manevi İçerikli Ders Alma ile Akademik Okuma Yapma Arasındaki İlişki

Ders Alma Durumu	Akademik Okuma Durumu				Toplam	
	Evet		Hayır			
	N	%	N	%	N	%
Evet	40	62,5	24	37,5	64	100,0
Hayır	64	41,6	90	58,4	154	100,0
Toplam	104	47,7	114	52,3	218	100,0

($\chi^2=7,948$ sd=1 p=.005)

Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların manevi içerikli ders almaları ile maneviyatla ilgili akademik okuma yapmaları arasında anlamlı bir farkın (p=.005) olduğu tespit edilmiştir. Manevi içerikli ders alan katılımcıların akademik okuma yapma oranları (%62,5) ders almayanlara oranla (%41,6) daha yüksektir ve bu değişiklik anlamlıdır. Manevi içerikli ders alan katılımcılar ders almayanlara oranla daha fazla akademik okuma yapmaktadırlar.

Tablo 12. Sosyal Hizmet Eğitiminde Maneviyat İçerikli Derslerin Yer Almasına Yönelik Düşünceler

Ders Olması Düşüncesi	N	%
Çok gerekli	55	25,4
Gerekli	84	38,4
Fikri Yok	14	6,4
Az gerekli	28	12,8
Gereksiz	37	17,0
Toplam	218	100.0

Sosyal çalışmacıların “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekliliğine ilişkin görüşlerine bakıldığında; katılımcılardan üçte ikine yakını yani %63,8’i “çok gerekli” (%25,4) ve “gerekli” (%38,4) olduğu değerlendirilmesini yaparken; %12,8’i “az gerekli” ve %17’si “gereksiz” gördüğünü belirtmiştir. %6,4’ü ise fikir belirtmemiştir.

Tablo 13. Derslerin Olması Gerekliliği Düşüncesi ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Eğitim Durumu	Ders Olması Düşüncesi						Toplam	
	Gerekli		Gereksiz		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Lisans Düzeyi	96	70,6	35	25,7	5	3,7	136	100,0
Lisansüstü Düzey	43	52,4	30	36,6	9	11,0	82	100,0
Toplam	139	63,8	65	29,8	14	6,4	218	100,0

($\chi^2=8,906$ sd=2 p=.012)

Ki-kare (χ^2) bağımsızlık testlerinin sonuçları incelendiğinde; “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekliliğine ilişkin görüşlerin, hücrelerde %20’den fazla miktarda 5’ten küçük değer gözlenen çok sayıda sonucu bulunduğu görülmüş ve bu nedenle örneklem gücünün artırılması gerektiğine karar verilmiştir. Bu doğrultuda; “çok gerekli” ve “gerekli” kategorileri “gerekli” kategorisi ile “az gerekli” ve “gereksiz” kategorileri “gereksiz” kategorisi ile yeniden kodlanmıştır. “Fikrim yok” kategorisi ise aynen bırakılmıştır. Bu durum, bu konu ile alakalı ders olması gerekliliği ile ilgili diğer Ki-kare(χ^2) bağımsızlık testleri için de benzerlik taşımaktadır.

Tablo 13 incelendiğinde lisans düzeyinde olan katılımcıların “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekliliğine dair katılım oranı %70,6 iken bu oranın lisansüstü düzeyde %52,4 seviyesinde olduğu görülmüştür. Buna paralel olarak; lisans düzeyinde manevi içerikli bir dersin gereksiz olduğuna ilişkin oran %25,7 iken lisansüstü düzeyde bu oran %36,6’dır. Lisans düzeyinin ve lisansüstü düzeyin, sosyal hizmet eğitiminde manevi içerikli dersin gerekliliğine ilişkin oranlarında gözlemlenen farkın anlamlı (p=.012) olduğu bulunmuştur. p<0,05 olduğundan “lisans düzeyinde olan katılımcılar lisansüstü düzeydeki

katılımcılara oranla sosyal hizmet eğitiminde ‘maneviyat içerikli’ bir dersin olması gerekliliğine daha fazla katılmaktadır” denilebilmektedir.

Tablo 14. Derslerin Olması Gerekliliği Düşüncesi ile Akademik Okuma Yapma Arasındaki İlişki

Akademik Okuma Durumu	Ders Olması Düşüncesi						Toplam	
	Gerekli		Gereksiz		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	79	76,0	24	23,1	1	1,0	104	100,0
Hayır	60	52,6	41	36,0	13	11,4	114	100,0
Toplam	139	63,8	65	29,8	14	6,4	218	100,0

($\chi^2=16,906$ sd=2 p=.000)

Tablo 14 incelendiğinde, katılımcıların manevi içerikli dersin sosyal hizmet eğitimindeki gerekliliğine katılım oranları ile maneviyatla ilgili akademik okuma yapma oranları arasında anlamlı bir farkın (p=.000) olduğu bulunmuştur.

Manevi içerikli dersin olması gerekliliğini düşünen katılımcıların akademik okuma yapma oranları (%76,0) böyle bir dersin olmasının gereksiz olduğunu düşünen katılımcılara oranla (%52,6) daha yüksektir ve bu değişiklik anlamlıdır. Akademik okuma yapan katılımcılar, “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde olması gerekliliğine daha fazla inanmaktadır. Ayrıca kararsız olan katılımcılardan ise akademik okuma yapan bireylerin (%1,0) akademik okuma yapmayan bireylere oranla (%11,4) daha az olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15. Manevi Duygularının Sosyal Hizmeti Meslek Olarak Seçmelerinde Etken Olma Durumu

Manevi Duygularının Etken Olma Durumu	N	%
Evet	76	34,9
Hayır	129	59,2
Fikri Yok	13	6,0
Toplam	218	100.0

Araştırma grubunu oluşturan sosyal çalışmacılardan %34,9’u, sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının (inançlarının) etkili olduğunu; %59,2’si ise manevi duygularının (inançlarının) büyük bir etken olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %6,0’sı ise fikir belirtmemiştir.

Tablo 16. Maneviyatın Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu ile Konferans-Çalışmaya Katılma Arasındaki İlişki

Katılma Durumu	Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu						Toplam	
	Evet		Hayır		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	29	60,4	18	37,5	1	2,1	48	100,0
Hayır	47	27,6	111	65,3	12	7,1	170	100,0
Toplam	76	34,9	129	59,2	13	6,0	218	100,0

($\chi^2=17,970$ sd=2 p=.000)

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların, son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılma durumları ile sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmede manevi duygularının(inançlarının) etkili olması durumu arasında anlamlı (p=.000) bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Konferans veya çalışmaya katılım göstermiş katılımcılarda, sosyal hizmeti seçmelerinde manevi duygularının etkili olduğunu söyleyenler oranının daha fazla (%60,4); böyle bir konferans veya çalışmaya katılmayan katılımcılarda ise manevi duygularının etkili olduğunu söyleyenler oranının daha az (%27,6) olduğu görülmüştür. Veriler incelendiğinde; sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının(inançlarının) etkili olduğunu söyleyen katılımcıların, son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılma durumlarının daha fazla olduğu belirtilebilir.

Tablo 17. Maneviyatın Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu ile Akademik Okuma Yapma Durumları Arasındaki İlişki

Akademik Okuma Durumu	Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu						Toplam	
	Evet		Hayır		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	48	46,2	49	47,1	7	6,7	104	100,0
Hayır	28	24,6	80	70,2	6	5,3	114	100,0
Toplam	76	34,9	129	59,2	13	6,0	218	100,0

($\chi^2=12,357$ sd=2 p=.002)

Tablo 17 incelendiğinde, katılımcıların sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının(inançlarının) etkili olması durumu ile maneviyatla ilgili akademik okuma yapma durumları arasında anlamlı bir farkın (p=.002) olduğu tespit edilmiştir. Buna paralel olarak sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının(inançlarının) etkili olmadığını (%70,2) söyleyen katılımcılarda, maneviyatla ilgili akademik okuma yapma durumunun da daha az olduğu ifade edilebilir. Denilebilir ki; sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının(inançlarının) etkili olduğunu düşünen katılımcıların akademik okuma yapma oranları (%46,2) bu mesleği

tercih etmede manevi duygularının etkili olmadığını düşünen katılımcılara oranla (%24,6) daha yüksektir ve bu değişiklik anlamlıdır.

Tablo 18. Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumu

Manevi Hayatın Bir Parçası Olma Durumu	N	%
Evet	124	56,9
Hayır	82	37,6
Fikri Yok	12	5,5
Toplam	218	100.0

Katılımcıların yarısından fazlası (%56,9) sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatının bir parçası olduğunu ifade etmiş; %37,6'sı kişisel maneviyatı ve sosyal hizmet uygulaması arasında bir örtüşmenin olmadığını bildirmiştir. Katılımcıların %5,5'i ise fikir belirtmemiştir.

Tablo 19. Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumu İle Konferans-Çalıştay Katılma Durumu İlişkisi

Konferans-Çalıştay Katılma Durumu	Manevi Hayatın Parçası Olma Durumu						Toplam	
	Evet		Hayır		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	38	79,2	8	16,7	2	4,2	48	100,0
Hayır	86	50,6	74	43,5	10	5,9	170	100,0
Toplam	124	56,9	82	37,6	12	5,5	218	100,0

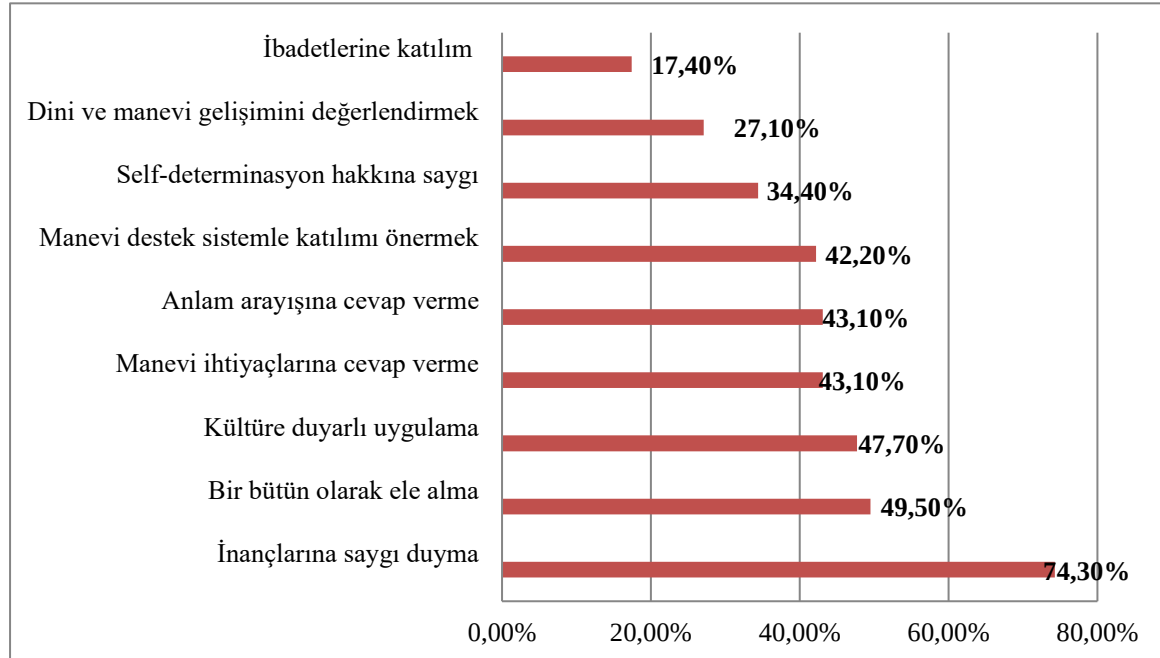
Tablo 19 incelendiğinde, katılımcıların; sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatlarının bir parçası olma durumları ile maneviyatla ilgili son beş yıl içinde bir konferans veya çalışmaya katılma durumları arasında anlamlı bir farkın ($p=.002$) olduğu bulunmuştur. Sosyal hizmet uygulamasının, manevi hayatının bir parçası olduğunu söyleyen ve konferansa-çalışmaya katılım gösteren (%79,2-N = 38) sayısının sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatının bir parçası olmadığını düşünen ve konferans-çalışmaya katılım gösterenlerin (%16,7-N=8) sayısına göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 20. Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Ne İfade Ettiği

Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet	N	%
Müracaatçının anlam arayışına cevap verme	94	43,1
Kültüre duyarlı uygulama	104	47,7
Müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma	108	49,5
Müracaatçının manevi ihtiyaçlarına cevap verme	94	43,1
Müracaatçının self-determinasyon(kendi kaderini tayin etme) hakkına saygı	75	34,4
Müracaatçının inançlarına saygı duyma	162	74,3
Müracaatçıların ibadetlerine/ritüellerine/ayinlerine katılım	38	17,4
Müracaatçıya manevi destek sistemleri ya da aktivitelere katılımı önermek	92	42,2
Müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek	59	27,1
Toplam	132	100.0

Not: Birden çok seçenekle yanıt verilmiştir

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılara göre; maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ifade ettiği anlamların başında “müracaatçıların inançlarına saygı duyma” (%74,3) ve “müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma” (%49,5) gelmektedir.

Grafik 1. Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Anlamı

Grafik 1’de belirtildiği gibi yukarıda verilen oranları sırasıyla; %47,7 ile “kültüre duyarlı uygulama”, %43,1 ile “müracaatçının manevi ihtiyaçlarına cevap verme” ve “müracaatçının anlam arayışına cevap verme”, %42,2 ile “müracaatçıya manevi destek sistemleri ya da aktivitelere katılımı önermek” ve %34,4 ile de “müracaatçının self-

determinasyon (kendi kaderini tayin etme) hakkına saygı” maddeleri takip etmektedir. Katılımcılar tarafından ifade edilen anlamların en düşük oranlı olanları ise “müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek” (%27,1) ve “müracaatçıların ibadetlerine/ ritüellerine/ ayinlerine katılım” (%17,4) maddeleridir.

3.1.1.3. Katılımcıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerine ilişkin bulgular

Bu bölümde katılımcıların; müracaatçı sorununu çözmede dinî inancı ve maneviyatı dikkate alma durumlarına, sosyal inceleme raporunda maneviyatla ilgili bir bölümün olması gerekliliğiyle ilgili düşüncelerine, müracaatçıların maneviyatı güçlü bir yön olarak kullanma durumlarına yer verilmiştir. Ayrıca sosyal çalışmacıların; müracaatçıların manevi destek alabileceği birilerine gönderme durumlarına, katılımcıların sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla ve maneviyatla mesafeyi koruması gerekliliğine dair düşüncelerine, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına aktarılmasında bilgi eksikliği yaşama durumlarına ve müracaatçının maneviyatını kullanma düşüncelerine ve bütün bunlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgular ekseriyetle, sosyal hizmet uygulamasına dönük katılımcıların maneviyata olan bakışlarını ortaya koyma özelliğine sahiptir.

Tablo 21. Müracaatçıya Ait Sorunun Çözümü İçin Dinî İnancın ve Maneviyatın Dikkate Alınma Durumu

Dinî İnancı Dikkate Alma	Maneviyatı Dikkate Durumu						Toplam	
	Evet		Hayır		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	147	96,1	6	3,9	-	-	153	100,0
Hayır	25	43,1	28	48,3	5	8,6	58	100,0
Fikri Yok	3	42,9	-	-	4	57,1	7	100,0
Toplam	175	80,3	34	15,6	9	4,1	218	100,0

Araştırma grubundaki sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu, müracaatçı sorununu çözmede müracaatçı maneviyatını (%80,3) ve dinî inancını (%70,2) dikkate aldığını belirtmektedir. Bu oranın yanı sıra %15,6’sı maneviyatı, %26,6’sı da dinî inancı dikkate almadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %4,1’i maneviyatla ilgili % 3,2’si dinî inançla ilgili fikir belirtmemiştir. Katılımcıların %10’undan biraz fazlasının müracaatçı sorunun çözümünde dine oranla maneviyatı daha çok dikkate aldığı söylenebilir. Müracaatçının sorununun çözümünde, dinî inancı ve maneviyatı dikkate alan katılımcıların oranı %96,1’dir. Dinî inancı dikkate almayan ancak maneviyatı dikkate alan katılımcıların oranı ise %43,1’dir.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların, müracaatçı sorununun çözümünde müracaatçı maneviyatını ve dinî inancını dikkate alma yönündeki düşünceleri ile diğer sorular arasında Ki-kare(χ^2) bağımsızlık testleri çerçevesinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 22. SİR’de Maneviyatla İlgili Ayrı Bir Bölümün Olmasına Yönelik Düşünceleri

SİR’de Bölüm Olma Düşüncesi	N	%
Evet	44	20,2
Hayır	148	67,9
Fikri Yok	26	11,9
Toplam	218	100.0

Katılımcıların büyük bir kısmı (%67,9), sosyal inceleme raporlarında (SİR) müracaatçının manevi yönünü sorgulamaya yönelik bir bölümün olmasına karşı çıkmaktadır. Sosyal çalışmacıların yalnızca beşte birinden biraz fazlası (%20,2) böyle bir bölümün olabileceğini ifade etmekte ve %11,9’u ise bu konuda fikir belirtmeyerek kararsız olduğunu belirtmektedir.

Tablo 23. Müracaatçıların Maneviyatı Güçlü Yön Olarak Kullanma Durumları

Maneviyyatın Güçlü Yön Olma Durumu	N	%
Evet	160	73,4
Hayır	40	18,3
Fikri Yok	18	8,3
Toplam	218	100.0

Yapılan araştırmada, sosyal çalışmacıların yaklaşık dörtte üçünün (%73,4) müracaatçıların sorunlarını çözmede müracaatçıların maneviyyatlarını güçlü bir yön olarak kullandığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %18,3’ü maneviyyatı, sorunlarını çözmede güçlü bir yön olarak kullanan müracaatçılarla karşılaşmadığını ifade ederken %8,3’ü ise fikir belirtmemiştir.

Tablo 24. Müracaatçıları Manevi Destek Alabilecekleri Birine Gönderme Durumları

Manevi Destek Alabileceği Birine Yönlendirme	N	%
Evet	51	23,4
Hayır	161	73,9
Fikri Yok	6	2,8
Toplam	218	100.0

Araştırmaya katılan meslek elamanlarının sadece %23,4’ü müracaatçıları manevi destek alabileceği birine yönlendirdiğini belirtmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%73,9) herhangi bir yönlendirme yapmadığını ifade etmiş, %2,8’i ise fikir belirtmemiştir. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların, müracaatçıları manevi destek alabileceği birine yönlendirme düşünceleri ile diğer sorular arasında Ki-kare(χ^2) bağımsızlık testleri çerçevesinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 25. Sosyal Hizmetin Maneviyat ve Dinî İnançla Mesafeyi Koruması Düşüncesi

Dinî İnançla Mesafe Koruma	Maneviyatla Mesafe Koruma						Toplam	
	Evet		Hayır		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	64	68,8	23	24,7	6	6,5	93	100,0
Hayır	4	3,6	105	95,5	1	0,9	110	100,0
Fikri Yok	-	-	3	20,0	12	80,0	15	100,0
Toplam	68	31,2	131	60,1	19	8,7	218	100,0

Araştırma grubuna göre sosyal çalışmacıların yarısından fazlası, sosyal hizmet mesleğinin maneviyat (%60,1) ve dinî inançla (%50,5) arasındaki mesafeyi koruması düşüncesine karşıdır. Buna karşılık katılımcılardan %31,2'sinin maneviyat ile sosyal hizmet mesleğinin, %42,7'sinin de dinî inanç ile sosyal hizmet mesleğinin ayrı durmak suretiyle mesafeyi korumaları gerektiğini düşünmektedir. Bu oranların dışında katılımcıların %8,7'si maneviyatla ilgili ve %6,9'u dinî inançla ilgili bir fikir belirtmemiştir. Sosyal çalışmacıların %10'undan biraz fazlası ise maneviyata oranla dinî inancın, sosyal hizmet mesleğine daha uzak durması gerekliliğini ifade etmiştir.

Tablo 26. Dinî İnançla ve Maneviyatla Mesafe Koruma Durumu İle Akademik Okuma Yapma İlişkisi

Dinî İnançla Mesafe Koruma ($\chi^2=9,828$ sd=2 p=.007)	Akademik Okuma Durumu		
	Evet	Hayır	Toplam
	N	N	N
Evet	34	59	93
	% 36,6	% 63,4	100,0
Hayır	64	46	110
	% 58,2	% 41,8	100,0
Fikri yok	6	9	15
	% 40,0	% 60,0	100,0
Toplam	104	114	218
	% 47,7	% 52,3	100,0

Maneviyat ile Mesafe Koruma ($\chi^2=7,190$ sd=2 p=.027)	Evet	Hayır	Toplam
	N	N	N
	%	%	%
Evet	26	42	68
	% 38,2	% 61,8	100,0
Hayır	72	59	131
	% 55,0	% 45,0	100,0
Fikri yok	6	13	19
	% 31,6	% 68,4	100,0
Toplam	104	114	218
	% 47,7	% 52,3	100,0

Tablo 26 incelendiğinde, katılımcılara yöneltilen “sosyal hizmet mesleğinin, maneviyat ve dinî inançtan ayrı bir yerde durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar ile katılımcıların maneviyatla ilgili akademik okuma yapmaları arasında anlamlı bir farkın (maneviyat $p=.027$, dinî inanç $p=.007$) olduğu bulunmuştur.

Sosyal hizmet mesleğinin, dinî inanç ve maneviyatla mesafeyi koruması gerektiğini düşünen katılımcılardan %63,4’ünün, maneviyatla ilgili akademik bir okuma yapmadığı; dinî inançla mesafeyi koruması gerektiğini düşünmeyen katılımcılardan ise %58,2’sinin akademik okuma yaptığı tespit edilmiştir. Sosyal hizmet mesleğinin maneviyatla ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini düşünen katılımcıların %61,8’inin akademik okuma yapmadığı ve maneviyatla ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini düşünmeyen katılımcıların ise %55,0’inin akademik okuma yaptığı tespit edilmiştir.

Verilere göre, “sosyal çalışmacılardan; sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ve dinî inanç ile ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini düşünen katılımcıların akademik okuma yapmış olma oranları, sosyal hizmet mesleğinin mesafeyi koruması gerekmediğini düşünen katılımcılara oranla daha düşüktür” denilebilmektedir ve bu değişiklik anlamlıdır.

Tablo 27. Maneviyatla Mesafe Koruma Durumu İle Konferans-Çalıştay Katılma Durumu

Maneviyatla Mesafe Koruma	Konferans-Çalıştay Katılma Durumu				Toplam	
	Evet		Hayır			
	N	%	N	%	N	%
Evet	8	11,8	60	88,2	68	100,0
Hayır	39	29,8	92	70,2	131	100,0
Fikri yok	1	5,3	18	94,7	19	
Toplam	48	22,0	170	78,0	218	100,0

($\chi^2=11,856$ sd=2 $p=.003$)

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların; sosyal hizmet mesleğinin maneviyatla ayrı durarak mesafeyi koruması gerekliliği üzerine düşünceleri ile son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalıştaya katılma durumları arasında anlamlı ($p=.003$) bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, sosyal hizmet mesleğinin maneviyatla ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini düşünenlerin konferans veya çalıştaya katılım oranlarının daha az (%11,8); sosyal hizmetin, maneviyatla ayrı durarak mesafeyi korumasını gerekli görmeyen katılımcıların konferans veya çalıştaya katılım oranlarının ise daha fazla (%29,8) olduğu söylenebilir.

Verilere bakılarak; “araştırma kapsamındaki sosyal çalışmacıların, son beş yıl içinde, maneviyatla ilgili bir konferans veya çalıştaya katılım oranlarının fazla olduğu durumlarda; sosyal hizmet mesleğinin maneviyatla ayrı durarak mesafeyi koruması gerekliliğine dair düşünce azalmaktadır” denilebilir ve bu fark, anlamlı bir farklılıktır.

Tablo 28. Dinî İnançla Mesafe Koruma Durumu İle Cinsiyet İlişkisi

Dinî İnançla Mesafe Koruma	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	N	%	N	%	N	%
Evet	52	55,9	41	44,1	93	100,0
Hayır	40	36,4	70	63,6	110	100,0
Fikri yok	7	46,7	8	53,3	15	100,0
Toplam	99	45,4	119	54,6	218	100,0

($\chi^2=7,780$ sd=2 p=.020)

Katılımcıların, sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla ayrı durmak suretiyle mesafeyi koruması gerekliliğine dair düşünceleri; cinsiyete göre anlamlı ($p=.020$) bir şekilde farklılaşmıştır. Sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla mesafeyi korunması gerektiğini düşünen katılımcıların %55,9'u kadın, %44,1'i erkektir. Sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla mesafeyi koruması düşüncesine karşı çıkan katılımcıların ise %46,7'si kadın ve %53,3'ü erkektir. $p<0,05$ olduğundan; “erkekler kadınlara oranla sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla mesafeyi koruma düşüncesine daha fazla karşı çıkmaktadır” denilebilir ve bu fark anlamlıdır.

Tablo 29. Dinî İnançla Mesafe Koruma Durumu İle Maneviyatın Meslek Seçiminde Etken Olma Durumu İlişkisi

Maneviyatın Meslek Seçiminde Etkisi								
Dinî İnançla Mesafe Koruma	Evet		Hayır		Fikri Yok		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	Evet	14	15,1	75	80,6	4	4,3	93
Hayır	57	51,8	46	41,8	7	6,4	110	100,0
Fikri Yok	5	33,3	8	53,3	2	13,3	15	100,0
Toplam	76	34,9	129	59,2	13	6,0	218	100,0

($\chi^2=34,307$ sd=4 p=.000)

Tablo 29 incelendiğinde katılımcıların; “sosyal hizmet mesleğinin dinî inanç ile ayrı durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar ile “sosyal hizmetin bir meslek olarak tercih edilmesinde manevi duygularının(inançlar) etkili olması” durumları arasında anlamlı ($p=.000$) bir farkın olduğu görülmüştür. Sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla mesafeyi koruması gerektiğini düşünen kesim üzerinde yapılan inceleme neticesinde; bu kesimde, sosyal hizmeti meslek olarak seçmede maneviyatının etkili olmadığını gösteren oranın çoğunluğu (%80,6) oluşturduğu görülmüştür. Sosyal hizmetin dinî inançla mesafeyi koruması gerektiğini düşünmeyen katılımcılardan %51,8'i ise sosyal hizmeti meslek olarak seçiminde maneviyatının etkili olduğunu ifade etmiştir.

Verilere göre, sosyal hizmet mesleğinin dinî inanç ile ayrı durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiğini düşünen katılımcıların sosyal hizmet mesleğini seçmelerinde, maneviyatlarının daha az etkili olduğu tespit edilmiştir ve bu farklılık anlamlıdır.

Tablo 30. Dinî İnançla Mesafe Koruma Durumu İle Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumu İlişkisi

Dinî İnançla Mesafe Koruma	Manevi Hayatın Parçası Olma Durumu						Toplam	
	Evet		Hayır		Fikri Yok			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	34	36,6	54	58,1	4	5,4	93	100,0
Hayır	83	75,5	24	21,8	3	2,7	110	100,0
Fikri Yok	7	46,7	4	26,7	4	26,7	15	100,0
Toplam	124	56,9	82	37,6	12	5,2	218	100,0

($\chi^2=45,561$ sd=4 p=.000)

Katılımcıların sosyal hizmet mesleğinin dinî inanç ile ayrı durarak mesafeyi koruması gerekliliği üzerine düşünceleri ile sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatlarının bir parçası olma durumları arasında anlamlı (p=.000) bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla mesafeyi koruması gerektiğini düşünen katılımcılardan %58,1’inde, sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatlarının bir parçası olmadığı tespit edilmiştir. Sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla mesafeyi koruması gerektiğini düşünmeyen katılımcılardan %75,5’i ise sosyal hizmet uygulamasını manevi hayatlarının bir parçası olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Yapılan bu inceleme sonucu denilebilir ki; sosyal çalışmacılardan dinî inanç ile sosyal hizmet mesleğinin ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini düşünmeyenlerin, mesafeyi koruması gerektiğini düşünenlere göre, sosyal hizmet uygulamasını maneviyatlarının bir parçası olarak kabul etme oranları daha fazladır ve bu farklılık anlamlıdır.

Tablo 31. Maneviyatın Uygulamaya Aktarılmasında Bilgi Eksikliği Yaşama Durumu

Bilgi Eksikliği Yaşama Durumu	N	%
Evet	57	26,1
Hayır	109	50,0
Kararsız	52	23,9
Toplam	218	100.0

Yapılan araştırmada sosyal çalışmacıların yarısı (%50,0), maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına aktarımda herhangi bir bilgi eksikliği yaşamadığını belirtmiştir. Oranlamanın kalan kısmında ise dörtte birinden fazlası (%26,1) bilgi eksikliği yaşadığını, yaklaşık olarak dörtte biri de (%23,9) bilgi eksikliği konusunda kararsızlık hissettiğini ifade etmiştir.

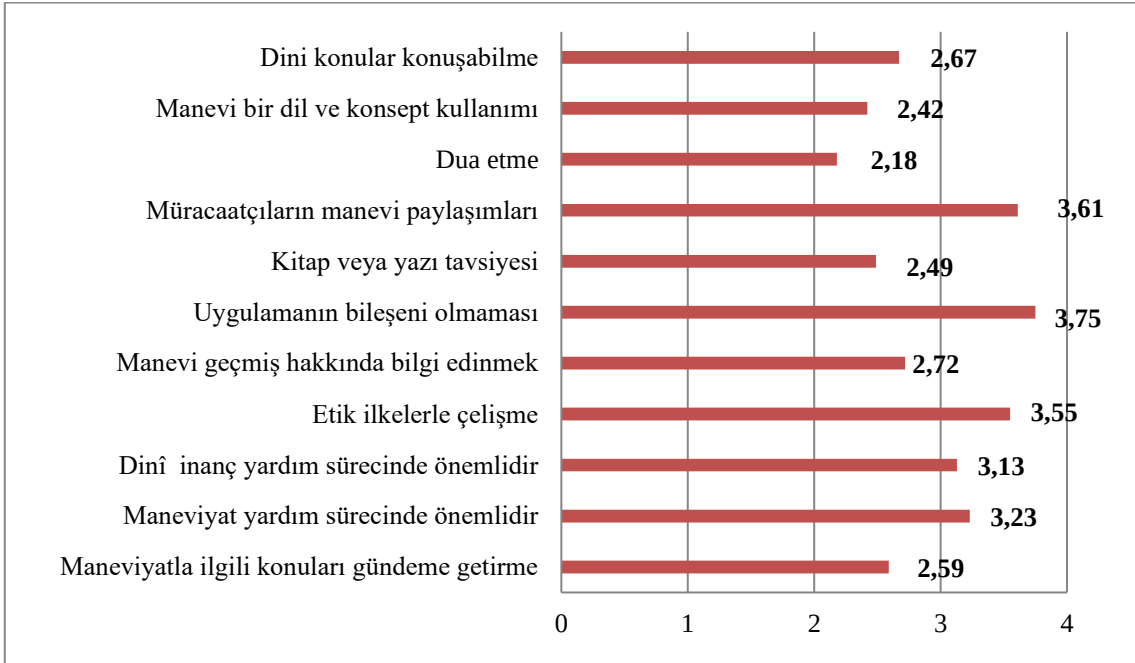
Tablo 32. Müracaatçının Maneviyatını Kullanma Düşüncesi

Maneviyatı Kullanma Düşüncesi	N	%
Evet	186	85,3
Hayır	19	8,7
Fikri Yok	13	6,0
Toplam	218	100.0

Araştırmaya katılan meslek elemanlarının sadece küçük bir oranı hariç (%8,7) büyük bir çoğunluğu (%85,3), müracaatçı maneviyatını kullanabileceğinin aklına geldiğini ifade etmiştir. Katılımcıların %6,0'sı ise fikir belirtmemiştir

3.1.1.4. Katılımcıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük tutumlarına ilişkin bulgular

Nicel bulgular kısmının bu bölümünde, araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük tutum ve düşünceleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların tutumlarını ölçmek amacıyla 11 soruluk beşli likert tipi ifadeler kullanılmıştır.

Grafik 2. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Dönük Düşünceler

Madde 1: “Sosyal Çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuları gündeme getirmesi uygundur”

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların, “sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuları gündeme getirmesi uygundur” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla şu şekildedir; %38,5 “Kısmen Katılıyorum”, %20,6 “Hiç Katılmıyorum”, %19,7 “Katılıyorum”, %11,5 “Kararsızım” ve %9,6 “Tamamen Katılıyorum”. Sosyal

çalışmacıların, bu maddeye ilişkin belirtmiş oldukları görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 2.59 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların %59,1'i (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) sosyal çalışmacıların, müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmelerine olumsuz bakmaktadır.

Katılımcıların, “sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuları gündeme getirmesi uygundur” maddesine yönelik görüşlerinde cinsiyete göre anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2=18,722$ sd=4 p=.001). Sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmelerine; erkek katılımcıların %55,5'i (Hiç katılmıyorum ve Kısmen Katılıyorum) olumsuz bakarken kadın katılımcılarda bu oran %63,7'dir. Buna paralel olarak, sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmelerine; erkek katılımcıların %38,7'si olumlu bakarken (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) kadın katılımcıların sadece %18,1'i olumlu bakmaktadır. Kararsızlarda ise; bu oran erkeklerde %5,9, kadınlarda %18,2'dir. p<0,05 olduğundan; erkekler kadınlara oranla bu maddeye daha olumlu bakmakta ve kadınlar erkeklere oranla bu maddeye bakışta daha çok kararsızlık yaşamaktadır denilebilir.

Katılımcıların; son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılım durumları ile “sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuları gündeme getirmesi uygundur” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($\chi^2=14,626$ sd=4 p=.006). Son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılan katılımcılardan %50,1'i, sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmeleri konusuna olumlu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) bakarken; %39,6'sı olumsuz (Hiç katılmıyorum ve Kısmen Katılıyorum) bakmaktadır. Aynı şekilde, son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılmayanların %64,7'si, sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmelerine olumsuz (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) bakarken; %23,6'sı olumlu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) bakmaktadır.

Başka bir deyişle p<0,05 olduğundan; katılmayanlara oranla konferans veya çalışmaya katılım gösteren sosyal çalışmacıların, müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuların gündeme getirilmesine daha olumlu baktıkları söylenebilir ve bu durum anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Sosyal çalışmacıların; SİR'de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olmasına yönelik düşünceleri ile “sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuları gündeme getirmesi uygundur” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur ($\chi^2=77,219$ sd=8 p=.000). SİR'de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcıların %22,7'si sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmesine olumsuz (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) bakarken kalan oranın %68,2'si de olumlu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) bir

tutum içindedir. SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması düşüncesine karşı çıkan katılımcıların %72,3’ü, sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmesine olumsuz bakarken kalan oranın sadece %13,5’i olumlu bakmaktadır.

Verilere göre $p < 0,05$ olduğundan; SİR’de maneviyatla ilgili bir bölüm olması gerektiğini düşünen katılımcılar, müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuların gündeme getirilmesine oran olarak daha olumlu bakmaktadırlar ve bu durum anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır.

Madde 2: “Müracaatçıların sahip oldukları maneviyat yardım sürecinde önemlidir.”

Katılımcıların “müracaatçıların sahip oldukları maneviyat yardım sürecinde önemlidir.” maddesi hakkındaki görüşleri sırasıyla şöyledir; %33,0 “Katılıyorum”, %28,9 “Kısmen Katılıyorum”, % 21,9 “Tamamen Katılıyorum”, %11,9 “Hiç Katılmıyorum” ve % 11,5 “Kararsızım”. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 3,23 olarak hesaplanmıştır.

Sosyal çalışmacıların, sosyal hizmet eğitim süreçlerinde maneviyat veya manevi destek içerikli bir ders almaları ile “müracaatçıların sahip oldukları maneviyat yardım sürecinde önemlidir” maddesine verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark vardır ($\chi^2=10,071$ sd=4 $p=.039$).

Maneviyatla ilgili ders alan katılımcılardan; müracaatçıların sahip oldukları maneviyatın yardım sürecinde önemli olduğunu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) düşünenlerin oranı (%57,8), müracaatçıların sahip oldukları maneviyatın yardım sürecinde önemli olmadığını (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) düşünenlere (%32,8) göre daha yüksektir. Dolayısıyla, manevi içerikli ders alan katılımcılarda, maneviyatın yardım sürecinde önemli olduğu görüşünün oran olarak daha yüksek ve anlamlı olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmaya katılan meslek elemanlarının; sosyal inceleme raporlarında (SİR) müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olup olmasına yönelik düşünceleri ile “müracaatçıların sahip oldukları maneviyat yardım sürecinde önemlidir” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($\chi^2=68,887$ sd=8 $p=.000$). SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcılardan %86,3’ü (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum), müracaatçıların sahip oldukları maneviyatın yardım sürecinde de önemli olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık, SİR’de manevi bir yönün olması gerektiğini düşünen katılımcılardan %9,1’i ise müracaatçı maneviyatının yardım sürecinde önemli olmadığını (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) belirtmiştir.

Madde 3: “Müracaatçıların dinî inançları yardım sürecinde önemlidir.”

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların, “müracaatçıların dinî inançları yardım sürecinde önemlidir” maddesine ilişkin görüşleri; %25,7 ile “Katılıyorum”, %25,2 ile “Kısmen Katılıyorum”, %23,9 ile “Tamamen Katılıyorum”, %17,4 ile “Hiç Katılmıyorum” ve %7,8

ile “Kararsızım” şeklindedir. Bu maddeye ilişkin görüşlerin aritmetik ortalaması 3,13 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılanların yarısına yakını dinî inancın (%49,6) ve maneviyatın (%54,6) müracaatçılara yardım sürecinde önemli olduğuna katılmaktadır.

Katılımcıların, sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olmasına yönelik düşünceleri ile “müracaatçıların dinî inançları yardım sürecinde önemlidir” maddesine yönelik görüşleri arasında da anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur ($\chi^2=53,669$ sd=8 p=.000). SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcılardan %79,5’i (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum), müracaatçıya ait dinî inancın yardım sürecinde önemli olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık, SİR’de manevi bir yönün olması gerektiğini düşünen katılımcılardan %15,9’unun ise müracaatçıya ait dinî inançların yardım sürecinde önemli olmadığı yönünde (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) düşünceye sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durum anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır.

Madde 4: “Maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmek sosyal hizmetin etik ilke ve prensipleri ile çelişmektedir.”

Katılımcıların “maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmek sosyal hizmetin etik ilke ve prensipleri ile çelişmektedir” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla şu şekildedir; %38,1 ile “Hiç Katılmıyorum”, %22,0 ile “Kararsızım”, %16,1 ile “Kısmen Katılıyorum”, %13,8 ile “Tamamen Katılıyorum” ve %10,1 ile “Katılıyorum”. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 3,55 olarak hesaplanmıştır.

Sosyal çalışmacıların yarısından fazlası (%54,1) maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmesinin sosyal hizmetin herhangi bir etik ilke ve prensipleri ile çelişmediğini belirtmiştir. Katılımcıların dörtte birine yakını (%22,0) ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Madde 5: “Müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalıdır.”

Katılımcıların “müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalıdır” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla %26,6 ile “Kısmen Katılıyorum”, %25,7 ile “Katılıyorum”, %24,3 ile “Hiç Katılmıyorum”, %12,4 ile “Kararsızım” ve %11,0 ile “Tamamen Katılıyorum” şeklindedir. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 2,72 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların yarısından biraz fazlası (%50,9), müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmenin değerlendirme aşamasının birer parçası olması gerekmediği düşüncesindedir.

Katılımcıların; son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılma durumları ile “müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalıdır” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur ($\chi^2=9,652$ sd=4 p=.047). Son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılanların %41,7’si, müracaatçıların manevi geçmişleri

hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine olumsuz (Hiç katılmıyorum ve Kısmen Katılıyorum) bakarken %45,8'i olumlu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) bakmaktadır. Aynı şekilde son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılmayanların %53,6'sı, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine olumsuz (Hiç katılmıyorum ve Kısmen Katılıyorum) bakarken %34,1'i olumlu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) bakmaktadır.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların maneviyatla ilgili akademik okuma yapma durumları ile “müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalıdır” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur ($\chi^2=9,903$ sd=4 p=.042). Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi veya edilmemesi ile ilgili akademik okuma yapanların %48,1'i, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine olumsuz (Hiç katılmıyorum ve Kısmen Katılıyorum) bakarken %35,6'sı olumlu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) bakmaktadır. Aynı şekilde akademik okuma yapmayanların %53,5'i, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine olumsuz (Hiç katılmıyorum ve Kısmen Katılıyorum) bakarken %37,7'si olumlu (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) bakmaktadır. Başka bir deyişle, akademik okuma yapmayan katılımcılarda da müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine karşı çıkış daha fazladır.

Ancak $p<0,05$ olmasından yola çıkılarak akademik okuma yapan katılımcıların, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine daha az karşı çıktıkları ifade edilebilir ve bu durum anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Sosyal inceleme raporunda müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcılardan %75,0'i (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine olumlu yaklaşırken %22,7'si bu düşünceye katılmamaktadır. SİR'de manevi bir yönün olmaması gerektiğini düşünen katılımcılardan %24,3'ü, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine katılmazken bu katılımcılardan %63,5'i ise bu düşünceye katılmaktadır.

Veriler incelendiğinde, katılımcıların SİR'de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğine yönelik verdikleri cevaplar ile “müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalıdır” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur ($\chi^2=57,338$ sd=8 p=.000).

Tablo 33. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Dönük Düşünceler

Sorular		Hiç Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	$\bar{X}$
Madde 1	F	45	84	25	43	21	2,59
	%	20,6	38,5	11,5	19,7	9,6	
Madde 2	F	26	63	10	72	47	3,23
	%	11,9	28,9	4,6	33,0	21,6	
Madde 3	F	38	55	17	56	52	3,13
	%	17,4	25,2	7,8	25,7	23,9	
Madde 4	F	83	35	48	22	30	3,55
	%	38,1	16,1	22,0	10,1	13,8	
Madde 5	F	53	58	27	56	24	2,72
	%	24,3	26,6	12,4	25,7	11,0	
Madde 6	F	103	34	31	22	28	3,75
	%	47,2	15,6	14,2	10,1	12,8	
Madde 7	F	75	46	36	36	25	2,49
	%	34,4	21,1	16,5	16,5	11,5	
Madde 8	F	12	47	19	75	65	3,61
	%	5,5	21,6	8,7	34,4	29,8	
Madde 9	F	97	42	41	18	20	2,18
	%	44,5	19,3	18,8	8,3	9,2	
Madde 10	F	70	66	23	38	21	2,42
	%	32,1	30,3	10,6	17,4	9,6	
Madde 11	F	54	62	37	31	34	2,67
	%	24,8	28,4	17,0	14,2	15,6	

Madde 6: “Maneviyat sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni değildir.”

Katılımcıların “maneviyat sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni değildir” maddesine dair görüşleri sırasıyla şu şekildedir; %47,2 ile “Hiç Katılmıyorum”, %15,6 ile “Kısmen Katılıyorum”, %14,2 ile “Kararsızım”, %12,8 ile “Tamamen Katılıyorum” ve %10,1 ile “Katılıyorum”. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 3,75 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların çoğunluğu (%62,8), maneviyatın sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni olduğu düşüncesinde olduğunu ve %14,2’si ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Madde 7: “Müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebilir.”

Katılımcıların “müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebilir” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla; %34,4 ile “Hiç Katılmıyorum”, %21,1 ile “Kısmen Katılıyorum”, %16,5 ile “Kararsızım”, %16,5 ile “Katılıyorum” ve % 11,5 ile “Tamamen Katılıyorum” şeklindedir. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 2,49 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların yarısından fazlası (%55,5) müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilemeyeceğini ifade etmiş, %16,5’i ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Sosyal inceleme raporunda müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcılardan %50,0’si (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum), müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebileceğini ifade ederken %23,3’ü

tavsiye edilemeyeceğini belirtmiştir. SİR’de manevi bir yönün olmaması gerektiğini düşünen katılımcılardan %78,3’ü, müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilemeyeceğini düşünürken %18,2’si ise tavsiye edilebileceğine dair düşünceye katılmaktadır.

Veriler incelendiğinde; SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğine dair verilen cevaplar ile “müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebilir” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2=52,856$ sd=8 p=.000).

Madde 8: “Müracaatçıların sosyal çalışmacıya manevi inançları ile alakalı paylaşımlarda bulunmaları hoş karşılanmalıdır.”

Katılımcıların, “müracaatçıların sosyal çalışmacıya manevi inançları konusunda paylaşımda bulunmaları hoş karşılanmalıdır” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla; %34,4 ile “Katılıyorum”, %29,8 ile “Tamamen Katılıyorum”, %21,6 ile “Kısmen Katılıyorum”, %8,7 ile “Kararsızım” ve %5,5 ile “Hiç Katılmıyorum” şeklindedir. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 3,61 olarak hesaplanmıştır.

Yapılan incelemede sosyal çalışmacıların sadece dörtte birinden biraz fazlası (%27,1), müracaatçıların manevi inançları ile alakalı sosyal çalışmacıya paylaşımlarda bulunmalarının hoş karşılanamayacağını belirtmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu ise (%64,2) böyle bir durumun hoş karşılanabileceğini ifade etmiştir.

Madde 9: “Müracaatçı ile dua edilebilir.”

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların “müracaatçı ile dua edilebilir” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla; %44,5 ile “Hiç Katılmıyorum”, %19,3 ile “Kısmen Katılıyorum”, %18,8 ile “Kararsızım”, %9,2 ile “Tamamen Katılıyorum” ve %8,3 ile “Katılıyorum” şeklindedir. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 2,18 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcılardan yarısına yakın kısım (%44,5) dua düşüncesine kesinlikle karşıdır (Hiç katılmıyorum). Ayrıca sosyal çalışmacıların çoğunluğu (%63,8) sosyal çalışmacının müracaatçısı ile dua edemeyeceği (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) görüşündedir. Katılımcıların beşte birine yakını (%18,8) ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

“Müracaatçı ile dua edilebilir” maddesi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($\chi^2=9,910$ sd=4 p=.042). Bu durum şu şekilde ifade edilebilir; kadın katılımcılardan %71,7’si (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) müracaatçı ile dua edilemeyeceğine, %9,1’i (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) ise dua edilebileceğine inanmaktadır. Erkek katılımcıların ise %57,1’i (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) müracaatçı ile dua edilemeyeceğine inanırken %24,4’i (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) müracaatçı ile dua edilebileceğine inanmaktadır.

Madde 10: “Müracaatçıyla görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanılabilir.”

Sosyal çalışmacıların “müracaatçıyla görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanılabilir” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla; %32,1 ile “Hiç Katılmıyorum”, %30,3 ile “Kısmen Katılıyorum”, %17,4 ile “Katılıyorum”, %10,6 ile “Kararsızım” ve %9,6 ile “Tamamen Katılıyorum” şeklindedir. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 2,42 olarak hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların çoğunluğu (%62,4), sosyal çalışmacının müracaatçısı ile görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanmaması gerektiği görüşündedir.

Katılımcıların, sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ile ayrı durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiğine yönelik düşünceleri ile “müracaatçıyla görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanılabilir” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2=61,315$ sd=8 p=.000). Sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ile ayrı durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiğini düşünen sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu (%86,8), müracaatçıyla görüşme esnasında manevi bir dil ve konsept kullanılmasına katılmadığını (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) ifade ederken %2,9’u manevi bir dil ve konseptin kullanılabileceğini (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) belirtmiştir. Bu durum anlamlı şekilde farklılaşmıştır.

Madde 11: “Sosyal çalışmacı müracaatçı ile rahatlıkla dinî konular konuşabilir.”

Katılımcıların “sosyal çalışmacı müracaatçı ile rahatlıkla dinî konular konuşabilir” maddesine ilişkin görüşleri sırasıyla; %28,4 ile “Kısmen Katılıyorum”, %24,8 ile “Hiç Katılmıyorum”, %17,0 ile “Kararsızım”, %15,6 ile “Tamamen Katılıyorum” ve %14,2 ile “Katılıyorum” şeklindedir. Bu maddeye ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 2,67 olarak hesaplanmıştır.

Meslek elemanlarının yarısından fazlası (%53,2), sosyal çalışmacının müracaatçı ile rahatlıkla dinî konular konuşabilmesi düşüncesine karşıdır. Katılımcıların beşte birine yakını (% 17,0) ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

“Sosyal çalışmacı müracaatçı ile rahatlıkla dinî konular konuşabilir” maddesi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur ($\chi^2=21,617$ sd=4 p=.000). Kadın katılımcılardan %60,6’sı (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) müracaatçı ile rahatlıkla dinî konuların konuşulamayacağına, %18,2’si (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) ise rahatlıkla dinî konuların konuşulabileceğine inanmaktadır. Erkek katılımcıların ise %47,0’si (Hiç katılmıyorum ve Kısmen katılıyorum) müracaatçı ile rahatlıkla dinî konuların konuşulamayacağına, %39,4’ü (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum) ise rahatlıkla dinî konuların konuşulabileceğine inanmaktadır. p<0,05 olduğundan; erkekler kadınlara oranla müracaatçı ile rahatlıkla dinî konuların konuşulabileceğine inanmaktadır denilebilmektedir ve bu fark anlamlıdır.

Katılımcıların SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olup olmaması ile ilgili düşünceleri ile “sosyal çalışmacı müracaatçı ile rahatlıkla dinî konular konuşabilir” maddesine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur

($\chi^2=36,987$ sd=8 p=.000). SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcılardan %61,3’ü (Katılıyorum ve Tamamen katılıyorum), müracaatçı ile rahatlıkla dinî konuların konuşulabileceğini, %27,3’ü ise rahatlıkla dinî konuların konuşulamayacağını düşünmektedir. SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olmaması gerektiğini düşünen katılımcıların ise %62,9’u müracaatçı ile rahatlıkla dinî konuların konuşulamayacağını, %18,9’u müracaatçı ile rahatlıkla dinî konuların konuşulabileceğini ifade etmiştir.

Tablo 34. Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Dönük Düşünceler Betimsel İstatistik

N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	S
11	2,18	3,75	2,94	-
218	14	54	32,3	9,61

Tablo 34’de maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük 11 likert tipi soruya ilişkin betimsel analiz sonuçları rapor edilmiştir. Madde bağlamında en düşük 2,18 (Min.) en yüksek 3,75 (Mak.) ve madde ortalaması 2,94 ($\bar{X}$) tespit edilmiştir. Ortalama puana ($\bar{X}=2,94$) bakıldığında katılımcıların ortalama yaklaşık 3 puanda yığıldığından “kararsızlık” güçlü olduğu ifade edilebilir

11 maddenin toplam puanından alınacak en yüksek puan 55, en düşük puan 11’dir. Alan araştırmasında ise puanlama 14-54 arasında değişmiştir (Min-Max=14-54). Katılımcılar tarafından (N=218) 11 maddeye verilen cevapların ortalama puanı 32,3 ($\bar{X}$) olarak tespit edilmiştir.

11 maddenin, 218 sosyal çalışmacı örnekleme üzerinde yapılan güvenilirlik analizinde; maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması ile ilgili düşüncelerin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha=,85$ bulunmuştur. Cronbach α katsayısına bakıldığında iç tutarlılığın yüksek olduğu ifade edilebilir

3.1.2. Nicel araştırmadan elde edilen bulguların tartışma ve yorumu

3.1.2.1. Katılımcıların tanıtıcı bilgilerine ilişkin bulguların tartışma ve yorumu

Araştırma kapsamında kadın ile erkek katılımcılar arasında dengeli bir dağılım vardır. Sosyal çalışmacılar ile yapılan birçok ulusal çalışmalarda genel olarak benzer bir durum söz konusudur (Aydın Aslan, 2015; Ceren, 2015; Hasgöl, 2013; Koç, 2015; Mammadov, 2015). Bunun nedenlerinden biri, Türkiye’de 1961-2000 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi sosyal hizmet bölümünün alana meslek elemanı yetiştiren tek okul olması ve her iki cinse eşit sayıda kontenjan ayırmasıdır. Buna karşılık, uluslararası çalışmalarda genellikle, ulusal çalışmalara oranla (Dwyer, 2010; Furman vd., 2005; Gilligan ve Furness, 2005; Hodge, 2006; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Larsen, 2011; Murdock, 2003; Quattlebaum, 2002; Rapp, 2010; Sheridan, 2004; Smith Osborne ve Rosenwald, 2009) kadın meslek elemanlarının sayısı erkeklerin sayısından yüksektir. Örneğin; Avrupa ve ABD’de genel olarak kadınların sosyal hizmet mesleğini daha fazla tercih etmekte oldukları görülmektedir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde; katılımcılardan büyük çoğunluğun genç yaşta (20-30 yaş) oldukları görülmektedir. Sosyal çalışmacılar ile yapılan çalışmalarda da benzer bir durum söz konusudur (Aydın Aslan, 2015; Ceren, 2015; Doğan, 2015; Hasgöl, 2013; Koç, 2015; Mammadov, 2015). Bazı çalışmalarda ise yaş aralıkları daha yükseklerle (31 yaş ve üzeri) çıkabilmektedir (Dwyer, 2010; Hablemitoğlu ve Özmete, 2012; Hodge, 2006; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Larsen, 2011; Özateş, 2009; Sheridan, 2004; Smith Osborne ve Rosenwald, 2009; Quattlebaum, 2002).

Yapılan anket çalışmasının veri toplama sürecinde; web teknolojisi ve sosyal medyanın kullanılması daha çok genç yaşta sosyal çalışmacılara ulaşılmasının bir nedeni olarak sayılabilir. Diğer bir nedenin ise son 15 yılda açılan yeni bölümlere paralel olarak alanda çalışan meslek elemanı sayısının artış göstermesiyle alakalı olduğu söylenebilir. Belirtildiği gibi son yıllarda Türkiye'deki sosyal hizmet bölümleri giderek artış göstermektedir. Buna paralel olarak kontenjanların arttırılmasına da ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin; 2009 yılında 550 olan kontenjan sayısı 2013 yılına gelindiğinde 4376'ya ulaşmıştır. Son beş yılda yüzde 796 artan kontenjan sayısı önümüzdeki yıllarda da artacak gibi görünmektedir (Topuz ve Öz, 2014).

Araştırma bulgularına göre; katılımcılar içinde bekâr olanlar ilk sırada yer almaktadır. Boşanmış olanların sayısı ise oldukça azdır. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların yarısından fazlası lisans eğitimini tamamladıktan sonra herhangi bir eğitim almamıştır. Katılımcıların üçte birine yakını ise yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Elde edilen bulgu, literatürdeki bazı araştırmalarla (Doğan, 2015; Hablemitoğlu ve Özmete, 2012; Hasgöl, 2013; Karabekir, 2010; Koç, 2015; Özateş, 2009) paralellik göstermektedir. Doğan'ın (2015) sosyal çalışmacılar ile yaptığı nicel çalışmasında; sosyal çalışmacıların yarısından fazlasının lisans mezunu olduğu, dörtte birinden biraz fazlasının ise yüksek lisans eğitimine devam etmekte olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada, sosyal hizmet alanında lisans düzeyindeki katılımcı sayısının fazla olduğu fakat geçmiş yıllarda yapılan çalışmalara kıyasla lisansüstü eğitime bir yönelim gerçekleştiği ifade edilebilir. Bu durum, yani sosyal çalışmacıların mesleki uygulamanın yanında lisansüstü eğitim almaları, sosyal hizmet alanına katkı sağlaması bakımından olumlu bir gelişmedir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde ve katılımcıların çalışmakta oldukları mevcut kurum/kuruluşlar incelendiğinde; çalışma bünyesinin yoğun olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda ikinci olarak ise Sağlık Bakanlığı'nda toplandığı görülmüştür. Sosyal çalışmacılar ile yapılan ulusal çalışmalarda (Ceren, 2015; Hasgöl, 2013; Koç, 2015) da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nın ilk iki sırada geldiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, Devlet Personel Başkanlığı'nın Ocak 2015 verilerine göre; kamu kurum ve kuruluşlarında 3274 sosyal çalışmacı görev yapmaktadır (Karakuş, 2015). Kamu kurumlarında çalışan sosyal çalışmacılar sayı itibarıyla incelendiğinde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ilk sırada olduğu ve ardından Sağlık ve Adalet Bakanlıklarının geldiği görülmektedir. Sosyal çalışmacıların 10 yıllık kadro alımları incelendiğinde ise 4114 kadronun açıldığı, kadro ilanlarında en çok alımı Sağlık Bakanlığının yaptığı görülmektedir. Onu sırasıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

izlemektedir (Topuz ve Öz, 2014). Araştırmada ulaşılan katılımcıların sayısı ve dağılımı da meslek elemanlarının çalıştıkları kurumlarla orantılıdır.

Araştırma grubunu oluşturan çoğunluğun meslek hayatının henüz başında (0-5 yıl) olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde; sosyal çalışmacıların mesleki kıdemlerinin genellikle 0-5 yıl arasında yoğunlaştığı (Aydın Aslan, 2015; Ceren, 2015; Doğan, 2015; Hasgül, 2013; Koç, 2015) görülmektedir. Bazı çalışmalarda (Dwyer, 2010; Hablemitoğlu ve Özmete, 2012; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Mammadov, 2015; Murdock, 2003; Özateş, 2009; Sheridan, 2004; Smith Osborne ve Rosenwald, 2009; Tanğlay, 2009) sosyal çalışmacıların mesleki deneyimleri (5 yıl ve üzeri) daha fazladır. Sosyal çalışmacıların deneyimleri incelendiğinde, yaş aralığı ile ilgili bulgulara orantılı bir biçimde genç yaştaki meslek elemanlarının yoğun olduğu görülmektedir. Başka açıdan ifade edilecek olursa mesleki hayatının henüz başlarında olan genç yaştaki sosyal çalışmacıların, alanla ilgili bilimsel çalışmalara katkıda bulunma isteklerinin daha fazla olduğu düşünülebilir.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların yaklaşık dörtte biri haftada ortalama 1 ile 5 müracaatçı ile yarısından fazlası ise haftada 10 ve üstü müracaatçı ile çalışmaktadır. Bu bakımdan araştırma grubunu genellikle müracaatçı ile karşılaşan ve çalışan bir grup oluşturmaktadır. Hasgül'ün (2013: 48) yaptığı çalışmada, sosyal çalışmacıların yaklaşık olarak üçte biri, günde 1 ile 5 müracaatçı arasında görüşme yaptığını, diğer üçte biri ise günde 10 ve üzeri müracaatçıyla görüşme yaptığını dile getirmiştir. Sheridan'ın (2004) çalışmasında ise sosyal çalışmacıların haftalık olarak ortalama 18 ve üstü müracaatçıyla çalıştıkları göze çarpmaktadır. Kvarfordt ve Sheridan (2007) çalışmalarında, katılımcıların haftalık olarak ortalama 9 müracaatçı ile çalıştıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada, katılımcılardan büyük çoğunluğun müracaatçılarla çalışma yaptığı gözlemlenmiştir. Bu durumun, maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması ilişkisine müracaatçı odaklı bakışın hâkim olması olasılığını arttırmak suretiyle çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.1.2.2. Katılımcıların maneviyat ile ilgili bilgi ve ilgilerine ilişkin bulguların tartışma ve yorumu

Yapılan araştırma bulguları incelendiğinde, sosyal çalışmacılarda büyük çoğunluğun son beş yıl içinde maneviyat ile ilgili herhangi bir çalıştay veya konferansa katılmadığı tespit edilmiştir. Sheridan (2004) ve Kvarfordt ve Sheridan'ın (2007) çalışmasında yer alan katılımcıların yarısından fazlası ise son beş yılda maneviyat veya din ile ilgili çalıştay veya konferansa katıldığını ifade etmiştir. Quattlebaum (2002), çalışmasına katılan sosyal çalışmacılardan %54,8'inin, maneviyat veya din ile ilgili çalıştaylara veya eğitici seminerlere katıldığını ifade etmiştir.

Lisansüstü eğitim düzeyinde olan katılımcılar son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferansa veya çalıştaya lisans düzeyindeki katılımcılara oranla daha fazla katılmışlardır ve bu fark anlamlıdır. Denilebilir ki; lisansüstü eğitime devam eden katılımcıların konferans-çalıştay ile karşılaşma ve bu gibi konulara ilgi duyma durumları lisans düzeyinde olan katılımcılara oranla daha fazla olabilmektedir.

Yapılan çalışmada katılımcıların, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi veya edilmemesi ile alakalı akademik okuma yapma veya yapmama durumları arasında

hemen hemen dengeli bir dağılım vardır. Quattlebaum (2002) ise, çalışmasına katılan sosyal çalışmacılardan %73,17'sinin maneviyat ve sosyal hizmet üzerine akademik okuma yaptığını belirtmiştir. Katılımcılardan son beş yıl içinde maneviyatla ilgili konferans veya çalışmaya katılım gösterenlerin, maneviyatla ilgili akademik okumalarının daha fazla olduğu; bu konu ile alakalı herhangi bir konferans yahut çalışmaya katılmayanların akademik okumalarının ise daha az olduğu tespit edilmiştir ve bu fark anlamlıdır. Bu bulgulara göre; konferans veya çalışmaya ilgi gösteren katılımcıların akademik okuma yapmaya da daha fazla ilgi gösterdikleri ifade edilebilir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, sosyal hizmet eğitim sürecinde maneviyat veya manevi destek içerikli bir ders almadığını belirtmiştir. Bu bulgu birçok araştırma (Furman vd., 2005; Gilligan ve Furness, 2005; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Murdock, 2003; Quattlebaum, 2002; Sheridan, 2004) ile paralellik göstermektedir. Sosyal hizmet öğrencileri ile yapılan çalışmalar, öğrencilerin %88,5'inin (Sheridan vd., 1994) ve %65,7'sinin (Sheridan ve Amato-von Hemert, 1999) maneviyatla ilgili çok az bir eğitim aldığını veya bu konu ile alakalı hiç eğitim almadığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar, öğrencilerin sosyal hizmet programlarına ilişkin konularda eğitimsel tecrübeler ve çalışma tecrübelerine ait bazı yetersizlikler yaşadıklarını göstermektedir (Canda ve Furman, 2010; Sheridan vd., 1992; Sheridan, 2004).

Çalışma süresi 0-5 yıl olan yani mezuniyet ve mesleğe girme dönemi yeni olan katılımcıların maneviyatla ilgili ders alma oranları daha fazladır ve bu fark anlamlıdır. Değişen sosyal hizmet paradigması veya açılan yeni bölümlerde bu dersin müfredatlar içinde var olmaya başlaması bu durumun nedenlerinden biridir. Bu noktaya gelindiğinde ifade edilebilir ki; Türkiye'de sadece yedi üniversitenin sosyal hizmet bölümünde maneviyat ile ilgili ders vardır ve bu üniversitelerin hepsi 2006 sonrası kurulmuştur. Elbette bu durum, daha önce ifade edildiği gibi son 5 yıl içinde mezun olanların, lisans dönemlerinde manevi içerikli ders görme oranlarının daha fazla olmasına sebebiyet vermiştir.

Manevi içerikli ders alan sosyal çalışmacıların, son beş yıl içinde maneviyatla ilgili konferans veya çalışmaya daha fazla katıldıkları ve maneviyatla ilgili akademik okuma yapma oranlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir ve tüm bu farklar anlamlıdır. Bu durum, maneviyat ile ilgili bir ders almanın, bireylerin maneviyata yönelik ilgisini artırdığını göstermektedir. Özetle; maneviyatla ilgili ders(ler) alan sosyal çalışmacılar, maneviyatla ilgili konferanslara, çalıştaylara ve akademik okumalara daha fazla ilgi göstermektedirler.

Sosyal çalışmacıların üçte ikisine yakını “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekli olduğuna inanmaktadır. Lisans düzeyinde olan katılımcılar lisansüstü düzeydeki katılımcılara oranla “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde olması gerekliliğine daha fazla inanmaktadırlar. Lisansüstü düzeydeki katılımcılarda bu oranın az oluşu, lisansüstü düzeydeki katılımcıların sosyal hizmetin bilimsellik ve sekülerlik korkusunu daha fazla yaşamalarından kaynaklanıyor olabilir. Maneviyatla ilgili akademik okuma yapan katılımcılar, “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde olması gerekliliğine daha fazla inanmaktadırlar. Maneviyatla ilgili daha fazla

bilgi sahibi olan ve bilgi düzeylerini akademik okumalarla destekleyen katılımcılar ise maneviyatla ilgili bir dersin sosyal hizmet müfredatında olmasını daha fazla arzulamaktadırlar.

Araştırma grubunu oluşturan sosyal çalışmacıların üçte birinden biraz fazlası sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının (inançlarının) etkili olduğunu belirtirken katılımcıların büyük çoğunluğu, bu mesleğin seçiminde manevi duygularının (inançlarının) büyük bir etken olmadığını ifade etmiştir.

Sosyal hizmetler, özünde insani amaçlarla ve ahiret bilinciyle gerçekleştirilen insana yardım etme duygularının varlığını tarihsel süreç içinde her zaman korumuştur (Yaman vd., 2015: 15). Bu durum, mesleğin ve bölümün tercih edilmesinde az da olsa etkilidir. Sosyal hizmet bölümü öğrencileri üzerine yapılan bazı ulusal çalışmalarda (Demirbilek vd., 2016; Duyan, Serpen ve Akgün, 2014), öğrencilerin üniversite ve bölüm tercihlerinde etkiye sahip en yüksek oran ise tavsiye ve yönlendirmelere aittir.

Türkiye’deki üniversite öğrencilerinin okuyacakları bölümü tercih etmelerinde ise çeşitli nedenler ve etkenler bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında; iş imkânları, gelecek beklentisi ve daha rahat bir istihdam arayışı gelmektedir. Bu endişeler sebebiyle öğrencilerin büyük bir kısmı için; ilgi duydukları, seçiminde maneviyatlarının etkili olduğu ve yapabileceklerini düşündükleri bir bölümü tercih etmek etken bir rol oynamamaktadır. Bu durum sosyal hizmet bölümü için de geçerlidir. Nitekim bir çalışmada (Demirbilek vd., 2016); “bölümü tercih etmeden önce bilgiye sahip değildim” maddesine verilen “katılıyorum” yanıtı, Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin %54’ü tarafından, Başkent Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin ise %43,2’si tarafından işaretlenmiştir. Türkiye’deki bireylerin, üniversite tercih süreçleri ve nedenleri üzerindeki etken rol; gelecek kaygısı iken bu tercih süreç ve nedenleri ile bunların üzerinde etkili olan unsurlar Türkiye dışında değişebilmektedir. Örneğin; ABD’de 123 mezun sosyal hizmet öğrencisi ile yapılan araştırmada öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, sosyal hizmeti tercihinde yani kariyer hayatında maneviyatının veya dini inançlarının etkili olduğunu ifade etmiştir (Rizer ve McColley 1996, Akt.: Crisp, 2010: 26). Malezya’da da benzer bir durum söz konusudur. Malezya gibi öğrencilerin bir büyük çoğunluğu Müslüman olan farklı bölgelerde dini inanç ve maneviyat, öğrencilerin sosyal hizmet eğitimi almasında uzun zamandan beri önemli ölçüde etkili olmaktadır (Sacco, 1996 Akt: Crisp, 2010: 26).

Sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının (inançlarının) etkili olduğunu söyleyen sosyal çalışmacılarda; son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalıştaya katılım ile akademik okuma yapma oranlarının daha fazla olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla sosyal çalışmacıların kişisel maneviyatı, konferans ve çalıştaya katılım ile akademik okuma yapmayı etkilemektedir. Ayrıca, sosyal hizmeti tercih ederken maneviyatının etkili olduğunu düşünen katılımcıların, maneviyatla ilgili kendilerini geliştirme çabası içinde oldukları ifade edilebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; katılımcıların çoğunluğunda, sosyal hizmet mesleğini seçerken maneviyatlarının etkili olmadığı; yarısından fazlasında ise sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatının bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, maneviyatının sosyal hizmeti meslek olarak seçmesinde etkili olduğunu söyleyen katılımcıların tamamına

yakını sosyal hizmet uygulamasını maneviyatının bir parçası olarak kabul etmektedir. Yani kişisel maneviyatı ile sosyal hizmet uygulaması arasında bir örtüşmenin olduğunu bildirmiştir.

Sosyal hizmet, bazı sosyal çalışmacılar için “manevi tatil” olarak değerlendirilebilmektedir. Bu, sosyal çalışmacıların dindar olduğu anlamına değil; çekilen zorlukların farkındalığı ve dönüşümün olasılığı anlamına gelmektedir (Crisp, 2010: 26). Etkili bir sosyal çalışmacı, kendine dönük manevi çalışmayı sosyal hizmet kariyeri aracılığı ile tamamlamaktadır. Böyle bir çalışmadaki amaç, sosyal çalışmacının kendi manevi gelişiminin; kendisine, başka bireylere ve ekosisteme sağladığı hizmet ile devam etmesidir (Derezotes, 2006: 37). Maneviyatın, bu şekilde düşünen sosyal çalışmacıların bir kısmı için; mevcut mesleğin tercihinde önemli bir etken olması gibi sosyal çalışmacının meslek hayatında etken bir rol oynadığı da ifade edilebilir.

Larsen'in (2011) yaptığı çalışma, kişisel maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması arasında potansiyel örtüşmeler olduğunu desteklemektedir. Araştırmaya katılanların yarısı, maneviyatlarının sosyal hizmet uygulamasını etkilediğini; yarısına yakını ise yapılan alan çalışmasından maneviyatlarının etkilendiğini ifade etmektedir. Araştırmanın sonucuna göre, dini inancın ve maneviyatın sosyal çalışmacıların özel ve mesleki hayatlarında önemli bir role sahip oldukları görülmektedir. Hodge ve Boddie'ye (2007) göre de dini inanç ve maneviyat, sosyal çalışmacıların özel ve mesleki hayatlarında önemli bir role sahiptir. Ancak sosyal çalışmacılara ait inanç gelenekleri ve manevi motivasyonların; müracaatçı maneviyatlarını nasıl tanımladıkları ile hiçbir ilgisi olmadığını ortaya çıkarmışlardır.

Katılımcılardan sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatlarının bir parçası olduğunu düşünenlerin, maneviyatla ilgili son beş yıl içinde konferans veya çalışmaya daha fazla katıldıklarını belirtmek mümkündür ve bu fark anlamlıdır. Var olan sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatlarının bir parçası olduğunu düşünenler maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya daha fazla ilgi göstermektedir.

Sosyal hizmetlerde maneviyata duyarlı müdahale; müracaatçı sorunları ile başa çıkmada etkili olacağı düşünülen manevi destek kaynaklarını, mesleki disiplin çerçevesinde maneviyat ile bağlantı kurmak suretiyle müracaatçı yararına sunmayı amaçlayan bir yaklaşımın ürünüdür (Yeşilkayalı, 2016). Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılara göre maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ifade ettiği anlamların başında “müracaatçıların inançlarına saygı duyma” ve “müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma” gelmektedir. Etkili bir sosyal çalışmacı, güçlü bir dini inancı olanlara yahut böyle bir inancı olmayanlara karşı saygı duyma ve bunları kabul etme kapasitesine sahiptir (Derezotes, 2006; Sheafor ve Horejsi, 2014).

Canda'ya (1988) göre sosyal çalışmacıların çoğu dinsel veya manevi sorunları ele almayı bütünsel uygulamanın önemli ve uygun bir parçası olarak kabul etmektedir. İyi bir sosyal çalışmacı; insanları bir bütün olarak görüp bu şekilde muamele edecek, deneyimleri konusunda müracaatçı anlayış ve yorumlarına saygı duyacak ve hizmet alanları odak olarak konumlandıracaktır (Akbaş, 2014: 114).

Katılımcıların ifade ettikleri maneviyata duyarlı sosyal hizmetin anlamların en düşük oranlı olanları ise “müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek” ile “müracaatçıların ibadetlerine/ritüellerine/ayinlerine katılım” maddeleridir. Sheridan’ın (2004) çalışmasında da katılımcıların sadece %32,8’i müracaatçıların manevi/dini ritüellerine katılımı doğru bulduğunu ifade etmiştir. Bu madde, yapılan çalışmada olduğu gibi Sheridan’ın (2004) araştırmasında da en düşük orana sahiptir.

Katılımcıların maneviyata duyarlı sosyal hizmet ile ilgili düşüncelerini daha çok sosyal hizmetin etik ilke ve prensiplerinden hareketle ortaya koydukları görülmüştür. “Müracaatçıya saygı duyma, onu bir bütün olarak ele alma, kültüre duyarlılık ve müracaatçının self-determinasyon hakkı...” Bunlar hep sosyal hizmetin etik ilke ve değerleri ile ilişkilidir. Daha açık bir ifadeyle belirtilecek olursa; katılımcılardan büyük çoğunluğun inançlara saygı duyma olarak değerlendirdikleri maneviyata duyarlı sosyal hizmet, “sosyal çalışmacılar kendilerinin yardımına ve tavsiyesine gereksinim duyan herkese ayırım yapmaksızın mümkün olan en iyi hizmeti sunar” etik ilkesiyle bütünlük arz eder. Zastrow’a (2013: 152) göre, sosyal çalışmacıların müracaatçıların manevi ve dinî inançlarına saygı duymaları sosyal çalışmacıların etik ilkelerinden biridir. Sosyal hizmetin bir başka değeri olan insan hak ve onuruna saygı ile bu başlık altında değerlendirilen; kişinin kendi kaderini tayin etme hakkına saygı, katılım hakkını geliştirme, bireyi bütün olarak ele alma, güçlü yanların keşfedilmesi ve geliştirilmesi ilkelerinin tümünün maneviyat ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu da katılımcıların maneviyata duyarlı sosyal hizmeti tanımlarken kullandıkları diğer maddelerle ilişkilidir. Elde edilen bulgulara göre; katılımcılar maneviyata duyarlı sosyal hizmetin tanımlanmasında; sosyal hizmetin etik ilke ve standartlarından yararlanan bir müracaatçı odaklı yaklaşımdan yarıyorlar.

3.1.2.3. Katılımcıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerine ilişkin bulguların tartışma ve yorumu

Müracaatçılar sosyal çalışmacılara gelirken çoğunlukla manevi kaygılarını da beraberinde getirmektedirler. Bu ise sosyal çalışmacıların manevi sorunlarla karşılaşmalarına sebebiyet vermektedir (Svare vd., 2007). Araştırma bulguları incelendiğinde, sosyal çalışmacıların büyük bir kısmının müracaatçı sorununun çözümünde maneviyat ve dinî inancı dikkate aldığı tespit edilmiştir. Bu bulguya göre, sosyal çalışmacıların müracaatçı sorunlarını çözümlemede dini inancı ve maneviyatı etkin bir yol olarak gördükleri ifade edilebilir.

Amerikan Psikoloji Derneği’nin (APA) bir araştırmasına göre; Amerikalı psikologlar, terapi ortamında her altı kişiden birinin doğrudan maneviyatla ilgili konulara temas ettiğini ve danışanların, kişisel yaşantılarını %60 oranında dini terimlerle ifade ettiklerini gözlemlemişlerdir. Yine bu araştırmaya göre terapi ortamında, her altı kişiden birinin doğrudan maneviyatla ilgili konulara temas ettiği gözlemlenmiştir (Merter, 2013: 415).

Streets (2009) ise çalışmasında sosyal çalışmacıların, müracaatçıların dini inançlarını ve manevi uygulamalarını dikkate almaları gerekliliğine vurgu yapmıştır. Sosyal çalışmacılar da; boşanma, terminal dönemdeki hasta bakımı, HIV/AIDS ve kürtaj gibi zor sorunlarla uğraşılırken maneviyat ve dini inançların farkına varılması gerekliliğinden bahsetmişlerdir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde; katılımcıların büyük bir kısmının, sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olmasına karşı çıktığı görülmüştür. Buna karşılık, SİR’de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerekliliğine inanan katılımcıların hepsi; bir sosyal çalışmacı olarak müracaatçı sorununun çözümünü kolaylaştırmak için müracaatçı maneviyatını dikkate aldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturan ve SİR’de maneviyatla ilgili bir bölümün olmasına karşı çıkan sosyal çalışmacıların; uygulama sahasında karşılaştıkları sorunları çözmeye maneviyatı dikkate almaları, müracaatçıların maneviyatı güçlü bir yön olarak kullandıklarını görmeleri, şahsi hayatlarında kişisel maneviyata ve manevi eğilimlere sahip olduklarını belirtmeleri ise SİR’le alakalı düşünceleri ile tezatlık oluşturmaktadır. Sheridan’ın (2004) araştırmasına göre birçok sosyal çalışmacı, müracaatçıları etraflı bir biçimde değerlendirilmede dinsel/manevi faktörlerin de değerlendirmenin bir parçası olması gerektiğini ifade etmiştir. Bütün bu tartışmaların yanı sıra; Türkiye’deki sosyal inceleme raporlarında kültürel farklılık ve maneviyat gibi başlıklar göz önünde değilken Sheafor ve Horejsi (2014: 279), SİR’de sık sık kullanılan başlıklardan bazılarını sıralamışlar; etnik köken, din ve maneviyat başlıklarını da ayrı bir kategori olarak değerlendirmişlerdir.

Manevi değerlendirmeler/incelemelerin bileşenleri, müracaatçı için yardım etme odaklıdır. Sosyal inceleme değerlendirmelerinde; kişisel/çevresel manevi hal, müracaatçıların yardım sürecindeki maneviyata yönelik ilgisi, müracaatçının manevi destek alabileceği birine yönlendirilme veya işbirliği için duyduğu istek, müracaatçının sorunlarını çözmeye maneviyatını güçlü yön olarak kullanabilmesi, sorunlarla baş edebilme gücüyle alakalı yardımcı veya zararlı şimdiki ve geçmişteki manevi inançlar ve uygulamalar, ilham verici dinsel veya felsefi metinler, müzikler, sanat eserleri gibi belirli manevi dayanım gücü, içten gelen amaç, kutsallık veya üstünlük gibi terimlerin yanı sıra doğa ve Allah ile bir bağ oluşturma, hayatın anlamı ve amacı gibi kriz yönetimi sürecinde izlenmesi gereken etkili yollar var olabilmektedir. Ayrıca, müracaatçıların ölüm hakkındaki ve ölümden sonraki hayat hakkındaki tavırlarından; özellikle yas durumlarında veya tedavisi olanaksız hastalara tavsiye verirken karşılaşılan; Allah’tan uzaklaşmış hissetme, dinsel dayanıklı kaygı, utanma ve suçluluk duyguları, hayatın anlamını/amacını yitirdiği hissi gibi karmaşıklıklardan; derin zihnî bulanıklıklar neticesinde ortaya çıkan inancını kaybetme, umudunu kaybetme hatta müracaatçının zararlı ruhlar veya büyüler tarafından gerçekleştirildiğini düşündüğü saldırı hissi gibi durumlardan; insanların din adına yahut başka gerekçelerle yaptıkları suiistimallerden sosyal hizmet adına elde edilen incelemeye dayalı bilgilere sosyal inceleme raporlarında yer verilebilir (Canda & Furman, 2010: 262).

Bütün bu verilerden elde edilebilecek çok yönlü değerlendirme imkânına rağmen; araştırmaya katkı sağlayan katılımcıların büyük bir kısmı (maneviyatı kabul eden ve etmeyen de dâhil olmak üzere), SİR’de maneviyat gibi ayrı bir başlığın olmasına karşıdır.

Yapılan araştırmada; sosyal çalışmacıların yaklaşık olarak dörtte üçünün, müracaatçı sorunlarının çözümünde müracaatçı maneviyatını güçlü bir yön olarak kullandığı tespit edilmiştir. Müracaatçının güçlü yönü; tatmin edici bir yaşam, verimli bir sosyal işlev gerçekleştirilmeye katkı sağlayan herhangi bir tutum, kapasite ya da deneyim olarak

tanımlanabilir. Müracaatçı güçleri bu tanımla sınırlı kalmayarak; yetenek, öğrenme ve değişme arzusu, sabır ve başkalarına yardım eğilimi gibi pek çok biçim alabilir. Sosyal çalışmacının yaratıcı ve ısrarlı çabaları, bu kaynakları tespit edebilir ve harekete geçilebilir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 114).

Bir müracaatçının maneviyatını belirlemek; güçlendirme araçlarının ortaya konmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, manevi yapılar müracaatçılara; ait olma, güvenlik, amaç, yapı, hizmet alma ve verme gibi fırsatları sunabildiği için çözümleme sürecinde destek kaynağı olabilmektedir (Frame, 2003: 94). Bu nedenle, sorun çözme aşamasında maneviyatı güçlü bir yön olarak kullanma düşüncesinde olan sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu, müracaatçı sorununun çözümünü kolaylaştırabilmek için; müracaatçı maneviyatını ve dinî inancını dikkate aldıklarını belirtmiştir. Furman ve arkadaşları (2005) yaptıkları araştırmada; Birleşik Krallıktaki sosyal çalışmacıların %38'i ve ABD'deki katılımcıların %60'ı vasıtasıyla, müracaatçıları güçlendirmede maneviyata duyarlı uygulamanın daha şanslı olduğunu tespit etmişlerdir. Murdock (2003: 88) da çalışmasında sosyal çalışmacıların %60,6'sından yola çıkarak; manevi bileşeni olan bir sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıları güçlendirme ihtimalinin manevi bileşeni olmayan sosyal hizmet uygulamasına göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğunun, müracaatçıları manevi destek alabilecekleri herhangi bir yere yönlendirmedikleri tespit edilmiştir. Bu bulgu, bazı araştırmalarla (Gilligan ve Furness, 2005) paralellik arz etmekte bazı araştırmalarla (Dwyer, 2010; Furman vd., 2005; Sheridan ve Amato-von Hemert, 1999; Sheridan, 2004; Stewart vd., 2006) ise paralellik arz etmemektedir. Bullis'e (1996: 9) göre, sosyal çalışmacıların ve manevi liderlerin iş birliği yapmaması için ortada hiçbir neden yoktur. Tarihsel uzaklaşmaya rağmen, sosyal hizmet ve manevi destek mekanizmalarının (din adamları da olabilir) iş birliği halinde olmalarına engel teşkil edecek herhangi bir etik ilke ve değerler yahut felsefi bariyerler bulunmamaktadır. Bu iki alanın birbirinden ayrılmasını zorunlu kılacak hiçbir etik şart bulunmadığı gibi; etik ilkelerin bir de bu gibi işbirliklerini teşvik ettiği görülmüştür.

Literatürde, sosyal çalışmacıların müracaatçıları manevi destek alabilecekleri birine yönlendirme nedenleri incelendiğinde müracaatçılar için dini liderlerin veya manevi destek alınabilecek kişilerin; anlam arayışını, hayatın amacı ve umudunu destekleyen kaynaklar rolünde olabildikleri görülmüştür (Canda & Furman, 2010: 310). Sosyal çalışmacılar açısından din adamına veya manevi destek alınabilecek birisine yönlendirme yapılmasının nedenleri incelendiğinde şu etkenler ortaya çıkmaktadır; ilk olarak, sosyal çalışmacılar müracaatçılarıyla aynı dine veya manevi yönelime sahip olmayabilmektedir. İkinci olarak, sosyal çalışmacılar din ve maneviyat konusunda az bir eğitim almış yahut hiç eğitim almamış olabilirler. Üçüncü olarak ise sosyal çalışmacıların, çeşitli dinler arasında ve içinde bulunan farklılıklar bilgisine sahip olmaları beklenemez (Furman vd., 2005). Bu noktada din adamları ve manevi liderler, sosyal çalışmacılar için ek bir kaynak ve işi hafifletme görevi görebilirler. Özellikle; müracaatçıların intihara eğilimli, soyutlanmış durumlarında veya yalnız olduğu, yas tuttuğu durumlarda dini topluluk üyelerinin ve manevi toplulukların sosyal desteği, sorunlarla başa çıkma konusunda önemli bir yardım

sağlayabilmektedir. Ayrıca gereklilik gösteren durumlarda bazı dini topluluklar, maddi yardım ve istihdam olanakları sağlayabilmektedir. Bunun yanı sıra, hayatta bir amacı olmadığını veya hayatın anlamsız olduğunu düşünenler için ise boşluğu dolduran özgecil hizmet fırsatları da verebilmektedir (Richards ve Bergin, 2011: 188).

Araştırma bulgularına göre sosyal çalışmacıların yarısından fazlası, sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ve dinî inançla ayrı durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiği düşüncesine katılmamaktadır. Katılımcıların %10'undan biraz fazlası ise dinî inanç ile sosyal hizmet mesleği arasındaki mesafesinin maneviyata oranla daha fazla olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu durum, bazı katılımcıların maneviyat ve din arasında bir fark gördüğü anlamına gelmektedir.

Verilere göre sosyal çalışmacılardan, sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ve dinî inanç ile ayrı durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiği düşüncesine karşı çıkan kesimde maneviyatla ilgili akademik okuma yapma ve bir konferans veya çalıştaya katılma durumlarının oranı daha fazladır ve bu değişiklikler anlamlıdır. Dinî inanç ile sosyal hizmet mesleğinin ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiği düşüncesine karşı çıkanlar içinde yapılan bir inceleme sonucunda; bu düşünceye sahip sosyal çalışmacıların, sosyal hizmet mesleğini seçmelerinde maneviyatlarının daha fazla etkili olduğu ve sosyal hizmet uygulamasının maneviyatlarının bir parçası olduğunu kabul etme oranlarının da daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, erkekler kadınlara oranla sosyal hizmet mesleğinin dinî inançla mesafeyi koruması düşüncesine daha fazla karşı çıkmaktadırlar. Kadın katılımcılarda ise sosyal hizmet mesleğinin dini inançla mesafeyi koruması düşüncesi erkeklere oranla daha fazladır.

Araştırmadaki sosyal çalışmacıların yarısı, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına aktarılması ile ilgili herhangi bir bilgi eksikliği yaşamadığını belirtirken; küçük bir oran ise müracaatçı maneviyatını kullanabileceğinin aklına gelmediğini ifade etmiştir. Ayrıca, katılımcıların dörtte birinden fazlasının bilgi eksikliği yaşadığı; yaklaşık dörtte birinin de bilgi eksikliği konusunda kararsız olduğu tespit edilmiştir. Bir kısım sosyal çalışmacının, maneviyata ait bilgi düzeyi hakkında bir bilince sahip olmaması; kararsızlık hisseden oranın fazla olmasına neden olarak gösterilebilir. Bir diğer neden ise; sosyal çalışmacılara verilen eğitim sürecinde maneviyatla ilgili bir ders görülmemesi ve bunun neticesinde, sosyal hizmet çerçevesindeki maneviyatın tam anlamıyla ne ifade ettiğinin bilinmemesi olarak gösterilebilir. Mulder'in (2015) konu ile ilgili yaptığı araştırmasında, sosyal çalışmacılarda görülen bu bilgi eksikliğinin; hizmet sunumunda kalite kısıtlamasına sebebiyet verebileceği belirtilmiştir. Praglin'e (2004) göre ise bu konu ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu, sosyal çalışmacıların dini ve manevi konularda yetersiz bilgiye sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Praglin'in (2004) bu çalışmasında, sosyal çalışmacılardaki bilgi eksikliğinin müracaatçılara manevi yönden kaliteli bir hizmetin verilmesine engel olduğu belirtilmiştir.

3.1.2.4. Katılımcıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük tutumlarına ilişkin bulguların tartışma ve yorumu

Araştırmada sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük tutumları ve düşünceleri bir alt problem olarak ele alınmıştır⁴. Maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük 11 likert tipi ifade de madde ortalaması 2,94 ve Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı $\alpha=,85$ gibi iç tutarlılığın yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ortalama puana bakıldığında katılımcıların yaklaşık 3 puanda yığıldığından “kararsızlık” maddesinin güçlü olduğu ifade edilebilir.

Maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik tutum ve düşünceler incelendiğinde sosyal çalışmacıların, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni olduğuna; müracaatçıların, manevi inançları ile alakalı paylaşımlarda bulunmalarının hoş karşılanmasına ve maneviyatı, sosyal hizmet uygulamasına entegre etmenin sosyal hizmetin etik ilke ve prensipleri ile çelişmediğine dair olumlu bir tutum ve düşüncede oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların, en fazla olumsuz tutum takındıkları yargıların başında ise müracaatçı ile dua edilebilir, müracaatçıyla görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanılabilir, müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebilir maddeleri gelmektedir.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların yarısından fazlası, sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuları gündeme getirebilmesi ve müracaatçı ile dinî konular hakkında rahatlıkla konuşabilmesi düşüncelerine olumsuz bakmaktadır. Maneviyatla ilgili konuların sosyal çalışmacılar tarafından gündeme getirilmesi veya çalışma esnasında dini konuların konuşulması birçok katılımcı tarafından doğru görülmemektedir. Kvarfordt ve Sheridan’ın (2007) araştırmalarına göre sosyal çalışmacıların kendi dini-manevi inanç ve görüşlerini genç ve çocuk müracaatçılarla paylaşımlarını sosyal çalışmacıların sadece üçte birine yakını uygun görmektedir.

Kadın katılımcılar, maneviyatla ilgili konuların gündeme getirilmesi ve müracaatçı ile dinî konular hakkında rahatlıkla konuşulabileceği düşüncesine erkek katılımcılara oranla daha olumsuz bakmaktadır. Son beş yıl içinde konferans veya çalıştaya katılım gösteren katılımcılar, müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuların gündeme getirilmesine daha olumlu bakmaktadır. Konferans veya çalıştaya katılım gösterenlerin, maneviyatla ilgili konuların gündeme getirilmesi noktasında daha ilgili oldukları gözlemlenmiştir.

SİR’de maneviyatla ilgili bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcıların; müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuların gündeme getirilmesi ve müracaatçı ile dinî konular hakkında rahatlıkla konuşulabilmesi düşüncelerine dair yaklaşımları oran olarak daha olumludur. Bu ise anlamlı ve mantıklı bir bulgudur; sosyal inceleme raporunda maneviyatla ilgili bir bölümün olması gerekliliğine inananlar, elbette bu inançlarına paralel olarak; maneviyatla ilgili konuların gündem olması gerekliliğini de düşüneceklerdir. Çünkü bu konu ile alakalı; maneviyatın SİR’de bir bölüm olarak yer alması ile sosyal çalışmacının

⁴ Bu alt problem de 11 likert tipi ifadeyle alınmaya çalışılmıştır.

da uygulama ve değerlendirme aşamalarında maneviyatı dile getirebileceği şeklinde bir yaklaşımın olduğunu ifade etmek mümkündür.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların yarısından fazlasının müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuların gündeme getirilmesi düşüncesine olumsuz bakmasına rağmen katılımcıların büyük çoğunluğu, müracaatçıların sosyal çalışmacıya manevi inançları ile alakalı paylaşımlarda bulunmalarının hoş karşılanabileceğini ifade etmiştir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; katılımcıların, maneviyatla ilgili bir durumun müracaatçı tarafından dile getirilmesi yoluyla söz konusu olması görüşüne daha olumlu bakmakta oldukları tespit edilmiştir. Sheridan'ın (2004) yapmış olduğu araştırmada katılımcı sosyal çalışmacıların ortalama olarak üçte biri, müracaatçıların dini veya manevi bir konuyu uygulama aşamasında dile getirdiklerini belirtmiş ve araştırmada, buradan yola çıkılarak müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuların gündeme gelebileceğine işaret edilmiştir. Sheafor ve Horejsi'ye (2014) göre müracaatçı, kaygıları ile alakalı dini inanç ve maneviyatla ilgili meseleleri tartışmak ister veya böyle bir konuyu gündeme getirirse sosyal çalışmacıların, bu isteği karşılamakta bir heveslilik göstermeleri ve konuyla ilgili rahat olmaları gerekmektedir. Bu görüşe paralel olarak; Ng ve Chan (2015: 323) de hem sosyal çalışmacıların hem de müracaatçıların, manevi konuların yansıtılması ve paylaşılması ile ilgili durumlara çok yabancı olmamaları gerektiği düşüncesindedir. Frankl'a (2015: 133) göre ise bir hasta dinsel inancına sıkıca bağlıysa bu hastanın, sahip olunan dinsel inancın tedavi etkisinden yararlanmasına ve manevi kaynakları kullanmasına kimse itiraz edemez. Ayrıca müracaatçılara verilen hizmette, dini inanç ve maneviyat ile ilgili konularda açık ve hassas olunması ve bu konuların, hizmet alanların yardım sürecine dâhil edilmesine izin verilmesi halinde; sosyal çalışmacıya olan güvenin artacağı da ifade edilebilir (Gotterer, 2001). Müracaatçıların, kendi durum ve hedeflerine yönelik dini ve manevi inanç hakkında detaylı bir araştırma sürdürmek istemeleri halinde çalışmacılar, bu isteklere etkili bir biçimde yanıt verecek sorumluluğa sahip olmalıdır (Canda & Furman, 2010: 267). Müracaatçının maneviyatla ilgili bir konuyu gündeme getirmek istememesi durumunda ise sosyal çalışmacı bu konuda ısrarcı olmamalıdır.

Sosyal hizmet adına yapılan birçok tanımlamada (Barker, 1995; Duyan, 2012; Gökçearslan Çifçi ve Altınova, 2012; Tomanbay, 1999a), sosyal hizmetin yardım etme işlevi ön plana çıkmaktadır. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların; yarısına yakını “dinî inancın”, yarısından fazlası ise “maneviyatın” müracaatçılara yardım sürecinde önemli olduğuna dair görüşlere katılmaktadır. Elde edilen bu veride de katılımcılardan bir kısmının, din ve maneviyatı birbirinden ayırdığı tespit edilmiştir. Dinî inanç ve maneviyat konusu, dezavantajlı olan müracaatçılar arasında daha yaygın görülebilmektedir. Hatta bu kimseler, kendilerini çoğu kez dindar olmayıp manevi bir yaşantıya sahip olanlar olarak tanımlayabilmektedirler. Sheridan'ın (2004) çalışmasına katılım gösterenlerin yarısından fazlası maneviyatın, müracaatçının yaşamında yararlı bir rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca çalışma, dini inanca oranla maneviyatın daha yararlı olacağının düşünülmesi bakımından mevcut araştırmaya benzemektedir.

Dini inanç ve maneviyat, ruh sağlığını ve dolayısıyla beden sağlığını olumsuz etkileyebilmekle beraber yapılan çok sayıda bilimsel araştırma neticesinde; dini inanç ve

maneviyatın ruhsal ve bedensel sağlık üzerinde olumlu etkilerinin de bulunduğu gör÷lmüştür. Horozcu'nun (2010) aktardığı bilimsel çalışmalarda, dindarlık ve maneviyatın; depresyon, uyuşturucu kullanımı ve intiharın da içinde bulunduğu ruh sağlığını ilgilendiren olumsuz durumların meydana gelme oranını azaltıcı hayat memnuniyetini ise artırıcı etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yapılan başka bir çalışmada elde edilen sonuçlar ise; koroner kalp hastalığı, yüksek kan basıncı, serebrovasküler hastalıklar, yüksek kolesterol, inme, HIV, immünolojik bozukluklar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve meme kanseri gibi varoluşsal kriz yaşayan hastaların yaşadıkları problemlerle baş etme yeteneğinde maneviyatın olumlu etkilere sahip olduğunu göstermektedir (Bostancı Dastan ve Buzlu, 2007).

Bu araştırmalar dışında da gör÷lmüştür ki, dini inanç ve maneviyat; bedensel engellilerin yaşamış oldukları zorlukları aşmada (Kula, 2005: 241), umutsuzluk duygusunu yaşayan insanlarda intihar oranını azaltmada (Yapıcı, 2007: 315), hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesinde, ağrı, anksiyete ve depresyonun azaltılmasında (Akgün Kostak, 2007) önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca beklenmedik felaketler; deprem, sel, yangın gibi afetler de insanlar için önemli bir kaynak olmaktadır (Ayten, 2012; Kula, 2006). Bu bakımdan dini inanç ve maneviyat, insanlar için bütün zihinsel, ruhsal ve toplumsal sağlığı temin edecek ve koruyacak mükemmel bir muhtevaya sahiptir. Bu durum ise dini inanç ve maneviyatın, yardım sürecinde aktif bir şekilde kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Maneviyatla ilgili ders alan katılımcıların, müracaatçıların sahip olduğu manevi değerlerin yardım sürecinde önemli olduğuna dair görüşleri anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Maneviyatla ilgili ders almanın, maneviyatın uygulamaya aktarılmasında ve maneviyatın müracaatçıya yardım sürecinde aktif rol oynamasında etkili olduğu gör÷lmüştür. SİR'de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiğini düşünen katılımcıların büyük çoğunluğu, müracaatçıların sahip oldukları maneviyatın ve dini inancın yardım sürecinde önemli olduğunu düşünmektedir. Sosyal çalışmacı, müracaatçısının manevi bir boyutunun olduğunu kabul ettiğı takdirde; müracaatçısına farklı açılardan bakmak suretiyle, onu 'küçültmek' yerine, 'büyütmeyi' elde edebilecektir (Derezotes, 2006: 172).

Araştırma bulgularına göre katılımcıların yarısından fazlası, maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmenin, sosyal hizmetin etik ilke ve prensipleri ile çelişmediğini belirtmiş; katılımcıların dörtte birine yakını ise bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sosyal çalışmacıların yarısından fazlası, maneviyatın uygulamaya entegre edilmesi düşüncesinin mesleki değerlerle tutarlılık göstereceğini düşünmektedir. Sosyal çalışmacıların bir kısmının ise etik konusunda daha temkinli ve kararsız olduğu tespit edilmiştir. Canda ve Furman'ın (2010) çalışmalarına göre; katılımcıların büyük çoğunluğu, sosyal hizmet uygulamalarındaki din ve maneviyatın bütünleştirilmesi fikrinin NASW etik kodlarıyla çelişmediğine inanmaktadır. Larsen'in (2011) çalışmasına göre ise birçok sosyal çalışmacı ve sosyal hizmet bölümü öğrencisi, maneviyatın müracaatçıların hayatlarında esas bir hâl olduğuna inanmakta ve bu manevi sorunları ele almanın etik olarak uygun olduğunu düşünmektedir. Furman ve arkadaşları (2005) yaptıkları çalışmada, Birleşik Krallıktaki katılımcı sosyal çalışmacıların %46,0'sı ve ABD'deki %68,0'inin;

maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmenin sosyal hizmetin herhangi bir etik ilke ve prensipleri ile çelişmediği düşüncesine sahip olduklarını, ortaya koymuşlardır.

Sosyal hizmet disiplini, bir taraftan dini inanca ve maneviyata bağlı değerlere tutunmaya çalışmakta; diğer yandan sosyal adalet ve baskıya karşı özgürlüğü savunan mesleki değerlerinin, dinle çatışması ile karşı karşıya kalabilmektedir (Seinfeld, 2012). Bu demektir ki, sosyal hizmetin dini inanç ve maneviyat ile ilişkisinde; aşılması gereken ince bir etik çizgi vardır. Bu ince etik çizgiye dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin; etik değerlerin temeline zıt bir tutum olarak müracaatçının yaşamını etkileyen konulardan din ve maneviyat kavramlarını yok saymak ve bu kavramları müracaatçının yararına kullanmamak, mesleki uygulamanın etkisini azaltabilmektedir. Bu nedenle denilebilir ki; etik kaygıların yaşanması, maneviyatın doğru konumlandırılmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Sosyal çalışmacı bilgi toplama ve değerlendirme evresi süresince, müracaatçının sunduğu kaygıların maneviyat ve/ya dinî inanca bağlı olup olmadığını belirlemek, müracaatçının mukavemet göstereceği olası yerleri tespit etmek ve buna ilişkin yardımcı kaynakları ortaya koymak amacıyla; en azından müracaatçının manevi-dini inançları ve pratikleri hakkında kuşbakışı bir inceleme yapmalıdır (Sheafor ve Horejsi, 2014). Bullis'e (1996: 48) göre, müracaatçının manevi geçmişini ele almak onunla yakınlık kurmak için bir olanaktır. Bu bakımdan, manevi geçmişin ele alınma şekli kazanılacak bilgilerden daha önemlidir. Müracaatçısının manevi yaşamına ilgi gösteren bir sosyal çalışmacı, müracaatçılarının kendi manevi yolculuklarına dair ilgilerinin derinleşmesine ve genişlemesine yardımcı olacaktır. Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde, araştırmaya katılanların yarısından biraz fazlasının, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmenin değerlendirme aşamasının bir parçası olmadığı görüşünde oldukları; katılımcıların üçte birine yakınının ise müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmenin değerlendirme aşamasının bir parçası olduğu görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgu ise yapılan araştırmalarla paralellik göstermemektedir. Sosyal çalışmacılar ile yapılan çalışmalarda (Gilligan ve Furness, 2005; Sheridan, 2004), müracaatçıların dini ve manevi arka planları hakkında bilgi toplamanın uygun ve olumlu görüldüğü tespit edilmiştir. Streets (2009) ise müracaatçılara ait inançları, değerleri ve manevi uygulamaları araştırmanın, sosyal hizmet eğitmenlerinin veya uygulayıcılarının inançları ile veya dini inanç eksiklikleri ile ilgili olmadığı görüşündedir. Burada vurgulanan düşünce, müracaatçı hakkında toplanan bilginin müracaatçının yararına kullanılması ile ilgili olmasıdır.

Son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılım gösteren, maneviyatla ilgili akademik okuma yapan ve SİR'de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiği düşüncesinde olan katılımcılar, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalı düşüncesine daha olumlu bakmaktadırlar.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların çoğunluğu, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni olduğu düşüncesindedir. Murdock'un (2003) çalışmasında sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu, maneviyatın sosyal hizmet alanının bir bileşeni

olduğu görüşündedir. Streets'e (2009) göre ise; sosyal çalışmacılar tarafından dini inanç ve maneviyatın müracaatçı hayatındaki anlamı ve yerinin öğrenilmesi oldukça önemlidir.

Birçok araç maneviyat ve manevi gelişim ile bağlantılıdır. Bu araçlar; ibadet etmeyi, derin düşünmeyi, dini töreni, kutsal kitap çalışmalarını, iyileşme kaynağı olarak doğal çevreyi kullanmayı ve hayal gücünü içeren geniş aralıklı bilinç durumunu içermektedirler (Carroll, 1998). Bu araçların manevi gelişime katkı boyutu göz önüne alındığında; maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisi çerçevesinde müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye etmenin mümkün olabileceği söylenebilir. Yapılan araştırmada ise katılımcıların; yarısından fazlasının müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiyesine olumsuz bakmakta olduğu ve sadece üçte birine yakınının böyle bir tavsiyede bulunabileceğini ifade ettiği görülmüştür. SİR'de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerektiği düşüncesine katılanlar, müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebileceğini, oran olarak daha fazla kabul etmektedirler.

Kvarfordt ve Sheridan (2007) gençlerle ve çocuklarla çalışan sosyal çalışmacılarla yaptıkları çalışmaya göre; katılımcılardan sadece dörtte birinden biraz fazlası, genç ve çocuk müracaatçılara dinî bir kitap veya yazı tavsiyesinde bulunmayı uygun görmektedir. Murdock'un (2003) yaptığı çalışmada da benzer bir durum söz konusudur: Çalışmada katılımcıların dörtte birine yakını, müracaatçılara dini bir kitap veya yazı tavsiyesini uygun görmektedir. Yapılan başka çalışmalar (Dwyer, 2010; Gilligan ve Furness, 2005; Sheridan, 2004) ise araştırmaya paralellik göstermemektedir. Bu çalışmalarda katılımcıların yarısından fazlası müracaatçılara dini bir kitap veya yazı tavsiyesini uygun görmektedir. Manevi bir kitap veya yazı tavsiyesinde bulunulmasını ret eden araştırmaların temel vurgusu, konunun suiistimale dönüşebilme riskinin bulunmasıdır.

Araştırmaya katılanların çoğunluğu, sosyal çalışmacının müracaatçısı ile dua edemeyeceği görüşündedir. Katılımcıların beşte birine yakını ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Erkekler kadınlara oranla müracaatçı ile dua edilebileceği konusunda az da olsa daha olumlu düşünmektedirler. Sosyal çalışmacıların çoğunluğunun müracaatçı ile dua edilemeyeceği düşüncesi, literatürdeki bazı araştırmalarla (Dwyer, 2010; Gilligan ve Furness, 2005; Kvarfordt ve Sheridan, 2007) paralellik göstermekte iken bazı araştırmalarla (Sheridan ve Amato-von Hemert, 1999; Sheridan, 2004; Stewart vd., 2006) ise paralellik göstermemektedir. Genel kanı şu şekildedir; müracaatçı, dindar bir kimlik sahibi olarak görünüyor veya maneviyatı duayı içeriyorsa; sosyal çalışmacı ile müracaatçı aynı dinî özgeçmişe sahip ve müracaatçı dua talep ediyorsa; durum ciddi görünüyor ve müracaatçı dua yetkisi veriyorsa; bu durumda, sosyal çalışmacı ile müracaatçı arasındaki dua etkileşimi uygun görülebilmektedir. Ancak bu konuya ait tartışmanın süreceği aşikârdır.

Sosyal çalışmacılar, manevi müdahaleleri ancak amacın ve anlamın araştırılmasını içeren kapsamlı bir değerlendirmeyle uygulamaya sokabilir. Bu değerlendirme sonrası gerekiyorsa müracaatçılarla dua edebilir veya onları yönlendirebilir (Hodge, 2005a, 2005b; Sheridan, 2004). Değerlendirme aşaması bu noktada önem arz etmektedir. Dua talep etmeyen, dindar veya etkin bir manevi kimliğe sahip olmayan, yetki vermeyen müracaatçı tipinde ise ters tepkiler olabilmekte ve profesyonellik sorgulanabilmektedir.

Araştırmaya katılanların çoğunluğu, sosyal çalışmacının müracaatçısı ile görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanmaması gerektiği görüşündedir. Fakat bu bulgunun, literatürdeki birçok araştırmayla (Dwyer, 2010; Gilligan ve Furness, 2005; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Murdock, 2003; Sheridan ve Amato-von Hemert, 1999; Stewart vd., 2006; Sheridan, 2004) paralellik göstermediği görülmüştür. Çünkü incelenen araştırmalarda katılımcıların büyük çoğunluğu, müracaatçılar ile manevi ya da dini bir dil veya böyle bir konsept kullanılmasını uygun görmektedir. Derezotes'e (2006:172) göre; sosyal çalışmacılar, yardım sürecinde manevi bir dil kullanımının müracaatçıları desteklediğini gözlemler ve bu desteklemeye inanırsa böyle bir dili kullanmaya daha hevesli olmaktadır.

3.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgu, Tartışma Ve Yorum

Bu bölüm, “nitel araştırma bulguları” ve “nitel araştırmadan elde edilen bulguların tartışma ve yorumu” başlıkları altında açıklanmıştır.

3.2.1. Nitel araştırma bulguları

Bu kısımda araştırmanın nitel kısmına ait bulgular, tablolar halinde verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Elde edilen verilerin kodlanması sonucu, toplamda 5 genel tema ortaya konulmuştur. Bu genel temalar; sosyal çalışmacıların maneviyata ilişkin tanımlamaları ve din ile ilişkisi, sosyal hizmet mesleğini tercih nedenleri ve maneviyattan etkilenme durumları, maneviyata ilişkin ilgi ve bilgi seviyeleri, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil olması ve maneviyata duyarlı sosyal hizmet hakkındaki yaklaşımları, katılımcıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerine ilişkin yaklaşımları şeklindedir. Söz konusu 5 genel temanın altında alt temalar ve kategoriler bulunmaktadır.

Tema 1: Sosyal çalışmacıların maneviyata dair tanımlamaları ve maneviyat-din ilişkisi

Bu bölümde; sosyal çalışmacıların maneviyata ilişkin tanımları ve maneviyat ile din ilişkisine yönelik tutumları olmak üzere 2 alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalardan; maneviyata yönelik tanımları 2 ayrı kategoride, maneviyat ile din ilişkisine yönelik tutumları 4 ayrı kategoride toplanmıştır.

Sosyal çalışmacıların, maneviyat tanımına yönelik verdikleri yanıtlardan en sık görülenleri iki başlık altında toplanmıştır. Tablo 35'de görüldüğü gibi katılımcıların maneviyatı tanımlarken en sık “Non-Teistik” (Tanrıci Olmayan) (f=243) boyutunu kullandıkları görülmüştür. Bunu “Teistik (Tanrıci)” boyut (f=81) izlemektedir.

Tablo 35. Maneviyatın Tanımlanmasına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategori	f	%	Kategori	f	%
<i>Teistik (Tanrıci) Yaklaşım</i>			<i>Non-Teistik (Tanrıci Olmayan) Yaklaşım</i>		
a. Din	46	14,2	a. Din dışı	57	17,6
b. Doğaüstü güç	4	1,2	b. Yaşama verilen anlam ve amaç	9	2,8
c. Bağlantılılık-Tanrıyla ilişki	6	1,9	c. Değerler sistemi	35	10,8
d. İnanış-inanç	20	6,2	d. Kişiselilik	44	13,6
e. Kutsal	5	1,5	e. Tanımlanamayan-Soyut	13	4,0
			f. Duygular-sevgi	31	9,5
			g. Bireyin kendisine veya başkalarına bağlılık ve ilişki	54	16,7
Toplam	81	25,0	Toplam	243	75,0

Tanrıci olmayan yaklaşımda maneviyat; din dışı kalanı, seküleriteyi ve topluma ait olmayı dikkate almaktadır. Non-teistik yaklaşımın alt kategorileri sırasıyla; din dışı (f=57), bireyin kendisine veya başkalarına bağlılık ve bireyin kendisiyle veya başkalarıyla ilişki durumları (f=54), kişiselilik (f=44) olup ve bunu da sırasıyla; değerler sistemi (f=35), duygular-sevgi (f=31), tanımlanamayan-soyut (f=13) ve yaşama verilen anlam ve amaç (f=9) kategorilerinin oluşturduğu görülmektedir. Non-teistik yaklaşımda var olan anlam arayışı gibi kavramlar, bazen hem din hem de maneviyatın merkezinde yer alabilmektedir.

Teistik olmayan yaklaşım çerçevesinde yapılan tanımlardan en geneli SÇ1'e aittir ve şu şekilde ifade etmiştir:

Maneviyat denince genel manada din ile beraber geliyor aslında fakat daha genel baktığımız zaman dinî inancı olmayan birinin de maneviyatı olabileceğini göz ardı edemeyiz. Maneviyat denince aileden tutun sosyal ilişkilerine akrabalık ilişkilerine hayata kattığı anlam üzerine tüm bunların çerçevesinde bir maneviyat tanımı yapabiliriz.

Katılımcıların bir kısmı maneviyatı “din dışı” olarak tanımlamışlardır. SÇ4 şöyle ifade etmektedir: “Benim alanımda genelde kişinin inancı aklıma geliyor. Sadece din değil. Hayata bakış açısı. Onun için inancın ne boyutta olduğu. Bazı insanlar için bu sadece dine sığdırılıyor... Sadece din boyutundan bakmamak gerekiyor”.

Katılımcıların Tanrıci olmayan yaklaşımlarında, din dışılığın yanı sıra -içinde dine de yer veren- bireyin kendisine veya başkalarına bağlılık ve ilişkisi de gündemdedir. Nitekim bu durumu SÇ13 şöyle dile getirmiştir:

Yani basit olacak ama maddi olamayan her şey, kutsal görünen her şey. Yani bunun içine dinî alırsın, aile kurgusunu alırsın, sevgini alırsın, değerleri alırsın, ilkeleri yani sadece atıyorum sadece dinî ilkeler değil, duruşundan ilkeler, mesleki ilkeler, hep böyle ilkelerden oluşmuş bazen bedenlere bürünmüş bazen kutsanmış şeylere olarak görüyorum maneviyatı. Sadece Türkiye’de genel olarak maneviyat denilince akla din gelir ama bende o değil yani kutsal, artık kutsalın içini nasıl dolduruyorsak...

Katılımcıların maneviyatı tanımlarken kullandıkları “kişisel” vurgusu, yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Vurgulanan kişisel kelimesiyle kastedilen; maneviyat tanımının, bireyden bireye ve toplumdan topluma değişebilen boyutudur. Bu yaklaşımda; maneviyat tanımlamasının, her bireyde ve her toplumda salt bir benzerlikle var olamayacağı görüşü hâkimdir.

Bir diğer kategori olan Tanrıci yaklaşıma göre maneviyatta, üstün bir güç veya varlık vardır. Bu güç, bireyin kendi varlığından ayrı bir güçtür. Tanrıci yaklaşımda, dikey boyut yani “aşkın olanla ile ilişki” gözlemlenmektedir. Bu yaklaşımda dikey boyut yani aşkın olanla ile ilişki vardır. Bu yaklaşımın alt kategorileri sırasıyla; din (f=46), inanış-inanç (f=20), bağlantılılık-Tanrıyla ilişki (f=6) olup bunu da sırasıyla; kutsal (f=5) ve doğaüstü güç (f=4) kategorilerinin izlediği görülmektedir.

Tanrıci yaklaşımda; dini boyut ve Allah’la ilişki boyutu kendisini hissettirmektedir. SÇ11, maneviyatı tanımlarken dini boyutu şu şekilde açıklamıştır:

Maneviyat biraz daha dinî olarak algılanıyor yani ahlak işte bazı kriterler bazı işte ahlak dediğim gibi dürüstlük onlardır bence maneviyat ama daha çok dinî olarak maneviyatı algılıyorum açıkçası maneviyatı kuvvetli dediğim zaman aklıma dindar biri geliyor yani o anlamda da bir şeyimiz var... Yani ama dinden de bağımsız görmüyorum...

Bazı katılımcılar maneviyatı Allah’a yönelme olarak ifade etmişlerdir. Buna benzer bir durumu SÇ5 şöyle ifade etmektedir: “Yani maneviyat insanın ne bileyim Allah’a yönelmesi diyebilirim... Genelde ben maneviyatı Allah’la insanın kendi rabbiyle iletişimi olarak görüyorum.”

Bazı katılımcıların ise maneviyat kavramını tanımlarken sorun yaşadıkları gözlemlenmiştir. Örneğin, SÇ6 kodlu sosyal çalışmacı şöyle demektedir: “Şimdi maneviyat bu son zamanlarda yeni çıkan bir kavram ama biraz daha böyle ucu açık da olabilir. Onunla ilgili çok böyle anlam karmaşıklığı yaşıyor bence diye düşünüyorum.”

Başka bir katılımcı olan SÇ15 ise Türkiye’deki duruma dikkat çekerek maneviyat kavramının kargaşa doğurabileceğini dile getirmiştir:

Kavramların ve uygulamaların özellikle kargaşa yarattığı Türkiye de "maneviyat" kavramı da bilindiği bunların arasındadır. Ruhsal/iç dünyası bağlamında dinsel bir öğretiye dayalı inanç ile ilgili olarak kişilerin özel alanı ile kamusal alanda oluşan ilişkilerin ve yapıların ele alınması bu açıdan ayrı bir ek kargaşayı da sık sık hedeflemektedir.

Tablo 36. Maneviyat ve Din İlişisine Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<u>Maneviyat Dinden Bağımsız</u>	10	37,0	<u>Maneviyat dinî kapsar</u>	11	40,8
<u>Din Maneviyatı Kapsar</u>	1	3,7	<u>Maneviyat Eşittir Din</u>	5	18,5

Katılımcılar, maneviyatı tanımlarken; maneviyat ve din ilişkisine dair düşüncelerini de ifade etmişlerdir. Katılımcıların maneviyat ve din ilişkisi hakkındaki düşünceleri dört kategoride incelenmiştir. Bunlar sırasıyla; maneviyat dinî kapsar (f=11), maneviyat dinden bağımsız bir kavramdır (f=10), din ve maneviyat aynıdır (f=5) ve din maneviyatı kapsar (f=1) şeklindedir.

Genel görüş, maneviyatın dinden bağımsız olmadığı ve dinle bir ilişkisinin bulunduğu yönündedir. Örtüşükleri noktaların genel olarak; din ile maneviyatın birbirlerini tamamlamaları, dinin hayatın her kısmına yansması ve dinin büyük bir merkez olma durumu olarak ifade edilebilir. SÇ1 bu ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır: “Kişinin dinî inançlarını yerine getirdiği zaman maneviyatını daha güçlü hissedeceğini söyleyebilirim. Dinî inançlarında veya tırnak içinde günahkâr birinin manevi anlamda kendini huzursuz hissedebileceği kanısını taşıyorum.”

Maneviyatın dinden bağımsız olmadığı, dinin içinde barındığı ve bütün bunlara rağmen dinden daha geniş kapsamlı olduğu hakkındaki görüş, katılımcılar arasında ağır basmaktadır. SÇ13 kodlu katılımcı Türkiye’deki toplumsal yapıyı da gündeme alarak şöyle demektedir: “... Türkiye’nin her yeri söyleyene göre yüzde 99’u Müslüman... Din de maneviyatın direkt alt kümesi olur bence. Maneviyat çok daha geniş, din de bir alt kümesidir.”

Başka bir katılımcı ise dinin, maneviyatın içinde büyük bir merkez olduğu görüşünden hareketle maneviyatın dini kapsadığı hakkındaki düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: “Maneviyatla din arasında çok yüksek bir bağlantı var... Maneviyat üst bölge, din onun altındaki en ana kol bence. Onun altına bir sürü küçük kolcuk koyabiliyoruz” (SÇ4).

Maneviyatın dini kapsadığı görüşüne zıt olarak bazı katılımcılar; dinin maneviyatı kapsadığını düşünmektedirler. SÇ12 kodlu katılımcı dinsiz bir maneviyatın olmayacağı görüşünün altını çizerek şöyle demektedir:

Yani din ile ilişkisi mutlaka var çünkü bana göre insanların maneviyatı inancıyla bağlantılıdır. Yani bana göre inançsız insan yoktur her insanın bir inancı vardır. Bir bakış açısı olduğu için maneviyatı teşkil ettiği için din ile alakalıdır ben böyle düşünüyorum, yani dinden bağımsız ayrı bir maneviyat yoktur.

Bütün bu görüşlerin yanı sıra, dini inançla maneviyatı eşdeğer gören katılımcılara da rastlanılmıştır. Bu düşüncede olan katılımcılarda dinsiz bir maneviyatın olamayacağı görüşü hâkimdir. SÇ8 bu ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır: “...Yüzde 80, 90 oranında maneviyat eşittir din diyebilirim yani, kişinin dinî inancı diyebilirim. Bu illa İslam olacak değil bir Hristiyan içinde geçerli, bir Yahudi içinde...”

Maneviyatın dini inançla mutlak bir ilişki içinde olduğu görüşünde ihtilafa düşen katılımcılardan bir kısmı, dinsiz bir maneviyatın olabileceğini ve maneviyatın, dinden bağımsız alınması gerekliliğini dile getirmiştir. SÇ6 buna benzer bir durumu şöyle ifade etmiştir:

Bence din ile maneviyat aynı şey değil. Çünkü bambaşka bence ikisi de bambaşka bir konu... Belki belli noktalarda bağlantıları ilişkileri olabiliyordur ama bence tamamen ikisi de ayrı bir konu... O manevi dediğimiz içsel görüş dediğimiz kendinin de insanın kendisinin de oluşturduğu inanç sistemi vardır. Ama bu her zaman herhangi bir dine temellendirilmemeli. O yüzden bence ayrı olduğunu düşünüyorum.

Ayrışıklıkları noktalar ise genel olarak; dinî kimliğe sahip olmayan bireylerde yani ateistlerde var olan maneviyat, maneviyatın kişiselliği ve din ile maneviyat kavramlarının tamamen örtüşmeme durumudur. Kavramların örtüşmeme durumunu SÇ15 şöyle ifade etmiştir: “Maneviyat ile dinî inanç arasındaki çizgi çok farklıdır. Maneviyat kullanılabilir belki ama dinî inanç kullanılamaz.”

Dinî olmayan bireyler dikkate alındığında maneviyatla din arasında belirgin farklılıkların görüldüğünü ifade eden SÇ10, bu görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Bence maneviyat din ilişkisi olmaması lazım. Yani eğer öyle olursa o zaman Ateist insanların maneviyatı... Onlara bence haksızlık olur.” Katılımcılar bu düşüncenin ortaya çıkışını, dini inancı olmayan bireylerde gördükleri manevi güçlere bağlamışlardır.

Tema 2: Sosyal çalışmacıların sosyal hizmet mesleğini tercih nedenleri ve sosyal hizmet uygulamasının maneviyatı etkileme durumu

Bu bölümde; sosyal çalışmacıların sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmelerindeki nedenler ve manevi duygularının (inançlarının) etkililiği ve bu nedenlerde manevi duygularının etkili olma durumu ile sosyal hizmet uygulamasının, sosyal çalışmacıların manevi hayatlarının bir parçası olma durumu 2 alt tema şeklinde analiz edilmiştir.

Tablo 37. Sosyal Hizmet Mesleğini Tercih Nedenlerine Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategori	f	%	Kategori	f	%
<i><u>Dinî ve Manevi Yön</u></i>			<i><u>Kişisel ve Maddeci Boyut</u></i>		
a. Hem dünya hem ahiret düşüncesi	3	3,5	a. Daha iyi bir yaşam ve gelecek beklentisi	41	47,7
b. İnsanlara yardım etmek	10	11,6	b. Bilinçli olmaması	9	10,5
			c. Bilinçli olarak	8	9,3
			d. Tavsiye ve yönlendirme	15	17,4
Toplam	13	15,1	Toplam	73	84,9

Tablo 37’de sosyal çalışmacıların, sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmelerindeki nedenler ve manevi duygularının (inançlarının) etkililiği ve bu nedenlerde manevi duygularının etkili olma durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Sosyal çalışmacıların, mesleği tercih nedenlerine yönelik verdikleri yanıtlardan en sık görülenleri iki başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların mesleği tercih ederken en sık kullandıkları kategori kişisel ve maddeci (f=73) kategorisini çok sık kullandıkları görülmüştür. Bunu, dini ve manevi yön (f=13) izlemektedir.

Mesleğin tercih nedenleri arasında belirtilen ve sıklıkla ifade edilen genel görüş, kişisel ve maddeci boyuttur. Katılımcıların büyük çoğunluğu (f=41); “daha iyi bir yaşam ve gelecek beklentisi”, “yönlendirme” ve “bilinçli olmama” durumlarına dikkat çekmiştir. SÇ13 kodlu katılımcı bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: “Yani çok samimi olacak, dersane hocam dedi ki bunu seç hemen atanırsın yerleşirsin. Standart bir maaş alırsın, bende ona kandım işte öyle yani.”

SÇ7 mesleği tercih nedenini hem gelecek beklentisi hem de yönlendirmeye bağlamaktadır: “Yani tamamen ekonomik. Tamamen gelecek. Bir rehber hocamın yönlendirmesiyle oldu ben daha çok psikoloji bölümü okumak istiyordum ama son gün rehber hocam beni yönlendirdi iş bulacağımı rahat rahat iş bulacağımı tamamen gelecek kaygısı yani...”

Başka bir katılımcı SÇ8 ise bilinçli olmamaya dikkat çekmiştir: “Açıkçası bölümü tercih ederken çokta işte bölümü tanıyarak bilerek işte belli bir bilinç ile tercih ettiğim bölüm değildi.”

Katılımcıların ifadelerine göre; mesleği tercih süreçlerinde dinî ve manevi yön az da olsa ön plana çıkmıştır. Bu yön daha çok, insanlara yardım etme düşüncesi olarak şekillenmiştir. Bu durumu SÇ14 şöyle belirtmiştir: “Maneviyatın etkisi şöyle oldu insanlara faydalı olabilmek yani o cümle etkili oldu, insanlara faydalı olmak kısmı etkili oldu evet.”

SÇ3 kodlu katılımcı ise merkeze tamamen dini koyarak; hem bu dünyasına hem de ahiretine fayda vereceğini düşündüğü bir mesleği tercih ettiğini ifade etmiştir:

Oldu çünkü niye inancım gereği mesela insanlara yardım etmek insanın Allah katındaki mertebesini yücelttiğini biliyorum... Sosyal hizmette böyle bir imkânı insana sunuyor hem mikro hem mezzo hem de makro açıdan insanlara özellikle çokça çaresiz kaldığı durmadan durumlarda destek sunmaktır ki bir maddi desteği sunarken bile manevi duygularla sunduğunda daha bir farklı haz alma durumu oluyor... Yani halk dili ile dünyamı kurtarıırken ahretimi de kurtaracağım gibisinden bir şey vardı.

Tablo 38. Sosyal Hizmet Uygulamasının Manevi Hayatlarının Bir Parçası Olma Durumuna Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategori	f	%	Kategori	f	%
<u>1. ETKİLENİYOR</u>			<u>2. ETKİLENMİYOR</u>		
<u>A. Pozitif Etki</u>			a. Profesyonel bir meslek	19	9,9
a. İyi Oluş	33	17,2	b. Maaş alınıyor	5	2,6
b. Müracaatçıya yardım etme- hayatlarına katkı	27	14,1	c. Manevi hava yok	36	18,8
c. Müracaatçının iyi hissetmesi- gülümsemesi	5	2,5	d. Gönüllülük ve hayırseverlik değil yaptığımız	4	2,0
d. Dezavantajlılarla çalışma	6	3,1	Toplam	64	33,3
e. Mesleği sevme	3	1,6			
f. Anlam bulma	8	4,2			
Toplam	82	42,7			
<u>B. Negatif Etki</u>					
a. Olumlu bir netice alamama	8	4,2			
b. Kötü vakalarla karşılaşma	13	6,8			
c. Duyguların olumsuz etkilenmesi	10	5,2			
d. Tükenmişlik	10	5,2			
e. Duyarsızlaşma	5	2,6			
Toplam	46	24,0			

Sosyal hizmet uygulamasının, katılımcıya ait manevi hayatın bir parçası olma durumu ve manevi hayatlarının etkilenme durumu hakkında verilen yanıtlardan en sık görülenleri iki başlık altında toplanmıştır. Tablo 38, katılımcıların kullandıkları kodlar çerçevesinde incelendiğinde görülmüştür ki; sosyal hizmet uygulaması, çoğunluğun (f=128) hayatını etkilemekte ve bu etki, pozitif (f=82) ile negatif (f=46) şekillerde meydana gelmektedir. Bu sıralamayı; etkilenmeme (f=64) kategorisi izlemektedir.

Katılımcıların çoğunluğuna göre manevi hayat, sosyal hizmet uygulamasıyla bir etkileşim içindedir ve manevi hayat, bu etkileşimden pozitif yahut negatif şekillerde etkilenmektedir. Etkilenme nedenleri arasında; müracaatçıyla duygusal aktarım ve iletişim halinde olmamız, insan odaklı bir meslekte çalışmak, işin vicdani boyutu ile mesleğin kaçınılmaz bir şekilde ve farkında olmadan maneviyata müdahale etmesi gösterilmiştir. Nitekim SÇ14 bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Evet, yani hem olumlu yönde hem de olumsuz yönde olduğunu düşünüyorum. Olumlu yönde dediğim gibi seçmemdeki etkili olan sebep insanlara faydalı olan kısmı gerçekleştirdiğim zaman olumlu anlamda maneviyat katkıda bulunuyor. Olumsuz vakalarla da karşılaştığımda beni etkilediğini düşünüyorum.”

Katılımcılar, manevi hayat ve sosyal hizmet uygulamasının daha çok pozitif bir ilişkiye dayandığını ifade etmişlerdir. Pozitif etki çerçevesinde katılımcıların en fazla kullandıkları kod, “iyi oluş” tur (f=33). İyi oluştan kasıt; sosyal çalışmacının iyi hissetmesi, mutlu olması, haline şükretmesi, mesleğin kendisi için bir terapi olması, meslek aracılığıyla güçlenmesi ve güçlerinin farkına varması olarak düşünülmüştür. SÇ11 kodlu katılımcı iyi oluşu şu şekilde dile getirmiştir:

Psikolojiyi de sağlamlaştırdı bence yani şey açısından birçok şey görüyoruz bir noktadan sonra da bakış açımız değişiyor. İşte o durumu değerlendirme durumumuz değişiyor biraz daha sağlam yapı oluşuyor bence. Güçlendirdiği bir şeyleri düşünmemize vesile oldu çünkü daha fazla anlam bulduk halimize daha çok şükrettik...

Katılımcıların diğer bir kısmı ise maneviyatlarının bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilendiğini belirtmiştir. Nedenlerini de; kötü vakalarla karşılaşma (f=13), duyguların olumsuz etkilenmesi ve tükenmişlik (f=10), olumlu bir netice alamama (f=8) ve duyarsızlaşma (f=5) olarak ifade etmişlerdir.

SÇ7 kodlu katılımcı, bu konuyu birçok neden çerçevesinde ele alarak; sosyal hizmet uygulamasının maneviyatı üzerindeki negatif etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

Yani çoğu zaman aslında benim kendi açımdan söyleyeyim beni olumsuz etkiliyor. Çünkü her gün aynı eşitsizliği aynı adaletsizliği aynı sorunları gördüğüm zaman bu seni büyük sıkıntılara sokuyor. Bence hani sosyal hizmet uzmanı ya da psikolog bizim alanda çalışanların aynı zamanda profesyonel destek alması lazım yani benim düşüncem öyle. Çünkü manevi anlamda yıpratıcı bir şey. Sonuçta biz insan ile uğraşıyoruz bu senin ruh dünyanda seni bazı yerde sıkışmışlık hissiyatı veriyor çünkü çok fazla dokunamıyorsun çok fazla iş yoğunluğundan dolayı müracaatçıların hayatına fazla etki edemiyorsun. O açıdan biraz ruhsal anlamda yorucu yani yıpratıcı diyebilirim yani.

Tablo 38’de görüldüğü gibi, görüldüğü gibi, sosyal çalışmacıların kullandıkları kodlar incelendiğinde; kişisel maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması arasında potansiyel bir örtüşmeye rastlanılmayan durumların yani manevi hayatların uygulamadan etkilenmeme durumunun da var olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal hizmet uygulaması ile katılımcıların manevi hayatlarının etkilenmeme nedenleri arasında vurgulanan yön, sosyal hizmet

mesleğinde manevi bir havanın olmadığı (f=36) düşüncesidir. Bunu da sırasıyla; profesyonellik vurgusu (f=19), maaş alınarak yapılan bir iş olması (f=5) ve mesleğin gönüllülük ve hayırseverlik olmadığı (f=4) yönündeki görüşler takip etmektedir.

Profesyonellik vurgusu yapan SÇ15 kodlu katılımcı, bu durumu: “Manevi hayatımı etkilemedi. Çünkü profesyoneliz böyle bir şeye gerek yok. Hayırseverlik değil yaptığım” şeklinde ifade etmiştir. SÇ10 kodlu katılımcı ise manevi hayatı ile sosyal hizmet uygulaması arasında bir etkilenme durumunun gerçekleşmediğine dair görüşünü, tüm temaları içine alabilecek şekilde şöyle açıklamıştır:

Yani sosyal hizmet uzmanları bence bu konuda eğitim aldıkları için yani daha profesyonel davranırlar. Tabi yüzde 100’ü değil işte hayırma yapıyorum sevabıma yapıyorum bakış açısı, yani genel anlamda bu iş profesyonel iş. Daha doğrusu bu işlerinden maaş alıyorlar yani, maaş aldıkları için bence olaya çok maneviyatla bakmıyorlardır diye düşünüyorum. İşin mesleki durumuna gelirsek yani maneviyat ilişkilendirmek için söylüyorum.

Tema 3: Sosyal çalışmacıların maneviyata ilişkin ilgi ve bilgi seviyeleri

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların maneviyatla ilgili bilgi ve ilgi seviyelerini anlamak amacıyla akademik okuma durumları, konferans veya çalıştaya katılım durumu ve eğitim dönemleri boyunca ders alma durumları incelenmiştir.

Tablo 39. Maneviyata İlişkin İlgi ve Bilgi Seviyesine/Donanımına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<u>Akademik Okuma</u>			<u>Ders Alma</u>		
a. Az okuma yapma	7	9,0	a. Manevi sosyal hizmet dersi alma	3	3,8
b. Okuma yapmama	9	11,5	b. Bir dersin bir bölümünde alma	11	14,1
c. Yetersiz literatür	2	2,6	c. Seküler eğitim nedeniyle ders alamama	5	6,4
Toplam	18	23,1	d. Böyle bir ders almadım	18	23,1
<u>Konferans-Çalıştay Katılım</u>			Toplam	37	47,4
a. Katılım gösterildi	2	2,6			
b. Katılım gösterilmedi	16	20,5			
c. Bu türde konferanslar yok	5	6,4			
Toplam	23	29,5			

Araştırmadaki katılımcıların büyük çoğunluğu, lisans ve lisansüstü eğitimlerinde maneviyat içerikli herhangi bir ders almadığını ifade etmiştir. SÇ6 kodlu katılımcı bu durumu şöyle dile getirmiştir: “Peki, maneviyat ve sosyal hizmet içerikli bir ders almadım ki zaten öyle bir ders şu an herhalde yok diye biliyorum sanırım daha hala geldiyse bazı üniversitelerde seçmeli ders olarak konmuş olabilir ama bizim dönemimizde yoktu böyle bir ders.”

Katılımcıların bir kısmı, bazı ders içeriklerinin yalnızca birkaç yerinde maneviyatla ilgili bölümlere rastladığını ifade etmiştir. SÇ17 kodlu katılımcı, bu durumu şöyle dile getirmiştir:

Ayrı ders olarak aldığımı hatırlamıyorum ama ona benzeyen paralel dersler ne olabilir, Aile ve sosyal hizmet dersini aldım. Aile ve sosyal hizmet dersinde biraz işin maneviyat kısmına dikkat çektik bir de Psikiyatrik sosyal hizmet dersi aldık. Psikiyatrik sosyal hizmette de bu maneviyat seysini 2 3 ders konuşmuştuk...

Katılımcılardan oluşan küçük bir grup ise maneviyat ve sosyal hizmet dersini aldığını ifade etmiştir. Bu katılımcıların, Yalova Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nden mezun oldukları göze çarpmaktadır. SÇ5 kodlu katılımcı, maneviyat ve sosyal hizmet ile alakalı ders aldığını ve ayrıca başka derslerin içeriklerinde de maneviyatla ilgili konulara rastladığını şu şekilde ifade etmiştir: “Maneviyatla ilgili lisans döneminde bir ders aldım. Yalova Üniversitesi’nde Sosyal Hizmetlerde Maneviyat... O yönüyle yani bu tür şeylerde dokunuluyordu. Ders içinde ders değil ama dersin içinde bu tür şeylere dokunuluyordu sosyal hizmette...”

Katılımcıların maneviyatla ilgili bilgi ve ilgi seviyelerini anlamak için; konferansa katılım ve akademik okuma yapma gibi konular gündeme getirilmiştir. Katılımcıların ifadeleri göz önüne alındığında; maneviyatla ilgili herhangi bir konferans veya çalışmaya katılım gösterilmediğine ve akademik bir yayının okunmadığına dair oranın çoğunlukta olduğu görülmüştür. “Maneviyat ile ilgili konferansa katılmadığını SÇ3 kodlu katılımcı “Hayır, katılmadım çünkü öyle bir şey duymadım olsaydı katılırdım yani çünkü bu mesleği icra ediyoruz ihtiyacımız var” şeklinde ifade ederken SÇ6 kodlu katılımcı ise akademik okuma yapmadığını: Maneviyat ve sosyal hizmet ile ilgili herhangi bir konferansa ve çalışmaya katılmadım bununla ilgili sadece birkaç tane makale araştırması yaptım. Türkiye’de yapılan makaleler ile ilgili araştırma yaptım onun dışında herhangi bir çalıştay ya da konferans ya da benzeri bir şeye katılmadım” cümleleri ile ifade etmiştir. Bazı katılımcıların, eğitim eksikliği konusunda sistemi eleştirdiği görülmektedir:

Bu noktada eğitim gördüğümüz bölüm üniversite dine karşı olan tutumundan dolayı Laikliği, sekülerizmi benimsemelerinden dolayı mesafeli kaldılar diye düşünüyorum çok bilimsel davrandıklarını düşünmüyorum, eğer bilimsel davranmış olsaydılar kesinlikle maneviyatı dikkate alırlardı (SÇ8).

Bazı katılımcılar da manevi konularda daha bilgili olunması gerektiğinin altını çizmiştir:

Tabi şu an olsa katılmak isterim çünkü özellikle çalıştığım kurum sadece ekonomik kaynaklı problemi olan müracaatçı kitlesine sahip. Farklı problemi olan kişiler, ilaçla tedavisi bir ömür boyu devam eden kişiler var onun için maneviyat alanında daha fazla bilgi sahibi olursam onlarla çalışırken belki kolaylık olur benim için veya onlara yardımcı olma noktasında bana fayda sağlar (SÇ1).

Tablo 40. Sosyal Hizmet Eğitim Programlarına Maneviyatla İlgili Bir Dersin Dâhil Edilmesine Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<u>1. DÂHİL EDİLMELİ</u>			<u>C. Mesleki Kaygı</u>		
<u>A. Ders Olarak Okutulmalı</u>			a. Sadece din öğretilmemeli	8	7,0
a. Ayrı ve zorunlu bir ders	10	8,8	b. Sınırlar iyi çizilmeli	3	2,6
b. Bazı derslerin içinde bir bölüm	9	7,9	c. Profesyonelliği sağlama alır	10	8,9
c. Seçmeli bir ders	5	4,4	d. Dâhil etmeme bilimsel değil	4	3,5
Toplam	24	21,0	Toplam	25	22,0
<u>B. Uygulamaya Dönük Yön</u>			<u>2. DÂHİL EDİLMEMELİ</u>		
a. Dezavantajlı gruplarla çalışma bağlamında	9	7,9	a. Gereksiz	4	3,5
b. Daha doğru bir maneviyat uygulaması için	18	15,8	b. Maneviyat tanımı net değil	8	7,0
c. Pragmatik bakış	9	7,9	Toplam	12	10,5
d. Bilgi sahibi olmalıyız	17	15,0			
Toplam	53	46,5			

Türkiye’deki sosyal hizmet eğitim programlarına, maneviyatın dâhil edilip edilmemesi konusu üzerine görüş ve önerilerin alındığı araştırmada; genel olarak, katılımcıların maneviyatın sosyal hizmet müfredatına dâhil edilmesi görüşünde oldukları, küçük bir kısmının ise maneviyatın dâhil edilmemesi görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Sosyal çalışmacıların, sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatla ilgili bir dersin dâhil edilip edilmemesi konusu hakkında verdikleri yanıtların en sık görülenleri; “dâhil edilmeli” (f=102) ve “dâhil edilmemeli” (f=12) kategorileri altında toplanmıştır. Tablo 40’da görüldüğü gibi katılımcıların kullandıkları kodlardan yola çıkılarak; çoğunluğun, sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatla ilgili bir dersin dâhil edilmesi düşüncesine olumlu baktığı görülmüştür. Bu dâhil edilme durumu ise; “ders olarak okutulmalı” (f=24), “uygulamaya dönük yön” (f=53) ve “mesleki kaygı” (f=25) şeklindeki alt kategorilerle ele alınmıştır.

Katılımcıların çoğunluğu, sosyal hizmet eğitim müfredatında maneviyatla ilgili bir dersin olması gerektiğini dile getirmiş ve bu gerekliliğin nedenleri arasında, sosyal hizmetin uygulamaya dönük yönü belirtilmiştir. Nitekim SÇ8 bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Dinin, inancın, anlayışın ciddi anlamda insanların davranışlarına, hareketlerine, tavırlarına etki bir toplumda sosyal sorunları çözerken... Onların inancını dikkate almamak mümkün mü? Elbette ki inançlarını kesinlikle dikkate almak lazım, dolayısı ile insanların sorunlarına çözüm ararken kişinin sahip olduğu maneviyatı da dikkate almak için sahip olduğu inancı dikkate alarak çözüm üretmek müracaatçıyı bu şekilde güçlendirmek çok önemli. Bu da sosyal hizmet eğitiminde maneviyat dersinin eğitiminin kesinlikle müfredata alınması gerektiğini bizlere gösteriyor.

SÇ12 kodlu katılımcı, mevcut eğitim programlarını yeterli bulmadığını belirterek ve sosyal çalışmacıların çalışacakları toplum ve inançlar çerçevesine dikkat çekerek; sosyal hizmet uygulamasına dönük bir maneviyat içerikli dersin olması gerekliliğine dair düşüncelerini, şu şekilde dile getirmiştir:

Niye çünkü mesela diyelim ki adam Hristiyan'dır, ben Müslüman'ım. Şimdi ben adamın inancını bilmiyorsam adamı yanlış yönlendirebilirim. Örnek vereyim ben bir Müslüman olarak bir şeyi mesela yanlış söylüyorum, bu bana göre haramdır. Ama sekülerleşmiş Hristiyanlar için sıradan bir şeydir... Veya tam tersi adam mesela ateisttir, müracaatçısı Müslüman'dır. Yani bu yüzden o adamın da bilgi sahibi olması lazım İslam hakkında, Hristiyan hakkında ya da en azından çalışacağı bölgenin insanları hakkında bilgisi olması lazım dinleri, dilleri, görüşleri vs.

Katılımcıların, sosyal hizmet eğitimine maneviyatın dâhil edilip edilmemesi hakkındaki müfredat önerileri; ayrı ve zorunlu bir ders, bazı derslerin içinde bir bölüm ve seçmeli bir ders şeklinde olmuştur. Maneviyatın, mevcut programlarda ayrı bir ders olarak verilmesi gerekliliğine inanan SÇ13 kodlu katılımcı, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Manevi sosyal hizmet diye bir ders olması gerekir, bence bunları da içine alan bir ders olabilir çünkü bazen benim de kitlesel öfkelerim olabilir atıyorum bir gruba karşı bir ırka karşı bir aşirete karşı olabiliyor.”

Bazı derslerde maneviyat eğitimi konusunun ön plana çıkarılabileceğini veya böyle bir dersin seçmeli olarak verilebileceğini ifade eden katılımcılardan SÇ18 ise düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Şimdi bazı temel dersler var, bazı seçmeli dersler var temel derslerde maneviyat çok fazla işlenmemesi gerekiyor çünkü hani var olan durumlar anlatılıyor fakat seçmeli derslerde mesela kadınlarla sosyal hizmette, gençlerle sosyal hizmette, yaşlılarla özellikle sosyal hizmette, korumaya muhtaç çocuklarla sosyal hizmette maneviyat tabii ki de işlenilmesi gerekiyor. Çünkü birbirini besliyorlar maneviyat olmadan meslek aslında çok yapılmıyor ama maneviyata bağlı olarak ta yapılmıyor.

Sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatın dâhil edilmesi konusu hakkında çekinceleri olduğunu belirten SÇ6 kodlu katılımcı, şu cümleleriyle maneviyat tanımının net olmaması durumuna vurgu yapmıştır:

Manevi konular derken o manevi konuların tam olarak ne olduğunu bence birazcık konuşuyor olmak gerekiyor manevi konular dediğimizde hangi konular giriyor ilk önce onu tanımlamak ve seçmek gerekiyor. Onları ancak tamamladıktan sonra ya da daha doğrusu tanımladıktan sonra bence hangi derse konulmalı diye düşünmemiz gerekiyor...

Tema 4: Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil olmasına ve maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine ilişkin yaklaşımlar

Sosyal çalışmacıların, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil olup olmamasına dair yaklaşımlarında kullandıkları kodlar için 2 alt tema belirlenmiştir. Katılımcıların, sosyal hizmet uygulamasına maneviyatın dâhil edilmesine yönelik görüşlerini içeren alt tema, 2 ayrı kategoride; maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine yönelik görüşlerini içeren tema ise 3 ayrı kategoride toplanmıştır.

Sosyal çalışmacıların; maneviyatın, sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmesi hakkında görüşleri, “dâhil edilmeli” ve “dâhil edilmemeli” olmak üzere iki kategori ile sınıflandırılmıştır. “Dâhil edilmeli” ve “dâhil edilmemeli” kategorilerinin altında ise dörder alt kategori bulunmaktadır. Ayrıca, bu alt kategoriler de kendi içinde ayrılmıştır.

Tablo 41. Sosyal Hizmet Uygulamasına Maneviyatın Dâhil Edilmesine Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	Kategoriler	f
<u>1. DÂHİL EDİLMELİ</u>		<u>2. DÂHİL EDİLMEYELİ</u>	
<u>A. Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön</u>		<u>A. Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön</u>	
a. Dezavantajlı gruplarla çalışma	37	a. Müracaatçıya zarar verebilir	15
b. Mesleki tecrübeler bağlamında	15	b. Sınırlar aşılabılır	11
c. Mesleki müdahaleleri kolaylaştırır	46	c. Müracaatçı dindar veya manevi değilse	6
d. Güçlendirme açısından	25	d. İşe duygular karışır	11
e. Maneviyat müracaatçıya yardımcı oluyorsa	46	e. Kaderci bir anlayışa neden olur	15
f. Anlam arayışına cevap aranıyorsa	7	f. Suiistimale açık	11
g. Müracaatçının maneviyatını biliyorsak	45	g. Uzman sadece kendisini tatmin eder	5
h. Empatik iletişim gereği	5		
Toplam	226	Toplam	68
<u>B. Etik Yön</u>	f	<u>B. Etik Boyut</u>	f
a. Kültüre duyarlı uygulama	9	a. Mesleki etiğe aykırı	19
b. Müracaatçıya değer verme	2	b. Etik maneviyatı karşılar ayrıca gerek yok	6
c. Müracaatçıya uzman tarafından dayatma olmadan	24	c. Müracaatçının özeline çok müdahale etmemeliyiz	13
d. Müracaatçının dilini kullanma	17		
Toplam	52	Toplam	38
<u>C. Teorik Yön</u>		<u>C. Pozitivizm-Bilimsellik</u>	
a. Mesleğin tarihi kökenleri	4	a. Bilimsel olma kaygısı	27
b. Sorunu sistemlerle alma gerçeği	10	b. Eğitimim gereği	7
c. Mesleğin doğasında var	15	c. Manevi temelli hareket edilmemeli	14
d. Bütüncül uygulama gereği	13	d. Maneviyatı sadece dinle açıklama	26
e. İnsan doğası gereği-insanın vazgeçilmezi	19		
Toplam	61	Toplam	74

Tablo 41'in devamıdır.

Kategoriler	f	Kategoriler	f
<u>D. Mesleki Kaygı Gözeterek</u>	<u>f</u>	<u>D. Mesleki Kaygı</u>	<u>f</u>
a. Profesyonel olarak	12	a. Profesyonel davranmamız	14
b. M. Müracaatçıya değişir	30	b. Değerlendirme problemleri çıkarır	5
c. Sınırları koruyarak	30	c. Maneviyatı sağlayan kurumlar mevcut	5
d. Maneviyat merkeze alınmamalı	8	d. Mesleği doğru yapmaz	17
e. Yeri ve zamanında	13	e. Sosyal hizmete ve topluma bir katkısı yok	4
		f. Hayırseverlik - gönüllülük değildir	20
Toplam	93	Toplam	71

Tablo 41’de görüldüğü gibi sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyata yönelik kullandıkları kodlar; katılımcı çoğunluğunun, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına “dâhil edilmeli” (f=432) görüşünde olduğunu göstermektedir. Bu görüşü, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmemesi gerektiğini düşünen “dâhil edilmemeli” (f=251) kategorisi izlemektedir.

Katılımcı çoğunluğunun, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşünde olduğu ve bu görüşü; etik yön, teorik yön, uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön ve mesleki kaygı çerçevesinde değerlendirdikleri görülmektedir. Görüşü, etik yön (f=52) çerçevesiyle ele alan katılımcılarda; kültüre duyarlı uygulama, müracaatçıya dayatma olmaması, müracaatçıya değer verme ve müracaatçının dilini kullanma unsurları ön plana çıkmaktadır.

SC4 kodlu katılımcı, etik yönün; müracaatçının dilinden konuşma, kültüre duyarlı uygulama, müracaatçıya dayatma olmaması ve değer verme unsurları ile ilgili somut bir örnek vermiştir:

İnsanların tanımı ne olursa olsun hizmet verdiğiniz grubun inancı, kültürü, değerleri neyse ona göre bir hizmet politikası vermek zorundasınız. Yani bu sadece sizin bakış açınızla olacak bir şey değil. Refaha götürecek yerde insanları incitecek ya da onları değersizleştirecek bir şeylerle yola çıkarsanız o insanlara bir hizmet veremezsiniz. Bugün ben ateist olsam bile karşımdaki müracaatçı Hristiyan, Müslüman ise ben onun inanışlarını hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak bir hizmet modeli belirlemek zorundayım. Bu benim bakış açım değil benim yapmak zorunda olduğum bir meslek etiği böyle bakmak gerekiyor, ben böyle inanıyorum. Sosyal hizmet bu konuda biraz sıkıntılı. Mesela bu inanışta olan insan genelde kendi bireysel düşüncesi ve inancı üzerinden müracaatçıya yaklaşır. Bu çok yanlış bir model. Benim bir müracaatçım var burada. Bir tane değil birkaç tane var. Kara çarşafli Ferace diyorlar galiba giydiklerine. Görüşme odasında gelene kadar hiç kimse onun yüzünü görmüyor mesela. Biz geldikten sonra peçesini açıyor ve rahatlıkla konuşabiliyoruz. Ona göre Benim onun saçını bile görmemem gerekiyor. Bana göre bu doğru mu değil. Bana göre bu çok önemli değil Benim saçımı görmesi benim için hiç rahatsız edici olmazken onun için çok önemli ise Mesela içeriye çaycı girmeden önce eğer benim müracaatçım kara çarşafli ise O bekliyor ben çıkıp çayı alıyorum. Ben içeriye geçiriyorum. Çaycının içeriye girmesine bile izin vermiyorum. Eğer o rahatsız oluyorsa. Çünkü ben ona hizmet veriyorsam bana güvenmek zorunda. Bu güveni ben ona vermek zorundayım daha doğrusu. Böyle yaklaşmak gerekiyor.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşüne katılanların bir kısmı; bu görüşü, sosyal hizmetin teorik yapısı (f=61) ile açıklamaktadır. Teorik yapının temelinde ise; mesleğin tarihi kökenleri, sorunu sistemlerle alma gerçeği, mesleğin doğasında maneviyatın var olduğu, insanın doğası gereği ve bütüncül uygulama gereği düşünceleri yer almaktadır.

SÇ2 kodlu katılımcı, mesleğin tarihi kökenine vurgu yaparak; bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Mesleğin diğer çıkış noktası da o zaman yarı profesyonel olan bir hizmetlerden kaynaklanan bir meslek olarak çıkıyor. Daha sonra profesyonellik aşamasında ilerliyor. Bence uzmanların atladığı bir nokta eğer ki manevi bir sosyal hizmet uygulaması varsa onun da profesyonel bir şekilde yapılması gerekiyor.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşündeki katılımcıların büyük çoğunluğu, bu görüşlerini uygulama ve müracaatçı boyutuna (f=226) bağlamaktadır.

Sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulaması sürecine maneviyatı dâhil ederek; genellikle, müracaatçıyı her yönüyle daha iyi tanımayı veya müracaatçının manevi boyutunun işlevini değerlendirmek suretiyle bu işlevi sürece dâhil etmeyi, mesleki müdahaleleri kolaylaştırmayı amaçladıkları görülmüştür. SÇ2 kodlu katılımcı, müracaatçı sorununun çözümüne vurgu yaparak; bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Mesleğimde şu vardır veya mesleki kurallarımız da kişinin mevcut durumuna göre çözüm bulmamız gerekiyor. Yani sorun çözülecekse, bir çözüme kavuşacaksa. Benim o an dinim inancım önemli değil ya da o anki benim yaşam tarzım önemli değil eğer kişinin hangi yöntemle mutlu olacaksa onu uygulamam gerekiyor yani bu da o an çözüm olarak görünüyor bize biz de onu yapıyoruz o yüzden mesleğimi yaptığımı düşünüyorum.

Maneviyatın, danışma sürecine ağırlıklı olarak kendisi tarafından dâhil edildiğini belirten SÇ16 kodlu katılımcı, maneviyatın sürece dâhil edilmesiyle hizmet kalitesinin artacağı düşüncesine sahiptir:

Bireyin iradesinin gücüne varıp özgüven kazanma varlığını ve yaşamını anlamlandırma duyarlı ve etken birey olması ve birey olarak sorunlarıyla baş etme beceri kazanması ve farkındalık oluşturmada maneviyatın kullanılmasının sunulan hizmet kalitesini arttıracaklarını ve her vaka her ne kadar kendine özelse de birçok vaka için müdahaleyi kolaylaştıracağını düşünüyorum.

Katılımcıların bir kısmı, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilebileceği görüşünde olduklarını ancak bazı mesleki kaygılar (f=93) yaşadıklarını ifade etmişlerdir. SÇ16 kodlu katılımcı, bu kaygısını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bence kullanılmalı, Etik sınırları aşmadan, hangi din olursa olsun saygı duyarak yapılmalı. Fakat sosyal hizmet müdahale veya görüşmelerinde dinin payını arttırmak çok hassas bir durumdur. Din propagandasına açık bir duruma evrilebilir. Sosyal hizmetin herhangi bir dine hizmet aracına dönüşmesi sosyal hizmet disiplininin yapı taşlarına ters düşer. Bu sebepten dolayı gerekli önlemler de alınmalı.

Bir başka katılımcı SÇ11, mesleğin merkezine konulmadan ve müracaatçıdan müracaatçıya değişebilme özelliğine sahip olduğunu akılda tutmak suretiyle; maneviyatın uygulamaya dâhil edilebileceğini ifade etmiştir:

Yani düşünmüyorum mesafe olmaması lazım ama direk ona da endekslenmemesi lazım yani o dengeyi kurmak lazım. Açıkçası biz direk şeyi ona maneviyat ve din ekseninde yürüdüğü zaman bu sefer o anlamda yürümeyen insanlara karşı sıkıntılar doğabilir. Muhakkak bağlantılı

olması gerekiyor ama her şeyinde en şeyleri olmaması gerekiyor yani kişiye göre müracaatçının beklentisi nedir problemi nedir senden ne istiyor nasıl çözebiliriz.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi konusunda kişisel boyut, katılımcıların bir kısmı için önemlidir.

Ben kendime adıma şöyle yani ben dikkate alıyorum kendimce çünkü vicdani bir sorumluluk hissediyorum. Atıyorum normalde üzerime düşmeyen bir şeyse bile manevi olarak tatmin etmek için kendimi yardımcı olmaya çalışıyorum. Yani en basitinden atıyorum biri adres soruyor yaşlı işte şimdi ben anlatsam hayatta bulamaz. Alıyorum götürüyorum oraya kadar mesela öyle şey yapmak için şey yapmıyorum... Yani ben bunu böyle bırakırsam içim rahat etmez diye düşündüm (SÇ11).

SÇ4 kodlu katılımcı, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi ile ilgili somut bir vaka örneği vermiştir:

Bununla ilgili mesela bir genç kızımız vardı, Tedbir kararlıydı. Babasına karşı tedbir kararı çıkartılmıştı. Ciddi baskı altında olduğunu söylüyordu. Zorla kapatıldığını ve okula giderken açık olarak gittiğini söylüyordu. Okula giderken kapalı olacaksın. İş okuldan almaya kadar gitmiş... Önce kız çocuğu ile görüştüm. İşte sorunu anlamaya çalıştım. Ben açık niye gidemiyorum Evet ben kapalıyım ve dışarıda kapanmak benim zoruma gitmiyor bir yere kadar ki şu an artık onu da istemiyorum. O noktaya gelmiş. Babam beni anlamıyor, kapalı gittiğimde kendimi kötü hissediyorum. Serviste herkes açık ben kapalı. Biraz konuştuk ondan sonra babayı aldım. Babayla konuştum işte neden baskı kuruyorsunuz. Ya da neden onun kapanması gerektiğine inanıyorsunuz dedim. Çünkü benim dinim bunu emrediyor dedi. Ben de dedim ki buna dair bana belge ya da kanıt getirebilir misiniz? Adam ilk etapta çok sinirlendi bana. Sen Müslüman değil misin, kuran okumuyor musun dedi. Dedim önemli olan benim okuyup okumam değil. Sen okuyor musun? Mesela Nereden bu kaniya vardın ona başörtüsü örtmek zorunluluğu nereden doğdu sende? Kuran’da yazıyor dedi, dedim hangi ayette yazıyor, adam durdu. Dedim şu konuda hemfikir olalım. Belki siz istediğiniz şey de kendinizi daha tatmin etmediğiniz ki başka birini ikna etme yoluna gidebilesiniz. Anlaştık, dedim siz haftaya geldiğinizde ben şunu istiyorum, örtünmeyi nerede istediğinizi, bunun için gerçekten kızınızla istediğinizi. Bunların hepsini toparlayalım ve beraber kızınızla görüşelim Belki ikna olacak ve bu kadar sıkıntıda çıkmayacak. Konuştuk ikinci üçüncü görüşme ve adam nasıl okuyor ama sırf beni ikna etmek için bir sürü şey okuyor ama farkında değil aslında kendini ikna etmeye çalışıyor. Çünkü benim ikna olabileceğim bir konu yok ortada. Benim böyle bir sıkıntım yok. Ama müracaatçı bunu hiçbir zaman böyle görmez. Sizi ikna etmek için çok şey yapar. Artık siz görüşmeye bitirdikten sonra şunu artık anlar. Aslında her şeyi kendisi için yaptı. İlk etapta zaten buna inandıramazsınız. Sizde karışmıyorsunuz nasıl giderse öyle ilerlemesine izin veriyorsunuz. Baba ile en son görüşmemizde artık görüşmeyi sonlandıracağız. Amca dedim sana bir şey söyleyeyim mi. Söyle dedi. Bana göre senin tek korkun ne biliyor musun? Çok öfkeli kızına ama. Sen gerçekten benim bildiğim kendini Müslüman diye tabir eden insanlar Cehennem azabından hep çok korkarlar ve sen kızını o kadar çok seviyorsun ki demek ki sen kızının canının yanmasını hiç istemiyorsun. Babanın hepsi bu. Adam ağlamaya başladı. Bayağı kötü oldu işte bir yarım saat ağladı. Ben bir süre bir şey yapmadım. Dedim ki sen kendini tatmin ettikten sonra anlatsana her şeyi zaten İslam dinî diyor buluş çağına erdikten sonra ulaşamadım bütün şeyi sen vereceksin ama bunun bir sevap günah ayrımı da var. Belli bir yere kadar sen sorumlusun. Sonuçta bu kız yarın öbür gün evlenene kadar sizin şeyinizde. İslam dinine kadar evlendikten sonra kocası ile ilgili sorumluluğu yok mudur? Kocasının ona karşı sorumluluğu var. Kocasını aç derse ne yaparsın. Açabilir belki dedim. Demek ki o kadar da katı olmamamız gerekiyor dedim. Bırakın gerçekten inandığı zaman kapansın. Çünkü bu örtüyü sizin için değil sizin inancınıza göre de Allah için örtüyorsa niye bu kadar basit görüyorsunuz? Kız tamamen başörtüsünü açtı. Hiç karışmadı ve bir yıl sonra kendi isteğiyle başörtüsü örtmüş sonradan öğrendim ve sıkıntı kalmadı.

Tablo 41’de görüldüğü gibi sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyata yönelik kullandıkları kodlar; katılımcılardan bir kısmının, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına “dâhil edilmemesi” (f=251) görüşünde olduğunu göstermektedir.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların, bu görüşü; etik boyut, pozitivizm-bilimsellik, uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön ve mesleki kaygı çerçevesinde ele aldıkları görülmektedir.

Konuyu, etik boyut (f=38) çerçevesinde ele alan katılımcılarda; müracaatçının özeline müdahale etme, etiğin maneviyatı karşıladığı ve böyle olmasa dahi bir maneviyata ihtiyaç duyulmadığı, maneviyatın mesleki etiğe aykırı olduğu düşünceleri ön plana çıkmaktadır. Bu düşünceye ilişkin sosyal çalışmacı görüşleri; aşağıda örnekler halinde verilmiştir:

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın kullanılmasının, uzmanın kendi dinî inancına dair argümanları müracaatçıya aktarmasının sosyal hizmet etiğine uygun olmadığını düşünüyorum. Uzman çalışma alanına girdiğinde inancını kapıda bırakmazsa farklı inançlara sahip müracaatçılara uygun hizmeti sunamaz ve objektifliğini yitirir(SÇ15).

Bu bireysel ya dinî şeyler tamamen bireysel biz dışarıdan din ile ilgili müdahale edemeyiz maneviyat konusunda kesinlikle yani ben kendim çok katıyım. Dinî bir şey konusunda ben onlara bunu yap şunu yap deme haddim yoktur (SÇ17).

Sosyal hizmet her insanın biricik olduğunu temel alan, eşitlik ilkesi üzerine kurulu bir disiplindir. Uygulamada maneviyat kullanımı bu ilkeyle çelişir. Odak noktamız maneviyat olacaksa, farklı inançlara mensup müracaatçılarımıza kaliteli bir psiko-sosyal destek sunabilir miyiz? Maneviyat ve sosyal hizmet arasında bir sınır olmalıdır. Aksi takdirde sosyal hizmet bir meslek olmaktan çıkıp gönüllülük esasına dayalı çalışma olur. Bizim yaptığımız danışmanlık bir meslektir, asla gönüllü olarak manevi duygularla verilen hizmet ile karıştırılmamalıdır. Sosyal hizmet etik ve ilkelerine dayalı olarak verdiğimiz hizmet zaten her zaman kendimizi iyi hissettirecektir. Sosyal hizmette mesleğin ve müracaatçıların değerleri “sosyal hizmet uygulamasında maneviyat” kadar sığ bir peşkeşe sığdırılamayacak kadar önem arz etmektedir (SÇ6).

Sosyal çalışmacılar din/dil/siyasi görüş/etnisite/cinsel yönelimler vb. gibi farklılıkları olan geniş yelpazeli bir müracaatçı sistemi ile çalışmaktadırlar. İnanç gibi hassas konuların yapılacak çalışmalarda eşitlik/adalet/tarafsızlık gibi birçok etik çıkmazı beraberinde getirebileceği ihtimali bile sosyal çalışma/sosyal hizmet çalışmalarını sekteye uğratabilir. Müracaatçı sisteminin inançlarına inanç sistemlerine saygı duymak ile birebir onlarla inançlar düzleminde çalışma yürütmek oldukça flu bir yapıyı doğurabilir. Bu durum ayrıca sosyal çalışmacıların inanç sistemlerine aykırılık taşıyorsa başka bir etik çıkmaz da meydana getirebilir (SÇ10).

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların büyük çoğunluğu; konuya, pozitivizm ve bilimsellik (f=74) bağlamında yaklaşmıştır. Bilimsellik kaygısı sebebiyle; maneviyatın uygulamaya dâhil edilemeyeceğini belirten SÇ15 kodlu katılımcı, şu ifadeleri kullanmıştır:

Sosyal hizmet pozitif bir bilimdir. Maneviyat ve din pozitif bilimle çeliştiği için farklı alanlardır. Sosyal hizmet ve din birbirine karıştırılmamalıdır. Her zaman ve daima bilimsel bilgiler, teknikler ışığında mesleki çalışma yapılmalıdır... Bilimsel bilgiden uzaklaşmak bu ve benzeri çalışmalarla bunu yaygınlaştırmaya çalışmak yalnızca hizmet alana zarar verecektir.

Bilimselliği gündeme getiren katılımcılarda, maneviyatı din ile eşdeğer görme eğiliminin olduğu görülmüştür. SÇ10 kodlu katılımcı, sosyal hizmet eğitiminin pozitivistliğine vurguda bulunarak; düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

Maneviyat bilimden uzak bir yaklaşımın ele alınmasıdır. Sosyal hizmetin temel felsefesi insandır. İnsanın manevi yönü görüşme esnasında bize birtakım fikirler verebilir; lakin bizim o insanın özeline doğrudan müdahale edecek, yönlendirecek bir eğitimimiz ne olmalı ne de bunu gündeme getirmeliyiz.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiği görüşünde olan katılımcıların bir kısmı; bu görüşü, müracaatçı ve uygulama boyutuna (f=68)

bağlamışlardır. Sosyal çalışmacılar, müracaatçı ve uygulama boyutunda; sosyal hizmet mesleğini icra ederken duyguların karışabileceği, müracaatçının manevi yönünün olmaması ve uygulamanın ters tepmesi durumu, müracaatçı değerlendirmesinin yanlış yapılması gibi unsurları ortaya koymuşlardır. Bu unsurların dışında, SÇ15 kodlu katılımcı; maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre olması durumunda bir suiistimale sebep olabileceğini ve müracaatçıya zarar verebileceğini ifade etmiştir: “Suiistimale açık bir alan. Müracaatçıya olumlu veya olumsuz dönütler vermesi risklidir. Din görevlisinin ikamesi olması riski vardır.”

Ayrıca SÇ7 kodlu katılımcı olumsuz kader anlayışına dikkat çekerek; maneviyatı entegre etmenin bir takım sorunları doğurabileceğini ifade etmiştir:

Ya mesela... Kaderci bir müracaatçı şu tepkiyi verir, Allah bunu uygun gördü fakir olmam gerekiyor fakir oldum. Yani bu doğru bakış açısı ve buna tepkim ne olur hani Allah'ın böyle bir şeye reva görmeyeceğini kendisine aktarırım, tabii sınırları doğrultusunda. Ondan sonra alternatif kaynakları kendisine yönlendiririm...

Katılımcıların bir kısmı, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiği hakkındaki düşüncelerini bazı mesleki kaygılarla (f=71) açıklamıştır. Örneğin, SÇ17 kodlu katılımcı bu kaygıyı; mesleğin hayırseverlik ve gönüllülükle yapılmadığına dikkat çekerek şu şekilde ifade etmiştir:

Bizim meslek sonuçta gönüllülük ekseninde yapılan bir şey değil. Biz para alarak bu işin etik ilkelerini öğrenerek nasıl yapılmasını öğrenerek yaklaşım teknikleri, konuşma teknikleri, iletişim teknikleri biz bunları öğrendik ve biz bu işi yaparken para alıyoruz. Bir gönüllülük ekseninde değil iyi yapmaya çalışıp para kazanıyoruz dolayısıyla dinî kullanırsak kandırmış, müracaatçımı kandırmış gibi hissederim...

SÇ15 kodlu katılımcı ise mesleki kaygılarını; post modern hayırseverlik kavramsallaştırmasıyla dile getirmiştir:

Son zamanlarda manevi sosyal hizmet gibi dinsel öğretiyeye dayalı kamusal bir sosyal hizmet uygulaması hedeflenmektedir. Bir bilimde karşılaştırma söz konusu olduğunda ise bir asır önceki bir noktanın gelmek istendiği Bu çalışma bağlamında daha çok “Post modern hayırseverlik” şeklinde bir kavram ve yaklaşımın öne çıktığı da görülmektedir. “Post modern hayırseverlik” gibi bir yaklaşıma yönelik bir yönlendirme ve doğrulama için bir zemin de rahatlıkla sağlanmıştır. Yaşanılan güncel sosyal ve siyasal durum da gayet açıktır.

Maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına dâhil etme veya uygulamaya dâhil etmeme görüşleri arasında bir kararsızlık ve iki durum arasında sıkışmışlık hissi yaşayan katılımcılar da bulunmaktadır. Nitekim SÇ16 kodlu katılımcı, bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Yaşanılan şehre göre farklılık gösteren bir konu olduğunu düşünüyorum. Yaşamış olduğum ilde cemaatler revaçta olduğundan müracaatçı grubum genellikle dine yönelmiş ve birçok çıkışı din ile çözmeye çalışan gruptur. Bu sebeple “Maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmek sosyal hizmetin etik ilke ve prensipleri ile çelişmektedir” denilen soruya tamamen katılıyorum. Aldığımız eğitim ile verdiğimiz hizmet tamamen farklı. Dinî bu kadar yoğun yaşayan insanlar içerisinde dinî geri planda bırakmak, okulda almış olduğum eğitimi ön plana çıkarmak, müracaatçıları kaybetmeme sebep olabiliyor. Bu sebeple müracaatçının dilinden konuşmanın daha yararlı olduğunu görmekteyim. Ama doğru ama yanlış sonuçta insana hizmet veriyoruz ve hizmet verirken müracaatçının yaşam değerlerini göz ardı etmemek gerektiğini düşünüyorum.

Sosyal çalışmacıların, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesine ilişkin yaklaşımları ile ilgili alt temalardan bir diğeri ise maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne

ifade ettiğine yönelik katılımcı görüşleridir. Bu alt tema; uygulamaya dönük yön, müracaatçı odaklı yön ve etik yön olma üzere 3 ayrı kategoride toplanmıştır.

Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine dair görüşlerde; katılımcıların, uygulamaya dönük yön (f=49) çerçevesinde verdikleri ifadeler bulunmaktadır. Katılımcılardan bir kısmı maneviyata duyarlı sosyal hizmeti: “Maneviyat, müracaatçının dinî ritüellerine dine bakış açısına bakılarak ve o anki problem göz önünde tutularak çözüm sürecine katılmalıdır” (SÇ16) ifadelerinde görüldüğü gibi inancı dikkate alma yönüyle açıklamıştır. Bir kısmı ise:

Yani dediğim gibi kutsallara teması sınırlı tutan, yani müracaatçıyı bu anlamda maneviyat anlamında rahatsız etmeyecek, çokta onun manevi dünyasına girmeyecek sosyal hizmet yani hem rahatsız etmeyeceksin hem de o maneviyatı kullanmayacaksın çünkü uygulamada görüyoruz bir yerden sonra atıyorum işte maneviyatın içerisine din spesifiğini alayım, dinden vurduğın an çok daha zayıf düşüyor, daha kaderci olmaya başlıyor. Her şeyi böyle kaderimse çekerim mantığıyla yaklaşmasını sağlıyor o da sıkıntılı oluyor. O sınırları belirlememiz gerekiyor (SÇ13).

ifadelerinde görüldüğü gibi maneviyata duyarlı sosyal hizmete; profesyonellik çerçevesinden bakmaktadır.

Tablo 42. Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Ne İfade Ettiğine Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<u>Uygulamaya Dönük</u>			<u>Etik Yön</u>		
a. Öneriler sunmak	10	4,9	a. Kültüre duyarlı uygulama	15	7,4
b. Yönlendirmeler yapmak	5	2,5	b. Mesleğin değerleri	4	2,0
c. Sabır önermek	5	2,5	c. Müracaatçıya saygı	24	11,8
d. İnancını dikkate almak	17	8,4	d. Müracaatçının başladığı yerden başlama	20	9,8
e. Manevi olarak destekleme	6	2,9	e. Self-determinasyon	7	3,4
f. Profesyonel şekilde yapılmalı	6	2,9	f. Dinî inancını yaşamasına izin	5	2,5
Toplam	49	24,1	Toplam	75	36,9
<u>Müracaatçı Odaklı Yön</u>	f	%			
a. Müracaatçının değerleri	5	2,5			
b. Müracaatçıyı güçlendirmek	13	6,4			
c. Yardım sürecine maneviyatı dâhil	40	19,7			
d. Müracaatçının maneviyatını bilmek	21	10,3			
Toplam	79	39,0			

Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine yönelik görüşlerde; katılımcıların, müracaatçı odaklı (f=79) bakış açısıyla ortaya koydukları ifadeler rastlanmaktadır.

Maneviyata duyarlı sosyal hizmeti; müracaatçıyı derinden görme, onu tanıma ve anlama yolu olarak tanımlayan bir katılımcı:

Yani maneviyat şöyle müracaatı tanımakla alakalı bir şey meslekteki hayatımızda. Çünkü benim sosyal hizmet uzmanının ya da uzmanın diyeyim belki kısaca manevi görüşünün ne olup olmadığından daha çok karşımızdaki kişinin bizden destek alacak kişinin aslında birazcık da manevi görüşlerini almak gerekiyor... (SÇ6)

ifadelerinde bulunmuştur. Maneviyata duyarlı sosyal hizmeti, müracaatçıyı güçlendirme ve yardım sürecine dâhil etme olarak gören katılımcılara da rastlanmaktadır. SÇ17 kodlu katılımcıya göre maneviyata duyarlı sosyal hizmeti şu şekilde açıklamıştır:

Tamamen mesleğimizin içeriğinde var olan o güçlendirme yaklaşımı, işte bireyin kendi kararını kendi verebilme gücünü sağlamak, onu iyileştirmek onu motive etmek, hayatıyla ilgili kararlarını kararlarında etkin olmasını sağlama yönelik motivasyona yönelik teknikler var ya onlar benim için aslında.

Katılımcıların bir kısmı da maneviyata duyarlı sosyal hizmeti, etik boyutla (f=75) açıklamışlardır. SÇ4 kodlu katılımcı; etik boyutu, müracaatçıyı olduğu gibi kabul etmek olarak değerlendirmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

Maneviyata duyarlı sosyal hizmet derken daha çok inançları kabul etmek. Bir kere onun inancını kabul edeceksiniz. Saygı duymaktan öte bana göre kabul etmek çok önemli... Onun yaşam şekli bu bir kere. Sen onu kabul edeceksin, Sindirebileceksin ki onun için bir adım atabilesin. Bu çok önemli...

SÇ6 ise maneviyata duyarlı sosyal hizmeti, self determinasyon hakkı olarak ele almıştır:

Müracaatçının kendi kaderini tayin etmesini isteriz. Belki kendi kaderini tayin etme süresince kişinin gerçekten o içsel değerleri ya da kendince çizdiği o değerler onun için yararlı olabilecekse belki genel anlamda maneviyat diyebiliriz biz ona belki o süre içerisinde o değerler belki kendi kaderini tayin etmesi için kullanılabilir.

Bütün bu ifadelerin dışında; katılımcıların az bir kısmında kararsızlık ve maneviyatı tam olarak bilememe durumu da göze çarpmaktadır. Nitekim bu durumu SÇ6 şu şekilde dile getirmiştir:

Yani yeni uygulamalar maneviyata dayalı olarak... Çok popüler diyeyim şu aralar tam olarak maneviyata dayalı duyarlı uygulamalar nelerdir tam olarak aslında bilmiyorum ya da müdahaleler nelerdir onu bilmiyorum... Bazen dediğim gibi kullanıyoruz ama belirgin spesifik şu an maneviyata duyarlı dayalı bir uygulama vardır nelerdir onu tam olarak şu an bilmiyorum. Mesleğimiz çerçevesinde ama uyguladığımız durumlar olabiliyor.

Tema 5: Katılımcıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerine ilişkin yaklaşımları

Sosyal çalışmacıların, maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına bilgi ve tecrübeleri dâhilindeki yaklaşımlarında kullandıkları kodlar için 6 alt tema belirlenmiştir. Bu temalar; müracaatçıların manevi bir yapıya sahip olmasının işi kolaylaştırma boyutu, müracaatçıların; sosyal hizmet uygulamasında maneviyatlarını güçlü yön olarak kullanmaları boyutu, sosyal inceleme raporlarında maneviyata ilişkin bir bölümün olması boyutu, sosyal hizmet uygulamasında duaya veya meditasyona yönelik bakış, dini-manevi kitap-yazı tavsiyesi kullanma ve son olarak sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıyı manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk şeklinde sıralanabilir. Her alt tema kendi içinde alt kategorilere ayrılmıştır.

Tablo 43. Müracaatçıların Manevi Bir Yapıya Sahip Olmasının İşi Kolaylaştırma Boyutuna Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans Ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<u>Zorlaştırır</u>			<u>Kolaylaştırır</u>		
a. Her şeye manevi bakar	3	3,3	a. Sosyal çalışmacının eli güçlenir	4	4,4
b. Müracaatçıya zarar verebilir	3	3,3	b. Mesleki tecrübeler bağlamında	8	8,7
c. Maneviyatımıza saldırır	6	6,6	c. Güçlendirme bağlamında	19	20,9
d. Güçlendirmeyi negatif etkiler	7	7,7	d. Sorunlarla daha etkin baş ederler	19	20,9
e. Manevi kabulün olmaması	3	3,3	Toplam	50	54,9
f. Din adamıyla karıştırır	2	2,2	<u>Nötr</u>	f	%
Toplam	24	26,4	a. Fark etmez	4	4,4
			b. Değişkendir	9	9,9
			c. Kişiseldir	4	4,4
			Toplam	17	18,7

Sosyal çalışmacıların; “müracaatçıların maneviyatı işinizi kolaylaştırıyor mu?” şeklinde sorulan soruya üç farklı yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Katılımcılardan bir kısmı, müracaatçı maneviyatının işini kolaylaştırdığını (f=50) ifade ederken; bir kısmı işinin daha da zorlaştığını (f=24) belirtmiştir. Katılımcıların belirli bir kısmı ise görüş bildirmek yerine nötr (f=17) kalmıştır.

Müracaatçıların manevi yapıya sahip olmasının sosyal çalışmacının işini kolaylaştırdığını belirtilen yaklaşımın alt kategorileri; sorunlarla daha etkin baş etme (f=19) ile güçlendirme (f=19) olarak sıralanmakta ve bu sıralamayı da mesleki tecrübeler (f=8) ile sosyal çalışmacı elinin güçlenmesi (f=4) takip etmektedir.

Müracaatçıların sorunlarla daha etkin baş etme kategorisini; sosyal hizmet uygulama sürecini kolaylaştırma bakımından ele alan SÇ8 kodlu katılımcı, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Mesela ben bölge hastanesinde hastaneye gelen bütün kadına şiddet vakaları acilden, servislerden, polikliniklerden bana yönlendirilir. Özellikle kadına şiddet konusunu ele alayım. Bizzat şiddete maruz kalmış kişiyle görüştüğümüzde veya eşini de çağırıp aile görüşmeleri yaptığımızda... İşte dinî önemseyen inançlarından bir takım sözlerle onları hitap edince çok daha etkili olduğunu görüyorum yani.

Müracaatçıların manevi yapıya sahip olmasının işini zorlaştırdığını ifade eden katılımcı kesimin bu yaklaşımında yer alan alt kategoriler; güçlendirmeyi negatif etkilemesi (f=7) uzmanın maneviyatına saldırma (f=6) riski ve bunların yanında müracaatçının her şeye manevi bakması (f=3), maneviyatın müracaatçıya zarar verme riski (f=3) manevi kabulün

olmaması (f=3) şeklinde sıralanabilir. Son olarak da uzmanın, din adamıyla karıştırılma riski (f=2) gündeme gelmiştir.

Müracaatçıların manevi bir yapıya sahip olmalarının; sosyal hizmet uygulama süreçlerini zorlaştırdığına dair görüşlerini paylaştan SÇ7, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Kendi kafamıza göre kaderci bir anlayışla bir sosyal hizmet uygulaması yaparsak bu biraz yanlış olur yani her kesime her koşula her müracaatçıya uygun olmaz bizim özellikle alanında karşılaştığımız en büyük sorunlarımızdan biri bu mesela çoğu zaman maneviyat ile ilgili mesela bizi suçlayabiliyorlar. Bizim kendi manevi dünyamıza saldırırlar çoğu zaman kendi istekleri gibi olmadığında bizi vicdansız. Mesela yardım alamadığı zaman. Bizi vicdansızlık ile suçlayabiliyorlar bizi inançsızlık ile suçlayabiliyorlar ya da bizi zalimlik ile suçlayabiliyorlar...

Müracaatçının maneviyatı, sosyal hizmet uygulaması sürecine dâhil olduğunda yaşanan zorluklara ve bundan farklı olarak kolaylaştıran etkenlere dair verilen yanıtlarda; hem sosyal çalışmacı etkisinden ve hem de birçok müracaatçı etkisinden söz edildiği görülmüştür.

Tablo 43'e bakıldığında bazı katılımcıların; durumun kolaylaşması veya zorlaşması konusunda nötr bir tavır sergiledikleri görülmüştür. Gösterilen bu tavrın ise; maneviyatın süreci etkilememe, durumun müracaatçıya göre değişeceği ve kişisel özelliklerinden etkilendiği göze çarpmaktadır.

SÇ2 kodlu katılımcı, müracaatçı maneviyatının süreci kolaylaştırma olgusunun müracaatçıya göre değiştiğini ve bu nedenle durumun; süreci hem zorlaştırabileceği hem de kolaylaştırabileceği ihtimalini şu şekilde ifade etmiştir: "Şimdi şu şekilde bence biraz kişilik yapısıyla alakalı bir durum. Bazen kolaylaştırdığını bazen zorlaştırdığını da düşünüyorum... Kişi bence o biraz da insanın kişilik yapısıyla da alakalı olduğunu düşünüyorum..."

Tablo 44. Müracaatçıların Maneviyatı Güçlü Yön Olarak Kullanmalarına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<i>Güçlü Yön</i>			<i>Zayıf Yön</i>		
a. Problem çözmede	8	10,8	a. Kaderci bakış olur	5	6,8
b. Birçok güçlü yönden daha iyi olması	8	10,8	b. Duygusallaşır	2	2,7
c. Pragmatist bakış-yardımcı olacaksa	25	33,8	c. Etkin bir güçlü yön değil	3	4,0
d. Durumu kabullenmede	2	2,7	d. Zayıf davranır	3	4,0
e. Motivasyon kaynağı	2	2,7	Toplam	13	17,5
Toplam	45	60,8			
<i>Nötr</i>	f	%	<i>Nötr</i>	f	%
a. Diğer güçlerden farkı yok	4	5,4	b. Karşılaşmıyorum	5	6,8
c. Kişiseldir	7	9,5	Toplam	16	21,7

Birçok tema ve kategoride güç ve güçlendirmeye bir boyut olarak yer verildiği gibi, bu alt temada da güçlendirme ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Müracaatçıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyatı güçlü yön olarak kullanmalarına yönelik yaklaşımda, katılımcı görüşleri; maneviyatın “güçlü yön” ve “zayıf yön” olarak görülmesi ile bazı katılımcıların, bu konuda “tarafsızlık” göstermeleri şeklinde üç kategori altında toplanmıştır. Her kategori, içinde başka alt kategoriler barındırmaktadır.

Müracaatçıların maneviyatını güçlü yön (f=45) olarak gören yaklaşımda, alt kategoriler sırasıyla; pragmatist bakış (f=25), birçok güçlü yönden daha iyi oluş (f=8) ve problem çözmede etken olma (f=8) olarak belirlenmiştir. Bunu da sırasıyla; durumu kabullenme sürecinde etken olma (f=2) ve motivasyon kaynağı olma (f=2) kategorileri izlemektedir.

Müracaatçıların problemlerini çözmede daha etkin ve pragmatist bir bakışı ifade eden SÇ3 kodlu katılımcının; maneviyatın güçlü bir yön olarak alınmadığı takdirde müracaatçı ile etkili bir yardım sürecinin yürütülemeyeceği yönündeki ifadeleri şu şekildedir:

Tabi yani dinî bir çözüm aramışsa eğer veya manevi bir çözüm maneviyatına güçlü bir gün olarak kullanmamışsa bunu kullanmamız gerekiyor. Aynen öyle çünkü kişiyi kendimizden itebiliriz. Kendimizden ittiğimiz zaman da belki son çözüm yolu bizdik onun için o zaman bizden de kaçır daha da kötü bir yola başvurabilir.

SÇ12 kodlu katılımcı, maneviyatın birçok yönden güçlü olma boyutunu ön plana çıkararak şu ifadeleri dile getirmiştir:

Yani maneviyat kişinin problemi çözebilmesi için yürüyebilecek iyi yollardan bir tanesi. Çünkü zaman zaman eğer maddi anlamda güçlüysen maddiyatına sarılıyorsun. Eğer eş iyi bir destekleyici ise eşinden destek almaya çalışır. İşte önemli bir kurum veya bir kaynak varsa oradan destek almaya çalışır ama kişi daha çok çaresiz kalmışsa ve kendi spesifik sıkıntısını yaşıyorsa bir tek çareyi kendinde arayabiliyor. Dışarıdan gelen tüm desteklere kapalı olabiliyor. O anda işte maneviyat boyutu ön plana çıkarak kişinin hata yapmasını engelliyor. Çünkü niye maneviyat ona daha çok şey öğretiyor aslında...

SÇ9 kodlu katılımcı ise; maneviyatın bir motivasyon kaynağı olduğunu ve yaşanan değişimi kabullenerek hayata devam etme sürecinde etkili olduğunu dile getirmiştir:

Aslında şöyle annesini babasını kaybeden bir birey bunun sınav olduğuna inanıyor ama manevi anlamda ben güçlü olmalıyım ki anneme ve kardeşlerime sahip çıkmalıyım. Ben bir erkek olarak o güvenle ben çöküntüye girersem onlarda çöker. Ama ben güçlü durduğum zaman onlarda bana bakar daha da pozitif olurlar bu şekilde.

Bir kısım katılımcı tarafından; müracaatçı maneviyatının zayıf yön olabileceği ifade edilen yaklaşımda, alt kategoriler; kaderci bakış açısının oluşması (f=5), etkin bir güçlü yön olmaması (f=3), müracaatçının zayıf davranmasına neden olması (f=3) olarak sıralanmakta ve bunları da müracaatçının duygusallaşması (f=2) kategorisi izlemektedir.

Görüşünde; alt kategorilerin birçoğunu içinde barındıran SÇ13 kodlu katılımcı, bu düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

Kutsalları yani güçlü olan kutsalları kullanıyorlar. Hakikaten kullanıyorlar ve ona sıkı sık sarılıyorlar. Mesela inanılmaz bir anne özlemi var, ama şuan anneye gidemiyor o anne için yaşayan bir çocuk biliyorum. Yani baba bir şekilde vefat etmiş ama anne var. Ama şartları uygun olmadığı için şu an çocuk koruma altında, yalnız çocuk bir şekilde anneye varacağım diye çaba sarf ediyor. Bu çaba başarıya götürüyor, daha güçlü kılıyor. Ama ben çok kullanma

tarafı değilim. Yani bir şeyi zayıf yönü aslında hani diyorum ya orada güçlü duruyor, diyorum ya güçlü bir algı var ama aynı zamanda da zayıf tarafı da var. Çünkü çocuğa anne dediğin zaman gözü doluyorsa bu zayıflatır yani çokta kullanmanın anlamı yok. Ha ne yaparsın pratik olarak alırsın anne ile görüşürsün. Anne izin dönemlerinde verirsın böyle bir bağı güçlendirirsin. Yani her güçlü tarafın bir zafiyeti var. Çokta o zayıf yön üzerine odaklanmamak gerekir.

Tablo 44 incelendiğinde, bazı katılımcıların maneviyatı güçlü veya zayıf yön olarak görme konusunda nötr bir tavır sergiledikleri görülmüştür. Bu yaklaşımın temelinde ise; maneviyatın diğer güçlerden farkı olmaması (f=4), maneviyatı kullanan müracaatçılarla karşılaşmama (f=5) ve kişisellik (f=7) unsurlarının olduğu göze çarpmaktadır.

SÇ4 kodlu katılımcı, müracaatçının kişisel boyutunun önemine dikkat çekerek düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “Müracaatçılar güçlü bir yol olarak maneviyatlarını hissettiren de oluyor, bundan çekinen de oluyor. Benim açık olmam mesela bazen onlar için bir dezavantajmış gibi hissediyorum...”

Tablo 45. SİR’de Maneviyata İlişkin Bir Bölümün Olmasına Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<u>Gerek Yok</u>			<u>Ayrı Bir Bölüm Olmalı</u>		
a. SİR’in mantığına ters	4	2,6	a. Holistik bakış gereği	4	2,6
b. Profesyonelce yazılmayabilir	27	17,6	b. Maneviyat bilgisinin önemli olması	12	7,8
c. Toplum hazır değil	5	3,3	c. Rapordaki diğer bölümler gibi gerekli	3	2,0
d. Sadece dini boyut gündemde olur	12	7,8	d. Daha faydalı olabilir	9	6,0
e. Gerekli değil	8	5,2	e. Güçlü yönlerden biri	3	2,0
f. Müracaatçıyı rahatsız edebilir	18	11,8	Toplam	31	20,3
g. Bazı bölümlerin içinde var	37	24,1	<u>Kararsız</u>	f	%
h. Ayırıştırılmamalı	7	4,6	a. Kararsız	4	2,6
Toplam	118	77,1	Toplam	4	2,6

Sosyal çalışmacıların, sosyal inceleme raporlarında maneviyata ilişkin ayrı bir bölümün olmasına yönelik belirttikleri görüşler; “ayrı bir bölüme gerek yok” (f=118), “ayrı bir bölüm olmalı” ve “kararsız” şeklinde olmak üzere üç kategori altında toplanmış ve her kategorinin altında; yeni alt kategoriler bulunmaktadır.

Sosyal inceleme raporlarında, maneviyat ile ilgili ayrı bir bölümün olmaması gerektiğini düşünen katılımcılara ait yaklaşımda, alt kategoriler; bazı bölümlerin içinde var olduğu (f=37), profesyonelce yazılmayabileceği (f=27) ve müracaatçıyı rahatsız edebileceği durumu (f=18) çerçevesinde sıralanmış ve bu sıralamayı; sadece dini boyutun gündemde olabileceği (f=12), gerekli olmadığı (f=18), ayırıştırılma yapılmaması gerektiği (f=7), toplumun hazır olmadığı (f=5) ve SİR’in mantığına ters olması (f=4) kategorileri izlemiştir.

SİR’de var olan bazı bölümlerin (kişisel özellikler, aile ve sosyal yaşam) maneviyata değinmeye uygun olduğunu ve bunun için ayrı bir bölüme ihtiyaç duyulmadığını ifade eden SÇ11 kodlu katılımcı, düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır: “Yani direk ayrı bölüm mü bilmiyorum ama müracaatçıyı tanımlarken genel güzellikler veya aile sosyal yaşam nasıl işte şu şöyledir sosyal ekonomik ortam şu bunun yanında bide. Ama ayrı başlık olması doğru değildir.”

Maneviyatın, diğer bölümler içinde var olduğunu iddia eden SÇ17 ise şöyle demiştir:

Zaten kişilik özellikleri diye bir bölüm var. Evet, istesek yazarız oraya zaten. Şey diyebiliriz pasif, korkak, ürkek işte dünyadan kendini eline eteğini çekmiş hiçbir şey yapmak istemiyor bunları kişilik özelliklerinde zaten söylüyoruz yani maneviyat ekstra olmasına gerek yok çünkü o da karakter özelliğine giriyor daha geniş bakılmalı.

Bazı katılımcılar, sadece dini boyutun gündemde olabileceği ihtimalinden yola çıkarak; maneviyatla ilgili ayrı bir bölümün olmaması gerektiği yönündeki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

Yani işte maneviyatın içeriği ne olacak yani o önemli yani biz eğer şey dersek yani şu dine mensup ya da şu inançta işte şu kadar ibadet yapıyor şu kadar ibadet etmiyor... Yani bizi çok ilgilendirdiğini düşünmüyorum. Yani hangi dine mensup olduğu ibadet edip etmediği ya da hangi cemaate bağlı olduğu bizim uygulama yaparken bizim ya da sorunlu müracaatçı ile ilgilenirken baz aldığımız şeyler var... (SÇ7).

Katılımcılardan bazıları ise SİR’in profesyonel bir yaklaşımla yazılamayacağı kaygısı (alan dışı mesleklerdeki elemanlar tarafından yazılan SİR’de etik kaygılar olmayabilir) ve toplumun buna hazır olmadığı düşüncesiyle ayrı bir bölüme karşı olduklarını belirtmiştir:

Bu başlık noktasında da belki şöyle olabilir yaşadığımız toplumla alakalı bizim orda kurabileceğimiz eksik bir cümle ya da sosyal hizmet uzmanı değil de şuan sosyal inceleme raporunu birçok meslek elemanı yazabiliyor. Onun oraya getireceği bir yanlış bir cümle ya da yanlış bir kişiye belli sorumluluklar yükleyebilmekte... Yani yaşadığımız toplum açısından bulunduğu grup açısından belki bir etiketlenmeye neden olabilir bu yüzden. Yani daha dinî inançları ve maneviyatı ön plana çıkarılırsa başka bir uzman tarafından ön yargılar ve etiketlenmeye neden olabilir... (SÇ2).

SİR’de maneviyatla ilgili ayrı bir başlığın olmasını; damgalamaya ve ayrımcılığa neden olabileceği ihtimaliyle değerlendiren SÇ3, bu görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “... Ayrı bir konu haline getirirsek kişi sanki hani din üzerinden damgalanmış ya da dinî açısından da ele alınıyormuş gibi rahatsız olabilir ya da kimisi fazlasından haz alabilir.”

Bazı katılımcılar ise SİR’de maneviyatla ilgili bir bölüme yer vermeyi gereksiz görmektedir. Buna benzer bir durumu SÇ6 şöyle ifade etmektedir:

Yani sanırım sosyal inceleme raporlarında çok da maneviyatla ilgili kendi değerlerinle ilgili çok da bir bölüm olmasına gerek olduğunu sanmıyorum. Çünkü sosyal inceleme raporlarında daha çok bizden istenilen aslında sosyal ve ekonomik durumla ilgili bilgi verebilmek. Yani öyle maneviyat manevi görüşü ya da o dediğim gibi kendi değerlerinin orada yazıyor olması çok da gerek yok diye düşünüyorum...

Tablo 45’te görüldüğü gibi, sosyal inceleme raporlarında müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölümün olması gerektiği yönündeki yaklaşımın alt kategorileri; maneviyat bilgisinin önemli olması (f=12), daha faydalı olabileceği (f=9) ve holistik bakış gereği (f=4)

olarak sıralanmış ve bunları da sırasıyla; sadece rapordaki diğer bölümler gibi gerekli (f=2) ve güçlü yönlerden biri (f=4) alt kategorileri izlemiştir.

SÇ8 kodlu katılımcı, maneviyatla ilgili bir bölümün kesinlikle olması gerektiğini belirtmiş ve yaklaşımını; maneviyat bilgisinin önemli olması, holistik bakış gereği ve daha faydalı olabilme boyutlarıyla ifade etmiştir:

Kesinlikle olmalı, Şimdi bizim mesela sosyal inceleme raporu yazmamızı gerektirecek durumlar nelerdir. Bir Fiziksel, zihinsel, duygusal istismar vakası olduğunda ne yaparız inceleme hazırlarız. Kimsesiz terk edilmiş vaka olur inceleme hazırlarız. Bir de işte daha farklı diyelim psikometrik değerlendirme yapılması gerektiren bir vaka olur, silah ruhsatı almadan bir işe girecekse, bütün bu durumları inceleme raporu hazırlıyoruz... Ben bir bütün olarak eğer onu ilgili makama iletmek istiyorsam onun manevi durumunu bildirebilmem lazım. Bu bütünsel çerçeve altında alsın değerlendirsın ona göre kararını versin, mahkemedir veya aile ve sosyal politikalarıdır. En azından yerleştirdiğimiz kurum onun hassasiyetini bilir, çok dinî bir hassasiyete sahip birisi ona göre yaklaşır.

Katılımcıların az bir kısmı ise sosyal inceleme raporlarında müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölümün olması konusunda kararsız (f=4) olduklarını ifade etmiştir. SÇ11 bu durumu: “Yani direk maneviyatla değerlendirmek nasıl olur bilemiyorum...” şeklinde ifade ederken SÇ10 ise: “başlığa gerek var mı, bence o şeyin içerisine zaten dâhil; değerlendirmeye dâhil olduğu için gerek yok, ama başlık açarsanız daha spesifik yaklaşacağınız için belki faydası olur. Net hayır diyemiyorum” şeklinde değerlendirmiştir.

Tablo 46. Duaya veya Meditasyona Yönelik Katılımcıların Görüşlerine Ait Kod, Kategori, Frekans ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<i>Etik Kaygı</i>			<i>Uygulama ve Müracaatçıya Dönük Yön</i>		
a. Uzman talep etmemeli	13	10,6	a. İyi ve değerli hissettirmesi	12	9,8
b. Karşı taraftan onay alarak	6	4,9	b. İstmeden de oluyor	4	3,2
c. İnanç alanına müdahale edilmemeli	2	1,6	c. Talep eden Müracaatçıya dua etme	24	19,5
d. Yok saymama gerekliliği	11	8,9	d. Yardımcı olacaksa	19	15,4
Toplam	32	26,0	e. İhtiyaç olarak dua	7	5,8
<i>Mesleki Kaygı</i>	f	%	Toplam	66	53,7
a. Profesyonel kaygılar engelleyebilir	4	3,2			
b. Sınırlar iyi çizilmeli	13	10,7			
c. Uzman bu teknikleri iyi bilmeli	4	3,2			
d. Zarar verebilir	4	3,2			
Toplam	25	20,3			

Araştırma da; maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasını bilgi ve tecrübeler dâhilinde ele alan yaklaşımlar değerlendirildiğinde ve katılımcıların bu konuda kullandıkları kodlar incelendiğinde görülmüştür ki; sosyal hizmet uygulamasında dua veya meditasyona bakış da alt temalardandır. Katılımcıların, bu temayı ele alış biçimleri; müracaatçıya ve uygulamaya dönük yön (f=66), etik kaygı (f=32) ve mesleki kaygı (f=25) başlıkları altında üç kategoride toplanmıştır.

Sosyal hizmet uygulanmasında dua veya meditasyona bakışı, uygulama ve müracaatçıya dönük yön çerçevesinde değerlendiren katılımcıların, bu yaklaşımlarında yer alan alt kategorileri; talep eden müracaatçıya dua etme (f=24), müracaatçıya yardımcı olcaksa (f=19), müracaatçının iyi ve değerli hissetmesi (f=12), müracaatçının ihtiyacı olarak görmesi (f=7) ve istemeden de duanın gerçekleştiği (f=4) şeklinde sıralamak mümkündür.

SÇ7 kodlu katılımcı, müracaatçılarla dua etme durumunun istenmeden de meydana gelebildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Yani şöyle söyleyeyim Biz bununla karşılaşıyoruz yani kendi derdini anlatırken zaten o arada uzun da olmasa dua ediyor yani inşallah kurtulur da ya da işte böyle şeyleri bir daha yaşamayız biz orada müracaatçıya şu anlamda destek veriyoruz aynısını söylemiyoruz da âmin diyoruz mesela eşlik ediyoruz.

SÇ1 ise bir vakasından örnek vererek müracaatçının iyi ve değerli hissetme boyutunu şu şekilde dile getirmiştir:

Sonuçta biz de insanız karşımızdaki kişiler de belli duygularla bize geliyor ve biz onun duygularını yok sayarsak eminim ki kendini daha değersiz hisseder. Bizden iletişim kanallarını keser olumsuz etkilenir. Örnek vermek gerekirse, X isimli bir müracaatçı arkadaşını kaybetmişti ve güç bir durumu vardı. Geldi kuruma yaklaşık 8-10 kişi oturuyordu hep beraber o arkadaşına dua etmemizi istedi ve hepimiz oturduk elimizi açtık ve o kişiye dua ettik. Dua ettikten sonra o kişiye kendini daha iyi hissettirdi. Daha değerli hissetti. En azından arkadaşına bir vefa borcu varmış gibi ve onu ödemiş gibi hissetti. E tabi ki o eğer onu güçlü kılıyorsa o yönünü kullanmakta bir sakınca yoktur.

Sosyal hizmet uygulanmasında dua veya meditasyona dair bakışa; etik kaygı ile yaklaşan katılımcıların görüşlerinde alt kategorilerin; uzman talep etmemeli (f=13), duayı yok saymama gerekliliği (f=11), müracaatçıdan onay alarak (f=6) ve inanç alanına müdahale edilmemeli (f=4) şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Müracaatçıların dua taleplerini yok saymama gerekliliğini SÇ7, şu şekilde ifade etmiştir:

Yani kesinlikle benim işim bu değil dua benim işim değil gibi bir şeye girmiyorsunuz, yani ben kendi açımdan böyle bir şeye girmiyorum. Yani çünkü onun güçlü yönü ise müracaatçı onu daha güçlü kılıyorsa iletişim ağımızı daha çok kolaylaştıracaktır. Yani buna ket vurmanın bir manası yok. Çünkü dediğim gibi her insanın kendine özgü bir insan bununla güçlü yönü ise tabii ki onu ayakta tutuyorsa.... Müracaatçı istiyor ise ve yararlı ise yapılabilir profesyonellik bağlamında...

Sosyal hizmet uygulanmasında dua veya meditasyona mesleki kaygı ile yaklaşan katılımcıların alt kategorilerinde ise; sınırlar iyi çizilmeli (f=13) görüşü görülmekte bunu da sırasıyla; bu teknikleri uzmanlar iyi bilmeli (f=4), profesyonel kaygılar engelleyebilir (f=4) ve müracaatçıya zarar verebilir (f=4) kategorileri izlemektedir.

SÇ16 kodlu katılımcı, profesyonel kaygıları ve sosyal çalışmacılar bilgisinin azlığını; dua veya meditasyona engel olabilme açısıyla ele almaktadır:

Ancak bir sosyal hizmet uzmanının müracaatçıya manevi bir yönlendirme yapma konusunda bilgi ve beceri sahibi olduğunu düşünmüyorum. Örnek vermek gerekirse bir müracaatçıya namaz kılarak rahatlayabileceğini öğütlemek yanıftır ancak bir müracaatçı namaz kılarak, dua ederek rahatladığını ifade ediyorsa bu özelliklerin olumlu olarak değerlendirilmesi ve müracaatçının kendini bu alanda geliştirmesinin faydalı olacağı yönünde farkındalık kazandırılması uzman tarafından desteklenebilir.

Sosyal hizmet uygulaması süresince dua veya meditasyon durumuyla karşılaşmayan SÇ10 kodlu katılımcı ise görüşünde şu cümlelere yer vermiştir:

Hiç talepte olmadı yani zaten dua ediyorlardır biz şey yaparken işte şifa Allah'tan gelir gibi söylüyorlar. Yalnız birlikte dua etmek yani birlikte dua etmeye istekli olmam. Ama böyle bir talebi olursa çok katı da davranmam yani o an ki şartlara bağlı ruh halime bağlı. Ama o an beni zorlarsa tabi o da işte gel hadi dua edelim derse de işte bilmiyorum tuhaf bir soru açıkçası, karşılaşınca belki o zaman bir cevap veririm.

Tablo 47. Dinî-Manevi Kitap veya Yazı Tavsiyesi Kullanmaya Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategori	f	%	Kategori	f	%
<u>Önerilebilir</u>			<u>Önerilemez</u>		
a. Empatik iletişimde önemli	5	4,2	a. Etik açıdan sakıncalı	6	5,0
b. Mesleki sınırlara dikkat ederek	8	6,7	b. Müracaatçı farklı algılama ihtimali	7	5,8
c. Yardımcı olması- Pragmatist bakış	31	25,8	c. Önermekten ziyade araştırmaya teşvik	4	3,3
d. Bilgim kadar	3	2,5	d. İnanç farklılıkları engeller	3	2,5
e. Müracaatçının durumuna/maneviyatına göre	17	14,2	e. Yanlış yönlendirme ihtimali	7	5,8
f. Talep eden müracaatçıya	20	16,7	f. Bilgi az-Yardım edemeyebilirim	4	3,3
g. Yönlendirici olmama kaydıyla	5	4,2			
Toplam	89	74,3	Toplam	31	25,7

Katılımcıların bir kısmı, müracaatçılarına manevi okumalar önerdiğini (f=89) bir kısmı ise böyle bir öneride bulunmadığını (f=31) ifade etmiştir. Öneride bulunduklarını ifade eden katılımcılar, bu önerileri şerhler düşerek gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Nitekim SÇ1, bu konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Eğer karşımdaki kişi böyle bir ihtiyacı varsa bu ihtiyaç ona sorulabilir. Eğer kendisi de olumlu cevap verirse gerekli yönlendirmeler yapılarak mesela mahallesinde veya bu konularla ilgili bir kişi varsa kitap yönlendirmesi manevi destek olabilecek bir kişi veya benim bilğim çerçevesinde bir şeyse ben yardımcı olmak isterim şahsen.

Uygulama esnasında müracaatçıların etkiye açık olduğunu belirten ve müracaatçının inanç veya maneviyatına göre bir tavsiyede bulunulması gerektiği düşüncesinde olan katılımcı, sosyal çalışmacının nötrlüğünün önemini vurgulamıştır:

O kitabı verme amacınızı ona sağlıklı bir şekilde yansıtacağınız zaman çok da sakat olmaz ya da etiğin dışına çıkmayız çünkü orada amaç kendi fikrimiz değil zaten kişinin inancı farklı olabilir inancımızla örtüşmeye bilir bu. Örtüşmediği zaman yine aynı şekilde onun dini hakkında bilgi edinerek o dinî üzerinden kişiye tekrar destek sunulması sağlanır. Benim inancım önemli değil kişinin inancı önemlidir. Çünkü ben o an kendi inancımı yansıtmam değildir. Kişiyi çözüme götürmek bizim amacımızdır bu yüzden de kişinin dinini öğrenmek mesleki anlamda o an yetersiz isek bunu yeterli hale getirip kişiyi inancı gereği eğer bir çözüme kavuşmak istiyorsa o çözümü en kısa yoldan gitmesini sağlamamız gerekiyor. Kitap verme de buna dâhildir (SÇ3).

Katılımcıların bir kısmı ise müracaatçılara önerilerde bulunulmaması gerektiğini görüşündedir. Böyle düşünen katılımcılardan biri manevi konularda yaşanabilecek alan karmaşasına değinerek bu konudaki hassasiyetini şu şekilde ifade etmiştir:

Ezidi, Hristiyan, Yahudi bir müracaatçısı olan Müslüman bir sosyal çalışmacı, onların inanç sistemlerine çok hâkim değilse nasıl kitaplar tavsiye edebilir. Bunlar müracaatçı ile kurulması gereken güven ilişkisini zedeleyebilir. Her birey için inançları oldukça özel hassas ve değerlidir (SÇ15).

Yönlendirmeyi; birtakım hususlar sebebiyle doğru bulmayan, yetkinlik alanı olarak görmeyen ve yanlış yönlendirme ihtimalini ön plana çıkaran SÇ2 kodlu katılımcı ise düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

Şu noktada şöyle söyleyeyim hani eğer ki benim dinsel doğrultuda bir bilgi birikimim varsa sadece o noktada belki bir hususa kadar yardımcı olabilirim karşımdakine. Ama diğer türlü yetkinliğimiz yoksa o kişiye bu noktada yardımcı olamayacağımı direkt karşı taraf çünkü kişiyi yanlış da bilgilendirebilirim bu noktada doğru da bilgilendirebilirim bu da onun olumlu ya da olumsuz etkilenebileceği bir durum olur. Bu noktada ben direkt böyle bir yaklaşım belli bir dereceye kadar sergileyebilirim ve bir dereceden sonrasını sergileyemem.

Kitap veya yazı tavsiyesi konusunda kararsız olan bir katılımcı da düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Tereddüt yaşarım, sınırlar korunarak yapılabilir fakat kararsızım” (SÇ16).

Maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması hakkında, bilgi ve tecrübeler doğrultusunda ortaya konulan yaklaşımların kodlarına ait alt temalardan sonuncusu; müracaatçıyı, manevi destek alabileceği birine veya din adamına yönlendirmeye yönelik görüş ve bu görüşün incelenmesidir. Tablo 48’de görüldüğü gibi sosyal çalışmacıların bu konudaki görüşleri; “gönderilebilir” (f=129), “gönderilemez” (f=127) ve “nötr” (f=20) olmak üzere üç ana kategoride toplanmıştır. Ayrıca her bir kategori, içinde yeni alt kategorileri barındırmaktadır.

Tablo 48. Müracaatçıyı Manevi Destek Alabileceği Birine Sevke Yönelik Görüşlerine Ait Kod, Kategorilerin Belirtilme Sıklığı ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
<u>1. GÖNDERİLEBİLİR</u>			<u>2. GÖNDERİLEMEZ</u>		
<u>A. Mesleki Kaygı Gözeterek</u>			<u>A. Uzmanın Kendisinin Yardım Etmesi</u>		
a. Profesyonel olarak	12	4,4	a. Yardım edilebilir	20	7,2
b. Mesleki sınırları korumak için	10	3,6	b. Araştırmam	6	2,2
c. Bilgi eksikliğinden dolayı	35	12,7	c. Bize güveniyorlar	2	0,7
Toplam	57	20,7	Toplam	28	10,1
<u>B. Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön</u>			<u>B. Mesleki Kaygı</u>		
a. Uzmardan farklı inançlara sahip olması	11	4,0	a. Mesleğin sınırlarına ters	21	7,6
b. Müracaatçı talep ederse	25	9,1	b. Baskıcı veya yeterli olmama	29	10,5
c. Pragmatist bakış	28	10,0	e. Güvenemem	7	2,5
d. Yas süreci ve Palyatif bakımda etkin	8	2,9	Toplam	57	20,6
Toplam	72	26,0	<u>C. Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön</u>		
<u>3. NÖTR</u>			a. Müracaatçının zarar görme ihtimali	13	4,7
a. Karşılaşmadım	9	3,3	b. Kısa dönemli çalışmalar yapıldığı için	3	1,1
b. Hiç aklıma gelmedi	2	0,8	c. Araştırmalarını söylerim	8	2,9
c. Diğer yönlendirmelerden farklı olmaması	6	2,2	d. Müracaatçıyı etkileyebilirim kaygısı	4	1,5
d. Çok bilgim yok	3	1,1	Toplam	28	10,2
Toplam	20	7,3	<u>D. Uzmanın kişisel düşüncesi</u>		
			a. Kişisel inançlar	3	1,1
			b. Faydası olmaz	9	3,3
			c. Gereksiz	2	0,7
			Toplam	14	5,1

Müracaatçının sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk edilebileceği düşüncesinde olan katılımcıların en sık verdikleri yanıtlar; “uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön” (f=72) ve “mesleki kaygı gözeterek” (f=57) alt kategorileri ile toplanmıştır.

Mesleki kaygı çerçevesinde ise bilgi eksikliğini ön plana çıkaran katılımcılar bulunmaktadır. Bu durumu SÇ6 yas süreci bağlamında şöyle ifade etmiştir:

O ölümle ilgili o yas süresince ilgili bilgi vermesi için ve kişiye destek olması yönlendirdiğimiz zamanlar oldu. Bir kişi bizden de destek alıyordu ama bizden destek alırken de o yas süresince kişi şeyi de sorguluyordu. İnançlı bir kişi özellikle onu söyleyebilirim. Ölümün nasıl bir şey olduğunu ölümden sonraki hayatın nasıl bir şey olduğunu. Ben bu konuya hâkim değilim, benim mesleki sınırlarım çok belli ölümle ilgili ya da ölümden sonraki hayatla ilgili bilgi almak istediğinde bu konu ile ilgili bilgi almak istiyor ama benim bu konuyla ilgili bilgim yok. Kişi o konuda yaz süresince din adamından yardımcı olması için destek almasını önermiştik.

SÇ8 kodlu katılımcı bu durumu, son dönemlerde başlayan hastanelerde manevi danışmanlık hizmeti kapsamında değerlendirerek şöyle demiştir:

Şimdi hastanelerde bir hizmet verilmeye başlandı manevi hizmet birimi diye... Diyanetin görevlendirmiş olduğu gerek kadın gerek erkek çalışan din görevlileri hizmet veriyor.”, bilgi eksikliğini ve profesyonelliği ifade etmiştir: Yani bu çok güzel bir çalışma bunlar bize göre belki çok daha dinî açıdan bilgili çok daha profesyonel müdahale edebilecek kişiler, birim en azından böyle bir birim diyelim öyle olunca da bazen onlara da sevk etme ihtiyacı hissedebiliyoruz. Yani daha profesyonel bir dinî eğitim yani dinî destek, bakıyorsun müracaatçı dinî şeye cevap verebiliyorsa dinî konuşmaya görüşmeye biz uygun gördüğümüz vakit manevi destek birimine yönlendirebiliyoruz.

SÇ16 kodlu katılımcı, mesleki kaygı güdererek yönlendirmeler yapılabileceğini ve bu yönlendirmeler yapılırken mesleki sınırlara dikkat etmemiz gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Mesleki müdahalenin uzman tarafından uygulanıp diğer manevi meslek gruplarından destek alınacaksa da müracaatçının sosyal hizmet mesleğinin ne olduğu ve kim tarafından uygulandığı bilgilerini tam anlamıyla benimsemesi gerekmektedir. Bu bağlamda maneviyatı mesleki anlamda bir araç olarak kullanılması ve sosyal hizmet mesleğinin multidisipliner bir meslek olmasından ötürü diğer meslek grupları tarafından istismar edilme durumuna bir yenisi olarak maneviyat alanında çalışan diğer meslek gruplarının da pay kapma alanı olarak kullanılmasına engel olunmalıdır.

SÇ15 kodlu katılımcı mesleki sınırlara farklı bir tutumla yaklaşarak sosyal çalışmacının, manevi veya dinî talebi olan müracaatçılara destek vermeyerek; müracaatçının, ilgili din adamına veya manevi destek alabileceği birine yönlendirilmesi gerekliliğine dayanan görüşünü şu ifadelerle dile etmiştir:

Manevi sosyal hizmet uygulamalarını endişe ile takip etmekteyim. Müracaatçılarımızın maneviyatı ve dinî duyguları bizler için önemlidir. Müracaatçının güçlü yönü maneviyat ve din ise kendisine bu şekilde yardımcı olmak için destekleyici konuşma dahi yapılabilir. Fakat burada uzmanlık alanımızın dışında bir süreç gelişeceği için müracaatçıyı ayrıntılı bir bilgi alması için konunun uzmanı olan din görevlilerine yönlendirmenin en doğrusu olduğunu düşünmekteyim. Bizler din adamı değiliz. Sadece yönlendirme yapmamız doğru olur diye düşünüyorum.

Araştırmada görüldüğü gibi; mesleğin sınırları konusu hemen hemen bütün temalarda gündeme gelmiştir. Bu nedenle de katılımcılara; mesleğin sınırlarını nasıl tanımlıyorsunuz şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Sosyal çalışmacılara yöneltilen bu soruya, SÇ1 kodlu katılımcının verdiği cevap örnek gösterilebilir:

Biz müracaatçıyla oturup konuştuğumuzda bir din âlimi gibi bir hoca gibi değil veya bir vaaz veren gibi değil ama gerektiği noktalarda eğer dinî bir dil kullanıyorsa bu karşı tarafı çözümlmek için ona daha iyi bir yardım modeli sunabilmek için onu da anlamamız gerekiyor. Belli bir eğitim aldık. Belli bir isim aldık biz görevimizi yaparken belli boyutlara belki psikoloğun alanına da kayabiliriz veya bir doktorun da bilgi sahibi olduk karşı tarafa faydalı olmak güzel ama bizim mesleğimizi de bilmemiz gerekiyor. Yerimizi de bilmemiz gerekir. Mesela dinî anlamda biraz bilgimiz varsa karşı tarafı da rahatsız etmeyecek şekilde ve yanlış yönlendirme yapmayacak şekilde bilgi verebiliriz. Ama mesleği aşan durumlar söz konusu olduğu zaman. Nasıl ki psikolog ve psikiyatri doktoruna sevk edebiliyorsak, yönlendirebiliyorsak manevi ve dinî anlamda da bilgi becerimizi aşacak durumlarda daha yetkili daha bilgili kişilere yönlendirmemizde fayda olur.

Yönlendirme yapılabileceği ifadesine; sosyal hizmet uygulaması ve müracaatçı çerçevesinden yaklaşan katılımcılar da bulunmaktadır. Uygulamada sosyal çalışmacı ile müracaatçı arasında inanç farklılıkların olmasına: “Farklı inançtan da benim inancıma çok zıt olabilecek bir kişiye ben galiba yardım edebileceğimi düşünmüyorum. Ama daha iyi yardımcı olabilecek bir uzman veya bilen bir kişi olursa yönlendirmekte sıkıntı yaşamam yani yönlendiririm (SÇ1)” cümleleri; müracaatçının talep etme durumu: “Yani kendisi bilgi almak istiyorsa o anda kim bilgili ise ona yönlendiririz bu bir ihtiyaçtır yani gereklidir de bence (SÇ11)” ifadesi ve pragmatist bakışa da: “... Sadece o uzman yetersiz olduğu için değil direkt ilk ağızdan dinlemesi onu daha bir etkileyecektir çünkü onun inancına göre bu işi iyi bilen kişi odur ondan duyması daha bir etkileyici olabilir diye düşünüyorum (SÇ3)” görüşü örnek verilebilir. Bu görüşlerden yola çıkılarak denilebilir ki; sosyal çalışmacı, müracaatçıyı din adamına veya manevi destek alabileceği birine yönlendirmede etkili olabilmektedir.

SÇ8 ise hem sosyal çalışmacıların yönlendirme yapma durumunu hem de din adamları veya manevi danışmanlardan sosyal çalışmacılara sevk durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

Manevi destek biriminin bize yönlendirdikleri oluyor. Bize hastanenin her bir yerinden vaka yönlendiriliyor. Mesela yeri geldiğinde çok yoğun daha profesyonel bir aile görüşmesi gerektiği vakit örneğin mesela bir cinsel terapi bile gerektiği vakit o zaman da psikoloğa yönlendiriyoruz. Bu tarz hastane de birimler arası konsültasyon dediğimiz bir işlem var onu uyguluyoruz yani. Böyle bir hizmette var ve özellikle palyatif bakım merkezinde son dönem hastalarının aldığı bir servis. Bu tarz hastalar gerekse de hasta yakınlarının maneviyatı çok yoğun oluyor, özellikle manevi hizmet birimimiz bu tarz servislerde çok yoğun iş yapabiliyor.

Müracaatçıların sosyal çalışmacılar tarafından; sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabilecekleri birine veya din adamına sevk edilemeyeceği düşüncesinde olan katılımcıların verdikleri yanıtlarda en sık görülenler; “mesleki kaygı gözeterek” (f=57), “uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön” (f=28), “uzmanın kendisinin yardım etmesi” (f=28) ve “uzmanın kendi düşüncesi” (f=14) şeklinde alt kategoriler halinde toplanmıştır. Bu görüşte olan katılımcılar, müracaatçıların manevi destek alabilecekleri birine veya dini lidere yönlendirmediklerini ve böyle bir yönlendirmenin de uygun olmayacağını dile getirmişlerdir.

Sevk edilemeyeceği görüşünde olan katılımcıların mesleki kaygı çerçevesinde yönlendirme hakkında yaptıkları değerlendirmelerde; mesleğin sınırlarına ters olması, din adamlarının baskıcı olması yahut yeterli olmaması ve din adamlarına güvenememe vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu duruma ilişkin örnekler de şu görüşleri belirtmemiz mümkündür:

... Yönlendirmem niye yönlendirmem çünkü bizim zaten öyle bir şeyimiz yok öyle bir kanalımız yok. Mesleki sınırlarınızı aşar evet ben öyle düşünüyorum çünkü şöyle bizim şu anda öyle bir şey yapmamız. Edemem çünkü kendi bilgi alanının dışında olduğu için müracaatçıya sağlıklı bilgi veremeyeceğim için müdahale etmem... Din adamına yönlendirmek şey yapmak müracaatçının çok fazla da bizim kanalımızla ihtiyacı olan bir şey olduğuna inanmıyorum. Yani gayet tabi kendisi bunu yapabilir yani genellemiş olmayayım yetişkin insanlar bunu bilen insanlar. Bizim mesleki sınırlarımıza bunun dâhil edilmemesi gerekir (SÇ7).

Dediğim gibi güvenemedim. 1 2 sıkıntı yaşadım. Çünkü buradan yönlendirdikten sonra daha kötü bir sonuç aldıktan sonra buna dikkat ediyorum... Çünkü müracaatçı o kadar zordur ki bazen şuradan tutuyorsunuz tam kaldırıyorsunuz öyle biri gelip bırakıyor ki Artık hiç kimsenin toparlayabilecek durumu olmuyor. Karşıdaki tamamen size güvenerek geliyor ve kendimi onların yerine koyuyorum... O kişinin güvenini kırarak bir şey yapmanız onun için çok ciddi bir sıkıntı (SÇ14).

Müracaatçıların, sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk edilemeyeceği düşüncesinde olan katılımcıların bir kısmı; bu görüşlerini sosyal hizmet uygulaması ve müracaatçı kapsamında ele almıştır. SÇ13 kodlu katılımcı yönlendirme yapmama nedenini; müracaatçıyı etkileyebilme kaygısı ile açıklamakta olup ayrıca destek alma konusunda yapılacak araştırmanın, müracaatçılara bırakılmasını önermektedir:

İşte bunlar tüm sorularında müracaatçının niteliği önemli yani bu müracaatçı sosyal ekonomik destek başvurusu yapan bir müracaatçı mı? Bir çocuk mu, bir yaşlı mı, bir engelli mi, ona göre şekilleniyor aslında. Mesela bir çocuk olduğu zaman bir çocuk bana soru sorduğunda benim yaklaşım şeklim bu şudur, sen araştır sonra gel ben de araştırmış olacağım tabi o zaman. Birlikte bir konuşalım bilgi alışverişi yapalım, ama hiçbir şekilde. Mesela çocuk soruyor atıyorum, hocam adam öldürmeye İslamiyet nasıl bakıyor dediği an ben ona şu cevabı veriyorum, sen o zaman İslamiyet, Yahudilik, Hristiyanlık ve diğer dinler sen nasıl bakıyorsun hepsini getir birlikte tartışalım...

Müracaatçının zarar görme ihtimali üzerinde duran SÇ2 ise bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Ya şöyle şu noktada yani dediğim gibi müracaatçıyı tanıyabilmek önemli yani benden ziyade hizmeti alacak kişinin kıstasları da önemli sonuç olarak ben bunu farklı bir kişiye yönlendirdiğimde belki onda negatif ya da olumsuz bir etki oluşabilir.”

Katılımcılardan bir kısmı ise yönlendirme yapmadığını; manevi ve dini konularda kendilerinin destek olduklarını ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak SÇ4 kodlu katılımcı şöyle demiştir:

Ne bir imama ne bir meditasyona bir danışmanlık için bir yere yönlendirmedim... Manevi talepte olanlara ben bir karşılık vermeye çalışıyorum. Tabii ki eğer yapabiliyorsam, kendimi o alanda yeterli hissediyorsam. Yoksa ben de o kadar şey değilim. Araştırmam en azından... Bilmediğimiz o kadar çok konu var ki. En azından o alanda o müracaatçım için haftaya geldiğinde görüşelim dediğimizde bir haftalık süreçte yapabiliyorsam İşte internetten bakıyorum. Bunlar ne yaşıyor ya da kitap okuyabiliyorsam.

Kişisel inançlar düşüncesiyle; yönlendirmeye karşı çıkan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu duruma, SÇ10 kodlu katılımcının görüşleri örnek gösterilebilir:

Ben yönlendirmem. O benim yaşam düşüncemle alakalı. Neden yönlendirmem çünkü faydası olmayacağını düşünürüm faydası olmamasının sebebi de olayın psikolojik boyutuna tabi faydası olabilir. Şu olabileceğine ihtimal vermiyorum ben. Yani işte ben yaşam tarzımla alakalı karşıyım çünkü neden yani benim veremeyip imamın verebileceği bir şey olduğuna

inanmıyorum. Yani çünkü onun vereceği şeyleri bende biliyorum bilmem gerekiyor zaten. Zaten ben bilmeliyim müracaatçıya yardım edeceksem müracaatçının o tür sorularına az da olsa cevap verebilmeliyim diyorsunuz yani.

Son olarak katılımcılardan bir kısmının; müracaatçılarla çalışırken yönlendirme yapılması konusunda tarafsız bir tutum sergiledikleri ve bu düşüncelerini; henüz böyle bir durumla karşılaşmama, diğer yönlendirmelerden farklı olmaması ve bu konuda bilgilerinin pek olmaması durumlarına bağlamakta oldukları görülmüştür.

Örnek verilecek olursa SÇ9 kodlu katılımcı; “manevi talebi benim tarafından şu ana kadar hiç olmadı. Burada tanıdığım hiçbir din adamı yok. Yönlendirdim desem yalan olur. Hiç sadece din adamı değil farklı bir gruptaki terapistte olabilir” ifadeleriyle bu görüş ve yaklaşımını dile getirmiştir.

3.2.2. Nitel araştırmadan elde edilen bulguların tartışma ve yorumu

3.2.2.1. Sosyal çalışmacıların maneviyata ilişkin tanımlamaları ve maneviyat ile din ilişkisine yönelik bulguların tartışma ve yorumu

“Maneviyatı nasıl tanımlarsınız?” şeklinde görüşmecilere yöneltilen bu ifade; karşılığı aranan ve nitel araştırma merkezlerinden olan bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim maneviyat tanımının zor olması ve yapılacak tanımda mesleki sınırların dışına çıkma kaygısı; tanımlamanın karmaşık bir hâl almasına neden olmuştur. Sosyal çalışmacıların maneviyat tanımlamaları, çoğulcu görüşlerin geniş bir yelpazesini temsil etmektedir. Bu durum, maneviyat kavramının tek bir tanımlamaya indirgenemeyecek kadar geniş bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Maneviyat kavramı, kişisel ve şahsa özgü olma durumunu içerdiği için kişiden kişiye değişebilecek tanımlara sahiptir. Nitekim araştırmada, katılımcıların maneviyatı tanımlarken “*kişisel*” vurgusuna yoğun olarak dikkat çektikleri görülmüştür. Burada kişisellikten kasıt; yukarıda belirtildiği gibi maneviyat tanımlamasının, bireyden bireye ve toplumdan topluma değişebileceği durumudur.

Katılımcıların maneviyat tanımlamasına ilişkin verdikleri cevaplar değerlendirilerek; “*Teistik (Tanrıci)*” ve “*Non-Teistik (Tanrıci Olmayan)*” adlandırmalarıyla iki başlık oluşturulmuştur. Bash’e (2004) göre; Tanrıci yaklaşımda, üstün bir güç veya varlık vardır ve bu güç, birey varlığından ayrı bir temsil içerir. Tanrıci olmayan yaklaşımda ise maneviyat, topluma ait olmayı dikkate alan seküler bir düşüncedir. Dolayısıyla insan gelişimi, değerleri ve anlamı ile ilgilidir.

Tesistik yaklaşım, Carroll’ün (2001: 7) değerlendirmesinde dikey boyuta veya “transandantal (aşkın) olanla ilişki” boyutuna denk gelmektedir. Anlayış kazanmak, amaç edinmek, bağ kurmak ve aşkınlık için çabalayan kişinin manevi bakış açısıyla düşünüldüğünde dikey boyutun; manevi grup ve inanç sistemlerini anlamaya odaklanan boyut olduğu görülmektedir. “Non-Teistik” (Tanrıci Olmayan) yaklaşım ise yatay boyuta veya “diğer ilişkiler – kendinle, başkalarıyla ve çevreyle” boyutuna denk gelmektedir. Yatay boyut; insan olmanın bütünlüğüne ve insanların uyum-bütünlük yönüyle nasıl bir gelişim gösterdiklerine odaklanır.

Teistik yaklaşıma sahip katılımcılar maneviyat kavramını; *din, inanç, bağlantılılık, kutsal ve doğaüstü güç* kavramları çerçevesinde açıklamışlardır. Buradaki maneviyat, dini boyutu ve Allah ile ilişkiyi kapsamaktadır. Tanrıci olmayan yaklaşımda ise maneviyatın; *din dışı, bireyin kendisiyle veya başkalarıyla bağıllık ve ilişki durumu, kişisel, değerler sistemi, duygular, tanımlanamayan-soyut ile yaşama verilen anlam ve amaç* kavramları etrafında şekillendiğini görmekteyiz. Bu yaklaşımdaki temel vurgu; maneviyat, din dışındaki değerlerden de meydana gelebilir ve bireyin sahip olduğu tüm inançlar, maneviyatı teşkil edebilir yönündedir.

Maneviyat tanımında kullanılan kavramlardan biri de "anlam arayışı" dır. Çünkü insan; çevresinde gördüğü, duyduğu, hissettiği kısacası kendisini etkileyen her şeyi anlamlandırma çabası içindedir. Hayatın içinde derinlemesine görülen bu öz/iç anlam, bazıları için Allah ile olan ilişkiyi kapsamakta; bazıları için insanlarla ilişki olarak değerlendirilmekte; başka bir grup içinse çalışma hayatından, sanattan veya çevreden türetilmektedir (Mackinlay, 2004: 77). Maneviyatın tanımlanamayan boyutu ise daha çok müracaatçı ekseninde değerlendirilmiştir. Müracaatçının manevi ihtiyaçları; fiziksel ihtiyaçlarına(aynı ve nakdi yardım gibi) göre daha soyut ve daha karmaşık bir yapıda olup ölçümü de güçtür. Bu nedenle, bireye sunulan hizmette öncelikli olarak; somut ve ölçülebilen fiziksel gereksinimler ele alınmaktadır. Bu uygulamalar ise bireyin manevi boyutunun göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Birey eksenli hizmet sunumunun Türkiye'deki uygulamalarında da somut ve ölçülebilen yardımlara öncelik verildiği görülmüştür.

Maneviyat kavramının tartışılmasında din önemli bir rol oynamaktadır. Hem din hem de maneviyat, tabiatları itibariyle çok boyutlu ve kompleks fenomenlerdir. Bu nedenle aralarındaki ilişkinin de kompleks bir yapıya büründüğü görülmüştür. Her ne kadar din ve maneviyat ilişkisi konusunda kesin ve net bir sonuca varmak mümkün görünmüyor olsa da maneviyat kavramına ait daha net bir tanımın yapılabilmesi için; din ve maneviyat ilişkisi, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar göz önünde bulundurularak yeniden sunulmalıdır.

Katılımcılar maneviyatı tanımlarken; maneviyatın din ile ilişkisi konusunda da düşüncelerini ifade etmişlerdir. Araştırmada, katılımcıların maneviyat ve din ilişkisi hakkındaki görüşleri dört kategoride incelenmiştir. Ayrıca bu kategorilendirme, literatürde maneviyat ve din ilişkisi etrafında şekillenen dört görüşle de benzerlik göstermektedir. Bu görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a) Maneviyat dinî kapsar
- b) Maneviyat dinden bağımsız bir kavramdır
- c) Din ve maneviyat aynıdır
- d) Din maneviyatı kapsar

Genel görüş; maneviyatın dinden bağımsız olmadığı ve dinle bir ilişkisinin olduğu yönündedir. Bu kategoriden sonra gelen ve en ağır basan görüş ise; maneviyatın dinden daha geniş olduğu yani maneviyatın, dini inancı içine alan dolayısıyla sadece din ile sınırlandırılmayacak bir yapıda olması görüşüdür. Katılımcıların bir kısmı ise maneviyatın dinden bağımsız olarak ele alınması gerekliliğini dile getirmiştir. Bu düşünceye sahip

katılımcıların temel argümanları; herhangi bir dine sahip olmayan insanların, kendilerini manevi hissedebilecekleri durumlardır.

Canda ve Furman (2010: 75), dinî bir terim olarak görülmesine rağmen maneviyatın, hem dinî hem de din dışı olarak açıklanabileceği üzerinde durmuşlardır. Din ve maneviyat, sosyal hizmet literatüründe gelişmekte olan fikir birliğine göre de farklı fakat örtüşen yapılarıdır (Canda ve Furman, 2010; Canda, 2008; Carroll, 2001; Cascio, 1998; Cheon, 2010; Derezotes, 2006; Hodge, 2005a; Mathews, 2009). Yapılan çalışma da bu veriyi destekler niteliktedir.

Dünyanın birçok yerinde yaşayan insanlar için din, maneviyatı besleyen sosyal bir araçtır. Buna rağmen içinde yaşanılan toplumda, manevi kavramı daha çok dinselliği/dindarlığı çağrıştırmaktadır (Akbaş, 2014: 103-108; Karagül, 2012). Bu sosyolojik çağrışımın; Müslümanların, manevi kavramını dini bir kavram olarak görme durumundan kaynaklandığı söylenebilir. Altınlı-Macić ve Coleman'ın tespitine göre Müslüman örneklemin %41,8'i maneviyatı (spirituality) dini bir kavram olarak kabul etmektedir. Yine Düzgüner'e göre; Müslümanlar maneviyat kavramına, Batı'da görüldüğünden daha farklı bir anlam vermektedirler (Akt: Sevinç vd., 2015). Çünkü yabancı literatürde maneviyat kavramı; sadece din ve ahlâk anlamında değil din-dışı inanç, düşünce ve duyguyla ilgili her şeyi kapsayan bir kavram olarak geniş bir yer tutmaktadır. Nitekim Lee ve Barrett (2007), 30 sosyal çalışmacı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtasıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında; katılımcılardan birçoğunun (n=28, %93,3) maneviyat ile dini inancı kavram olarak ayırt ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Al-Amin (2009) ise doktora çalışmasında, Amerikalı Müslüman sosyal çalışmacıların; din ve maneviyatı nasıl tanımladıklarını, nasıl deneyimlediklerini ve uygulamada bütünleşme uygunluğunu nasıl algıladıklarını araştırmış ve çoğu katılımcının, sosyal hizmet uygulaması sürecinde maneviyat değerini dini inançtan ayırdığı sonucuna ulaşmıştır.

3.2.2.2. Sosyal çalışmacıların sosyal hizmet mesleğini tercih nedenleri ve sosyal hizmet uygulamasının maneviyatlarını etkileme durumuna ilişkin bulguların tartışma ve yorumu

Çalışmada, katılımcıların sosyal hizmet eğitimini ve mesleğini tercih etmelerindeki nedenler araştırılmış ve manevi duyguların (inançlarının), mesleğin tercih edilmesindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada belirtilen görüşlere göre sosyal hizmetin bir meslek olarak tercih edilmesindeki nedenlerin genel olarak; kişisel boyut ve maddeci boyut olarak sıralandığı görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğu, mesleğin tercih edilmesinde önemli bir rol oynayan; *daha iyi bir yaşam ve gelecek beklentisi, yönlendirme ve bilinçli olmama* etkenlerine dikkat çekmiştir. Ayrıca katılımcılar, meslek tercih süreçlerinde az da olsa dini ve manevi yönden etkilendiklerini de ifade etmişlerdir. Bu yönün ise daha çok; insanlara yardım etme düşüncesi etrafında şekillendiği görülmüştür. Bu görüşlerden farklı olarak; bazı katılımcıların meslek tercih süreçlerinde dini merkeze koydukları ve böylece, hem dünya hem de ahirete yönelik bir fayda gözettikleri görülmüştür.

Işıkhan ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, sosyal hizmet bölümünün tercih edilme nedeni sorulmuş ve öğrencilerin büyük

bir oranda; “yapabileceğimi düşündüğüm ve bana uygun bir bölüm olduğu için” yanıtlarını verdikleri tespit edilmiştir. Aynı araştırmada, öğrencilerin sosyal hizmet bölümünü tercih etmelerinde; iş imkânları, insanlara yardım etme ve tavsiyenin önemli bir etken olduğu görülmüştür. Mevcut araştırmada da sosyal çalışmacıların, sosyal hizmet bölümünü tercih nedenlerini daha çok; iş imkânları, gelecek beklentisi ve kişisellik üzerinden şekillendirdikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla yapılan inceleme sonucu denilebilir ki; katılımcıların büyük bir kısmı tercihlerini yaparken; ilgi duydukları, maneviyatlarının etkili olduğu ve yapabileceklerini düşündükleri bir bölümü tercih etmemektedirler.

Araştırma bulguları incelendiğinde; -katılımcı çoğunluğuna göre- maneviyatın, sosyal hizmet mesleğinin tercih sürecinde rol oynamadığı ancak -katılımcı çoğunluğuna göre- meslek tercihi sonrası uygulama sürecinde; maneviyatın, hayatın bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Manevi hayatlarının etkilendiğini düşünen katılımcılar, bu etkinin *pozitif* ve *negatif* şekillerde meydana geldiğini belirtmişlerdir.

Maneviyatlarının *negatif* şekilde etkilendiğini ifade eden katılımcılar, bu durumu; *kötü vakalarla karşılaşma, duyguların olumsuz etkilenmesi ve tükenmişlik, olumlu bir netice alamama ve duyarsızlaşma* olgularıyla ortaya koymuşlardır.

Maneviyatlarının *pozitif* yönden etkilendiğini düşünen katılımcılar; *negatif* yönden etkilendiklerini dile getirenlere göre çoğunluğu oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uygulamasının, manevi hayatlarını *pozitif* yönden etkilediğini düşünen katılımcılar, en fazla; *iyi oluştan* yani sosyal çalışmacının iyi hissetmesi, mutlu olması, haline şükretmesi, mesleği yaparken terapi olması, güçlenmesi ve güçlerinin farkına varmasından bahsetmişlerdir. Graham ve arkadaşları (2009) yaptıkları çalışma; en yüksek öznel iyi oluşa sahip 13 sosyal çalışmacıyla yapılan derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Bu çalışmada katılımcılar, öznel iyi oluşlarının beş farklı manevi temele dayanan bakış açısını tanımlamışlardır. Bunlar; ailevi ve çocukluk dönemi geçmişi; başlıca yaşanmışlık tecrübeleri; varoluş ve yaşam hakkındaki kişisel inançlar; iş ve kişisel hayat dengesi tecrübeleri; mesleki kimlik ve uygulama geçmişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca hissedilen bu *pozitif* etkiyi; *müracaatçıların hayatlarına katkı ve müracaatçıların iyi hissetmeleri, mesleği sevmeye ve toplumda var olan dezavantajlı kesimlerle çalışma* konularına bağlamışlardır.

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyat; sosyal çalışmacıları motive eden, zorluklarla baş etmelerini sağlayan bir argüman olabilmektedir. Larsen (2011) çalışmasında; maneviyatın sadece sosyal çalışmacılara ait sorunların çözümünde değil aynı zamanda müracaatçılara ait sorunların çözümünde de olumlu gelişmeler sağladığını belirtmiştir.

Rizer ve McColley (1996) yaptıkları araştırmada; katılımcıların büyük çoğunluğunun şahsi maneviyatını meslek hayatıyla bağdaştırdığı sonucuna ulaşmışlardır (Akt.: Crisp, 2010: 26). Başka bir çalışmada LeCroy’s (2002), 34 sosyal çalışmacı ile sosyal hizmet mesleğinde merhamet ve maneviyatın yaygınlığı konusu hakkında görüşme yapmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre; müracaatçıların hayatlarına, dertlerine ve neşelerine dâhil olmak suretiyle karşılaşılan; acı, suç, şiddet ve adaletsizlik içeren günlük iş ve rastlantılar, çoğu sosyal çalışmacıyı şahsi hayatında amaç ve anlam arayışına yöneltmektedir. Bu deneyimlerin ardından çoğu sosyal çalışmacı, kendini manevi bir

yaşam tarzına adanmış ve sosyal hizmetin, manevi amaçlara ulaşma ile manevi sorunları keşfetmede çok yardımcı olduğunu hissetmiştir (Akt: Canda ve Furman, 2010: 36). Lee ve Barrett'in (2007) çalışmalarında yer alan katılımcılar; maneviyatı, sosyal hizmet kariyerine devam etme ve adalet arayan faaliyetlere katılmada motive edici bir faktör olarak önermektedirler.

Katılımcıların bir kısmı ise şahsi maneviyatları ile sosyal hizmet uygulaması arasında *örtüşmenin olmadığını* dile getirmiştir. Sosyal çalışmacılar, manevi hayatlarının sosyal hizmet uygulamasından etkilenmemeye nedenleri arasında; *sosyal hizmet mesleğinde manevi bir havanın olmadığı, profesyonellik vurgusu, maaş alınarak yapılan bir iş olması* ve *mesleğin gönüllülük ile hayırseverlik olmadığı* görüşlerine değinmişlerdir.

3.2.2.3. Sosyal çalışmacıların maneviyata yönelik ilgi ve bilgi seviyelerine dair bulguların tartışma ve yorumu

Çalışmada, uygulama sürecinde maneviyatın kullanılması için gerekli olan donanım ve eğitim seviyesini incelemek üzere katılımcılarla görüşülmüştür. Bu görüşmelerin ardından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; katılımcılardan büyük çoğunluğun bu konuda herhangi bir eğitim almadığı, herhangi bir akademik yayın okumadığı, konferans veya çalışmaya katılmadığı görülmüştür.

Konferans veya çalışmaya katılım göstermeyenler, katılım göstermeme nedenlerinden biri olarak maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmanın olmaması durumunu belirtmektedirler. Akademik okuma yapmayanların, okumama nedenleri başında da bu konudaki literatürün yetersiz olması ve eğitim döneminde maneviyatla ilgili konulara rastlamamış olmak gelmektedir.

Ayrıca bazı katılımcılar, manevi konularda daha bilgili olunması gerektiği görüşünün altını çizmiş; bu görüşe paralel olarak birçoğu da toplumdaki manevi yapıyı tanımak ve bu konuda donanım sahibi olmak gerekliliğini vurgulamıştır. Yapılan çalışmaya benzer Erbay'ın (2016) sosyal çalışmacılarla yaptığı çalışmada katılımcıların sadece %45,8'inin mesleki yaşamlarında sosyal hizmetle ilgili araştırma yaptıklarını belirtmiştir. Ancak %93,7'si mesleki uygulamalarını şekillendirmek için bilimsel araştırma yapma ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

Araştırmadaki katılımcıların büyük çoğunluğu, lisans ve lisansüstü eğitimlerinde maneviyat içerikli herhangi bir *ders almadıklarını* ifade etmiştir. Sosyal çalışmacıların bir kısmı ise maneviyatla ilgili konulara yalnızca *bazı ders içeriklerinin bir bölümünde* rastladığını belirtirken; ders olarak almamış olan katılımcıların bir kısmı da bu durumu *seküler eğitim nedeniyle ders alamama* olarak açıklamıştır. Ayrıca bu katılımcıların, eğitim eksikliği konusunda sistemi eleştirdikleri görülmektedir. Bunların yanı sıra, katılımcılardan küçük bir grup, *maneviyat ve sosyal hizmet* dersini aldığını ifade etmiştir. Bu ifadeye sahip katılımcıların; Yalova Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nden mezun oldukları göze çarpmaktadır. Murdock'a (2003) göre üniversitede veya daha sonra böyle bir eğitim alanlar, uygulama sürecine gelindiğinde maneviyatı, müdahalelerinde daha fazla kullanmaktadırlar. Araştırma, bu ifade kapsamında gözden geçirildiğinde denilebilir ki;

katılımcıların büyük çoğunluğu, bilgi eksikliğinden kaynaklanan bir nedenle maneviyata duyarlı müdahalelerde yeterli donanımına sahip değildir.

Araştırmadaki katılımcılar, genel olarak sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatın *dâhil edilmesi* gerektiği düşüncesindeyken; küçük bir kısmının görüşleri ise maneviyatın *dâhil edilmemesi* gerektiği yönündedir. Sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatla ilgili bir dersin dâhil edilmesi düşüncesine olumlu bakan sosyal çalışmacılar, bu dâhil edilme durumunu; *ders olarak okutulmalı, uygulamaya dönük yön ve mesleki kaygı* yaklaşımlarıyla ele almışlardır. Ayrıca bu katılımcılar, maneviyatla ilgili dersin; *ayrı ve zorunlu bir ders, bazı derslerin içinde bir bölüm veya seçmeli bir ders* şeklinde olabileceği önerilerinde bulunmuşlardır.

Maneviyatla ilgili bir dersin olması gerekliliği görüşünde olan katılımcılara bakıldığında; bazılarının, bu durumu mevcut eğitim programlarındaki yetersizliğe ve maneviyatla ilgili konularda yaşanan eksikliğe bağladığı görülürken çoğunluğu oluşturan kesimin nedenleri arasında uygulamaya dönük yön gelmektedir. Uygulamaya dönük yönde ise; dezavantajlı gruplarla daha doğru bir maneviyat uygulaması, pragmatik bakış ve maneviyatla ilgili bilgi sahibi olma gereklilikleri ön plana çıkmaktadır. Bazı katılımcılar ise maneviyatla ilgili bir dersin müfredatta dâhil edilmesini, mesleki kaygılar nedeniyle istemektedir. Belirtilen görüş, bu açıdan değerlendirildiğinde; maneviyatla ilgili bir dersin, mesleki sınırları daha net çizilme de yardımcı olacağı görülmektedir. Ayrıca, maneviyatın sosyal hizmette gündeme gelmesi hassas ve suiistimale açık bir konu olduğu için bu görüşteki katılımcılar, eğitim programları sistemlerinin titizlikle oluşturulması ve uygulanması taraftarıdır.

Yapılan araştırmada, katılımcılardan büyük çoğunluğun, maneviyatla ilgili ders almamasına rağmen böyle bir dersin müfredatta olması gerektiği düşüncesine sahip olduğu görülmüştür ki bu durum, manidardır. Elbette bunu, uygulama alanında karşılaşılan vakalar veya mesleki deneyimler etkileyebilmektedir. Gilligan ve Furness (2005) yaptıkları çalışmada; sosyal çalışmacılar ve öğrencilerinin, sosyal hizmet eğitiminde din ve maneviyata olan ihtiyaçlarına dikkat çekmişlerdir. Street'in (2009) de bahsettiği gibi dinî veya manevi konuları sosyal hizmet müfredatına yerleştirmek; dine destek vermek anlamına gelmemektedir. Fakat denilebilir ki, böyle bir düşüncenin gündeme gelmiş olması; maneviyatın birey ve topluluklar üzerinde oldukça etkili olmasından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca, kişinin maneviyatı anlamak için böyle bir kimlik sahibi veya din adamı olmasının gerekmediği de belirtilmelidir. Maneviyatı anlamak ve araştırmak için bireyin istekli olması yeterli bir şarttır (Wagler-Martin, 2007: 138).

Katılımcılardan çok azı da sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatın dâhil olmaması gerektiğine dair düşüncelerini ifade etmiştir. Bu yaklaşıma ait nedenler ise; maneviyat tanımının net olmaması ve maneviyat konusunun sosyal hizmet için gerekli olmadığı görüşleriyle açıklanmıştır.

Araştırmada görüldüğü gibi sosyal hizmet müfredatına maneviyat ile ilgili dersler koyma düşüncesi, sosyal çalışmacılar tarafından hâlâ tartışılan bir konudur. Bu durum bazı sosyal hizmet eğitimcileri ve akademisyenleri açısından da tartışılmaktadır. Bazı sosyal hizmet eğitimcileri, sosyal hizmet müfredatında dinî inanç ve maneviyata daha geniş bir yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu düşünceye dair önerileri; ayrı dersler yahut bazı

derslerin içinde verilmesi şeklindedir. Bazı sosyal hizmet eğitimcileri ve uygulayıcılarının ise sosyal hizmet eğitim ve uygulamalarına maneviyat ve dinî inançların entegrasyonu konusunda temkinli davrandıkları ve bu konuyla ilgili oldukça endişeli oldukları görülmüştür. Bu görüşte olan sosyal çalışmacı ve sosyal hizmet eğitimcileri; din ve maneviyat konusunun mesleki uzmanlık alanının dışında olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, dinî veya manevi kaygılara sahip müracaatçıların; kendi dinsel geleneklerinden yararlanmalarının veya manevi destek alabilecekleri birine danışmalarının daha doğru olacağı görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşü benimseyen katılımcılar, sosyal hizmetin mesleki açıdan değerleri, ilkeleri ve misyonu hakkında endişe etmekte; sosyal hizmet etik ilke ve değerlerinin, manevi veya dini değerlerle değişebileceğini düşünmektedirler (Streets, 2009).

İyi bir gözlemle görülecektir ki; bu tartışma ve hassasiyetler aslında takdire şayandır. Çünkü şüpheli tavırlar; sosyal hizmet mesleğinin amacı ve misyonu doğrultusunda sosyal hizmet eğitimi ve sosyal hizmet uygulamasını yeniden yapılandıracaktır.

3.2.2.4. Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil olmasına ve maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine ilişkin bulguların tartışma ve yorumu

Maneviyatın, sosyal hizmet uygulamasına entegre edilip edilmemesine yönelik yaklaşımlarda; çoğu sosyal çalışmacının, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına *dâhil edilmeli* görüşünde olduğu görülmekte ve bunu, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmemesi gerektiğini düşünen *dâhil edilmemeli* görüşü izlemektedir.

Yapılan çalışmalarda, sosyal hizmet uygulamalarında din ve maneviyat kullanımını onaylamayanlar olduğu gibi din ve maneviyatın sosyal hizmet uygulamalarının etkinliğini arttıracığını savunanlar da vardır. Dini inanç ve maneviyatın, sosyal hizmet müdahalesine dâhil edilmemesi gerektiğini düşünenlerin nedenleri arasında; sosyal çalışmacının müracaatçıya kendi değerlerini dayatma olasılığının olması, hizmetin sadece bazı müracaatçılara götürülecek olması, sorunun şimdi ve burada kriterinin yerine ölüm ötesi “öteki dünya” boyutuyla ele alınması, dine ait sertliklerin ve dogmaların sosyal hizmet mesleğinde var olacağı ihtimalleri yer almaktadır. Din ve maneviyatın sosyal hizmet uygulamalarına dâhil edilmesi gerektiğini savunanların gerekçeleri arasında ise; holistik yaklaşım, müracaatçının olduğu yerden başlama ilkesi, müracaatçının zorluklarla baş etmesinde din ve maneviyatın destekleyici ve yapıcı bir rol üstlenmesi, bulunmaktadır (Şahin, 2010).

a. Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil olmasına ilişkin sosyal çalışmacıların görüşlerinin tartışma ve yorumu

Yapılan araştırmada katılımcılar; maneviyatın, sosyal hizmet uygulama alanındaki rolü hakkında genellikle pozitif bir tavır sergilediklerini ifade etmişlerdir. Yapılan başka çalışmalarda da benzer bir durum söz konusudur (Dwyer, 2010; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Lee & Barrett, 2007; Sheridan, 2004). Dwyer (2010) çalışmasında; çalışmacıların, maneviyatı dolaylı da olsa kullanarak daha iyi iş çıkardıkları yönündeki hipotezini doğrulamış ve böylece katılımcılar içinde, maneviyat ve inanç temelli uygulamaların kullanımını onaylayan büyük bir oran olduğunu tespit etmiştir. Maneviyatın sosyal hizmet

uygulamasına entegre edilmesi gerektiği görüşünde olan katılımcıların büyük çoğunluğu, bu düşüncelerini; *etik, teorik, uygulama ve müracaatçı* boyutlarına bağlamışlardır. Ayrıca katılımcılardan bir kısmı, mesleki bir kaygının güdülmesi şartıyla, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilebileceğini belirtmiştir.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi gerektiğini düşünen ve bu düşüncesini *etik* yönle temellendiren katılımcılarda; *kültüre duyarlı uygulama, müracaatçıya değer verme ve saygı duyma, müracaatçıyla güven ilişkisi oluşturma ve müracaatçının dilini kullanma* temaları ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu görüşte olan katılımcılar, müracaatçının görüşünü ve kendi kaderini belirleyebilmesi etik ilkesini de ön plana almaktadırlar. Bu araştırmanın bulguları, araştırmacının literatürde bulduğu bilgilerle tutarlıdır. Hodge (2011), maneviyatın sosyal hizmet sürecinde kullanılmasındaki en önemli unsurun; müracaatçı isteği dâhilinde gerçekleşmesi olduğunu ifade etmiştir.

Murdock'a (2003) göre ise sosyal hizmet uygulamasında manevi müdahaleleri kullanmanın güçlü yanı; etik yönünün ağır basmasıdır. Sosyal adalet, insan hakları, toplumsal sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin merkezinde yer almaktadır. Katılımcılar; sosyal hizmette var olan etik ilkeleri, maneviyat çerçevesinde değerlendirmişlerdir. McKernan (2005) çalışmasında; maneviyatın, sosyal hizmet uygulaması sürecine daha verimli bir şekilde dâhil edilebilmesi için -farklılıklara saygı ve farklı bireylerin deneyimlerinden bir şeyler öğrenilebileceği kanaati gibi ana değerler üzerine bina olmuş- hoşgörü kavramının da kullanılması gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Canda ve arkadaşları (2004), niceliksel bir çalışma (Canda ve Furman, 1999) esnasında toplanan üç açık uçlu soruya sosyal çalışmacıların verdikleri yanıtları; niteliksel analiz yoluyla inceleyerek etik konular hakkında ayrıntılı bilgi sağlamışlardır. Elde edilen bilgilere göre, katılımcı genelinin din ve maneviyat alanında çalışmayı etik açıdan onaylama nedeninde; maneviyata duyarlı sosyal hizmet uygulamalarında gerekli olan beceri, bilgi ve mesleki niteliklerin kazanılması vurgusu görülmüştür. Katılımcıların birçoğu, değerlendirme sürecinde din ve maneviyata yönelmeyi; müracaatçının durumunu ve nerede olduğunu belirleme, kültürel yeterlilik ve kişinin haysiyet ile onurunu koruma etik ilkeleriyle desteklemiştir. Araştırmacıların yorumlarına göre sosyal çalışmacılar, manevi temelli müdahaleleri yalnızca; müracaatçı odaklı bir tutumla kullanılması halinde ve müracaatçıların menfaatleri ile hedeflerine uyumlu olduğu takdirde desteklemiştir.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşünde olan katılımcılardan bir kısmı da bu düşüncelerini; sosyal hizmetin *teorik yapısına* bağlamaktadır. Teorik yapı çerçevesinde; *mesleğin tarihsel kökenine, maneviyatın insan doğası gereği olması gerekliliğine ve mesleğin doğası ile bütüncül uygulamaya dikkat çekilmiştir.*

Mesleğin tarihsel kökenleri teması incelendiğinde; dinî değerlerin ve maneviyatın sosyal hizmetin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Şöyle ki; sosyal hizmetin bir meslek ve bir disiplin olarak ortaya çıktığı XX. yüzyılın başlarında, dini uygulamaların etkili olduğu bilinmektedir. Hâlâ devam eden bu durum yani, sosyal hizmet kuruluşlarının özellikle batı ülkeleri genelinde çeşitli kilise ve cemaatler aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmesi göz önüne alındığında; sosyal hizmetin bir meslek ve disiplin olarak doğuşunda ve de gelişiminde, dinî inancın ve dinî kuruluşların tartışılmaz bir yeri

olduğu söylenebilir (Çekin, 2014). Nitekim yapılan araştırmadaki katılımcılar da bu tema ile Osmanlı döneminden devir alınan sosyal hizmet kurumları arasında bir ilişki kurmuşlardır. Bu incelemeye ek olarak; sosyal hizmetin Batı'daki ilk öncüllerinin manevi ve dini yönü etkin olan bireyler olması gerçeği, “mesleğin tarihsel kökenleri” teması içinde maneviyatın etkin rolünü net bir biçimde ortaya koymaktadır. Elbette bu deliller, mesleğin doğasını ön plana çıkarmaktadır. Sosyal hizmet alanında -kendi tarihinden güç alarak- maneviyat ve dine bir dönüşün olduğu bilgisi de Rapp'ın (2010) çalışmasında belirttiği sonuçlardan biridir.

Maneviyatın; insan doğasında var olduğu gerçeği ve bütüncül bir uygulama için psiko-sosyal yönle birlikte ele alınması gerekliliği de katılımcıların vurguladıkları noktalardandır. Çünkü herhangi bir dine mensup olsun veya olmasın fıtratı gereği insan; dünya ve burada nasıl yer edindiği hakkında bir takım değerler ve inançlara sahiptir. Kaygı (anksiyete), depresyon, stres veya diğer duygusal patlamalarla mücadele eden bireyler, kendilerini öz anlamı bulmaya yönelik sorularla bulmaktadırlar (Wagler-Martin, 2007: 140).

Bir sosyal çalışmacı; müracaatçının başa çıkamadığı, değinmek istediği dinsel ve manevi sorunları ignore edebilir. Ancak bu durum, klinik uyumu bozabilir ve klinik müdahale sürecini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, sosyal hizmet uygulamasında maneviyat reddedilecek bir unsur değildir; bilakis, sosyal çalışmacılar müracaatçıları ile bu konular hakkında etraflıca tartışmalıdır. Tartışmanın kendisi yakınlık kurma konusunda yardımcı olmaktadır. Ayrıca, sosyal çalışmacıların maneviyatı uygulamaya dâhil etmesi; müracaatçıların maneviyatla ilişkili duygularını ve tecrübelerini tamamen hissetmesini ve değerlendirmesini mümkün kılar (Bullis, 1996: 32).

Katılımcıların bir kısmı, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilebileceğini belirtmiş ancak, hissettikleri bazı mesleki kaygılarını da ifade etmişlerdir. Daha iyi bir ifadeyle; sosyal çalışmacılar maneviyatın, bu mesleki kaygılar göz önünde bulundurularak yani mesleğin merkezine koymadan, rasyonalite kaybedilmeden, mesleğin sınırlarını koruyarak, profesyonel olarak ve müracaatçıdan müracaatçıya değişebileceği fikri gündemde tutularak uygulamaya dâhil edilebileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca bir kısım katılımcılar, kişisel boyutu da maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi konusunda önemli olduğunu belirtmiştir. Fakat müracaatçı maneviyata ilgi duymuyorsa bu konuda herhangi bir tartışma yapmamak katılımcılara göre en doğrusudur.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesini düşünen katılımcıların büyük çoğunluğu ise bu düşüncelerini; uygulama ve müracaatçı boyutuna bağlamaktadır. Gotterer'e (2001) göre, din ve maneviyat tutkulu konular olmaya yatkındır ve müracaatçıların bakış açısını anlamak; varsayımlara ışık tutmak açısından bu alana vakit ayırmak oldukça önemlidir. Maneviyatı sosyal hizmet uygulaması sürecine dâhil edenler, konuyu uygulama ve müracaatçı ilişkisi bakımından ele alarak genellikle amaçlarını; *müracaatçıyı her yönüyle daha iyi tanımak* veya *müracaatçının manevi boyutunun işlevini değerlendirip sürece dâhil etmek*, *mesleki müdahaleleri kolaylaştırmak*, *hizmet kalitesinin artacağı düşünceleri ile açıklamaktadırlar*. Bunun yanında *dezavantajlı gruplarla çalışma* ve *mesleki tecrübelerinde amaç belirlemede etken oldukları* ifade edilmiştir. Sheridan ve arkadaşlarının (1992) çalışmasına göre sosyal çalışmacılar; din ve maneviyatın

uygulamalarındaki rolü hakkında -hizmetten faydalanan kişiler bağlamında- ekseriyetle olumlu bir tutum göstermişlerdir. Zor zamanlarında manevi bir desteğe ihtiyaç duyan bireyin bu ihtiyacının karşılanması; onun, içinde bulunduğu zorlukların üstesinden daha kolay gelmesini sağlayabilir. Çünkü maneviyat, bireyin sorun yaşadığı anlarda hayati bir öneme sahip olabilmektedir. Bu nedenle sosyal çalışmacı, müracaatçısı için en iyi olan çalışmaya önderlik etmeyi amaç edinmiştir. “En iyi olan” her zaman bireysel ve kolektif refahtır. Çünkü bir bireyin refahı; diğer insanların, canlıların ve ekosistemin refahı ile ayrılmaz bir bütündür (Derezotes, 2006: 8).

b. Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesine ilişkin sosyal çalışmacıların görüşlerinin tartışma ve yorumu

Maneviyat kavramının, sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanıyla birçok noktada kesişmesi ve bu alana dâhil edilme nedenlerinin çok olmasına rağmen; katılımcılardan bir kısmı, sosyal hizmet uygulamasında maneviyattan uzak durmayı tercih etmiştir. Sosyal hizmet mesleğinde manevi boyuta bazen kuşkuyla bakılmakta bazen de bu boyut, ret edilebilmektedir. Bununla birlikte, maneviyat ve sosyal hizmet arasındaki bağlantının doğal olarak sorunlu olduğunu belirten fikirlere de rastlanılmaktadır. Ayrıca bu katılımcılardan bazıları, maneviyat konusunda habersiz kalmakta veya maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegrasyonu noktasına şüphe ile yaklaşmaktadır. Mathews (2009: 15) sosyal hizmet uygulaması ve maneviyat-din arasındaki ilişkinin çoğu zaman kararsızlık hatta düşmanlık ile karakterize edildiğini iddia etmektedir.

Sheridan (2009), birçok araştırma sonucuna dayanarak maneviyat ve din ile sosyal hizmet arasındaki bağlantının doğal olarak sorunlu görülme nedenlerini; dini veya mezhepsel önyargılar, katılık, dogmatizm, müracaatçının din değiştirme durumu ve kendi kaderini tayin etme hakkının ihlali, mesleki sınırların bulanıklaştırılması, din ve maneviyata yönelik sosyal çalışmacıların hazırlık eksikliği, dinin statükoyu destekleme eğilimi ve sosyal adaleti engelleme durumu, laikliğin ihlali ve maneviyat kavramının belirsizliği şeklinde ifade etmiştir.

Yapılan araştırmada, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların bu görüşlerini; etik boyut, pozitivizm-bilimsellik, uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön ve mesleki kaygı kavramlarıyla ele aldıkları görülmüştür. Dâhil edilmemeli görüşüne ait bu kavramların temelinde; sosyal çalışmacıların, hizmet verilen müracaatçılara zarar verebileceği korkusu vardır. Bu durum, hem maneviyatın sosyal hizmete entegrasyonunu destekleyen hem de buna karşı çıkan kişiler için önemlidir.

Etik boyut; maneviyatın dâhil edilmesi gerektiği görüşündeki katılımcılar olduğu gibi maneviyatın entegre edilmemesi gerektiğini düşünen sosyal çalışmacılarda da önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin etik kaygı ile meşruluk sorgulamaları devam etmektedir. En temel insani değerlerden biri olan maneviyatı, sosyal hizmet alanında görmezden gelmenin ya da yok saymanın etik ilkeler açısından tartışmalara kapı araladığı söylenebilir.

Etik boyut yönüyle değerlendirerek maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların görüşlerinde; *ayrımcılığa neden olma, müracaatçının özeline müdahale etme, etiğin maneviyatı karşıladığı ayrıca bir maneviyata ihtiyaç duyulmadığı ve maneviyatın mesleki etiğe aykırı olduğu* yönündeki kavramlar ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların bu kavramları dile getirirken mesleki değerleri ve etik ilkeleri açısından bir endişe hissetmekte oldukları görülmüştür. Streets'in (2009) çalışmasında sosyal çalışmacılardan bir kısmı; sosyal hizmet uygulamasındaki maneviyat, müracaatçıyı motive eden yollardan biri olsa dahi böyle bir motivenin, sosyal hizmet hedefleri arasında olmadığını iddia etmiştir. Çünkü bu katılımcılar, sosyal hizmet mesleğinde; bazı ahlaki değerler ve değer beklentileri ile kişisel inançların dengede tutmaya çalışılması gerektiğine inanmaktadırlar. Canda ve Furman (2010) ise çalışmalarında “çoğu sosyal çalışmacı, sosyal hizmet uygulamalarında din ve maneviyatın mesleki değerlerle tutarlı olduğunu hissetmektedir” sonucuna varmıştır.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların büyük çoğunluğu konuya; *pozitivizm ve bilimsellik çerçevesinde bilimsel olma kaygısı, eğitim gereği, manevi temelli hareket edilmemesi gerekliliği, maneviyatı sadece dinle açıklama* düşünceleri ile yaklaşmıştır. Maneviyat bilim dünyasında çok tartışılan kavramlardan biridir. Birçok bilim dalı; bir konuyu sadece açıklanabilir, gözlemlenebilir yani pozitivist olarak çalışılabilir yönleriyle ele aldığı için maneviyat kavramının bilimsel bilginin dışında olduğu iddia edilmiştir. Sosyal hizmet disiplini de pozitivism etkisi altında olan mesleklerden biridir. Sosyal hizmet disiplini egemen olan pozitivism, rasyonalizm ve bilimsel olma kaygısı, maneviyat konusunu dışlamanın bir gerekçesi olarak gösterilmektedir.

Akbaş (2014: 100), sosyal hizmet disiplinini pozitivismin son kalesi olarak nitelendirmiş ve insana karşı maddeci bir bakışa sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca kitabında (2014: 111), sosyal çalışmacıların maneviyata karşı duruş sebeplerinin; sadece pozitivist yönelimden değil aynı zamanda korku ve kaygılarından da kaynaklandığını belirtmiştir. Yani sosyal çalışmacılar, pozitivist yönelim altında kaygılar ve korkular da yaşayabilmektedirler. Maneviyata duyarlı sosyal çalışmacılar ise bilim ve maneviyatın, insanın tüm yönleriyle uyumlu bilgi yollarından olduğunu savunmaktadırlar. Sosyal çalışmacı, bilimsel sorguların değerine saygı duyar ve hiçbir zaman bilimsel sorgular yerine manevi sorguları yerleştirmek için araştırmaya girmez. Fakat sosyal çalışmacı, kendi bilgeliğine manevi boyutu dâhil etme araştırmasına girer; çünkü o, maneviyatın insan yaşanmışlıklarında oynadığı merkezi rolün, değerini arttırmaktadır. Ayrıca, akademik çevrede yer alan ve manevi bir yönelime sahip sosyal çalışmacının görevi sadece manevi boyutları tanımlamak değildir. Aynı zamanda manevi ve bilimsel alanlar arasında köprü oluşturmak da onun görevlerinden biridir (Derezotes, 2006: 262).

Maneviyatın uygulama alanına dâhil olmaması gerektiği görüşüne sahip katılımcılar, bu kavramın sosyal hizmet alanında yer almasında bir yarar görmeyebilmektedir. Sosyal çalışmacıların bu görüşlerini; sosyal hizmet eğitiminde maneviyata hiç yer verilmemesi veya az yer verilmesi de etkileyebilmektedir. Maneviyatla ilgili eğitim almayan hatta eğitimlerini maneviyatın sosyal hizmet uygulamasında olamayacağı yönünde alan sosyal

çalışmacılar; uygulama sahasına gelindiğinde de doğal olarak okullarda öğrendikleri yaklaşımlara eğilimli olmaktadır. Bu durum ise sosyal çalışmacıların, maneviyatı reddetme sebeplerini belirtirken aldıkları eğitimi ön plana sürmelerine neden olmuştur.

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın var olamayacağı görüşünde olan katılımcıların bir kısmının da maneviyatı sadece dinî inanç olarak değerlendirdiği görülmüştür. Bu durumun ise maneviyata oranla dinî inanca daha fazla karşı çıkmaya veya maneviyat ile din eş değer tutularak; her ikisine birden bir karşı duruş sergilemeye sebebiyet verdiği tespit edilmiştir. Yine burada, sosyal çalışmacıların maneviyatı dini inançtan ayırmadığını ve din kavramına pozitivist bir bakışla karşı çıktıklarını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, sosyal hizmet rol ve fonksiyonlarına sadece din perspektifinden bakmak ve bu mesleğin bir hayır işi olarak değerlendirilmesi ise etik dışı uygulamalara yol açacaktır ve bu da mesleğin reddi anlamına gelmektedir (Şahin, 2015).

Müracaatçı ve uygulama boyutu; maneviyatın dâhil edilmesini düşünen katılımcılarda olduğu gibi maneviyatın *dâhil edilmemesi* gerektiğini düşünen katılımcılarda da önemli bir boyut olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcılar; maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi durumunu, müracaatçı ve uygulama boyutuyla değerlendirildiklerinde mesleğin icrası esnasında; *duyguların karışabileceği, müracaatçının manevi yönünün olmaması durumları ve ters tepmesi, müracaatçı değerlendirmesinin yanlış yapılması, suiistimale açık bir alan olması ve müracaatçıya zarar verebilme ihtimali ve olumsuz kader anlayışı* gibi durumlarla karşılaşılabilceğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar buradaki karşı duruşlarını; sosyal hizmet uygulamasının daha uygun yapılabilmesi ve müracaatçıya daha iyi ve daha doğru bir hizmetin götürülmesi bakımından açıklamışlardır. Gerçekten de maneviyat ve dinî inanç, müracaatçıları bazen olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle; maneviyat ve dinî inanç, müracaatçıların umutsuzluk, ayrımcılık, baskı, uygun olmayan suçluluk hissi gibi sorunlarına da kaynaklık edebilmektedir (Canda & Furman, 2010: 76).

Bazı katılımcılar ise maneviyatı entegre etmenin müracaatçıya değil; sosyal çalışmacıya ve müracaatçının çevresine faydalı olacağını düşünmektedirler. Bu nedenle bu görüşteki katılımcılar; sosyal çalışmacıların sadece kendisini tatmin edeceği düşüncesiyle, maneviyatın entegre edilmesine karşı durmaktadırlar.

Bu düşüncelerin yanında maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcılardan bir kısmı da düşüncelerini mesleki bazı kaygılara bağlamıştır. Bu görüşü mesleki kaygı çerçevesinde değerlendiren katılımcılar, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesinin; sosyal hizmet mesleğine hiçbir katkısının olmayacağı bilakis *mesleğin sınırlarının aşılabileceği, mesleğin doğru bir şekilde yapılamayacağı ve profesyonellikten uzaklaşılacağı ve mesleğin hayırseverlik veya gönüllük esasına dayanabileceği* yönündeki kaygılarını dile getirmişlerdir. Ayrıca bu katılımcılar, *maneviyatı sağlayan kurumların mevcut olduğunu* ve bu kurumların, sosyal hizmet ile karıştırılmaması gerektiğini vurgulamışlardır.

Son olarak, maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına dâhil etme veya uygulamaya dâhil etmeme noktasında kararsızlık hisseden ve iki durum arasında sıkışmışlık hissi yaşayan katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılar bu noktada maneviyatı istemsizce sosyal

hizmet uygulamasına dâhil edebilmekte veya mesleki deneyimlerine dayanarak maneviyatın dâhil edilmesi gerekliliğine vurgu yapabilmektedirler. Katılımcılar burada aldıkları seküler eğitim maneviyatı dışlaması ile alanda karşılaştıkları vakalar bağlamında maneviyatın gerekliliği arasına sıkışmış bir görünüm arz etmektedir.

Bu başlık altında ve buraya kadar olan bölümde; katılımcıların, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil olması hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu bölüme ek olarak ve yeni bir başlık altında; maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine yönelik katılımcı görüşlerine de yer verilecektir.

c. Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine yönelik katılımcı görüşlerinin tartışma ve yorumu

Katılımcılar sorulan “maneviyata duyarlı sosyal hizmet nedir?” sorusuna; uygulama, müracaatçı ve etik yön çerçevesinde cevaplar verilmiştir. Katılımcıların az bir kısmında ise kararsızlık ve maneviyatı tam olarak bilememe durumlarının olduğu göze çarpmıştır. Şeker (2015: 57) maneviyata duyarlı sosyal hizmeti; manevi yoksunlukların giderilmesini merkeze yerleştirmek suretiyle manevi koruma bilincinden hareket ederek ve uygulama esnasında bilimsel bakışı göz ardı etmeden bireyi, manevi destek olanaklarıyla güçlendirmek olarak tanımlamıştır. Katılımcılar da bu tanımda geçen; manevi ihtiyaçların giderilmesi, yardım etme sürecine dâhil edilmesi, bilimsel ve profesyonel bakış, destek mekanizmaları ve güçlendirme kavramlarını içine alan ve ek kavramlar ekleyen tanımlamalar yapmışlardır.

Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiği hakkındaki soruya katılımcıların, uygulamaya dönük yön ekseninde; *öneriler sunmak, yönlendirmeler yapmak, sabır önermek, inancı dikkate almak, manevi olarak destekleme, profesyonel şekilde yapma* temalı cevaplar verdikleri belirtilebilir. Burada katılımcılar; müracaatçıların sorunlarıyla başa çıkmada etkili olacağını düşündükleri manevi destek kaynaklarını sunmada; yönlendirme, destekleme, önerme gibi hizmetleri ön plana çıkarmaktadırlar.

Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiği hakkındaki soruya katılımcıların, müracaatçı odaklı verdikleri cevap başlıkları ise; *müracaatçının değerleri, müracaatçıyı güçlendirmek, yardım sürecine maneviyatı dâhil etme ve müracaatçının maneviyatını bilmek* şeklinde belirtilebilir. Bu ifadelerde, müracaatçıya ait yüksek yararın gözetildiği görülmektedir. Sosyal çalışmacı, müracaatçının maneviyatını göz önünde bulundurmalıdır. Özellikle, müracaatçının maneviyat kaynaklı bir sorunu varsa; problemin manevi unsurunu dikkate almak gerekiyorsa veya müracaatçının manevi gelişimine destek olmak isteniyorsa bu yöntem uygulanmalıdır (Çamur Duyan, 2016: 220).

Psikiyatrist, psikolog, sosyal çalışmacı ve danışmanlardan oluşan bir grup üzerinde yapılan anket sonucuna göre; grubun %68'i, manevi olarak evreni anlama ve bireyi bu anlayışın içinde ele alma maddesini desteklemiştir (Bergin ve Jensen, 1990, Akt: Kararımak, 2004). Sosyal çalışmacıların müracaatçıların anlaması konusu; müracaatçının kendisi için neyin çok önemli olduğunu idrak etmek, kendilerinin kim olduğunun önemini ve duygusal/fiziksel kaygılarla nasıl baş ettikleri gibi maddeleri kapsar. Bu durum bazıları için; kişisel hayat hikâyelerinin, geleneksel olan ve geleneksel olmayan inançlar ile manevi

uygulamaları kapsadığı anlamına gelmektedir (Streets, 2009). Svare ve diğerleri (2007), 11 katılımcı ile yürütülen odak grup çalışması ve görüşmeler neticesinde; ön değerlendirme açısından müracaatçıların dinsel ve manevi geçmişi hakkında bilgi alınmasını tavsiye etmişler ve gerekliliğini vurgulamışlardır. Yardım işlevi ön planda olan bir meslek olması bakımından; sosyal hizmetin yardım sürecine maneviyatı dâhil etmek önemli bir bulgudur.

Katılımcıların bir kısmı da maneviyata duyarlı sosyal hizmeti; etik boyutla açıklamıştır. Ele alınan bu etik boyutta; *kültüre duyarlı uygulama, mesleğin değerleri, müracaatçıya saygı müracaatçının başladığı yerden başlama, self-determinasyon* (kendi kaderlerini tayin etme), *dini inancını yaşamasına izin ilkeleri* ön plana çıkmaktadır.

Bu konudaki bulgulara bakarak; katılımcıların maneviyata duyarlı sosyal hizmeti tanımlamada sosyal hizmetin etik ilke ve standartlarını kullandıkları ifade edilebilir. Al-Amin (2009) çalışmasında, katılımcıların maneviyata duyarlı sosyal hizmeti açıklarken; müracaatçıların kendi kaderlerini tayin etme konusunda sosyal hizmet standartlarına uygun bir müracaatçı odaklı yaklaşımdan yana olduklarını ortaya koymuştur.

3.2.2.5. Sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerine ilişkin bulguların tartışma ve yorumu

Birçok araştırmacı (Canda ve Furman, 2010; Sheridan, 2004; Sheridan ve Amato-Von Hemert, 1999; Stewart, vd., 2006); sosyal çalışmacılara, uygulama ve terapi esnasında kullandıkları maneviyata duyarlı müdahaleleri sormuştur. Yapılan araştırmada da buna benzer bir tutum sergilenmiş; sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması hakkındaki bilgi ve tecrübelerine yönelik yaklaşımları, müracaatçıların manevi bir yapıya sahip olmasının işi kolaylaştırma boyutu, sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıların kendi maneviyatını güçlü bir yön olarak kullanmaları boyutu, sosyal inceleme raporlarında maneviyata ilişkin bir bölümün olması boyutu, sosyal hizmet uygulamasında duaya veya meditasyona yönelik bakış, dini-manevi kitap veya yazı tavsiyesi kullanma ve son olarak da sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıyı manevi destek alabileceği birine veya din adamına yönlendirmeye yönelik görüşler inceleme alanına alınmıştır.

Sosyal hizmet literatüründe; maneviyatın profesyonel olarak uygulanması genellikle 5 boyutu içermektedir. Bunlar; (1) manevi yaşamı değerlendirmenin içine dâhil etme, (2) sosyal çalışmacıların manevi ve dini bir dil kullanarak yardım etmesi, (3) manevi veya dini bir gruba/ bireye yönlendirme, (4) müracaatçı ile meditasyon veya dua etmede isteklilik ve (5) açık uçlu sorulardan elde edilen bilgiler (Bullis, 1996; Canda & Furman, 1999; Hodge, 2006) şeklindedir.

a. Müracaatçıların manevi bir yapıya sahip olmasının işi kolaylaştırma boyutuna yönelik görüşlerin tartışma ve yorumu

Sosyal çalışmacılara sorulan “müracaatçıların maneviyatı işinizi kolaylaştırıyor mu?” sorusunda; bir kısmı, işini *kolaylaştırdığını* ifade ederken bir kısmı da işinin daha da *zorlaştığını* belirtmiştir. Kalan kısmın ise bu noktada *nötr* bir yaklaşım sergilediği tespit edilmiştir. Sosyal hizmet uygulamasında müracaatçı maneviyatının var olması konusu, uygulama sürecini kolaylaştıran ve zorlaştıran etkenler bakımından incelendiğinde;

belirtilen düşüncelerin hem sosyal çalışmacı bakışı hem de müracaatçı bakışıyla ortaya konulduğu görülmüştür.

Bu bölümünün nitel bulguları incelendiğinde; manevi bir yapıya sahip müracaatçı ile çalışmanın, sosyal çalışmacıların büyük bir çoğunluğunun işini kolaylaştırdığı tespit edilmiştir. Müracaatçıların manevi yapıya sahip olmasının işini kolaylaştırdığını düşünen yaklaşımda, katılımcıların; *sorunlarla daha etkin baş etme* ve *güçlendirme*, *mesleki tecrübeler* ve *sosyal çalışmacının elinin güçlenmesi* ifadeleri ön plana çıkmıştır. Burada katılımcılar; maneviyata sahip müracaatçıların karşılaştıkları sorunlarla daha etkin baş ettiklerini ve bunun da sosyal hizmet uygulama sürecini kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Bu düşüncelerini de mesleki deneyimlerine ve müdahale sürecini daha etkin yönetebilme imkânlarına bağlamaktadırlar.

Müracaatçıların manevi yapısının olması konusunun güçlendirme bağlamında ele alınması da sosyal hizmet sürecini kolaylaştıran bir diğer etken olarak tanımlanmıştır. Sheridan (2004) çalışmasında; sosyal çalışmacıların, “din ve maneviyatın, müracaatçıların hayatında yararlı bir role sahip olduğu” hakkında yaptıkları tanımlamalarda önemli yüzdelere ulaşmıştır. Bu ifadelerde, din ve maneviyatın zararlı örnekleri de tanımlanmıştır.

Müracaatçıların manevi yapıya sahip olmasının işini zorlaştırdığını düşünen yaklaşımda, katılımcıların; *güçlendirmeyi negatif etkilemesi*, *uzmanın maneviyatına saldırma*, *müracaatçının her şeye manevi bakması*, *müracaatçıya zarar verme riski*, *din adamıyla karıştırılma riski* ve *manevi kabulün olmaması* ifadeleri ön plana çıkmıştır.

Bazı katılımcılar, kolaylaştırma veya zorlaştırma konusunda tarafsız bir tavır sergilemişlerdir. Bu durumu da *maneviyatın süreci etkilememe*, *müracaatçıya göre değişeceği* ve *kisisellik* ekseninde ele aldıkları göze çarpmaktadır. Burada katılımcılar, maneviyatın süreci kolaylaştırma işlevinin müracaatçıya göre değişeceğini ifade etmişler; bunun da hem zorlaştırabileceği hem de kolaylaştırabileceği ihtimallerine dikkat çekmişlerdir.

Katılımcıların müracaatçılara ait manevi yaşantının iki uçlu olabileceği hakkındaki görüşleri, maneviyata sahip olmanın her zaman kolaylaştırma veya her zaman zorlaştırma olarak görülemeyeceğini ve bu durumun, dinamik-bireysel bir yapı olduğunu göstermektedir.

b. Sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıların maneviyatı güçlü yön olarak kullanmalarına yönelik görüşlerin tartışma ve yorumu

Sosyal hizmet güçlenmeyi destekleyen bir meslektir. Sosyal hizmet tanımlama ve açıklamalarında güç ve güçlendirme kavramları ön plana çıkmaktadır (Barker, 2003; Duyan, 2012; Mathews, 2009; Thompson, 2016; Sheafor ve Horejsi, 2014). Güçlendirme; var olan güçleri vurgulama, bunları arttırma, geliştirme, destekleme ile eş anlamlı olarak kullanılabilir. Sosyal hizmet uygulamasında güçlendirme, hem bir süreç hem de bir çıktı olarak müracaatçıların güçlerini fark etmesine ve kullanmasına yardımcı olmaktadır (Duyan, 2012: 179).

Katılımcılar tarafından verilen cevaplar değerlendirildiğinde; güç ve güçlendirme kavramlarının, nitel çalışmanın maneviyatı açıklama ve değerlendirme bakımından hazırlanan birçok sorusunda ortaya çıktığı görülmüştür. Sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik güç ve güçlendirme ile ilgili bilgi ve tecrübeleri ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Rapp'ın (2010) araştırma sonuçlarına göre de sosyal çalışmacılar, uygulama çerçevelerini müracaatçıların dinî ve manevi güçlerine göre şekillendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıların maneviyatı güçlü yön olarak kullanmalarına yönelik katılımcıların görüşleri maneviyatın *güçlü yön*, *zayıf yön* ve *tarafsız kalmaları* şeklinde üç tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Maneviyatın insanın güçlü yönlerinden olması, dünya üzerindeki sosyal hizmet alanlarında giderek daha yaygın kullanılma nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu durum, yapılan araştırmada da benzer bir sonuç içermektedir.

Araştırmadaki katılımcı çoğunluğu, müracaatçıların maneviyatını güçlü yön olarak görmektedir. Bu görüşte olan katılımcılar, maneviyatı; *pragmatist bakış*, *birçok güçlü yönden daha iyi olması*, *problem çözmede etken*, *durumu kabullenme sürecinde etken olması* ve *motivasyon kaynağı olması* şeklinde değerlendirmişlerdir. Sosyal çalışmacılar, etkili bir iletişim sağlamak ve iyi bir sosyal hizmet süreci için müracaatçıların manevi güçlerini kullanmada esnek davranmaktadırlar. Müracaatçı maneviyatla ilgili güçlerini kullanmak istediğinde de sosyal çalışmacı tarafından saygıyla karşılanmaktadır. Sosyal hizmetlerde güçlendirme, müracaatçıların sahip oldukları güç ve potansiyeli en üst düzeyde gerçekleştirebilmeleri için müracaatçılara destek olmayı amaçlamalıdır. Yapılan araştırmada da katılımcılar, müracaatçılarda var olan güçlerin harekete geçirilmesi bakımından maneviyatı ele almaktadırlar. Canda ve Furman (2010: 5), müracaatçıların manevi yönünün pragmatik bir şekilde dikkate alınmasıyla; sorunlarla başa çıkma, direnç ve en iyi gelişim için önemli olan müracaatçı güç ve kaynaklarını tespit edilebileceklerini ifade etmişlerdir. Tuncay'ın (2009) kanser hastalarının güçlenme sürecini analiz edebilmek için genç kanser hastalarıyla yaptığı çalışmada; fiziksel, psikolojik, duygusal ve manevi boyutlarda yaşanan güçsüzleştirici veya güçlendirici dinamikler dikkate alınmıştır. Araştırmanın sonucunda, maneviyatın hastaları güçlendirici bir etkisinin olduğu tespit edilmiş ve bu durumun; umudun, manevi bağlılığın - pratiklerin artması, yaşama anlam atfedilmesi ve yeni amaçlar oluşturulmasıyla ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca bireylerin, bağlılık ve önem atfettikleri transandantal (aşkın) unsurlarla bağlarını arttırmaları ve dua-ibadet gibi dinî pratiklere yönelmeleri de güçlenmelerini kolaylaştırmaktadır.

Sosyal hizmet uygulamasında insan güçleri, yardım sürecinin odağındadır. Bu nedenle, güçlenme sürecine etki eden unsurların bazıları bireyi güçlendirirken bazıları da güçsüzleştirmekte yani zayıflatmaktadır (Tuncay, 2009). Maneviyatın da güçlendirme sürecine etki eden unsurlardan biri olduğu ve bazı boyutlarının, güçsüzleştirici bir etki yaratabileceği söylenebilir.

Yapılan araştırmada; katılımcılardan bir kısmı, müracaatçı maneviyatının zayıf yön olabileceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımlarını maneviyatın; *olumsuz bir kaderci bakış açısını oluşturması*, *etkin güçlü bir yön olmaması*, *müracaatçının zayıf davranmasına*

neden olması ve müracaatçının aşırı duygusallaşması yönlerine bağlamaktadırlar. Burada katılımcılar, maneviyatın; müracaatçıyı zayıflatabilecek, güçlendirmemekle beraber bir de müracaatçıyı olumsuz etkileyebilecek durumlarından bahsetmişlerdir.

Bazı katılımcılar ise maneviyatı güçlü veya zayıf yön olarak görme konusunda tarafsız bir tutum sergilemişlerdir. Bu durumu ise; *maneviyatın diğer güçlerden farkı olmaması, maneviyatı kullanan müracaatçılarla karşılaşmama* ve *kişisel bağlamında ele aldıkları göze çarpmaktadır*. Burada, maneviyatın müracaatçıların sahip olduğu diğer güçlerden bağımsız ele alınmadığı bulgusunu; müracaatçıdan müracaatçıya değişebilecek bir durum olduğu hakkındaki uzman görüşünü görmekte ve ayrıca, mesleki deneyimlerinde maneviyatını kullanan müracaatçılarla karşılaşmayan katılımcılara rastlamaktayız.

c. Sosyal inceleme raporlarında maneviyata ilişkin bir bölümün olmasına yönelik görüşlerin tartışma ve yorumu

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, sosyal inceleme raporlarında maneviyata ilişkin ayrı bir bölümün olmasına yönelik görüşlerini; *ayrı bir bölüme gerek yok, ayrı bir bölüm olmalı* ve *kararsız* şeklinde ifade etmişlerdir. Katılımcıların çok az bir kısmının da bu konuda kararsız olduğu görülmüştür. Araştırmanın nitel bulguları değerlendirildiğinde; katılımcılardan büyük çoğunluğun ise sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan ayrı bir bölümün olması görüşüne karşı olduğu tespit edilmiştir.

Karşı duruş sergileyen bu katılımcılar, sosyal inceleme raporlarında müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölüm olmaması gerektiği hakkındaki yaklaşımlarını, genel olarak; *bazı bölümlerin içinde zaten var olduğu, profesyonel bir üslup ile yazılmayabileceği* kaygısı ve bunun *müracaatçıyı rahatsız edebileceği* durumu, *sadece dini boyutun gündemde olabileceği, gerekli olmadığı, ayrıştırılma yapılmaması* gerektiği, *toplumun hazır olmadığı* ve *SİR'in mantığına ters olması* yönleriyle ifade etmişlerdir. Türkiye'de yazılan sosyal inceleme raporlarında maneviyat ayrı bir başlık olarak yer almamaktadır. Bazı katılımcılar, böyle bir bölümü gereksiz görmekte ve sosyal hizmet uygulamasına bir katkısının olmayacağını düşünmektedirler. Katılımcıların bir kısmı ise sosyal inceleme raporlarında din ve maneviyata ilişkin değerlendirmelere gerek duyulduğunda; bu değerlendirmelere diğer bölümlerde yer verildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu katılımcılar, SİR'de var olan kişisel özellikler, aile ve sosyal yaşam gibi bölümlerde maneviyata değinilebileceğini dolayısıyla, bunun için ayrı bir bölüme ihtiyaç duyulmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı da maneviyatın dini inançla eş tutulacağı ve dini boyutun gündemde olabileceği düşüncesiyle, bu konunun SİR'de ayrı bir bölüm olmasına karşı çıkmaktadır.

Bazı katılımcılar, sosyal hizmet mesleğinin bugün içinde var olan sorunlarını ifade ederek SİR'in sadece sosyal çalışmacılar tarafından yazılmadığına dikkat çekmiştir. Bu durum ise konunun daha çetrefilli bir hâl almasına ve profesyonel kaygıların daha fazla depreşmesine sebebiyet vermektedir. Burada, alan dışı meslek elemanlarının SİR yazması ve bu katılımcıların mesleki bir etik kaygı içinde olmama ihtimalleri nedeniyle; katılımcıların, sosyal inceleme raporlarının profesyonelce yazılamayacağı kaygısını yaşadıkları tespit edilmiştir.

Maneviyatın ayrı bir başlık olmasına karşı duran katılımcıların bir kısmı ise içinde yaşanılan toplumun, dini inançlar ve maneviyatlar üzerinde rahatlıkla konuşulacak bir yapıya sahip olmadığına dikkat çekmişler ve bu duruma paralel olarak; maneviyatla ilgili bir başlığın, damgalanmaya ve ayrımcılığa neden olabileceğini ifade etmişlerdir.

Sosyal inceleme raporlarında müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölüm olması gerektiğini düşünen katılımcı sayısı çok azdır. Bu yaklaşımda olan katılımcılar düşüncelerini; *maneviyat bilgisinin önemli olması, daha faydalı olabileceği, holistik bakış gereği, rapordaki diğer bölümler gibi gerekli olması ve güçlü yönlerden biri olması* ifadeleriyle dile getirmişlerdir.

Ayrıca, sosyal inceleme raporlarında maneviyatla ilgili ayrı bir bölümün olması ile müracaatçının manevi durumu, maneviyata yönelik ilgisi, maneviyatını güçlü yön olarak kullanabilmesi, müracaatçıyı manevi destek alabileceği birine yönlendirme, şimdiki ve geçmişteki manevi inanç ve uygulamalar, müracaatçının yaşadığı sorunun maneviyat ve/ya dini inanca bağlı olup olmadığı (Canda ve Furman, 2010; Sheafor ve Horejsi, 2014) hakkındaki bilgilere de yer verilebilmektedir.

Sosyal inceleme raporlarında maneviyatla ilgili ayrı bir bölüm olması gerektiğini ifade eden katılımcılardan bir kısmı; maneviyat bilgisinin, sosyal hizmet uygulaması açısından önemli olduğunu ve raporun diğer kısımları gibi gerekli olduğunu düşünmektedirler. Burada, katılımcıların müracaatçıya yardım etme ve daha faydalı olabilme odaklı oldukları görülmüştür. Sheridan ve arkadaşları (1992); sosyal çalışmacı, klinik psikologlar ve mesleki rehberler arasındaki mesleki ve kişisel tutumlar ile manevi ve dinsel davranışları araştırmışlar ve araştırma sonuçlarına göre; sosyal çalışmacıların, müracaatçıların dini inanç veya manevi öz geçmişi hakkında bilgi toplamaya olumlu baktıklarını ortaya çıkarmışlardır.

SİR’de maneviyatla ilgili bir bölümün olması gerekliliğini, bazı katılımcıların holistik(bütüncül) bakışla açıkladığı görülmüştür. Bu bakışa göre; sosyal hizmet mesleği insanın bütün boyutlarını, yani biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi boyutları, süreçle birlikte ele alarak bütüncül olarak ilgilenmektedir. Hiç şüphesiz, her insanın psikososyal ve fiziksel boyutlarının yanında bir de manevi boyutu vardır. Bu boyut; diğer boyutlarda olduğu gibi bazı bireylerde çok iyi gelişmiş, bazı bireylerde ise sadece birkaç yönden gelişmiş olarak bulunabilir. Hepimizde var olan bu manevi yönün, dışa yansıtılma veya var olma şekillerinde farklılık göstermesi; kişisel manevi yaşantıların bireyden bireye farklılık arz etmesiyle açıklanabilir (Mackinlay, 2004: 76). Araştırmada katılımcılar, maneviyatı insanın ayrılmaz bir parçası olarak ele almış ve sosyal inceleme raporlarında; psikososyal-fiziksel boyutlarla ilgili bilgilerin yanında maneviyatla ilgili bilgilerin de olması gerekliliğini kesin bir ifadeyle vurgulamışlardır.

Son olarak; sosyal çalışmacıların, sosyal inceleme raporlarında maneviyatla ilgili ayrı bir bölümü rahatlıkla yazamadıkları tespit edilmiştir. Oysa yirmi yıl önce farklı konularda kapalılık gösteren sosyal çalışmacılar; bugün çok açık bir şekilde düşüncelerini yazabilmektedirler. Benzer şekilde, müracaatçının maneviyatla olan ilişkisi sosyal çalışmacı tarafından ne kadar sıklıkla kaydedilirse alandaki yeri de o kadar kabul edilebilir ve doğal görülecektir diyebiliriz.

d. Sosyal hizmet uygulamasında dua-meditasyona yönelik görüşlerin tartışma ve yorumu

Yapılan çalışmada; sosyal çalışmacıların, maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması dâhilindeki bilgi ve tecrübelerine ilişkin yaklaşımlarını içeren bölümlerden biri de sosyal hizmet uygulamasında dua veya meditasyona yönelik bakıştır. Sosyal hizmet uygulamasında müracaatçı ile dua etmek tartışmalı bir konudur. Dua etmek, birçok insana yardımcı olan dini bir eylemdir. Ciddi sorunlarla mücadele eden bireyleri rahatlatmada ve dayanma gücü bularak başa çıkma çabalarını arttırmada, dua güçlü bir araç olabilmektedir (Richards ve Bergin, 2011: 254). Psikolojik açıdan önemli bir dışavurum ve rahatlama imkânı sağlayan dua, ruh ve beden sağlığını etkileyebileceği düşünülen temel dinî unsurların (Horozcu, 2012: 178) başında gelmektedir. Bir ritüel olarak duanın, hayatla başa çıkmada çok önemli bir destek olduğu söylenebilir (Spilka, 2013: 169). Dua, insanın başına gelen negatif durum ve olaylar esnasında manevi ve duygusal destek sağlamakta; sıkıntıların kendinden aşkın bir gücün yardımıyla aşılma inancı ile bireyin özgüvenini güçlendirmektedir (Küçükcan ve Köse, 2000: 97). Bu bakımdan, sosyal hizmet uygulamasında karşılaşılan müracaatçı gruplarını güçlendirmede, sorunlarla başa çıkmada yardımcı ve negatif olaylarla karşılaşma ve destek gibi durumlarda duanın kullanılabileceği ifade edilebilir.

Araştırmanın nitel bulgular kısmında, sosyal hizmet uygulaması sürecinde müracaatçının manevi deneyimlerinden olan dua ve meditasyona yönelik katılımcı görüşlerinin, çoğunlukla reddedici olmadığı görülmüştür. Dua ve meditasyona olumlu bakan birçok katılımcıda görülen ortak nokta ise şerh düşülerek sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi gerekliliğidir. Katılımcıların sosyal hizmet uygulamasında duaya veya meditasyona yönelik bakışları; *müracaatçıya ve uygulamaya dönük yön, etik ve mesleki kaygı* başlıkları altında toplanmıştır.

Sosyal hizmet uygulanmasında dua veya meditasyona bakışa uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön çerçevesinden yaklaşan katılımcılar, bu düşüncelerini; *talep eden müracaatçıya dua etme, müracaatçıya yardımcı olaksa, müracaatçıyı iyi ve değerli hissettirmesi durumunda, müracaatçının ihtiyacı olarak görülmesi ve istemeden de duanın gerçekleştiği* ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Burada dua, müracaatçı için bir ihtiyaç olarak tanımlanmış olup; sosyal çalışmacıların -yardımcı olması ve müracaatçıyı iyi hissettirmesi bakımından- pragmatist bir teknik olarak kullanabilecekleri düşünülmüştür. Ayrıca, talep edildiği zaman müracaatçıyla dua edilmesi gerekliliği ve karşılaşılan müracaatçı gruplarında dua etme davranışının istemeden de gerçekleşmekte olduğu ifade edilmektedir. Dua dışarıdan bakıldığında tek yönlü olarak algılansa da sadece dua eden kişi tarafından hissedilebilecek şekilde Allah'ın dualara cevap vereceği yönünde bir beklenti ve umut oluşur. Bu durum ise dua eden kişiye olumlu bir isteklendirme sağlar ve böylelikle, iyileşmenin bu aşamadaki ilk hareketi ve itici gücü hissedilebilir (Şirin, 2013: 197).

Sosyal hizmet uygulanmasında dua veya meditasyona bakışa etik kaygı bakımından yaklaşan katılımcılar, düşüncelerini; *uzman talep etmemeli, duayı yok saymama gerekliliği, müracaatçıdan onay alarak ve inanç alanına müdahale edilmemeli* şeklinde ifade etmişlerdir. Sosyal çalışmacılardan bir kısmı, uygulama sürecindeki duaya yönelik

bakışlarını ifade ederken sosyal hizmetin, etik ilke ve değerlerine de değinmektedir. Sosyal çalışmacının talep etmemesi, bu talebin müracaatçı tarafından gelmesi veya müracaatçıdan onay alınması gerekliliği yönünde belirtilen katılımcı düşünceleri; dayatma yolu ile müracaatçının inanç alanlarına müdahale edilme ihtimalinin ortadan kaldırılmasını isteme ile açıklanabilir. Bunun yanı sıra, müracaatçının dua talebinin yok sayılmaması gerekliliği; etkili iletişim için gerekli olan terapötik becerilerin yerine getirilebilmesi ve müracaatçının düşüncesine saygı duyulması bakımından da vurgulanmıştır. Murdock (2003) araştırmasında; sosyal çalışmacıların yarısından fazlasının, müracaatçısıyla birlikte dua edebileceği ve bu durumun, sosyal hizmetin etik ilkelerine aykırı olmadığı görüşünde olduklarını belirtmiştir.

Sosyal hizmet uygulanmasındaki dua veya meditasyona bakışa mesleki kaygı yönünden yaklaşan katılımcılar, düşüncelerini; *sınırlar iyi çizilmeli, bu teknikleri uzmanlar iyi bilmeli, profesyonel kaygılar engelleyebilir ve müracaatçıya zarar verebilir* şeklinde ifade etmişlerdir. Burada katılımcılar, sosyal hizmet mesleğiyle ilişkili düşüncelerini aktarmışlardır. Buna göre, dua etme veya duayı kullanma düşüncesi; sosyal çalışmacının din adamı gibi diğer meslek elemanlarıyla karıştırılma riskinin ortadan kaldırılması ve sosyal hizmet mesleği sınırlarının ihlal edilmemesi için profesyonelce ve tekniklerinin iyi bilinerek yapılması gerekliliğinin altı çizilerek aktarılmıştır. Ayrıca, yapılan müdahalelerde müracaatçının zarar görme ihtimali düşünülerek; profesyonel kaygılarla dua etme davranışının bazen yerine getirilmemesi gerektiği de ifade edilmiştir.

e. Sosyal hizmet uygulamasında dini-manevi kitap veya yazı tavsiyesi kullanmaya yönelik görüşlerin tartışma ve yorumu

Araştırmanın nitel bulgular kısmında yer alan ve sosyal çalışmacıların, maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerine ilişkin yaklaşımlarının ele alındığı bölümlerden biri de; sosyal hizmet uygulamasında dini-manevi kitap veya yazı tavsiyesinin kullanımı hakkındaki sosyal çalışmacının görüşlerinin incelenmesidir. Müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye etme konusu da maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması başlığı altında düşünülebilir.

Sosyal çalışmacılara yöneltile "müracaatçılarınıza dini-manevi bir kitap veya yazı önerilebilir mi?" sorusuna; bir kısmı önerilebilir derken bir kısmı ise önerilemez ifadesini kullanmıştır. Katılımcıların çok az bir kısmı ise kitap veya yazı tavsiyesi konusunda kararsız kalmıştır.

Araştırmanın bu bölümüne ait nitel bulgular değerlendirildiğinde, sosyal çalışmacılardan büyük çoğunluğun; müracaatçılara manevi veya dini bir kitap veya yazı önerisinde bulunabileceği tespit edilmiştir. Katılımcıların, müracaatçılara öneri yapılabileceği yönündeki yaklaşımlarında; *empatik iletişim de önemli, mesleki sınırlara dikkat ederek, yardımcı olması durumu, uzmanın sahip olduğu bilgi dâhilinde, müracaatçının durumuna/maneviyatına göre, talep eden müracaatçıya göre ve yönlendirici olmama kaydıyla* ifadeleri ön plana çıkmıştır. Öneride bulunduğunu ifade eden katılımcıların bir kısmı da; öneride bulunurken şerhler düştüğüne dikkat çekmiştir. Bu şerhler, meslek sınırlarından çıkmama kaydıyla; müracaatçı maneviyatının olması ve bu konuda yardım talep etmesi, yönlendirici olmama ve sosyal çalışmacıların sahip oldukları bilgiler

dâhilinde gerçekleşmesi gerekliliğidir. Burada sosyal çalışmacılar, müracaatçıların etkiye açık olduğunu göz önünde bulundurarak tavsiyenin, tarafsız bir tutumla müracaatçının inancı ve maneviyatına göre olması gerekliliğinin altını çizmişlerdir. Örneğin, İnanca sahip bir birey için; Yaratıcı ile iletişim kurmanın bir yolu olarak gördüğü ve de benimsediği dinin kutsal kitabını okumak, terapötik etki sağlayan bir faaliyettir. Kişi, Yaratıcının kitabını okumaya başladığında O'na yakınlık hisseder ve dolayısıyla, bu yakınlık hissinin manevi hazzını yaşar (Şirin, 2014: 239).

Kitap okuma ve tavsiyesini, terapi süresince bibliyoterapi denilen bir teknikle de sağlamak mümkündür. Bibliyoterapi; bilgi kaynakları ile ruhsal sorunlara destek olmak olarak tanımlanan bir terapötik yöntemdir (Yılmaz, 2016: 459). Ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlar, “karşılaşılan sorunlara uygun içeriğe sahip kitap okuma” yoluyla gerçekleştirilen bu yöntemin; kişilerin, duygusal belirsizlikten ve patolojik belirtilerden kurtulması, sorunlarına dair bir iç görüş elde etmesi bakımından çeşitli etkilere sahip olduğunu ifade etmektedirler (Şirin, 2014: 234).

Katılımcıların bir kısmı, müracaatçılara herhangi bir öneride bulunulmaması gerektiğini düşünmektedir. Müracaatçılara öneri yapılmaması gerektiği yönündeki bu yaklaşımda; *etik açıdan sakıncalı* olma durumu, *müracaatçının farklı algılama ve müracaatçıyı farklı yönlendirme* ihtimalleri, *önermekten ziyade araştırmaya teşvik etme*, *inanç farklılıklarının* engeller oluşturabileceği ve katılımcıların bu konudaki *bilgilerinin az olması* ifadeleri ön plana çıkmıştır. Burada katılımcıların; öneri konusunun suiistimal edilebileceği veya yanlış bir yönlendirmenin olabileceği ihtimalini ve konunun sosyal çalışmacıların yetkinlik alanı dışında olduğu düşüncesini ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu ifadelere göre görüşme yapılan sosyal çalışmacıların, müracaatçı yönlendirmelerinde; yönlendirici ve tavsiye edici olmayan bir yaklaşım benimsedikleri belirtilebilir. Ayrıca katılımcılar, konunun uzman yetkinlik alanının dışında olması, müracaatçının farklı algılama ihtimali ve yöntemin etik açıdan sakıncalı olması nedeniyle, yönlendirme ve önerilerden kaçındıklarını ifade etmişlerdir. Sosyal çalışmacılar, böyle bir yöntemle ihtiyaç duyulması halinde ise müracaatçının araştırmaya teşvik edebilirliğine dikkat çekmişlerdir.

f. Sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına yönlendirmeye yönelik görüşlerin tartışma ve yorumu

Sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması hakkındaki bilgi ve tecrübelerine ilişkin yaklaşımları çerçevesinde ele alınan konuların sonuncusu; müracaatçıyı manevi destek alabileceği birine yönlendirme veya din adamına sevke yönelik katılımcı görüşlerinin incelenmesidir. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, müracaatçıların sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevke yönelik görüşlerini; *gönderilebilir*, *gönderilemez* ve *nötr* olarak açıklamışlardır. Katılımcılara ait gönderilebilir ve gönderilemez şeklindeki ifadelerin, oranlama bakımından birbirine olduğu tespit edilmiştir.

Müracaatçılar sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına yönlendirilebilir düşüncesinde olan katılımcılar, bu düşüncelerini; *uygulamaya-müracaatçıya dönük yön ve mesleki kaygı gözetme* ifadeleriyle dile

getirmişlerdir. Burada var olan nedenler, çeşitli araştırmalar ile de destek bulmuştur (Canda ve Furman, 2010; Furman vd., 2005).

Katılımcıların bir kısmı, mesleki kaygı güderek yönlendirmelerin yapılabileceğini ve bu yönlendirmeler yapılırken *mesleki sınırlara* dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Burada katılımcıların bir kısmı, manevi veya dinî talebi olan müracaatçılara sosyal çalışmacının destek vermesi yerine; ilgili din adamına veya manevi destek alabileceği birine yönlendirmesinin, meslek sınırlarını koruyacağını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların bir kısmı ise maneviyat veya dini inanç hakkındaki bilgi eksikliklerini ön plana çıkararak; bu alanda daha bilgili birilerine yönlendirme yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca sosyal çalışmacıların, yönlendirme için üstlendikleri aracı rollerini; mesleğin profesyonelliğinden ayrılmadan yerine getirmeleri gerektiği de vurgulanmıştır. Bu ifadelere paralel olarak Streets'e (2009) göre de bazı sosyal çalışmacılar; maneviyatın, mesleki uzmanlık alanının dışında olduğuna inanmakta ve manevi kaygılara sahip müracaatçıların, din adamına veya manevi destek alabileceği birilerine yönlendirilmesi gerektiği düşüncesini savunmaktadırlar.

Yönlendirme yapılabileceğini ifade eden katılımcılar arasında; konuya sosyal hizmet uygulaması ve müracaatçı çerçevesinden yaklaşanlar da bulunmaktadır. Buradaki katılımcı düşünceleri, sosyal hizmet uygulama sürecinde karşılaşılabilecek durumlar ve müracaatçı gruplarına göre şekillenmiştir. Sosyal çalışmacıların bir kısmı, sosyal hizmet uygulama sürecinde; sosyal çalışmacı ile müracaatçı arasında olabilecek inanç farklılıklarının, bilgi eksikliği ile inanç çatışmalarını doğurabileceği ihtimalini göz önüne alarak; yönlendirme yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca müdahale sürecindeki müracaatçının, din adamına veya manevi destek alabileceği birine yönlendirilme arzusu olursa sosyal çalışmacının yönlendirme yapması gerekliliğinin de altı çizilmiştir. Çünkü müracaatçılar bazen, din adamlarına veya manevi destek alabilecekleri akıl hocalarına yönlendirilmek isterler. Eğer bu durum, önemli ve başarılı bir dönüşüm sağlayacaksa sosyal çalışmacının durumu gözden geçirerek yönlendirme yapmasında sakınca yoktur (Canda ve Furman, 2010: 267). Ek olarak; sosyal çalışmacının yönlendirmesinin yardım edici olacağını düşünmesi ve pragmatist bakışı da yönlendirmenin avantajlarından biri olarak görülmüştür.

Katılımcıların bir kısmı ise bu yönlendirmelerin; yas süreci ile mücadele eden müracaatçı gruplarında ve palyatif bakım müdahalelerinde daha etkin olduğunu ifade etmişlerdir. Yönlendirmenin, sosyal çalışmacılar tarafından ele alınmasının yanı sıra; din adamlarından sosyal çalışmacılara yapılan sevkler ve alanlar arası işbirlikçi çalışma da gündeme alınan bir diğer konudur. Konu incelenirken; müracaatçıyı bir din adamına veya manevi destek alabileceği birine yönlendirmenin ve aynı şekilde din adamı veya manevi destek elemanının sosyal çalışmacıya sevk etmesindeki avantajları üzerinde durulmuştur.

Müracaatçıların intihara eğimli, soyutlanmış, yalnız olduğu veya yas tuttuğu durumlarda dinî topluluk üyeleri tarafından verilen sosyal desteğin, sorunlarla başa çıkma konusunda önemli bir yardım sağladığını söylemek mümkündür. Gerek duyulan durumlarda bazı dinî topluluklar, maddi yardım ve istihdam olanakları sağlayabilmekte; hayatta bir amacı olmadığını veya hayatın anlamsız olduğunu düşünenler için ise boşluğu dolduran özgecil hizmet fırsatları verebilmektedir (Richards ve Bergin, 2011: 188). Bu bakımdan, sosyal

çalışmacıların din adamları, inanç toplulukları ve eğitimli tinsel idarecilerle çalışma tesis etmesi önemlidir. Böyle bir bütüncül çalışmayla müracaatçıya ait özellikle din veya maneviyatla ilgili karmaşık meselelerde, hizmet alan bireye ilişkin en iyi yaklaşımın nasıl olabilirliği konusu danışılabilir ve müracaatçı bu doğrultuda yönlendirilebilir (Sheafor ve Horejsi, 2014). Sosyal çalışmacı, hastanın dinsel ve manevi tecrübelerini dikkate almalıdır. Bu süreçte sosyal çalışmacı, müracaatçıya yardım etmek için çalışmaya din adamlarını da dâhil edebilir. Örneğin birçok düşkünler evinde, pastoral bir danışman veya din adamı ile hasta ve hastanın isteği doğrultusunda dinsel ritüelleri yürüten kadrolar vardır (Derezotes, 2006: 186) ve sosyal çalışmacıların da bu kadrolarla işbirliği içinde oldukları görülebilmektedir.

Müracaatçıların sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk edilme düşüncesine karşı çıkan katılımcıların en sık verdikleri yanıtlar; *mesleki kaygı gözeterek, uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön, uzmanının kendisinin yardım etmesi ve uzmanın kendi düşüncesi* şeklindedir. Katılımcılar burada, müracaatçıların manevi destek alabilecekleri birine veya dini lidere yönlendirmediklerini ve yönlendirmenin de uygun olmadığı görüşünde olduklarını belirtmiştir.

Richards ve Bergin'e (2011: 188) göre çoğu psikoterapist, rutin olarak; kendi alanlarına yakın olan evlilik ve aile terapistleri, psikiyatrlar, psikologlar, rehber öğretmenler ve sosyal çalışmacılara danışmakta, onlarla işbirliği yapmaktadır. Ayrıca bu psikoterapistler belirli durumlarda; doktorlar, eğitimciler ve avukatlar gibi diğer uzmanlara da danışmaktadır. Fakat birçoğu, hastalarının dini liderlerine nadiren danışmakta; onlardan nadiren yardım istemekte ve onlarla nadiren işbirliği yapmaktadır.

Konu, mesleki kaygı yönünden ele alındığında; bazı katılımcılar yönlendirme yapabileceğini ifade ederken bazı katılımcılar ise; yönlendirmenin *mesleğin sınırlarına ters olması, din adamlarının baskıcı ve yeterli olmaması ve din adamlarına güvenememe* vurgusunu öne çıkarak yönlendirme düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Bu düşüncede olan katılımcıların, yönlendirme düşüncesi fiilinden çok yönlendirilecek din adamlarına, mesleki deneyimler bağlamında eleştirel davrandıkları görülmüştür. Ayrıca sosyal hizmet mesleğinde, din adamına veya manevi destek uzmanlarına yönlendirme gibi bir sistematığın ve mesleki etkinliğin olmadığı görüşleri de dikkat çeken başka bir unsurdur. Gotterer'e (2001) göre manevi ve dini topluluklar çoğunlukla, öfke ve gurur gibi hisleri hoş görmemekte ve bu gibi hislere neden olan unsurların araştırılmasını engelledikleri gibi hastanın tamamen duygusal hissetmelerine de engel olmaktadır.

Sosyal çalışmacıların müracaatçıyı sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk düşüncesine karşı çıkan katılımcıların bir kısmı, bu düşüncelerini sosyal hizmet uygulaması ve müracaatçı çerçevesinde ele almışlardır. Burada katılımcılar, yönlendirme yapılmamasının nedenlerini; müracaatçının zarar görme ihtimali, müracaatçıyı etkileyebilir kaygısı ve sosyal hizmet mesleğinde genel olarak kısa dönemli çalışmalar yapıldığı düşünceleri ile açıklamaktadırlar. Ayrıca sosyal çalışmacılar; kendilerinin herhangi bir yönlendirme yapmadıklarını, yönlendirme talep eden müracaatçılara da araştırmaları yapmaları gerektiğini ifade etmektedirler.

Katılımcılardan bir kısmı, yönlendirme yapmadığını fakat manevi ve dinî konularda; müracaatçılara sosyal çalışmacı kimliğiyle destek olduklarını ifade etmiştir. Burada katılımcılar, maneviyata duyarlı sosyal hizmete karşı bir duruş sergilememiş; müracaatçıların kendilerine olan güvenlerini vurgulamak suretiyle, maneviyatla ilgili bir konu talep edildiği zaman sahip oldukları profesyonel kimlikle, kendilerinin yardım ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu düşüncede olan katılımcıların ekseriyeti, yönlendirme yapacağı din adamlarına güvenmemektedir. Burada katılımcılar, kendilerinin yardım edebilecek yeterlilikte olduklarını ve karşılaştıkları sorunda bilgi seviyesi yetersiz ise araştırma yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Yönlendirmeye, kişisel inançlar bakımından karşı çıkan katılımcılar da bulunmaktadır. Burada katılımcılar; yönlendirme yapmanın faydasız olduğu, gereksiz olduğu ve kişisel inançları yönünden din adamı ile manevi liderlere karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Son olarak; katılımcılardan bir kısmı, müracaatçıyla çalışırken yönlendirme yapma konusuna tarafsız kalmıştır. Bu düşüncelerini de; henüz böyle bir durumla karşılaşmamış olmaya, diğer yönlendirmelerden farklı olmamasına ve bu konudaki bilgilerinin yeterli olmamasına bağlamaktadırlar.

3.3. Nicel ve Nitel Bulguların Birlikte Analizi

Araştırmanın nicel veri toplama bölümü ve analizleri bittikten sonra, özellikle var olan çarpıcı ve beklenmedik verileri daha ayrıntılı bir biçimde açıklayabilmek amacıyla, nitel görüşmeler yapılmıştır. Nitel verilerin analizi kısmında, içerik analizi ile veriler tek tek incelenerek bazı notlar alınmış, sonrasında ise içeriğe uygun kod ve kategoriler oluşturmuştur. Çalışmanın bu bölümünde ise elde edilen nicel veriler ile nitel veriler, açımlayıcı sıralı desen yöntemine uygun olarak birlikte analiz edilmiştir.

Açımlayıcı sıralı desende, nicel verilerin toplanması ve çözümlenmesine öncelik verilir. Daha sonra, keşfedilen sonuçlar üzerinden özel sonuçlara ulaşmak amacıyla nitel aşama uygulanır. En sonunda ise hem nicel hem de nitel verilerin entegrasyon süreci yapılır. Nicel ve nitel verilerin birlikte analizi ile araştırma sonuçlarının güvenilirliği ve geçerliliği arttırılmak istenmektedir. Ayrıca bu yöntemle araştırma konusuna derinlemesine nüfuz edebilme amaçlanmaktadır.

Bu bölüm nicel ve nitel verilerin birlikte analizinin yapıldığı 4 şekil ile özetlenmiştir. Her şekilde, birbirini destekleyen veriler ile desteklemeyen veriler birlikte ele alınarak; nicel ve nitel bulguların entegrasyonu yapılmaya çalışılmıştır. 11 tema üzerinden hem nitel hem de nicel bulgular verilmiştir. Şekillerden hemen sonra ise şekillerin içindeki bilgileri özetleyen bölümlere yer verilmiştir.

Şekil 3. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması - I

TEMA	NİT BULGULAR	NİC BULGULAR
1. Maneviyata İlişkin Tanımlar	<u>A. Teistik Yaklaşım</u> -Din -Doğüstü güç -Tanrıyla ilişki -İnanç -Kutsal “Yani maneviyat insanın ne bileyim Allah’a yönelmesi diyebilirim...” (SÇ5) <u>B. Non-Teistik Yaklaşım</u> -Din dışı -Yaşama verilen anlam ve amaç -Değerler sistemi -Kişiselilik -Duygular -Tanımlanamayan -Bağıllık ve ilişki “Maneviyat denince aileden tutun sosyal ilişkilerine akrabalık ilişkilerine hayata kattığı anlam üzerine tüm bunların çerçevesinde...” (SÇ1)	• %80,3’ü maneviyatı %70,2’si dinî inancı müracaatçının sorunun çözümünde dikkate alıyor. • %60,1’i maneviyatla, %50,5’i dinî inançla sosyal hizmet uygulamasının ayrı durması gerektiğini düşünüyor • Katılımcıların %10’u maneviyatla dinî inanç kavramlarını birbirinden ayırmaktadır.
2. Sosyal Çalışmacıların Maneviyata İlişkin İlgili ve Bilgi Seviyeleri	<u>A. Akademik Okuma</u> -Az okuma yapma -Okuma yapmama -Yetersiz literatür <u>B. Konferans-Çalıştay Katılım</u> -Katılım gösterildi -Katılım gösterilmedi -Bu türde konferanslar yok “Hayır, katılmadım çünkü öyle bir şey duymadım olsaydı katılırdım yani çünkü ihtiyacımız var”(SÇ6) <u>C. Ders Alma</u> -Manevi sosyal hizmet dersi alma -Bir dersin bir bölümünde alma -Seküler eğitim nedeniyle ders alamama -Ders almama “Maneviyat ve sosyal hizmet içerikli bir ders almadım ki zaten öyle bir ders yok şu an herhalde” (SÇ6) <u>D. Sosyal Hizmet Eğitim Programlarına Maneviyatla İlgili Bir Dersin Dâhil Edilmesine Yönelik</u> i. Dâhil Edilmeli -Ders Olarak Okutulmalı -Uygulamaya Dönük Yön -Mesleki Kaygı ii. Dâhil Edilmemeli -Gereksiz -Maneviyat tanımı net değil “Yani aslında ders olmadığı zaman biraz daha maneviyatın sınırlarını uzmanlar aşabiliyor ama keşke bir ders olsa en azından sınırları biliriz.”(SÇ2)	• %78’i Konferans-Çalışmaya katılmamış, lisansüstü eğitim alanlar konferansa anlamlı olarak daha fazla katılmışlardır. • %52,3’ü Akademik okuma yapmamıştır. • %70,6’sı ders almamış, mesleki kıdemi 0-5 yıl arasında olan katılımcılar anlamlı olarak daha fazla ders almış. Ders alanlar daha fazla konferansa katılmış ve akademik okuma yapmıştır. Ders alanların akademik ilgileri daha fazladır. • %63,8’i maneviyatla ilgili bir dersin olmasını gerekli görmektedir. Lisans eğitimi almış katılımcılar lisansüstü eğitim almış katılımcılara oranla anlamlı bir şekilde dersin olması gerekliliğini daha fazla istemektedirler. • %50,0’si maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına aktarılması noktasında bilgi eksikliği yaşamadığını, %23,9’u ise kararsız olduğunu ifade etmiştir.
3. Sosyal Hizmet Mesleğini Tercih Nedenleri	<u>A. Dinî ve Manevi Yön</u> - Hem dünya hem ahiret düşüncesi - İnsanlara yardım etmek “İnancım gereği mesela insanlara yardım etmek insanın Allah katındaki mertebesini yükselttiğini biliyorum...”(SÇ3) <u>B. Kişisel ve Maddeci Boyut</u> -Daha iyi bir yaşam ve gelecek beklentisi -Bilinçli olmaması -Bilinçli olarak -Tavsiye ve yönlendirme	• %34,9’unun mesleği tercihinde manevi duyguları ve inançları hâkimdir. • %59,2’si ise farklı nedenlerden dolayı mesleği tercih etmiştir. Meslek tercihinde maneviyatın etken olduğu katılımcılarda maneviyatla ilgili konferansa katılım ve akademik okuma yapma anlamlı olarak daha fazladır.

Araştırmanın nicel ve nitel kapsamında; kadın ile erkek katılımcıların hemen hemen eşit bir dağılım gösterdiği, katılımcıların büyük çoğunluğunun genç yaşta ve bekâr olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların yarısından fazlası, lisans eğitimini tamamladıktan sonra herhangi bir eğitim almamıştır. Araştırma grubunun çoğunlukla meslek hayatının henüz başında olan sosyal çalışmacılardan oluştuğu ve bunların, yoğun olarak Aile ve Sosyal Politikalar ile Sağlık Bakanlığı bünyesinde çalıştıkları görülmüştür. Ayrıca, araştırmaya katılanların yarısından fazlası, haftada 10 ve üstü müracaatçı ile çalışmaktadır.

Araştırma genelinde geçen: Maneviyatı nasıl tanımlarsınız? sorusu, çalışma boyunca cevabı aranan bir sorudur. Sorunun yapısı itibariyle; nicel bakımdan cevaplanmasının zor olması, tek bir tanıma indirgenemeyecek kadar geniş bir kavram olması ve her bireyde kişisel-kendine özgü olması nedeniyle anket sorularında nicel bir biçimde ve birebir sorulmamıştır. Bu nedenle, karşılığı aranan ve görüşmecilere yöneltilen bir soru olarak nitel araştırmanın içinde yer almaktadır.

Nitel görüşmelerde; katılımcıların maneviyat tanımlamasına yönelik verdikleri cevaplar, “Teistik” ve “Non-Teistik” kavramlarıyla iki başlık altında toplanmıştır. Teistik yaklaşıma sahip katılımcıların, maneviyat tanımları; din, inanç, bağlantılılık, kutsal ve doğüstü güç kavramları çerçevesinde ifade edilmiştir. Burada maneviyat, dini boyut ve Allah ile ilişkiyi kapsamaktadır. Non-Teistik yaklaşımda ise maneviyat; din dışı, bireyin kendisiyle ve başkalarıyla olan bağlılık ve ilişki boyutu, kişisel, değerler sistemi, duygular, tanımlanamayan-soyut ve yaşama verilen anlam ile amaç kavramları etrafında şekillenmiştir. Maneviyat tanımının tartışılmasında, din ve dinî inanç kavramları önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcılar maneviyatı tanımlarken maneviyatın din ile ilişkisi hakkındaki düşüncelerini de ifade etmişlerdir. Bu ifadelerdeki genel görüş, maneviyatın dinden bağımsız olmadığı, dolayısıyla dinle bir ilişkisinin olduğu yönündedir. Katılımcıların, maneviyat ve din ilişkisine dair düşünceleri; maneviyat dini kapsar, maneviyat dinden bağımsız bir kavramdır, din ve maneviyat aynıdır ve din maneviyatı kapsar şeklindedir. Nicel araştırma kısmında da; katılımcılara hem dinî inanç hem de maneviyat ile ilgili ayrı ayrı sorular sorulmuştur. Nicel araştırma sürecinde, katılımcıların maneviyat ile din kavramlarını birbirinden ayırdıkları gözlemlenmiştir. Bu katılımcılar, oran olarak %10 civarlarındadır.

Araştırmanın nicel bulguları değerlendirildiğinde; sosyal çalışmacılardan büyük çoğunluğun, son beş yıl içinde maneviyat ile ilgili çalıştay veya konferansa katılmadığı ve sosyal hizmet eğitim süreçlerinde, maneviyat veya manevi destek içerikli bir ders almadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi veya edilmemesi hakkındaki görüşleri ile ilgili akademik okuma yapma veya yapmama durumları arasında hemen hemen dengeli bir dağılım vardır. Akademik okuma yapma durumu hariç, nitel bulgularda da benzer bir durum söz konusudur. Ayrıca, görüşmelere katılan sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu; bu konuda herhangi bir eğitim almadığını, herhangi bir akademik yayın okumadığını ve konferans veya çalıştaya katılmadığını ifade etmiştir. Konferansa katılım göstermeyenler; bu durumun bir nedenini de maneviyatla ilgili konferans veya çalıştayların olmaması ile açıklamaktadırlar.

Akademik okuma yapmayanların belirttikleri nedenlerin başında ise eğitim döneminde maneviyatla ilgili konulara rastlamamış olmak ve bu konudaki yetersiz literatür bilgisi gelmektedir.

Araştırmadaki katılımcılarının büyük çoğunluğu, lisans ve lisansüstü eğitimlerinde maneviyat içerikli herhangi bir ders almadığını ifade etmiştir. Sosyal çalışmacıların bir kısmı ise bazı ders içeriklerinin yalnızca bir bölümünde, bu konuya rastladığını dile getirmiştir. Nitel bulgular incelendiğinde, katılımcılardan küçük bir grubun maneviyat ve sosyal hizmet dersini aldığı görülmüştür. Bu katılımcıların, Yalova Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nden mezun oldukları göze çarpmaktadır. Bu durum, mesleki kıdemi 0-5 yıl olan yani mezuniyet ve mesleğe girme dönemi yeni olan katılımcıların maneviyatla ilgili ders alma oranları anlamlı olarak daha fazladır nicel bir bulgusu ile kesişmektedir. Maneviyatla ilgili bir ders almanın, bireylerin maneviyata yönelik ilgisini arttırdığı ifade edilebilir. Manevi içerikli ders alanların; son beş yıl içinde maneviyatla ilgili konferans veya çalışmaya daha fazla katıldıkları ve maneviyatla ilgili akademik okuma yapma oranlarının da daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Nicel bulgulara göre sosyal çalışmacıların üçte ikisine yakını, maneviyat içerikli bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekli olduğuna inanmaktadır. Ayrıca, maneviyatla ilgili daha fazla bilgi sahibi olan ve bilgi düzeylerini akademik okumalarla destekleyenlerin, maneviyatla ilgili bir dersin sosyal hizmet müfredatında olmasını daha fazla arzuladıkları gözlemlenmiştir. Nitel bulgularda da benzer olarak; katılımcılar, sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatın dâhil edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Sosyal çalışmacıların çoğunluğu, sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatla ilgili bir dersin dâhil edilmesi durumunu; ders olarak okutulmalı, uygulamaya dönük yön ve mesleki kaygı bağlamında ele almıştır. Maneviyatla ilgili bir dersin olması gerektiğini düşünen katılımcılar, bu dersin; ayrı ve zorunlu olması, bazı derslerin içinde bir bölüm olması veya seçmeli olması şeklinde önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcıların çok azı ise görüşlerinin, sosyal hizmet eğitim programlarına maneviyatın dâhil olmaması gerektiği yönünde olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşlerini, maneviyat tanımının net olmaması ve maneviyat konusunun sosyal hizmet için gerekli olmadığı şeklindeki nedenlerle açıklamışlardır.

Araştırmada, katılımcıların sosyal hizmet eğitimi ve mesleğini tercih etmelerindeki nedenleri ve manevi duygularının bu tercih sürecindeki rolü de tespit edilmeye çalışılmıştır. Sosyal hizmetin bir meslek olarak tercih edilmesi hakkında yapılan nicel araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların %59,2'si ise meslek tercih sürecinde manevi duygularının büyük bir etken olmadığını belirtmiştir. Sosyal hizmetin bir meslek olarak tercih edilme nedenleri nitel çalışma kapsamında incelendiğinde ise katılımcıların; daha iyi bir yaşam ve gelecek beklentisi, bilinçli olmama ve bir yönlendirmenin yapılmamış olması yönlerine dikkat çekmek suretiyle, kişisel ve maddeci boyutu ön plana çıkardıkları görülmüştür. Nicel sonuçlara benzer bir şekilde nitel çalışmada da katılımcıların bir kısmı, meslek tercih süreçlerinde az da olsa dinî ve manevi yönün ön plana çıktığını ifade etmiştir. Bu yön, nitel bulgularda daha çok insanlara yardım etme düşüncesi etrafında şekillenmiştir.

Şekil 4. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması – II

TEMA	NİTEL BULGULAR	NİCEL BULGULAR
4. Sosyal Hizmet Uygulamasının Maneviyatı Etkileme Durumu	A. <u>ETKİLENİYOR</u> i. Pozitif Etki -İyi oluş -Müracaatçıya yardım etme - Mesleği sevmek -Dezavantajlılarla çalışma -Müracaatçının iyi hissetmesi -Anlam bulma ii. Negatif Etki -Duyguların olumsuz etkilenmesi - Tükenmişlik -Duyarsızlaşma -Olumlu bir netice alamama -Kötü vakalarla karşılaşma <i>“İnsanlara faydalı olan kısmı gerçekleştirdiğim zaman olumlu anlamda maneviyat katkıda bulunuyor. Olumsuz vakalarla da karşılaştığımda beni etkilediğini düşünüyorum”(SÇ14)</i> B. <u>ETKİLENMİYOR</u> -Profesyonel bir meslek -Maaş alınıyor -Manevi hava yok -Gönüllülük ve hayırseverlik değil yaptığımız <i>“Manevi hayatımı etkilemedi. Çünkü profesyoneliz böyle bir şeye gerek yok. Hayırseverlik değil yaptığım”(SÇ15)</i>	• %56,9’u sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatının bir parçası olduğunu düşünüyor. • %37,6’sı kişisel maneviyatı ve sosyal hizmet uygulaması arasında potansiyel bir örtüşmenin olmadığını bildirmiştir.
5. Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Ne ifade Ettiğine İlişkin Yaklaşımlar	A. <u>Uygulamaya Dönük</u> -Öneriler sunmak -Yönlendirmeler yapmak -Sabır önermek -İnanışını dikkate almak -Manevi olarak destekleme -Profesyonelce <i>“Maneviyat, müracaatçının dinî ritüellerine dine bakış açısına bakılarak ve o anki problem göz önünde tutularak çözüm sürecine katılmalıdır”(SÇ16)</i> B. <u>Müracaatçı Odaklı Yön</u> -Müracaatçının değerleri -Güçlendirmek -Yardım sürecine maneviyatı dâhil -Müracaatçının maneviyatını bilmek <i>“Yani maneviyat şöyle müracaatçıyı tanımakla alakalı bir şey meslekteki hayatımızda”(SÇ6)</i> C. <u>Etik Yön</u> -Kültüre duyarlı uygulama -Mesleğin değerleri -Müracaatçıya saygı -Müracaatçının başladığı yerden başlama -Self-determinasyon -Dini inancını yaşamasına izin <i>“Maneviyata duyarlı sosyal hizmet derken daha çok inançları kabul etmek.”(SÇ4)</i>	• Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ifade ettiği anlamların başında “müracaatçıların inançlarına saygı duyma” (%74,3) ve “müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma” (%49,5) gelmektedir. • Bunu sırasıyla %47,7 ile “kültüre duyarlı uygulama”, %43,1 ile “müracaatçının manevi ihtiyaçlarına cevap verme” ve “müracaatçının anlam arayışına cevap verme”, %42,2 ile “müracaatçıya manevi destek sistemleri ya da aktivitelere katılımı önermek” ve %34,4 ile “müracaatçının self-determinasyon hakkına saygı” maddeleri takip etmektedir. - Katılımcıların ifade ettikleri anlamların en düşük oranlı olanları ise “müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek” (%27,1) ve “müracaatçıların ibadetlerine katılım” (%17,4) maddeleridir.

Araştırmanın nicel ve nitel bulguları incelendiğinde; katılımcı çoğunluğunun, sosyal hizmet uygulamasını manevi hayatının bir parçası olarak gördüğü tespit edilmiştir. Manevi hayatlarının sosyal hizmet uygulamasından etkilendiğini düşünen katılımcılar; nitel bulgular bölümünde, bu etkinin pozitif ve negatif şekillerde meydana gelmekte olduğunu ifade etmişlerdir. Bu düşüncedeki katılımcıların çoğu, bu etkinin daha çok pozitif (iyi oluş, müracaatçıların hayatlarına katkı ile müracaatçıların iyi hissetmelerini sağlama, mesleği sevmeye ve dezavantajlı kesimlerle çalışma) yönde olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların bir kısmı ise maneviyatlarının, uygulamalardan negatif bir şekilde etkilendiğini dile getirmiştir. Bu hislerinin sebeplerini ise kötü vakalarla karşılaşma, duyguların olumsuz etkilenmesi ve tükenmişlik, olumlu bir netice alamama ve duyarsızlaşma şeklinde açıklamışlardır. Araştırmanın hem nicel hem de nitel kısmında katılımcılardan küçük bir grup, maneviyatları ve sosyal hizmet uygulaması arasında bir bağlantının olmadığını ifade etmiştir. Katılımcılar, nitel bölümde bu durumun nedenleri arasında; sosyal hizmet mesleğinde manevi bir havanın olmadığı, profesyonellik vurgusu, maaş alınarak yapılan bir iş olması ve mesleğin gönüllülük yahut hayırseverlik olmadığı yönündeki görüşlerini öne sürmüşlerdir.

Nicel araştırma bulgularına göre; maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ifade ettiği anlamların başında, müracaatçıların inançlarına saygı duyma ve müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma gelmektedir. Bu bölümde yer alan; müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek ve ibadetlerine katılım maddesi, katılımcılar tarafından ifade edilen anlamlar arasında en düşük orana sahiptir.

Katılımcıların, maneviyata duyarlı sosyal hizmet ile ilgili düşüncelerini daha çok sosyal hizmetin etik ilke ve prensiplerinden hareketle ortaya koydukları görülmüştür. Nitel bulgulara bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur. Nitel görüşmelerde katılımcıların bir kısmı, maneviyata duyarlı sosyal hizmeti etik boyutla açıklamıştır. Etik boyutta; kültüre duyarlı uygulama, mesleğin değerleri, müracaatçıya saygı müracaatçının başladığı yerden başlama, self-determinasyon, dini inancını yaşamasına izin ilkeleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca katılımcılar, maneviyata duyarlı sosyal hizmeti; etik ilke ve değerlerle ilgili olan uygulamaya ve müracaatçıya dönük yönle de açıklamışlardır.

Şekil 5. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması - III

TEMA	NİTEL BULGULAR	NİCEL BULGULAR
6. Maneviyatın Sosyal Hizmet Uygulamasına Dâhil Edilmesine İlişkin Yaklaşımlar	A. DÂHİL EDİLMELİ - Etik Yön - Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön - Teorik Yön - Mesleki Kaygı Gözeterek <i>“Etik sınırları aşmadan, hangi din olursa olsun saygı duyarak yapılmalı” (SÇ16)</i> <i>“Hizmet verdiğiniz grubun inancı, kültürü, değerleri neyse ona göre bir hizmet politikası vermek zorundasınız.” (SÇ4)</i> <i>“Bir psiko-sosyal meslek maneviyatı yok sayarak mesleki yarar sağlayamaz” (SÇ16)</i> B. DÂHİL EDİLMEYELİ - Mesleki Kaygı - Pozitivizm-Bilimsellik - Etik Boyut - Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön <i>“Sosyal hizmet etiğine uygun olmadığını düşünüyorum.” (SÇ15)</i> <i>“Bu bireysel ya dinî şeyler tamamen bireysel biz dışarıdan din ile ilgili müdahale edemeyiz” (SÇ17)</i> <i>“İnanç gibi hassas konuların yapılacak çalışmalarda eşitlik/adalet/tarafsızlık gibi birçok etik çıkmazı beraberinde getirebileceği ihtimali bile sosyal hizmet çalışmalarını sekteye uğratacaktır.” (SÇ10)</i>	• %60,1’i sosyal hizmet uygulamasının maneviyatla ayrı durmaması gerektiğini düşünüyor. Akademik okuma yapanlar ve konferanslara katılım gösterenler maneviyatla sosyal hizmet arasına mesafe korunması düşüncesine daha fazla karşıdırlar • %85,3’ü müracaatçıların maneviyatını kullanabileceğinin aklına geldiğini ifade etmiştir. • %59,1’i sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmesine olumsuz bakmaktadır. • %54,9’u müracaatçıların sahip oldukları maneviyatın yardım sürecinde önemli olduğunu düşünmektedirler. • %51,9’u maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmenin etik ilkelerle çelişmediğini ifade etmiştir. %22’si ise bu konuda kararsız bir tutum sergilemiştir. • %62,8’i maneviyatın sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni olduğunu düşünmektedir. • Katılımcıların büyük çoğunluğu (%64,2) müracaatçıların sosyal çalışmacıya manevi inançları konusunda paylaşımda bulunmalarını hoş karşılanabileceğini ifade etmiştir. • %62,4’ü sosyal çalışmacının müracaatçı ile görüşürken manevi bir dil ve konsept kullanılmasına karşıdır. • %53,2’si sosyal çalışmacının müracaatçı ile rahatlıkla dinî konular konuşulabileceğine karşıdır. %15,6’sı ise bu konuda kararsızdır.
7. Maneviyatı Güçlü Yön Olarak Kullanma	A. Güçlü Yön -Problem çözmede -Birçok güçlü yönden daha iyi olması -Pragmatist bakış -Durumu kabullenmede -Motivasyon kaynağı <i>“Yani maneviyat kişinin problemi çözebilmesi için yürüyebilecek iyi yollardan bir tanesi.” (SÇ12)</i> B. Zayıf Yön -Kaderci bakış olur -Duygusallaşır -Etkin bir güçlü yön değil -Zayıf davranır C. Nötr -Diğer güçlerden farkı yok -Karşılaşıyorum -Kişiseldir	%73,4’ü müracaatçıların sorunlarını çözmede maneviyatlarını güçlü bir yön olarak kullandıklarını ifade etmiştir.

Araştırmaya ait nicel grubunun büyük çoğunluğu; müracaatçı sorununun çözümünde maneviyat ve dinî inancını dikkate almakta, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni olduğunu düşünmekte ve sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ve dinî inançla ayrı durarak mesafeyi koruması düşüncesine katılmamaktadır. Sadece küçük bir oranı hariç araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu, müracaatçı maneviyatını kullanabileceğinin aklına geldiğini belirtmiştir. Ayrıca, katılımcıların yarısından fazlası müracaatçıların sahip oldukları maneviyatın, yardım sürecinde önemli olduğu görüşüne hâkimdir. Nitel bulgulara bakıldığında da; katılımcıların çoğunluğunun, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmeli görüşünde olduğu ve bu düşüncelerini etik, teorik, uygulama ve müracaatçı boyutlarıyla temellendirdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların bir kısmı mesleki kaygı güderek, maneviyatın; mesleğin merkezine konulmadan, rasyonalite kaybedilmeden, mesleğin sınırlarını koruyarak, profesyonel olarak ve müracaatçıdan müracaatçıya değişebileceği daima göz önünde bulundurularak sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilebileceğini ifade etmişlerdir.

Nicel bulgulara göre; katılımcıların büyük çoğunluğu, müracaatçıların sosyal çalışmacıya manevi inançlarıyla alakalı paylaşımlarda bulunmalarının hoş karşılanabileceğini ifade etmiştir. Bu görüşteki katılımcıların karşı oldukları konu ise maneviyatla ilgili konuların sosyal çalışmacı tarafından gündeme getirilmesidir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, müracaatçılarla çalışma esnasında maneviyatla ilgili konuların sosyal çalışmacılar tarafından gündeme getirilmesine olumsuz bakmakta ve sosyal çalışmacının müracaatçısı ile görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanmaması gerektiğini düşünmektedir. Burada önemli olan, müracaatçının maneviyatı gündeme getirmesidir. Müracaatçı maneviyatı gündeme getirmeden; sosyal çalışmacının bu konu hakkında bir tutum takınması katılımcılar tarafından eleştirilmektedir. Bu durumun bir benzeri nitel bulgularda da karşımıza çıkmaktadır. Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesine karşı çıkan katılımcıların bir kısmı, müracaatçı ve uygulama boyutunda müracaatçının manevi yönünün olmaması durumu veya uygulamanın ters tepebilme ihtimali, müracaatçı değerlendirmesinin yanlış yapılması, suiistimale açık bir alan olması dolayısıyla müracaatçıya zarar verebilme ihtimali ve olumsuz kader anlayışı gibi durumlarla karşılaşabileceklerini ifade etmişlerdir. Burada sosyal çalışmacılar, karşı duruşlarını; sosyal hizmet uygulamasının daha uygun yapılabilmesi ve müracaatçıya daha iyi ve doğru hizmetin götürülmesi çerçevesinden ifade etmişlerdir. Bu düşüncelerine ek olarak şu hususu da belirtmişlerdir; eğer müracaatçı maneviyata ilgi duymuyorsa en iyi görüş, bu konuda tartışma yapmamaktır.

Nicel araştırmaya katılanların yarısından fazlası, maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmenin; sosyal hizmetin etik ilke ve prensipleri ile çelişmediğini belirtmiştir. Nitel bulgular incelendiğinde de; maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi gerektiğini düşünen katılımcılardan bir kısmının, mesleğin etik yönüne vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Düşünce temellerini etik yöne bağlayan katılımcılarda; kültüre duyarlı uygulama, müracaatçıya değer verme ve saygı duyma, müracaatçıyla güven ilişkisi oluşturma ve müracaatçının dilini kullanma ön plana çıkmaktadır. Hem nicel hem de nitel araştırma gruplarında, maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmenin etik ilkelerle çelişeceğini düşünen katılımcılara rastlanmaktadır. Nitel bulgulara bakıldığında,

etik boyut ile maneviyatın sosyal hizmet alanında olmasını istemeyen katılımcı görüşlerinin; ayrımcılığa neden olma, müracaatçının özeline müdahale etme, etiğin maneviyatı karşıladığı ayrı bir maneviyat başlığına ihtiyaç duyulmadığı ve maneviyatın mesleki etiğe aykırı olduğu hususları etrafında şekillendiği görülmektedir.

Nitel bulgulara göre sosyal çalışmacıların yaklaşık dörtte üçü, müracaatçı sorunlarını çözmede müracaatçılara ait maneviyatı güçlü bir yön olarak kullanmaktadır. Nitel çalışmada yer alan birçok soruya, katılımcılar tarafından verilen cevaplar incelendiğinde görülmüştür ki; maneviyatı açıklama ve değerlendirmede, güç ve güçlendirme kavramları önemli bir yere sahiptir. Sosyal hizmet uygulaması esnasında, müracaatçıların maneviyatlarını güçlü yön olarak kullanmalarına yönelik katılımcı görüşleri; *güçlü yön*, *zayıf yön* ve *tarafsız kalmaları* şeklinde üç tutum halinde karşımıza çıkmaktadır. Nitel bulgulara göre katılımcıların çoğunluğu, müracaatçıların maneviyatını güçlü yön olarak görmektedir. Bu görüşte olan katılımcılar, maneviyatı; pragmatist bakış, birçok güçlü yönden daha iyi olması, problem çözme ve durumu kabullenme sürecinde etken olması ve motivasyon kaynağı olması şeklinde değerlendirmişlerdir. Katılımcılardan bir kısmı ise müracaatçı maneviyatının zayıf yön olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşım, temellerini; maneviyatın olumsuz bir kaderci bakış açısını oluşturması, etkin güçlü bir yön olmaması, müracaatçının zayıf davranmasına neden olması ve müracaatçının aşırı duygusallaşması düşüncelerine bağlamaktadır.

Şekil 6. Nicel ve Nitel Bulgulardan Elde Edilen Bilgilerin Karşılaştırılması - IV

TEMA	NİTEL BULGULAR	NİCEL BULGULAR
8. SİR’de Maneviyata İlişkin Bir Bölümün Olmasına Yönelik	A. <u>Gerek Yok</u> -SİR’in mantığına ters -Profesyonelce yazılmayabilir -Toplum hazır değil -Sadece dinî boyut gündemde olur -Gerekli değil -Müracaatçıyı rahatsız edebilir -Bazı bölümlerin içinde var -Ayrıştırılmamalı B. <u>Ayrı Bir Bölüm Olmalı</u> -Holistik bakış gereği -Maneviyat bilgisinin önemli olması -Rapordaki diğer bölümler gibi gerekli -Daha faydalı olabilir -Güçlü yönlerden biri C. <u>Kararsız</u> “Yani direk maneviyatla değerlendirmek nasıl olur bilemiyorum...”(ŞÇ11)	• %67,9’u SİR’de maneviyatla ilgili bir bölüm olmasına karşı, %11,9’u kararsız • Müracaatçıların manevi yönünün yardım sürecinde önemli olduğunu düşünen katılımcılar SİR’de bir bölüm olmasını daha fazla istemektedirler. • %50,9’u müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmenin değerlendirme aşamasının bir parçası olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadırlar
9. Sosyal Hizmet Uygulamasında Dua	A. <u>Etik Kaygı</u> -Uzman talep etmemeli -Karşı taraftan onay alarak -İnanç alanına müdahale edilmemeli -Yok saymama gerekliliği B. <u>Mesleki Kaygı</u> -Profesyonel kaygılar engelleyebilir -Sınırlar iyi çizilmeli -Uzman bu teknikleri iyi bilmeli -Zarar verebilir C. <u>Uygulama ve Müracaatçıya Dönük Yön</u> -İyi ve değerli hissettirmesi -İstemeden de oluyor -Talep eden Müracaatçıya -Yardımcı olacaksa -İhtiyaç olarak dua	%63,8’i sosyal çalışmacının müracaatçısıyla dua düşüncesine karşıdır. %18,8’i ise kararsızdır
10. Dini- Manevi Kitap veya Yazı Tavsiyesi	A. <u>Önerilebilir</u> -Empatik iletişimde önemli -Mesleki sınırlara dikkat ederek -Pragmatist bakış - Bilgim kadar -Müracaatçının durumuna göre -Talep eden müracaatçıya - Yönlendirici olmama kaydıyla B. <u>Önerilemez</u> -Etik açıdan sakıncalı -Müracaatçı farklı algılama ihtimali -Önermekten ziyade araştırmaya teşvik -İnanç farklılıkları engeller -Yanlış yönlendirme ihtimali -Bilgi az	• %55,5’i kitap ve yazı tavsiyesine karşıdır. %16,5’, ise kararsızdır.
11. Manevi Destek Alabileceği Birine veya Din Adamına Sevke Yönelik	A. <u>Gönderilebilir</u> - Mesleki Kaygı Gözeterek - Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön B. <u>Gönderilemez</u> - Uzmanın Kendisinin Yardım Etmesi - Mesleki Kaygı - Uygulamaya ve Müracaatçıya Dönük Yön - Uzmanın kişisel düşüncesi C. <u>NÖTR</u>	%73,9’u yönlendirmiyor

Sosyal inceleme raporları, sosyal hizmet uygulamasında maneviyat konusu altında incelenen başka bir alandır. Nicel araştırma bulguları değerlendirildiğinde; katılımcılardan büyük bir kısmın, sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olmasına karşı çıkmakta olduğu görülmektedir. Ayrıca sosyal çalışmacıların yarısından biraz fazlası, müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmenin değerlendirme aşamasının bir parçası olmadığı görüşündedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu maneviyatı sorunları çözmede dikkate aldığını, müracaatçıların maneviyatı güçlü bir yön olarak kullandıklarını gördüğünü ve kişisel maneviyatları ile manevi eğilimlerinin olduğunu söylemesine rağmen; SİR’de maneviyatla ilgili bir bölüme yer verilmesine karşı durmaktadır. Araştırmacı bu duruma dikkat çekerek yarı yapılandırılmış nitel görüşme formunda SİR ile ilgili sorulara ayrı bir bölüm vermiştir.

Nitel bulgulara göre katılımcıların büyük çoğunluğu, -nicel bulgulara paralel olarak- sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan ayrı bir bölümün olmasına karşı çıkmaktadır.

Ayrıca, sosyal çalışmacıların sosyal inceleme raporlarında maneviyatla ilgili ayrı bir bölüm yazma noktasında rahat hissetmedikleri tespit edilmiştir. Sosyal inceleme raporlarında müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölüm olmaması gerektiği düşünülen yaklaşımda; bazı bölümlerin içinde zaten var olduğu, profesyonelce yazılabileceği kaygısı ve müracaatçıyı rahatsız edebileceği durumu, sadece dini boyutun gündemde olabileceği, gerekli olmadığı, ayrıştırılma yapılmaması gerektiği, toplumun hazır olmadığı düşüncesi ve SİR’in mantığına ters olması ifadeleri ön plana çıkmaktadır. Sosyal inceleme raporlarında müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölüm olması gerektiğini düşünen katılımcılar ise çok azdır. Bu yaklaşımda olan katılımcılar düşüncelerini; maneviyat bilgisinin önemli olması, daha faydalı olabileceği, holistik bakış gereği, rapordaki diğer bölümler gibi gerekli olması ve güçlü yönlerden biri ifadeleriyle dile getirmişlerdir.

Nicel ve nitel araştırmada, sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına yönelik bilgi ve tecrübelerine ilişkin yaklaşımlarını içeren bölümlerden biri de; sosyal hizmet uygulamasında duaya yönelik bakıştır. Nicel araştırma bulgularına göre katılımcıların çoğu, sosyal çalışmacının müracaatçısı ile dua edemeyeceği görüşündedir. Katılımcıların beşte birine yakını da bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Araştırmanın nitel bulgular kısmında ise; sosyal hizmet uygulaması sürecinde müracaatçının manevi deneyimlerinden olan dua ve meditasyona ait görüşte, katılımcı çoğunluğunun reddedici olmadığı görülmüştür. Negatif tepki vermeyip kararsızlık yaşayan katılımcılar olduğu gibi bu süreci yardım edici bir araç olarak kullanan katılımcılar da olmuştur. Dua ve meditasyona olumlu bakan birçok katılımcıda görülen ortak nokta ise; sosyal hizmet uygulamasına şerh düşülerek dâhil edilmesi gerektiğidir. Katılımcıların, sosyal hizmet uygulamasında dua veya meditasyona yönelik bakışları; müracaatçıya ve uygulamaya dönük yön, etik ve mesleki kaygı çerçevesinde ele alınmıştır.

Araştırmanın nicel ve nitel bulgular kısmında, sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında dini-manevi kitap veya yazı tavsiyesi kullanmaya yönelik görüşleri de incelenmiştir. Nicel verilere göre katılımcıların yarısından fazlası, müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilemeyeceği görüşündedir. Nitel bulgular incelendiğinde ise

nicel verilerin aksine, sosyal çalışmacılardan büyük çoğunluğun müracaatçılarına manevi veya dini bir kitap veya yazı önerisinde bulunabileceği görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Fakat nitel çalışma bölümünde önerilerde bulunan katılımcılardan bir kısmı, tavsiyelerini şerhler düşerek yaptığını ifade etmiştir. Bu şerhler, meslek sınırlarından çıkılmaması kaydıyla; müracaatçının maneviyata sahip olması ve bu konuda yardım talep etmesi, yönlendirici olmama ve uzmanların sahip oldukları bilgiler dâhilinde gerçekleşmesi gerekliliğidir. Müracaatçılara öneri yapılabileceğini düşünen katılımcılar, görüşlerini belirtirken; empatik iletişim de önemli, mesleki sınırlara dikkat ederek, yardımcı olması durumu, uzmanın sahip olduğu bilgi dâhilinde, müracaatçının durumuna/maneviyatına göre, talep eden müracaatçıya ve yönlendirici olmama kaydıyla ifadelerini kullanmışlardır. Müracaatçılarına öneri yapılmaması gerektiğini düşünen katılımcıların yaklaşımında ise; etik açıdan sakıncalı olma durumu, müracaatçının farklı algılama ve müracaatçıyı yanlış yönlendirme ihtimali, önermekten ziyade araştırmaya teşvik etme, inanç farklılıklarının engeller oluşturabileceği ve uzmanların bu konudaki bilgilerinin az olması ifadeleri ön plana çıkmıştır.

Müracaatçıların manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevki konusu hakkında yapılan araştırmanın nicel bulguları değerlendirildiğinde; sosyal çalışmacılardan büyük çoğunluğun, herhangi bir yönlendirme yapmadığı tespit edilmiştir. Nitel bulgulara göz atıldığında ise katılımcıların, gönderilebilir ve gönderilemez yönündeki görüşlerinin birbirine yakın oranlarda dağıldığı görülmüştür. Sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk edilme düşüncesine karşı çıkan katılımcılar, verdikleri yanıtlarda sıklıkla; mesleki kaygı gözeterek, uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön, uzmanın kendisinin yardım etmesi ve uzmanın kendi düşüncesi ifadelerini vurgulamışlardır. Sosyal hizmet uygulamasında, karşılaşılabilecek müracaatçının manevi boyutu düşünüldüğünde; manevi boyuta müdahale sorumluluğunun sadece din görevlisine havale edildiği veya manevi müdahalenin din görevlisini kuruma çağrılmakla sınırlı olduğu dinî fonksiyon ve uygulamaların yetersiz olacağı açıktır. Sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk edilebilir düşüncesinde olan katılımcılar ise bu düşüncelerini; uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön ile mesleki kaygı gözetme bağlamında ifade etmişlerdir. Böylece, mesleki kaygı güderek yönlendirmeler yapılabileceğini ve bu yönlendirmeler yapılırken mesleki sınırlara dikkat edilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal hizmet uygulamasında maneviyata nasıl bakıldığı sosyal çalışmacıların bakış açılarıyla, açımlayıcı sıralı desene göre irdelenmiştir. Araştırmada nicel ve nitel yöntem ile farklı deneyimlerden, farklı coğrafyalardan, farklı yaşlardan, farklı cinsiyetlerden ve farklı mesleki kıdeme sahip sosyal çalışmacılarla anket çalışması ve görüşmeler yapılmış ve maneviyatın sosyal hizmet uygulanmasındaki yerine ilişkin bir resim çizilmeye çalışılmıştır. Tez çalışmasının son kısmı olan bu bölümde çalışmanın bütüncül bir okumasının ve sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılabilmesi amaçlanmaktadır. Bu bölümde elde edilen sonuçlar ve bir takım önerilere yer verilecektir.

SONUÇ

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyat alanında Türkiye’de henüz akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum; bir taraftan bu çalışma boyunca sürekli teyakkuz alinde olunmasını zorunlu kılmış, diğer taraftan ise sosyal hizmet ve maneviyat alanına dair yeni kavramların ve saha tecrübelerinin aktarılmasının mümkün olması nedeniyle motive edici bir unsur olmuştur.

Sonuç kısmında sosyal çalışmacılardan alınan verilerden hareketle öne çıkan temel bileşenler maddeler halinde ele alınacaktır.

- ✓ Katılımcıların maneviyatı tanımlamaları; din, inanç, bağlantılılık, kutsal, doğaüstü güç, din dışı, bireyin kendisine veya başkalarına bağlılık ve ilişki, kişisel, değerler sistemi, duygular, tanımlanamayan, yaşama verilen anlam ve amaç kavramları etrafında şekillenmiştir. Fakat katılımcıların tanım konusunda çok net bir tavır sergiledikleri söylenemez.
- ✓ Katılımcılar maneviyatı tanımlarken dinî inanç merkezî bir konumdadır. Birçok sosyal çalışmacı birbirinden farklı sosyo-demografik özelliklere sahip olsalar da maneviyat ve din kavramlarını birbiriyle ilişkili fakat farklı kavramlar olarak görmektedirler.
- ✓ Katılımcıların maneviyat ve din ilişkisi bağlamındaki düşünceleri; maneviyat dinî kapsar, maneviyat dinden bağımsız bir kavramdır, din ve maneviyat aynıdır ve din maneviyatı kapsar şeklindedir.
- ✓ Katılımcılar maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması bağlamında gerek netleştirme ve içini doldurma yönünde çalışmalar gerekse de, aldıkları mesleki eğitim doğrultusunda tam anlamıyla bütüncül bilgilere sahip değildirler. Sosyal çalışmacıların çoğunluğu, maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisine dair herhangi bir hizmet içi eğitim, konferans veya çalıştay, akademik okuma veya maneviyat içerikli bir ders desteği almamışlardır. Aksine alanda elde ettikleri tecrübelerle deneyimlerini aktarmışlardır.
- ✓ Lisans veya lisansüstü eğitimde maneviyatla nasıl çalışılacağı hakkındaki eğitimin düzensiz ve çok az verildiği göz önüne alınacak olursa, sosyal çalışmacıların bir kısmının müracaatçılarıyla çalışırken kendi kişisel manevi yaklaşımlarına bağlı olarak sosyal hizmet uygulama sürecini devam ettirdikleri sonucuna ulaşılabilir. Bu durum da profesyonellik ve mesleki sınırların dışına çıkmayı getirebilir.

- ✓ Konferans veya çalıştaya katılım gösteren, akademik okuma yapan ve maneviyatla ilgili bir ders alan katılımcıların maneviyatla ilgili konuları gündeme getirme noktasında daha ilgili oldukları gözlenmiştir.
- ✓ Sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekli olduğuna inanmaktadır.
- ✓ Katılımcıların maneviyatla ilgili bilgi seviyelerinin düşük olduğunu ancak maneviyata ilgi duyduklarını ve daha çok bilgilenme istedikleri ifade edilebilir.
- ✓ Katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih nedenleri arasında daha iyi bir yaşam, yönlendirme ve gelecek beklentisine dikkat çekerek kişisel ve maddeci boyutu ön plana çıkarmaktadırlar. Katılımcıların meslek tercih süreçlerinde az da olsa dinî ve manevi yönün de ön plana çıktığı ifade edilmiştir.
- ✓ Sosyal çalışmacıların kişisel maneviyatı, sosyal hizmet ve maneviyatla ilişkili konferans/çalıştaya katılımı ve akademik okuma yapma isteğini artırmaktadır. Sosyal hizmeti tercih ederken maneviyatının etkili olduğunu düşünen katılımcıların maneviyatla ilgili kendilerini geliştirme çabası içerisinde oldukları ifade edilebilir.
- ✓ Katılımcıların çoğunluğunun düşüncesine göre sosyal hizmet uygulaması manevi hayatlarının bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Maneviyatının sosyal hizmeti meslek olarak seçmesinde etken olduğunu söyleyen katılımcıların tamamına yakını sosyal hizmet uygulamasının maneviyatının bir parçası olduğunu kabul etmektedir. Yani kişisel maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması arasında potansiyel bir örtüşmenin olduğu sonucuna ulaşılabilir.
- ✓ Katılımcıların maneviyata duyarlı sosyal hizmet ile ilgili düşüncelerini daha çok sosyal hizmetin etik ilke ve prensiplerinden hareketle ortaya koyduğu görülmüştür.
- ✓ Sosyal çalışmacıların çoğunluğunun maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- ✓ Bir kısım sosyal çalışmacılar ise meslekteki büyük deneyimlerine karşın çalışmalarına birçok müracaatçının şikâyet ettiği boşluk duygusu, anlam arayışı, manevi ihtiyaçları sürece dâhil etmeden çözümler oluşturmaktadır.
- ✓ Müracaatçıların maneviyatı gündeme getirmeden sosyal çalışmacının bu konuda bir tutum takınmasına ve müdahale etmesine katılımcılar karşı çıkmaktadırlar.
- ✓ Araştırmaya katılan farklı alanlarda çalışmakta olan sosyal çalışmacıların zengin deneyimleri maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına aktarma örneklerini de zenginleştirmektedir. Araştırma sürecinde sosyal çalışmacıların maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına aktarmalarına yönelik pek çok veri toplanmış ancak ihtiyaç duyulan alanlar mevcuttur.
- ✓ Sosyal çalışmacıların çoğunluğu maneviyatı bir profesyonel olarak sosyal hizmet uygulamalarına aktarmaya isteklidirler. Ancak katılımcıların bazılarının teoride maneviyata uzak durma ile uygulama ve müdahale sürecinde de maneviyatın kullanılma zorunluluğu arasında sıkıştığı ve bir çıkış kapısı aradığı da tespit edilmiştir.
- ✓ Kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına belli boyutlarda daha olumsuz yaklaşmaktadırlar. Kadın katılımcıların sosyal hizmet mesleğinin dini inançla mesafeyi koruması düşüncesi

erkeklerle oranla daha fazladır. Yine benzer şekilde kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla maneviyatla ilgili konuları gündeme getirmeye müracaatçı ile rahatlıkla dinî konuların konuşulabileceğine daha olumsuz bakmaktadırlar. Ayrıca erkekler kadınlara oranla müracaatçı ile dua edilebileceği konusunda az da olsa daha olumlu düşünmektedirler.

- ✓ Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan ayrı bir bölümün olmasına karşı çıkmaktadır.
- ✓ Sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük en olumsuz tutumları ve düşünceleri ise müracaatçı ile dua edilebilir, müracaatçıyla görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanılabilir ve müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebilir maddeleridir. Dua ve manevi bir kitap veya yazı tavsiyesine olumlu bakan birçok katılımcıda görülen ortak nokta ise şerh düşülerek sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi gerekliliğidir.
- ✓ Katılımcılar arasında sosyal hizmet uygulama sürecinde doğrudan manevi kökenli yöntemler kullanmak ve dolaylı yöntemlerle maneviyata temas etmek şeklinde farklılıklar ortaya çıkmıştır.
- ✓ Sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu, müracaatçıların manevi destek alabileceği birine herhangi bir yönlendirme yapmadığını ifade etmiştir.
- ✓ Araştırmada sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük tutumları ve düşüncelerinde “kararsız” tutum etkisini göstermiştir. Kararsızların oranının bazı konularda fazla olmasının temel nedeni sosyal çalışmacıların maneviyatla ilgili bilgi seviyesinin bilincinde olamadığı veya maneviyatla ilgili bir konuyla karşılaştıklarında ne yapacaklarını bilememe şeklinde ifade edilebilir.
- ✓ Müdahale alanında, sosyal çalışmacıların manevi ve dinî konulara saygı duyduğunu -belirgin bir şekilde- gösteren bir dil kullanması önemlidir. Farklı dinî-manevi kültürde yetişen ve yahut farklı bir yaşantıda olan müracaatçıların ihtiyaçları; kullandıkları dil ve temsil ettikleri hayat tarzlarının içinde gömülü olabilmektedir. Bunların gün yüzüne çıkarılabilmesi için ihtiyaçlarına uygun tekniklerin kullanılması gerekmektedir.
- ✓ Resme bakıldığında sosyal çalışmacıların maneviyatın sosyal hizmet uygulamasında olması gerekliliğinin, uygulamaya geçirmek için de birçoğunun istekli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte etkili, kapsamlı ve içselleşmiş bir şekilde uygulamaya aktarabilmeleri için desteğe ihtiyaçları olduğu açıktır. Bu bağlamda hem sosyal hizmet eğitiminin, hem de sosyal hizmet sisteminin desteği çok önemlidir.
- ✓ Sonuç olarak, Türkiye’de sosyal hizmet, tarihten bu yana elde ettiği maneviyat mirasını tekrardan dâhil etmek istemektedir. Maneviyata duyarlı bir sosyal hizmet, geçmişe ve geçmiş dönemlere geri dönüşü değil onunla barışmayı savunmaktadır.

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak oluşturulan öneriler sosyal çalışmacılara, sosyal hizmet eğitimine ve araştırmacılara yönelik olmak üzere üç başlıkta sunulmuştur.

Sosyal Çalışmacılara Öneriler

1. Sosyal hizmet uygulamasında maneviyat hala birçok sosyal çalışmacı tarafından yaklaşılamaz bir tabu olarak görülmektedir. Ancak araştırmanın sonuçlarına göre maneviyatın sürece dâhil olması kaçınılmaz olabilmektedir. Uygulayıcılara bu konuyu tanımaları ve araştırmaları için daha fazla imkân vermek, sosyal hizmet sürecinde maneviyatla karşılaşıldığında daha fazla kolaylık ve rahatlık sağlayabilir.
2. Sosyal çalışmacılar müracaatçıların manevi yaşantılarının anlamını bilmeye ve değerlendirmeye ihtiyaçları vardır. En azından sosyal hizmet uygulamasında maneviyata ilişkin temel bilgilere sahip olmalıdırlar. Çünkü karşılaştıkları müracaatçı grupları sıklıkla manevi inanç, değer, deneyim, değişiklik ve çatışmalarını sürece yansıtmaktadırlar.
3. Sosyal çalışmacılar bilgi veya deneyim sahibi olmadıkları maneviyat ile karşılaştıkları zaman o yönelimle ilgili araştırma yapmalıdırlar. Mesleki sınırlar iyi bilinmeli, gerekli görüldüğü takdirde müracaatçılar, uygun yerlere refere edilebilmelidirler.
4. Sosyal hizmet uygulama sürecine maneviyat ve manevi pratikler entegre edilirken sosyal çalışmacıların mesleki sınırlar noktasında dikkatli olması gerekmektedir. Sosyal çalışmacılar müracaatçıların manevi inanç ve uygulamalarına yönelik oldukça hassas ve duyarlı davranmalıdırlar.
5. Sosyal çalışmacılar maneviyatla ilgili çalışırken müracaatçının yeni yollar keşfetmesinde, mesleki etik ilkeleri dikkate alarak tamamen müracaatçının istek, tercihlerine ve kararlarına göre hareket etmelidirler.

Sosyal Hizmet Eğitime İlişkin Öneriler

1. Sosyal çalışmacıların konuyla ilgili yetkinliğe sahip olmalarını sağlayabilme adına başlangıç olarak sosyal hizmet lisans programlarına “sosyal hizmet ve maneviyat”, “maneviyata duyarlı müdahale” veya “manevi destek” konulu ek derslerin konulması önerilebilir.
2. Mezun olmuş sosyal çalışmacılar için maneviyata duyarlı sosyal hizmet bağlamında uygulamalı pratikler gerekmektedir. Akademisyenler ve meslek derneklerinin ortak çalışmaları ile kültüre duyarlılık bağlamında maneviyat konusunda sosyal çalışmacılar için bilgiler içeren bir rehber hazırlanabilir.
3. SHUDER ve Sosyal Hizmet Meslekte Birlik Derneği gibi meslek dernekleri, alanda çalışan sosyal çalışmacıların kafa karışıklığını gidermek için maneviyat alanının tanıtılması için eğitimler verebilir, konferanslar ve çalıştaylar düzenleyebilirler.

Araştırmacılara Öneriler

1. Türkiye’de maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisine yönelik yapılan çalışmaların farklı disiplinler tarafından ele alınmasından ötürü sosyal hizmetin perspektifinin tam olarak yansıtlamadığı görülmektedir. Maneviyat ve sosyal hizmet alanından maksimum verim elde etmek isteniyorsa bu alanda üretilecek çalışmalar için sosyal hizmet kendine özgü bir yaklaşım sergilemeli ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmalıdır.

2. Maneviyatın sosyal hizmet disiplininde daha aktif bir şekilde yer edinebilmesi ve bu alandaki mevcut literatürün doyurucu bir hale gelebilmesi için maneviyatın, sosyal hizmet boyutuna yönelik teorik çalışmalar yapılabilir.
3. Sosyal çalışmacılar ile yapılan online nicel anket çalışmasına katılımın az olduğu ve ankete katılımda ön yargıların olduğu ve bazı sosyal çalışmacıların anket sorularını cevaplamadıkları dikkat çekmiştir. Bu nedenle sosyal çalışmacılardan daha sağlıklı bilgilerin toplanması için online anket çalışması yerine yüz yüze anket çalışması yapmak daha verimli olabilir.
4. Yapılan literatür çalışması sonrasında maneviyat ve sosyal hizmet eğitimi üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sosyal hizmet eğitimi ve maneviyat ilişkisine ilişkin sosyal hizmet bölümü akademisyenlerinin veya sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin görüşlerine dayanarak çeşitli araştırmalar yapılabilir.
5. Gelecek araştırmalar sosyal hizmetin spesifik alanlarında (huzurevi, sevgi evleri, toplum ve ruh sağlığı merkezleri vb.) çalışan sosyal çalışmacılarla araştırmamıza benzer şekillerde veya karşılaştırılmalı olarak yapılabilir. Yine benzer olarak maneviyata duyarlı sosyal hizmeti uygulayan sosyal çalışmacıların kullandıkları teknikler, müracaatçılarla kurdukları profesyonel ilişkiler ve müdahale süreçlerinin incelenmesi başka araştırmacılar tarafından incelenebilir.
6. Müracaatçının maneviyatla ilgili ihtiyaçlarını ve algılarını belirlemeye yönelik sosyal çalışmacı ve müracaatçı arasındaki inanç ve değerler ortaklığı ve farklılıklarının sosyal hizmet sürecine ve manevi konulara etkileri üzerine araştırmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R. (2004). Türkiye’de Kamusal Sosyal Hizmetlerin Algılanması ve Uygulanması Sorunu. *I. Sosyal Hizmetler Şurası*. Ankara: SHÇEK Genel Müdürlüğü Yay.
- Abay, A. R. (2015, 4-6 Eylül). Manevi Destek Hizmetlerinin Sosyolojik Temelleri, İ. Yenen (Ed.), *VII. Din Psikolojisi Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı Din Psikolojisinin Din Hizmetlerine Katkıları Bağlamında Yenilikçi (İnovatif) Arayışlar Sempozyumu* içinde (69-75). İzmir: İzmir İl Müftülüğü.
- Abay, A. R. (2016), Manevi Destek Hizmetlerinin Sosyokültürel Temelleri. *I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi*. İstanbul.
- Acar, H. ve G. Çamur Duyan. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 14(1). (1-19).
- Acar, H. (2014). Manevi İyi Oluş İle Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVIII (2). (391-412).
- Akbaş, A. (2007). Sosyal Hizmet Bağlamında Yaşlılara Din Hizmeti. 1. *Din Hizmetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 2. (319-329).
- Akbaş, E. (2003). Kültürel Sembollerini Yorumsayıcı Bir Bakış Açısıyla Okuma ve Sosyal Hizmet İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 14(1). (20-24).
- Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: SABEV Yay.
- Akgün Kostak, M. (2007). Hemşirelik Bakımının Spiritüel Boyutu. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*. 2(6). (105-115).
- Al-Amin, C. (2009). *Personal and Professional Spirituality: Muslim Social Workers’ Perspectives*. (Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Human Services). Walden University, College Of Social and Behavioral Sciences.
- Al-Krenawi, A. and J. R. Graham. (2000). Islamic Theology and Prayer: Relevance for Social Work Practice. *International Social Work*. 43(3). (289–302).
- Al-Krenawi, A. and J. R. Graham. (2007). Islamic Theology And Prayer: Relevance For Social Work Practice. Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber and B. Ouellette (Ed.) *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* içinde (323-337). Toronto: Canadian Scholars’ Press.
- Altaş, N. (1999). Hastanelerde Dinî Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneyisel Bir Araştırma). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39(1). (599-659).
- Amato-Von Hemert, K. (1994). Should Social Work Education Address Religious Issues? Yes!. *Journal of Social Work Education*. 30. (7-11).
- Apak, H. (2016). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Tanrı Algısı: Bingöl Üniversitesi Örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(11). (219-230).
- Ashman, K. K. and G. H. Hull. (2009). *Understanding Generalist Practice*. 5th edition. Brooks/Cole: Cengage Learning.
- Aydın Aslan, İ. (2015). *Tıbbi Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Sorun Çözme Becerilerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Aykara, A. (2012). Sosyal Hizmetin Bir Bilim Olarak Gelişmesinde Sosyal Hizmet Eğitiminin Yeri. Cılga, İ. ve B. Hatipoğlu (Ed.). *Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet Üzerine Düşünceler* içinde (107-136). Ankara: SABEV Yay.

- Ayten, A. (2012), *Tanrı'ya Sığınmak*. İstanbul: İz Yay.
- Ayten, A. (2013). Transpersonel Psikoloji Nedir Ne Değildir?. Ayten, A. (Ed.). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar* içinde (143-172). İstanbul: İz Yay.
- Ayten, A. (2014). *Erdeme Dönüş. Psikoloji ve Muthuluk Yolu*. İstanbul: İz Yay.
- Bahadır, A. (2000). Psikoterapi'de Yeni Bir Yaklaşım: Logoterapi ve Viktor Frankl. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9(9).
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul: İnsan Yay.
- Barker, R. L. (1995). *The Social Work Dictionary*. 3th ed. Washington DC: NASW.
- Bash, A. (2004). Spirituality: The Emperor's New Clothes?. *Journal of Clinical Nursing*. 13(1). (11-16).
- Baskin, C. (2007). Circles Of Resistance: Spirituality and Transformative Change in Social Work Education and Practice., Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber and B. Ouellette (Ed.) *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* içinde (191-206). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Beki, A. (2016). *Manevi Destek Hizmetleri*. İstanbul: AUZEF.
- Bostancı Dastan, N. ve S. Buzlu. (2007). Meme Kanseri Hastalarında Maneviyatın Etkileri ve Manevi Bakım. 9. *Ulusal Meme Hastalıkları Kongresi*. Ankara.
- Bulut, M. (2008). 1. *Din Hizmetleri Sempozyumu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Bullis, R. K. (1996). *Spirituality In Social Work Practice*. Washington, DC.: Taylor & Francis.
- Büyüköztürk, Ş., E. Kılıç Çakmak, Ö. E. Akgün, Ş. Karadeniz ve F. Demirel. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 19. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Canda, E. R. (1988). Spirituality, Religious Diversity and Social Work Practice. *The Journal of Contemporary Social Work*. 69(4). (238-247).
- Canda, E. R. (1998). Afterword: Linking Spirituality and Social Work: Five Themes For Innovation. *Social Thought*. 18(2). (97-106).
- Canda, E. R. (1999). Spiritually Sensitive Social Work: Key Concepts and Ideals. *Journal of Social Work Theory and Practice*. 1(1). (1-15).
- Canda, E. R. (2008). Spiritual Connections in Social Work: Boundary Violations and Transcendence. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 27(1-2). (25-40).
- Canda, E. R. , M., Nakashima, and L. D., Furman. (2004). Ethical Considerations About Spirituality In Social Work: Insights From A National Qualitative Study. *Families in Society*. 85(1). (pp. 27-35).
- Canda, E. R. ve L. D. Furman. (2010). *Spiritual Diversity in Social Work Practice*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.
- Carrel, A. (2015). *İnsan Denen Meçhul*. İstanbul: Hayat Yay.
- Carroll, M. M. (1997). Spirituality and Clinical Social Work: Implications of Past and Current Perspectives. *Arete*. 22(1). (25-34).
- Carroll, M. M. (1998). Social Work's Conceptualization of Spirituality. *Social Thought*. 18(2). (1-13).
- Carroll, M. M. (2001). Conceptual Models of Spirituality. Canda E. R. and E. D. Smith (Editors). *Transpersonal Perspectives on Spirituality in Social Work* in (5-21), New York: Haworth Press.

- Cascio, T. (1998). Incorporating Spirituality Into Social Work Practice: A Review Of What to Do. *Families in Society*. 79(5). (523-532).
- Ceren, F. (2015). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Yoksulluğun Nedenlerine İlişkin Algıları Ve Yoksulluğa Yönelik Tutumları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Cheon, J. W. (2010). A Transpersonal Understanding of Youth Spirituality: Implications for an Expanded View of Social Work. *Currents: New Scholarship in the Human Services*. 9(1). (1-18).
- Cılga, İ. (2001). Türkiye’de Sosyal Hizmetler Eğitiminin Başlangıcı. Karataş, K. (Ed.). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 96: Toplumsal Gelişme ve Değişme Sürecinde Sosyal Hizmet* içinde (74-84). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Esirgeme Kurumu ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Ortak Yay.
- Cılga, İ. (2012). Sosyal Dışlanmanın Dinamiği, Bilimin, Mesleğin Dışlanması ve Öngörüler. Cılga, İ. ve B. Hatipoğlu (Ed.). *Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet Üzerine Düşünceler* içinde (171-324). Ankara: SABEV Yay.
- Clinebell, H. (2011). *Basic Types of Pastoral Care & Counseling: Resources for the Ministry of Healing & Growth*. Updated and Rewised by Bridget Clare McKeever. Nashville: Abingdon Press.
- Coates, J. (2007). Introduction. Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber and B. Ouellette (Ed.) *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* içinde (1-15). Toronto: Canadian Scholars’ Press.
- Baskin, C. (2007). Circles Of Resistance: Spirituality and Transformative Change in Social Work Education and Practice.,
- Cook, C. C. H. (2004). Addiction and Spirituality. *Addiction*. 99(5). (539-551).
- Cornett, C. (1992). Toward a More Comprehensive Personology: Integrating a Spiritual Perspective Into Social Work Practice. *Social Work*. 37(2). (101–102).
- Crapps, R. W. (2013). Psikaanaliz ve Din: Freud, Jung, Fromm, Erikson’un Görüşleri, Ayten, A. (Ed.). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar* içinde(57-92). İstanbul: İz Yay.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları Araştırma Deseni*. (Çeviri editörü: Selçuk Beşir Demir). Ankara. Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W., ve V. L. Plano Clark. (2015). *Karma Yöntem Araştırmaları: Tasarımı ve Yürütülmesi*. (Çeviri editörleri: Y. Dede ve S. B. Demir). 2. Baskı. Ankara: Anı Yay.
- Crisp, B. R. (2010). *Spirituality and Social Work -Contemporary Social Work*. New York: Ashgate Publisher.
- Csiernik, R. and D. W. Adams. (2003). Social Work Students and Spirituality: An Initial Exploration. *Canadian Social Work*. 5(1). (65–79).
- Çağlar, T. (2012). Türkiye’de Sosyal Hizmet Disiplini Üzerine Bir Değerlendirme. Cılga, İ. ve B. Hatipoğlu (Ed.). *Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet Üzerine Düşünceler* içinde (31-56). Ankara: SABEV Yay.
- Çamur Duyan, G. (2016). *Sosyal Hizmet Kuramları-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay.
- Çapçioğlu, İ. ve Ö. Bilgin. (2012). Yaşlılara Yönelik Dini Sosyal Hizmet Uygulamaları Çerçevesinde Yaşlılık ve Dindarlık İlişkisinin Tarihsel Gelişimi ve Ülkemizdeki Durumu Üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*. 41(193). (44-53).

- Demirbilek, M., S. Özdemirhan, M. Yiğit, L. Özdemir, H. Yüksel ve Ö. Özdemir. (2016). Sosyal Hizmet Son Sınıf Öğrencilerinin Eğitimleriyle İlgili Görüşleri ve Mesleki Beklentileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*. 2(3). (1044-1058).
- Derezotes, D. S. (2006). *Spiritually Oriented Social Work Practice*. Boston, MA: Pearson.
- Doğan, T. (2006). Üniversite Öğrencilerinin İyilik Halinin Maneviyat ve Serbest Zaman Boyutlarının İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(26). (1-16).
- Doğan, İ. (2015). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çevresel Farkındalık Seviyeleri İle Çevreye Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Doğan, İ. ve V. Duyan. (2015). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yaz Uygulamasının Sosyal Hizmet Uygulamasının Amaçları Açısından Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 26(2). (105-126).
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yay.
- Duyan, V., A. S. Serpen ve R. Akgün. (2014). Sosyal Hizmet İmajı: Öğrencilerin Çalışma Ortamlarına ve Mesleki Pozisyonlara Yönelik İlgileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 25(2). (7-20).
- Dwyer, M. M. (2010). Religion, Spirituality, and Social Work: A Quantitative and Qualitative Study on the Behaviors of Social Workers in Conducting Individual Therapy. *Smith College Studies in Social Work*. 80(2-3). (139-158).
- Ekşi, H., Ç. Kaya ve M. Çiftçi. (2016). Maneviyat ve Psikolojik Danışma. Halil Ekşi ve Çınar Kaya (Ed.). *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* içinde (13-28). İstanbul: Kaknüs Yay.
- Emhan, A. ve C. Çayır. (2010). Girişimcilerin Stres İle Başedebilmesinde Tinsel Değerlerin Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2). (101-120).
- Emmons, R.A. ve R. F. Paloutzian. (2013). Din Psikolojisi: Dün, Bugün ve Yarın. Ali Ayten (Ed.). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar* içinde (13-55). İstanbul: İz Yay.
- Erbay, E. (2016). Importance of Research in Social Work Practice: A Pilot Study From Turkey. *Journal of Social Service Research*. 1-9.
- Erdem, M. (2017). *Manevi Destek Hizmetleri ve Türkiye’de Kurumsallaşması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yalova.
- Erdem, M. ve B. Kesgin. (2017). Manevi Destek Uygulayıcılarının Manevi Destek Hizmetlerine İlişkin Görüşleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(15). (124-140).
- Farran, C. J., G. Fitchett, J. D Quiring-Emblenand and J. R. Burck. (1989). Development of a Model for Spiritual Assessment and Intervention. *Journal of Religion and Health*. 28(3). (185-194).
- Frankl, V. (2014). *Psikoterapi ve Din: Bilinçdışındaki Tanrı*. İstanbul: Say Yay.
- Frankl, V (2015). *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okuyan Us Yay.
- Frame, M. W. (2003). *Integrating Religion and Spirituality Into Counseling: A Comprehensive Approach*. Brooks/ Cole: Belmont, CA.
- Friedlander, W. A. (1966). *Sosyal Refah Hizmetlerine Başlangıç*. (Çev.: Resan Taşçıoğlu). Ankara: SSB.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak ya da Olmak*. (Çev.: Aydın Arıtan). İstanbul: Arıtan Yay.
- Fromm, E. (2015). *Psikanaliz ve Din*. (Çev.: Elif Erten). İstanbul: Say Yay.

- Furman, L. D., P. W. Benson, E. R. Canda and C. Grimwood. (2005). A Comparative International Analysis of Religion and Spirituality in Social Work: A Survey of UK and US Social Workers. *Social Work Education: The International Journal*. 24(8). (813-839).
- Gilbert, P. (2006). *Breathing Out-Breathing In, Reaching the Spirit: Social Perspectives Network*, London: SPN StudyDaypaper nine.
- Gilligan, P. and S. Furness. (2005). The Role of Religion and Spirituality in Social Work Practice: Views and Experiences of Social Workers and Students. *British Journal of Social Work*, 36(4). (617-637).
- Gotterer, R. (2001). The Spiritual Dimension in Clinical Social Work Practice: A Client Perspective. *Families in Society*. 82(2). (187-193).
- Gökçearslan Çifci, E. ve H. H. Altınova. (2012). Sosyal Hizmet Eğitiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Öğrencilerin Empati Becerisine Etkisi. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 1(2). (133-149).
- Graham, J. R., D. Coholic and J. Coates. (2007). Spirituality As A Guiding Construct In The Development Of Canadian Social Work: Past And Present Considerations. Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber and B. Ouellette (Ed.) *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* içinde (23-46). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Graham, J. R., C. Bradshaw and J. L. Trew. (2009). Adapting Social Work in Working with Muslim Clients. *Social Work Education: The International Journal*. 28(5). (544-561).
- Gulbenkian Komisyonu. (2000). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine*. (Çev.: Ş., Tekeli). İstanbul: Metis Yay.
- Hablemitoğlu, Ş. ve E. Özmete. (2012). Sosyal Çalışmacıların İş Yaşamı Kalitesi: Şefkat Yorgunluğu, Tükenmişlik, Stres Kaynakları, İş Tatmini ve Kariyer Olanakları. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1). (171-204).
- Hasgül, E. (2013). *Sosyal Hizmet Uygulamalarında Empatinin Önemi ve Yardım İlişkisine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Hatipoğlu, B. (2012). Sosyal Bilimlerin Potansiyeli ve Sosyal Hizmet Umudu. Cılga, İ. ve B. Hatipoğlu (Ed.). *Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet Üzerine Düşünceler* içinde (1-30). Ankara: SABEV Yay.
- Hill, P. C., K. I. Pargament, R. W. Hood Jr, M. E. McCullough, J.P. Swyers, D. B. Larson and B. J. Zinnbauer. (2013). Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma: Birleşme ve Ayrılma Noktaları. (Çev.: Nurten Kimter). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3. (85-118).
- Hodge, D. R. (2000). Spirituality: Towards a Theoretical Framework. *Social Thought*. 19(4). (1-20).
- Hodge, D. R. (2005a). Spiritual Life Maps: A Client-Centered Pictorial Instrument for Spiritual Assessment, Planning, and Intervention. *Social Work*. 50(1). (77-87).
- Hodge, D. R. (2005b). Spirituality In Social Work Education: A Development and Discussion Of Goals That Flow From The Profession's Ethical Mandates. *Social Work Education*. 24(1). (37-55).
- Hodge, D. R. (2006). Do Conceptualizations of Spirituality and Religion Affect Perceptions of Compliance with the Ethical Standards that Address Religion?. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 25(2). (1-18).
- Hodge, D. R. and S.C. Boddie. (2007). Social Workers' Personal Spiritual Characteristics and Their Conceptualizations of Spirituality and Religion. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 26(1). (53-70).

- Hodge, D. R. (2011). Using Spiritual Interventions In Practice: Developing Some Guidelines From Evidenced Based. *Social Work* .56(2) (149-158).
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel ve Nihal*. 7(1). (209-240).
- Horozcu, Ü. (2012). Ruh Sağlığı ve Din. Doğan Karacoşkun, M. (Ed.). *Din Psikolojisi El Kitabı* içinde (177-190). Ankara: Grafiker Yay.
- IFSW. (2012). Definition of Social Work. <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>. Erişim tarihi: 30 Eylül 2016.
- Işıkhani, V., E. Erbay, S. Akçay ve A. Ege. (2016). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Gelecek Planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversitesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 27(1). (8-23).
- Joseph, M. V. (1988). Religion And Social Work Practice. *Social Casework*. 69(7). (443-452).
- Jordan, B. (2015). Sosyal Hizmetin Değerini Doğrulamak. Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (Ed.). *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde (101-110). Çev. Ed.: Tarık Tuncay. Ankara: Nika Yay.
- Jung, C. G. (2013). *Dört Arketip*. (Çev.: Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yay.
- Kaplan, H. ve N. İ. Esendir. (2015). Sosyal Hizmetler, Din ve Maneviyat: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015 Özet Bildiri Kitabı*. Manisa.
- Karagül, A. (2012). Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği). *Dini Araştırmalar*. 14(40). (5-27).
- Kararımkar, Ö. (2004). Tinsel Anlayışın Psikolojik Danışmadaki Rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(22). (45-55).
- Karakuş, B. (2015). Sosyal Hizmet Mezunlarının Kadro ve Unvanı Sosyal Hizmet Uzmanı/ Sosyal Çalışmacı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 26(2). (169-190).
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, K. ve G. Erkan. (2005). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin Tarihçesi. Ü. Onat (Yay. Haz.). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002: Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar* içinde (117-133). Ankara: HÜ. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yay.
- Karataş, Z. (2016a). *Evde Bakım Hizmetleri-Manevi Değerler Boyutuyla*. İstanbul: Açılım kitap.
- Karataş, Z. (2016b). Osmanlı Devletinde Çocuk Koruma Sistemi. <www.manevisosyalhizmetler.com/?page_id=225>, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2016.
- Kesgin, B. (2012). *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet*. İstanbul: Açılım kitap.
- Khorshid, L. ve G. G. Arslan. (2006). Hemşirelik ve Spiritüel Bakım. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 22(1). (233-243).
- Koç, M. (2012). Manevî- [Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12(2). (239-276).
- Koç, M. (2016). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Program Önerisi. Ayten, A., M. Koç ve N. Tınaz (Ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* içinde (321-371). İstanbul: Dem Yay.
- Koç, S. Ç. (2015). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sorun Çözme Becerileri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

- Koenig, H. G. (2013). Din, Maneviyat ve Tıp: Klinik Uygulama İçin Araştırma Bulguları ve Öneriler. (Çev.: Nurten Kınter). *Bilimname*. XXV(2). (215-230).
- Kongar, E. (2007). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. (Tıpkıbasım). Ankara: SABEV Yay.
- Koşar, N. G. (1989). *Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Köylü, M. (2016). Teoriden Pratiğe Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Samsun Örneği. Ayten, A., M. Koç, N. Tınaz (Ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik içinde* (65-99). İstanbul: Dem Yay.
- Krysik, J. L. ve J. Finn. (2015). *Etkili Uygulama için Sosyal Hizmet Araştırması*. (Çev. Ed.: Ercüment Erbay). Ankara: Nika Yay.
- Kula, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Dem Yay.
- Kula, N. (2006). İstenmedik Ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral Ve Manevî Desteğin Önemi (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. VI(2). (73-94).
- Kula, N. (2012). Bakıma Muhtaç Kişilere Yönelik Sosyal Hizmetler ve Dini Değerler. Altaş, N. ve M. Köylü (Ed.). *Dini Danışmanlık ve Dini Hizmetleri içinde* (171-184). İstanbul: Ensar Yay.
- Kural, M. (2014). Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Yapısı. *Perspektif Dergisi*. 20(234). (40-41).
- Kut, S. (1983). Sosyal Hizmet Eğitiminde 22 Yıl. *H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*. 1(1). (1-12).
- Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği, Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara.
- Kut, S. (1991). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitimi. Keleş, R., Nowak, J. ve Tomanbay, İ. (Ed.). *Türkiye’de ve Almanya’da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük içinde*(205-208). Ankara: Selvi Yay.
- Küçükcan, T.ve A. Köse. (2000). *Doğal Afetler ve Din*. İstanbul: TDVY.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. (3.basım). İstanbul: Bağlam Yay.
- Kvarfordt, C.L., and M. J. Sheridan. (2009). Understanding The Pathways Of Factors Influencing The Use Of Spiritually Based Interventions. *Journal of Social Work Education*. 45(3). (385-405).
- Kvarfordt, C.L., and M. J. Sheridan. (2007). The Role of Religion and Spirituality in Working with Children and Adolescents. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 26(3). (1-23).
- LARSEN, Kelli M.; (2011), "How Spiritual Are Social Workers? An Exploration of Social Work Practitioners' Personal Spiritual Beliefs, Attitudes, and Practices", *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 30(1), pp.17-33.
- Lee, M. Y.,S. M. Ng, P. P. Y Leung, and C. L. W. C. Chan. (2009). *Integrative Body–Mind–Spirit Social Work An Empirically Based Approach to Assessment and Treatment*. New York: Oxford University Press..
- Lee, E. O. and C. Barrett. (2007). Integrating spirituality, faith, and social justice in social work practice and education: A pilot study. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 26(2). (1–21).
- Mackinlay, E. (2004). The Spiritual Dimension Of Ageing. Jewell, A. (Ed.). *Ageing, Spirituality and Well-being içinde* (72-85). England: Jessica Kingsley Publishers.

- Mammadov, T. (2015). *Sosyal Hizmet Merkezlerinin Verdiği Hizmetlerin Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmet Bakış Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Maslow, A. (2013). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. (Çev.: Okan Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yay.
- Mathews, I. (2009). *Social Work and Spirituality*. Learning Matters: Exeter.
- Mckernan, M. (2005). Exploring the Spiritual Dimension of Social Work. *Critical Social Work*, 6(2).
- Merter, M. (2013). *Dokuz Yüz Katlı İnsan: Tasavvuf ve Benötesi Psikolojisi (Transpersonal Psikoloji)*. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Mulder, C. (2015). From The Inside Out: Social Workers' Expectations for Integrating Religion and Spirituality in Practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 34(2). (177-204).
- Ng, S.M. ve C. LW Chan. (2015). Alternatif Müdahale: Çin Kökenli Bir Beden-Zihin-Ruh Yaklaşımı. Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (Ed.). *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde (319-328). (Çev. Ed: Tarık Tuncay). Ankara: Nika Yay.
- Ok, Ü. (2006). Türkiye'de Din Psikolojisi: Neredeyiz ve Nereye Gidebiliriz?. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 19(3). (441-456).
- Ok, Ü. (2008). İnanç Bakım ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi". Ali Seyyar (Ed.). *Manevi Sosyal Hizmetler* içinde (103-140) İstanbul: Rağbet Yay.
- Ouellette, B. (2007). Introduction. Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber and B. Ouellette (Ed.) *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* içinde (89-92). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Özateş, Ö. S. (2009). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının 'Aileye Dönüş ve Aile Yanında Destek Projesi'nin Uygulama Sürecine İlişkin Değerlendirmeleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Özdemir, S. (2012). Dini Sosyal Hizmetlerin Temelleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 25. (125-138).
- Özdemir, S. (2009). AB Giriş Sürecinde İlahiyat Fakültelerinde Yeni Bölüm Önerisi: Dini Sosyal Hizmetler Bölümü veya Sosyal İlahiyat Bölümü. *Günümüz Türkiye'sinde İslam Uluslar Arası Sempozyumu* içinde (1-16). Kayseri.
- Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2). (127-141).
- Özdoğan, Ö. (2008). İnsana Manevi-Psikolojik Yaklaşım. *AÜİFD*. XLIX(II). (77-102).
- Özdoğan, Ö. (2010a). *İsimsiz Hayatlar Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş*. (4. Baskı). Ankara: Özdenöze Yay.
- Özdoğan, Ö. (2010b). *Aşkın Yanımız Maneviyat*. Ankara: Özdenöze Yay.
- Özgür, Ö. (2014). *Çokkültürcü Sosyal Çalışma*. Ankara: SABEV Yay.
- Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory*. (3rd ed.). Chicago: Lyceum Books.
- Pincus, A. and A. Minahan. (1973). *Social Work Practice: Model and Method*. Peacock: Itasca, IL.
- Praglin, L. J. (2004). Spirituality, Religion, and Social Work. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 23(4). (67-84).
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. (Çev.: Dursun Bayrak). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Rapp, M. A. (2010) *The Practitioner's Attitudes Toward Religion And Spirituality In Social Work Practice*. (A dissertation submitted in partial fulfillment of the degree of Doctor of Philosophy). New York University School of Social Work. New York.
- Richards, P. S. and A. E. Bergin. (2011). *A Spiritual Strategy for Counseling and Psychotherapy*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Sarı, O. (2012). Sosyal Hizmetlerde Manevî Korunmanın Gereği ve Hukukî Dayanağı. *Beşerî Bilimlerde Manevî Arayışlar Sempozyumu*. Beder Üniversitesi. <http://academy.beder.edu.al/Conferences/ICH%202012/FULL%20ARTICLE/Osman%20Sari.pdf>. Erişim Tarihi: 24 Ekim 2016.
- Sarıkcıoğlu, E. (2007). Gelişmiş Ülkelerde Dini Teşkilatların Sosyal Hizmet Çalışmalarında Güncel Örnekler. 1. *Din Hizmetleri Sempozyumu* içinde (517-523). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Seinfeld, J. (2012). Spirituality in Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal*. 40(2). (240-244).
- Sevinç, K., M. Güven ve T. Yeşilyurt. (2015). Dindar ve Spiritüel Olmama (DİSOL) Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6. (59-86).
- Seyyar, A. (2008). İslami Değerler Açısından Manevi Sosyal Hizmetler. Ali Seyyar (Ed.). *Manevi Sosyal Hizmetler* içinde (13-52). İstanbul: Rağbet Yay.
- Seyyar, A. (2010). *Tıbbi Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım*. (2. Baskı). İstanbul: Rağbet Yay.
- Seyyar, A. (2016). *Olağanüstü Durumlarda Acil Manevi Destek*. İstanbul: Rağbet Yay.
- Sheafor, B.W. ve C. j. Horejsi. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*. (Çev. Ed., B. Çiftçi). Ankara: Nika Yay.
- Sheridan, M. J., R. K. Bullis, C. R. Adcock, S. D Berlin and P. C. Miller. (1992). Practitioners' Personal and Professional Attitudes and Behaviors Toward Religion and Spirituality: Issues For Social Work Education and Practice. *Journal of Social Work Education*. 28(2). (190-203).
- Sheridan, M. J., C. M. Wilmer and L. Atcheson. (1994). Inclusion of Content on Religion and Spirituality in the Social Work Curriculum: A Study of Faculty Views. *Journal of Social Work Education*. 30(3). (363-376).
- Sheridan, M. J. and K. A. Hemert. (1999). The Role Of Religion And Spirituality in Social Work Education And Practice: A Survey Of Student Views And Experiences. *Journal of Social Work Education*. 35(1). (125-141).
- Sheridan, M. J. (2003). The Spiritual Person. E. D. Hutchison (Ed.). *Dimension of Human Behavior: The Changing Life Course* içinde (183-225). CA: Sage: Newbury Park.
- Sheridan, M. J. (2004). Predicting the Use of Spiritually-Derived Interventions in Social Work Practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 23(4). (5-25).
- Sheridan, M. J. (2009). Ethical Issues in the Use of Spiritually Based Interventions in Social Work Practice: What Are We Doing and Why. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 28(1-2). (99-126).
- Smith Osborne, A. and M. Rosenwald. (2009). Exploring the Relationship Between Religiosity and Political Ideology Among Social Workers. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 28(4). (393-404).
- Spilka, B. (2013). Dinî Pratik, Ritüel ve Dua. Raymond F. Paloutzian ve Crystal L. Park (Ed.). *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları* içinde (157-180). Ankara: Phoenix Yay.

- Stewart, C., G. F. Koeske and R. D. Koeske. (2006). Personal Religiosity and Spirituality Associated With Social Work Practitioners' Use Of Religious-Based Intervention Practices. *Journal of Religion and Spirituality in Social Work*. 25(1). (69–85).
- Streets, F. (2009). Overcoming a Fear of Religion in Social Work Education and Practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 28(1-2). (185-199).
- Svare, G. M., M. Hylton, and E. Albers. (2007). On Our Own. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 26(4). (95-113).
- Şahin, F. (2001). Sosyal Hizmette Güçler Perspektifi ve Çözüm Odaklı Mülakat. *Aile ve Toplum*. 1(4). (59-72).
- Şahin, F. (2009). Sosyal Hizmette Kendi Kaderini Tayin Hakkı. *Aile ve Toplum*. 5(19). (87-97).
- Şahin, F. (2010). Religion and Social Work: What Kind Of Relationship. Institute of Pedagogy of John Paul II Catholic University of Lublin, Poland.
- Şahin, F. (2015). Din, Maneviyat Ve Sosyal Hizmet: Ne Çeşit Bir İlişki. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015 Özet Bildiri Kitabı*. Manisa.
- Şeker, A. (2012). *Sosyal Hizmete Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay.
- Şeker, A. (2015). *Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Cep Sözlüğü*. Ankara: SABEV Yay.
- Şirin, T. (2013). *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Şirin, T. (2014). *Dini Danışma ve Rehberlik, İhsan Modeli Manevi Danışmanlık*. İstanbul: Mim Akademi Yay.
- Söylev, Ö. F. (2014). *Türkiye’de Dinî Danışma ve Rehberlik –Alanları, İmkânları ve Yöntemleri- (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Tanğlay, N. (2009). *SHÇEK’te Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Motivasyon ve İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyi, R. A. (2002). Towards a Clarification of The Meaning of Spirituality. *Journal of Advanced Nursing*. 39(5). (500–509).
- Tarhan, N. (2015). *İnanç Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yay.
- TDK. (2016). *Maneviyat*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59952f1bb14ca3.27378859. Erişim Tarihi: 30 Aralık 2016.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama İçin Bir Giriş*. (Çev. Ed. Abdullah Karatay). Ankara: Nika Yay.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. Ankara: Dipnot Yay.
- Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme*. Ankara: Nika Yay.
- Tomanbay, İ. (1991). Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Tarihi. Keleş, R., Nowak, J. ve Tomanbay, İ. (Ed.). *Türkiye’de ve Almanya’da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük* içinde (209-213). Ankara: Selvi Yay.
- Tomanbay, İ. (1999a). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yay
- Tomanbay, İ. (1999b). *Sosyal Çalışmayı Yapılandırmak*. Ankara: SABEV Yay.
- Tomanbay, İ. (2007). *Sosyal Olmak*. Ankara: SABEV Yay.

- Topçu, G. (2012). Türkiye'de Sosyal Bilimlere Genel Bir Bakış ve Sosyal Hizmet Açısından Çıkarımlar. Cılga, İ. ve B. Hatipoğlu (Ed.). *Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet Üzerine Düşünceler* içinde (137-170). Ankara: SABEV Yay..
- Tuncay, T. (2007a). Kronik Hastalıklarla Başetmede Tinsellik. *Sağlık ve Toplum*. 17(2). (13-20).
- Tuncay, T. (2007b). Spirituality in Coping with HIV/AIDS. *HIV&AIDS Review - International Journal of HIV-Related Problems*. 6(3). (10-15).
- Tuncay, T. (2009). Genç Kanser Hastalarının Hastalık Anlatılarının Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 20(2). (69-88).
- Uğuroğlu, H. (2005). *Dünden Bugüne Türkiye'de Sosyal Hizmet Mesleği*. http://www.rehabilitasyon.com/action/makale/1/DUNDEN_BUGUNE_TURKIYEDE_SOSYAL_HIZMET_MESLEGI-729. Erişim tarihi: 15 Şubat 2016.
- Wagler-Martin, W.(2007). Listening To Our Stillness: Giving Voice To Our Spirituality (Spirituality and Clinical Practice). Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber and B. Ouellette (Ed.) *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* içinde (135-142). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Walsh, J.(2010). *Theories for Direct Social Work Practice*, Wadsworth: Belmont, CA.
- Yaman, Ö. M. ve M. A.Akyurt. (2013). Sosyal hizmete Kültürel Yaklaşım: 2011 Van Depremi Örneği. *Sosyoloji Dergisi*. 26(1). (105-144).
- Yaman, Ö. M., K. Karakulak ve F. Dağlar. (2015). *Kavramlar ve Kuramlar Bağlamında Sosyal Hizmeti Anlamak-Bibliyografik Bir Değerlendirme*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*. Ankara: Karahan Kitabevi.
- Yeneroğlu, M. (2014). Müslümanlar Sosyal Hizmet Çalışmalarının Neresinde?. *Perspektif Dergisi*. 20. (234).
- Yeşilkayalı, E. (2016). Sosyal Çalışmada Maneviyata Duyarlı Müdahale. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 53. (227-237).
- Yılmaz, M. (2011). Holistik Bakımın Bir Boyutu: Spiritualite, Doğası ve Hemşirelikle İlişkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 14(2). (61-70).
- Yılmaz, S. (2016). Bibliyoterapinin Hastalara Manevi Bakım Yöntemi Olarak Uygulanması (Sivas Devlet Hastanesi Örneği). AYTEN, A., Koç, M. ve Tınaz, N. (Ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt 1* içinde (459- 479). İstanbul: DEM Yay.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). *Sosyal hizmete Giriş*. Ankara: SABEV Yay.
- Zapf, M. K. (2007). Profound Connections Between Person and Place: Exploring Location, Spirituality and Social Work. Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber and B. Ouellette (Ed.) *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* içinde (229-242). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yay.
- Zastrow, C. ve K. Kirst-Ashman. (2014). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I*. Ankara: Nika Yay.

EKLER

EK.1: Nicel Görüşme Formu

Değerli katılımcı,

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de sosyal hizmet alanında maneviyata nasıl bakıldığı, uygulamaya aktarılıp aktarılmadığını araştırmaktır. Bu çalışmada "bütün fikirler ve görüşler değerlidir" düşüncesiyle katılımcı olmanızı rica ediyorum. Lütfen soruları dikkatlice okuyarak samimi yanıtlar veriniz. Bu sorulara cevap vermenize yardımcı olması için aşağıdaki tanımlar verilmiştir.

Din: Bir topluluk tarafından paylaşılan yapılandırılmış, sistematik ve organize inanç ve uygulamalar seti olarak tanımlanabilir. İnanmanın kaynağı ilahi olabileceği gibi beşeri de olabilmektedir. Kişiyi kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma/ibadet imkânını da sağlayan, inançlar, düşünceler ve eylemler sistemidir. Din toplumsaldır ve organize edilmiştir.

Maneviyat: Dinî inançları da içine alan ancak dinî inançlardan daha geniş bir kavram olarak; insanın kendi iç dünyasını anlamlandırmasının dışında diğer insanlarla, evrenle, Tanrı'yla olan ilişkileri de kapsamaktadır. Sadece dinî inançlar ile açıklanamaz. Ruhi boyutu itibarıyla kişiseldir.

Katkınız için teşekkür ederim.

Hıdır Apak

Doktora Öğrencisi

1-Cinsiyetiniz?

☐ Erkek ☐ Kadın

2- Yaşınız?

☐ 20-30 arası ☐ 31-40 arası ☐ 41-50 arası ☐ 51-60 arası ☐ 61 ve yukarısı

3- Medeni Durumunuz?

☐ Evli ☐ Bekâr ☐ Boşanmış

4- Eğitim Durumunuz?

☐ Üniversite veya yüksekokul mezunu ☐ Yüksek lisans yapıyor

☐ Yüksek lisans mezunu ☐ Doktora yapıyor

☐ Doktora mezunu

5- Şu anda hangi sosyal hizmet kurum veya kuruluşunda çalışıyorsanız adını yazınız?

.....

6- Mesleğinizde hizmet ettiğiniz süre ne kadardır?

☐ Çalışmıyorum ☐ 0 - 5 yıl ☐ 6 – 10 yıl

☐ 11 – 15 yıl ☐ 16 yıl ve üstü

7- Haftada ortalama kaç müracaatçıyla çalışmaktasınız?

☐ Hiç çalışmıyorum ☐ 1 - 5 ☐ 6 – 10

☐ 11 – 15 ☐ 16 – 20 ☐ 21 ve üzeri

8- Son beş yıl içinde maneviyat ile ilgili bir çalışmaya veya konferansa katıldığınız oldu mu?

☐ Evet ☐ Hayır

9- Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi veya edilmemesi ile ilgili akademik okumalarınız oldu mu?

☐ Evet ☐ Hayır

10- Sosyal hizmet eğitiminiz süresince manevi destek içerikli ders(ler) aldınız mı?

☐ Evet ☐ Hayır

11- Sosyal hizmet eğitiminde “sosyal hizmet ve maneviyat” veya “manevi destek” gibi bir dersin ders programlarında yer alması sizce gerekli midir?

☐ Çok gerekli ☐ Gerekli ☐ Az gerekli ☐ Gereksiz ☐ Fikrim yok

12- Manevi duygularınız(inancınız) sosyal hizmeti bir meslek olarak seçmenizde büyük bir etken midir?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

13- Sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatınızın bir parçası olduğunu düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

14- “Maneviyata duyarlı sosyal hizmet” size ne ifade ediyor? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- ☐ Müracaatçının anlam arayışına cevap verme
- ☐ Kültüre duyarlı uygulama
- ☐ Müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma
- ☐ Müracaatçının manevi ihtiyaçlarına cevap verme
- ☐ Müracaatçının self-determinasyon(kendi kaderini tayin etme) hakkına saygı
- ☐ Müracaatçının inançlarına saygı duyma
- ☐ Müracaatçıların ibadetlerine/ritüellerine/ayinlerine katılım
- ☐ Müracaatçıya manevi destek sistemleri ya da aktivitelere katılımı önermek
- ☐ Müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek

15- Bir sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı olarak müracaatçıların sorununun çözümünü kolaylaştırmak için maneviyatını dikkate alır mısınız?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

16- Bir sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı olarak müracaatçıların sorununun çözümünü kolaylaştırmak için dinî inancını dikkate alır mısınız?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

17- Sosyal İnceleme Raporlarında (SİR) müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölüm olmalı mıdır?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

18- Maneviyatını kendi sorunlarını çözmede güçlü bir yön olarak kullanan müracaatçılarla karşılaşmakta mısınız?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

19- Herhangi bir müracaatçınızı manevi destek alabileceği birine sevk ettiğiniz oldu mu?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

20- Sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ile ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

21- Sosyal hizmet mesleğinin dinî inanç ile ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

22- Maneviyatın Sosyal hizmet uygulamasına aktarılması noktasında bilgi eksikliği yaşadığınızı düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

23- Sosyal hizmet uygulamasında müracaatçının maneviyatını kullanmak hiç aklınıza geldi mi?

☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

22- Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulaması

Aşağıda belirtilen ifadelerin her birine ilişkin olarak en uygun bulduğunuz seçeneği işaretleyiniz. Katkılarınız için teşekkür ederim.		HİÇ KATILMIYORUM	KİSMEN KATILYORUM	KARARSIZIM	KATILYORUM	TAMAMEN KATILYORUM
Madde 1	Sosyal çalışanların müracaatçılarla çalışırken maneviyat ile ilgili konuları gündeme getirmesi uygundur	1	2	3	4	5
Madde 2	Müracaatçıların sahip oldukları maneviyat yardım sürecinde önemlidir	1	2	3	4	5
Madde 3	Müracaatçıların dinî inançları yardım sürecinde önemlidir	1	2	3	4	5
Madde 4	Maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına entegre etmek sosyal hizmetin etik ilke ve prensipleri ile çalışmaktadır	1	2	3	4	5

Madde 5	Müracaatçıların manevi geçmişleri hakkında bilgi edinmek değerlendirme aşamasının parçası olmalıdır	1	2	3	4	5
Madde 6	Maneviyat sosyal hizmet uygulamasının bir bileşeni değildir	1	2	3	4	5
Madde 7	Müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebilir	1	2	3	4	5
Madde 8	Müracaatçıların sosyal çalışmacıya manevi inançları konusunda paylaşımda bulunmaları hoş karşılanmalıdır	1	2	3	4	5
Madde 9	Müracaatçı ile dua edilebilir	1	2	3	4	5
Madde 10	Müracaatçıyla görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanılabilir	1	2	3	4	5
Madde 11	Sosyal hizmet uzmanı/Sosyal çalışmacı müracaatçı ile rahatlıkla dinî konular konuşulabilir	1	2	3	4	5

Anketimiz bitmiştir, katılımınız için teşekkür ederim.

EK.2: Doktora Tezi Bilgilendirilmiş Onam Formu

İsmim Hıdır Apak ve Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde doktora tezi hazırlamaktayım. "Sosyal Hizmet Uygulamasında Maneviyat" adlı nitel çalışmamda "bütün düşünceler ve görüşler değerlidir" düşüncesiyle katılımcı olmanızı rica ediyorum. Sizin görüşleriniz sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın yeri, uygulanması, durumu gibi konularda bilgi sağlayacaktır. Yarı yapılandırılmış görüşmede bazı sorular araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Çalışmaya katılma talebimiz tamamen gönüllük esasına dayalıdır.

Görüşmede transkript, kodlama ve analiz amaçlı ses kaydı almak için izninizi talep ediyorum. Çalışmada gizlilik ilkesi esastır. Ses kayıtları çalışma tamamlanır tamamlanmaz imha edilecektir. İsminiz gibi sizi tanıtıcı bilgiler araştırmanın hiç bir yerinde kullanılmayacaktır. İsterseniz çalışmanın sonuçlarını araştırma yayınlanınca alabilirsiniz.

Bu araştırma ile ilgili kafanıza herhangi bir şey takılırsa, araştırmacı ile rahatlıkla iletişime geçebilmekte rahat hissedebilirsiniz.

() Araştırmaya gönüllü olarak katılıyorum

İmza:.....

Tarih:.....

İsim –Soyad:

EK.3: Nitel Görüşme Formu

Çalıştığı Kurum ve Alan:

Tarih ve Saat:

Görüşülen Kişi:

Yaş:

Değerli Sosyal Hizmet Uzmanı/Sosyal Çalışmacı,

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyat -veya tinsellik de diyebilirsiniz- konulu bir araştırma yapmaktayım. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de sosyal hizmet alanında maneviyata nasıl bakıldığı, uygulamaya aktarılıp aktarılmadığıdır. Bu sayede bu konuda daha etkili ve bilimsel bir çalışma geliştirilebilecektir. Tüm düşünceler ve görüşler benim için ve akademik camia için değerlidir. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyorum.

Görüşmemize geçmeden önce, bu katılımın gönüllülük esasına dayandığını, görüşmemizin gizli olduğunu ve görüşmede konuşulanları yalnızca benim ve bu çalışmayı yürüten birkaç araştırmacının bileceğini belirtmek isterim. Bunun yanı sıra araştırma raporunda isimleriniz kesinlikle yer almayacaktır. Konuşmalarımızı not alacağımı veya kayıt cihazına kaydedeceğimi bildirmek istiyorum. Görüşme sonunda istemediğiniz bazı bilgileri söylebiliriz.

Görüşmeye başlamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir sorunuz veya belirtmek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

İzin verirseniz görüşmeye başlamak istiyorum.

1) Mesleki yaşamınızı kısaca anlatır mısınız?

- a. Hangi üniversiteden mezunsunuz?
- b. Kaç yıldır sosyal çalışmacı olarak çalışıyorsunuz?
- c. Haftada ortalama kaç müracaatçı ile çalışıyorsunuz?
- d. Okuldan mezun olduktan sonra, lisansüstü eğitime devam ettiniz mi?

2) Maneviyat deyince aklınıza ne geliyor?

- a. Sizce maneviyat ve din aynı şeyler mi farklı şeyler mi? Nasıl tanımlarsınız?
 - i. Aynı, çünkü: Maneviyat ve din arasında bir ilişki görüyorsanız bunlar nelerdir?
 - ii. Farklı, çünkü:.....
- b. Sizce sosyal hizmet uzmanları/sosyal çalışmacılar maneviyatı nasıl tanımlıyor

3) Sosyal hizmet mesleğini seçmenizde maneviyatın etkisi oldu mu?

- a. Evet, örnekle açıklayabilir misiniz?....
- b. Hayır, Peki mesleği tercih etmenizdeki en büyük etmen.....
- c. Peki, şu anda sosyal hizmet mesleğinizin maneviyatınızın bir parçası olduğunu düşünüyor musunuz?
 - i. Evet ise biraz açıklayabilir misiniz?(mümkünse örnek alarak)
 - ii. Hayır, çünkü...

- d. Sizce Sosyal hizmet uzmanlarının maneviyatı uygulama alanlarını etkiliyor mu, nasıl etkiliyor?

4) Maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisine yönelik bilgi seviyeniz hakkında bilgi verir misiniz?

- a. Konferans veya çalıştaya katıldınız mı?
- b. Akademik okumalarınız oldu mu?
- c. Sosyal hizmet eğitiminiz süresince “Maneviyat ve sosyal hizmet” içerikli bir ders aldınız mı?
- i. Cevabınız EVET ise;
1. Sosyal hizmet eğitiminiz süresince hangi derslerde manevi konulara değindiniz?
- ii. Sosyal hizmet eğitiminiz süresince sizce hangi derslerde manevi konulara değinilmeli?

5) Sosyal hizmet uygulamasında maneviyatın kullanılmasının gerekliliği hakkında düşünceleriniz ve tecrübeleriniz ne söyler?

- a. Maneviyata duyarlı sosyal hizmet veya maneviyatın sosyal hizmet uygulamasında kullanılması derken ne anlıyorsunuz?
- b. Sosyal çalışmacı olarak müracaatçıların sorunun çözümünü kolaylaştırma için maneviyatını dikkate alır mısınız?
- i. Müracaatçıların maneviyatı sizin için önemli midir?
- ii. Müracaatçıların manevi bir yapıya sahip olması yaptığınız işi kolaylaştırır mı?
- c. Müracaatçılarla çalışırken planlı değişim sürecinde müracaatçıların maneviyatını gündeme alıyor musunuz?
- d. Müracaatçılar için maneviyatın nerede önemli olduğu konusunda örnek verir misiniz?
- e. Maneviyat müracaatçıların güçlendirici bir yönü olarak kullanılabilir mi?
- i. Maneviyatını kendi sorunlarını çözmede güçlü bir yön olarak kullanan müracaatçılarla karşılaşmakta mısınız?
1. Hangi sıklıkla?
2. Bu konuda verebileceğiniz bir örnek var mı?
- f. Sosyal İnceleme Raporlarında Maneviyatla ilgili bir bölüm olmalı mıdır?
- i. Evet, çünkü....
- ii. Hayır, Çünkü....
1. Maneviyatı kabul eden bir uzman ise neden raporda istemiyor
2. Bu nedenleri maneviyatı kabul edenden de ve etmeyenenden de almalıyız
- g. Sizce uygulamada müracaatçıyla çalışırken dua etme, meditasyon yapma, dinî bir dil ve konsept kullanma, dinî veya manevi bir kitap veya yazı tavsiyesi gibi tekniklerin kullanımı konusunda görüşleriniz nelerdir?
- i. Neden uygun veya neden uygun değil?
- ii. Bu durumun avantaj ve dezavantajları nelerdir?

- h.** Herhangi bir müracaatçınızı bir din adamına veya manevi destek alabileceği birine sevk ettiğiniz oldu mu?
- Evet, peki niçin yönlendirildi? Sosyal çalışmacının eksikliğinden mi yoksa istemediğinden mi?
 - Hayır, peki manevi talebi olanlara nasıl bir tepki veriliyor?
 - Dini/Manevi lider ile sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı arasındaki inançlar ve değerler farkı sevki engellemekte bir problem oluştur mu?
- 6) Sosyal çalışmacı tarafından kullanılan maneviyata duyarlı uygulamalar ve müdahaleler var mıdır?**
- Müracaatçılarla maneviyatı kullandığınız vakalar var mı?
 - Müracaatçılarla çalışırken bilerek veya bilmeyerek maneviyatı kullandığınız oluyor mu? Örnek vererek açıklayınız
- 7) Sosyal hizmet mesleğinin maneviyat ile ayrı durarak mesafeyi koruması gerektiğini gerekli görüyor musunuz?**
- () Evet, çünkü:
- () Hayır, çünkü:.....
- 8) Eklemek istediğiniz bir şey var mı?**

EK.4: Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 31/01/2017-1704

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : 34233153-050.04.04-
Konu : Etik Kurul Kararı(Hıdır APAK)

Sayın Hıdır APAK
Midyat MYO Müdürlüğü Öğretim Görevlisi

İlgi : 25.11.2016 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz ile Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümünde devam eden "**Sosyal Hizmet Uygulamasında Maneviyat: Sosyal Çalışmalar Üzerine Alan Araştırması**" konulu doktora çalışmasının etik açıdan değerlendirilmesi istenmektedir.

Söz konusu çalışmanın Üniversitemiz Etik Kurulunca yapılan değerlendirme sonucunda; 24.01.2017 tarih ve 2017/01-7 sayılı kararı ile etik açıdan uygun olduğu görüş ve kanaatine varılmıştır.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-imzalıdır
Prof.Dr.Ahmet AĞIRAKÇA
Rektör

EKLER :
-Etik Kurul kararı(1 adet)

Mevcut Elektronik İmzalar
AHMET AĞIRAKÇA (Rektörlük - Rektör) 31/01/2017 15:45

Nur Mahallesi, Yenişehir Yerleşkesi
Diyarbakır Yolu, Yenişehir / Mardin
T/P : +90 482 213 40 06
F : +90 482 213 40 04
artuklu.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C. MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ Etik Kurul Kararı		
OTURUM TARİHİ	OTURUM SAYISI	KARAR SAYISI
24.01.2017	1	7
KARAR NO : 2017/01-7: Üniversitemize bağlı Midyat Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Görevlilerinde Hıdır APAK'ın Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümünde devam eden “Sosyal Hizmet Uygulamasında Maneviyat: Sosyal Çalışmalar Üzerine Alan Araştırması” konulu doktora çalışmasının etik açıdan değerlendirilmesi, Kurulumuzca yapılan değerlendirme sonucu; Üniversitemize bağlı Midyat Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Görevlilerinde Hıdır APAK'ın Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümünde devam eden “Sosyal Hizmet Uygulamasında Maneviyat: Sosyal Çalışmalar Üzerine Alan Araştırması” konulu doktora çalışmasının etik açıdan uygun olduğu görüş ve kanaatine varılmıştır. Halil ŞİMŞEK MAÜ.Etik Kurul Raportörü 		

EK.5: Nitel Araştırma Katılımcı Listesi

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Üniversite	Kıdem	Kurum	İl	Müracaatçı Sayısı
SÇ1	29	Erkek	Hacettepe	5 YIL	Sağlık	Mardin	20
SÇ2	27	Erkek	Hacettepe	4 YIL	Sağlık	Bingöl	5
SÇ3	26	Erkek	Adnan Men.	2 YIL	ASPB	Bingöl	20
SÇ4	26	Kadın	Düzce	2 YIL	ASPB	Bingöl	25
SÇ5	31	Erkek	Yalova	3 YIL	ASPB	Mardin	10
SÇ6	35	Kadın	Hacettepe	8 YIL	Adalet	İstanbul	40
SÇ7	28	Erkek	Hacettepe	5 YIL	ASPB	Diyarbakır	15
SÇ8	28	Erkek	Hacettepe	5 YIL	Sağlık	Erzurum	20
SÇ9	25	Erkek	İstanbul	2 YIL	Sağlık	Bingöl	8
SÇ10	29	Erkek	Hacettepe	5 YIL	Sağlık	Batman	10
SÇ11	27	Kadın	Sakarya	6 YIL	Sağlık	Batman	10
SÇ12	36	Erkek	Hacettepe	9 YIL	ASPB	Batman	12
SÇ13	30	Erkek	Hacettepe	6 YIL	ASPB	Mardin	30
SÇ14	26	Kadın	Atatürk	2 YIL	Sağlık	Erzurum	15
SÇ15	37	Kadın	Hacettepe	13 YIL	ASPB	Diyarbakır	18
SÇ16	27	Kadın	Ankara	3 YIL	Adalet	İstanbul	5
SÇ17	27	Kadın	Hacettepe	3 YIL	ASPB	Ankara	10
SÇ18	24	Kadın	Başkent	1 YIL	ASPB	Ankara	15

EK.6: Örnek Görüşme Deşifresi

HA: Evet hocam şöyle kısaca en azından araştırmanın amacından bahsedeyim. Bu araştırmanın temel amacı sosyal hizmet uygulamasında maneviyat veya tinselliğe nasıl bakılıyor? Türkiye de sosyal hizmet alanında maneviyata nasıl bakıldığı işte uygulamaya aktarılıp aktarılmadığı üzerinde olacak. Bu türden müracaatçılarla karşılaşırken ne türde bir müdahaleler yapılıyor mu yapılmıyor mu? Maneviyat alanı sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmeli mi edilmemeli mi? üzerine bir araştırma olarak bir doktora tezi bağlamında yürüyecek bir çalışma. Görüşmelerimiz ses kaydı ile alınacak istediğiniz yerde durdurabiliriz istediğiniz yerleri de daha sonra beraber silebiliriz yani o noktada da rahat olabilirsiniz. Görüşmeye başlamadan önce sormak istediğiniz bir şey varsa onu alabilirim yoksa görüşme sürecine başlayabilir miyim?

SÇ: Yok

HA: Önce bize mesleki yaşamınız hakkında böyle kısaca bir bilgi verir misiniz?

SÇ: 2007 Hacettepe Üniversitesi girişliyim. 2012'de mezun oldum. 2014 Ocak ayı itibariyle X⁵ Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde göreve başladım. Yaklaşık 3 yıldır sosyal ve ekonomik destek hizmeti yürütmekteyim o birimde çalışıyorum.

HA: Ekonomik yardım üzerine daha çok...

SÇ: Evet, başka bir birimde çalışmadım.

HA: 2014'ten önce çalışmanız oldu mu?

SÇ: 2014'ten önce bakım merkezinde çalıştım kısa süre

HA: Kısa süreliğine.

SÇ: Hı hı 3-4 ay.

HA: Engelli bakım merkezi

SÇ: Hı hı engelli bakım merkezi. XY sosyal hizmet merkezinde çalışıyorum. Daha çok XY'de görev yaptım. XY ve XY'ye bağlı ilçelerde işte... Biraz daha böyle şey ekonomik yoksunluk içinde yaşayan aileler bireyler üzerine çalıştım.

HA: Peki, ortalama kaç müracaatçı ile çalışıyorsunuz haftada?

SÇ: Yani haftalık yani bizim şöyle bir çalışma sistemimiz var; ilk başta ön görüşme alıyoruz onun dışında inceleme yapıyoruz daha sonrasında ise olumlu veya olumsuz sonuçlanması bakılmaksızın rapor yazıyoruz. Yani ortalama görüştüğümüz çalıştığımız müracaatçı sayısı haftalık 15 civarı. Hem görüşme hem de incelemesini yaptığımız müracaatçıları sayarsak 15 kişi ile haftalık görüşüyoruz yani.

HA: Peki, lisans eğitiminizi tamamladıktan sonra lisansüstü bir eğitime devam ettiniz mi?

SÇ: Hayır devam etmedim.

⁵ Not: Görüşmede geçen özel isimler için (X), (XY) sembolleri kullanılmıştır.

HA: Devam etmediniz. Peki böyle daha spesifik alana dair olması açısından maneviyat deyince ne anlıyorsunuz yani kişisel olarak mesleki açıdan değil. Kişisel olarak maneviyatı nasıl tanımlıyorsunuz. Maneviyat veya tinsellik yani ikisini de söylüyorum aynı şey zaten.

SÇ: Manevi veya dinsel belli bir dine bağlı olma anlamında düşünmüyorum. Yani bu kişinin kendi kendine yarattığı ya da kendi kendine uyguladığı düşünceler duyguları kapsayabilir. Yani sosyal hizmette maneviyat denildiği an genelde şey anlaşılıyor işte herhangi bir dinî inanca mensup olmak onun dışında insanın maneviyatı şey de olabilir başka bir dine ya da düşünceye bağlılıktan ziyade bir insana ya da başka bir araca başka bir şeye de bağlıda olabiliriz.

HA: Bağlılık üzerine.

SÇ: Bağlılık üzerine evet yani herhangi bir düşünceye kişiye veya herhangi bir araca başka bir şeye yani bu şey de olabilir ticaret de olabilir yani.

HA: Anlam bulduğu bir yer mi yani daha çok?

SÇ: Yani kendini bağlı hissettiği kendisiyle bir şeyleri çözerken baş etme yöntemi olarak kullandığı şeylere baş etme sürecinde kullandığı duygular, düşünceler, araçlar, yöntemler hepsi benim için maneviyatı kapsıyor.

HA: Yani dinle bir ayrı olduğunu düşünüyorsunuz.

SÇ: Dinî de kapsar ama sadece dinden ibaret değildir.

HA: Maneviyat daha geniş mi o zaman kavram olarak?

SÇ: Bende daha geniş bir kavram

HA: Yani din içerisinde var olan bir argüman sadece o zaman.

SÇ: Ben öyle düşünüyorum yani mesela bizim müracaatçılar ile çalıştığımız zaman gördüğümüz şeylerden biri yani baş etme yöntemi olarak evet çoğu zaman dinî duyguları ön plana çıkarabiliyorlar ama müracaatçının örneğin çocuğu varsa mesela çocuğuna olan bağlılığı sevgisi ve şeyi de onun hissiyatını güçlü tutup onu ayakta tutabiliyor.

HA: Yani sadece dinî ön plana çıkaran müracaatçılar değil sizin tanımlamanızla maneviyatı çıkaran müracaatçılar ile de karşılaşıyorsunuz.

SÇ: Karşılaşıyoruz evet.

HA: Evet, yani farklılaşabiliyor maneviyat

SÇ: Tabi yani baş etme yöntemi olarak eğer kullanırsak farklı araçlar farklı düşünceler yani bir kişiye bağlı olarak da maneviyatı geliştirip o sorunu çözebiliyoruz.

HA: Evet, yani biraz şeye değindiniz ama biraz onu açalım. Yani sosyal hizmet uzmanları işte maneviyatı şu şekilde değerlendiriyor sizce maneviyatı nasıl değerlendiriyorlar sosyal hizmet uzmanları?

SÇ: Yani sosyal hizmet uzmanları olarak değil de genel olarak kişi kişiler bütün genel olarak düşünce maneviyat sadece din üzerinden yorumlanan bir şey dediğim gibi sadece

Din üzerinden yorumlayamazsak sosyal hizmet açısından belki de uygun olabilir ama sadece belli bir din veya belli bir düşünce sistemi üzerinden sosyal hizmete dâhil ettiğimiz zaman yani kişinin kendi özgür koşullarını kendi yaşam tarzını kendi yaşam koşullarını düşünmeden yani tek tip maneviyat eklersek sosyal hizmette bunu yanlış olduğu.

HA: Bu sorunlu bir durum ve hal alacaktır. Ona biraz daha açıklayacağız birazdan peki mesleği seçmenizde yani Hacettepe Üniversitesi'ni tercih etmenizde ki en büyük etken neydi?

SÇ: Yani tamamen ekonomik.

HA: Tamamen gelecek.

SÇ: Tabi tabi gelecek kaygısı, atanma ihtimalinin yüksek olması gelecekteki...

HA: Birinin yönlendirmesiyle mi oldu?

SÇ: Bir rehber hocamın yönlendirmesiyle oldu ben daha çok psikoloji bölümü okumak istiyordum ama son gün rehber hocam beni yönlendirdi iş bulacağımı rahat rahat iş bulacağımı tamamen gelecek kaygısı yani. Türkiye'de bence de çoğu insan yani tercihini yaparken kendi tercihleri ile kendi isteğiyle kendi şeyine göre değil. Daha çok iş bulma amaçlı gelecek kaygısıyla bu biraz da. Türkiye'de bu işte meslek seçimi biraz da sınıfsal bir şey yani sınıfsal kaygılarla daha çok yani ülkenin koşullarına bağlı olarak böyle geliyor benimki de öyle gelişti tamamen ekonomik kaygıyla gelecek kaygısıyla.

HA: Yani öyle kişisel tercihiniz.

SÇ: Yo yo herhangi bir şeyim olmadı.

HA: Ve bunun bağlamında maneviyatınıza bir etkisi olmadı tercih ederken.

SÇ: Yani maneviyatım da şöyle.

HA: Tercih etme sürecinde.

SÇ: Tercih etme sürecinde yok.

HA: Daha sonra oldu mu peki mesela sosyal hizmet uygulaması karşılaştığınız müracaatçı grupları sizin maneviyatınıza bir etki yaratıyor mu?

SÇ: Benim maneviyatımda şöyle yani şöyle söyleyebilirim yani ruh dünyamdan. Sadece insanın ruh dünyasında gelgitler yaratıyor çelişkiler yaratıyor çünkü dışarıda yaşadığımız hayatla müracaatçıların yaşadığı hayat arasında büyük bir fark var yani. Bu farkı da gördüğümüz zaman ister istemez o çelişkileri kendi içinde yaşıyorsunuz. Manevi dünyanızda çok fazla...

HA: Olumsuz mu etkiliyor?

SÇ: Yani çoğu zaman aslında benim kendi açımdan söyleyeyim beni olumsuz etkiliyor. Tabi. Çünkü her gün aynı eşitsizliği aynı adaletsizliği aynı sorunları gördüğüm zaman bu seni büyük sıkıntılara sokuyor. Bence hani sosyal hizmet uzmanı ya da psikolog bizim alanda çalışanların aynı zamanda profesyonel destek alması lazım yani benim düşüncem öyle. Çünkü manevi anlamda yıpratıcı bir şey. Sonuçta biz insan ile uğraşıyoruz bu senin

ruh dünyanda seni bazı yerde sıkışmışlık hissiyatı veriyor çünkü çok fazla dokunamıyorsun çok fazla İş yoğunluğundan dolayı müracaatçıların hayatına fazla etki edemiyorsun. O açıdan biraz ruhsal anlamda yorucu yani yıpratıcı diyebilirim yani.

HA: Yani peki mesela yardım ettiğiniz zaman yani gerçek anlamıyla yardım ettiğinize inandığınız zaman.

SÇ: Mutluluk veriyor tabi.

HA: Mutluluk ve anlam bulmanızda.

SÇ: Tabi tabi ama şey dediğim gibi yani.

HA: Çok zayıf sanki iş yoğunluğundan dolayı.

SÇ: İş yoğunluğundan dolayı ve sizin dinlenmek sonuçta kendinize zaman ayıramıyorsunuz ve kendi ihtiyaçlarınızı çoğu zaman giderme şansımız olmadığı için. Çünkü iş hayatındaki o yoğun duygular o yoğun şeyler dışarıya da bazen taşımakta zorunlu olduğumuz için çok fazla bir şey yaşamıyorsunuz ama tabi bir şeylere dokunduğunuzu bir şeylere değışip dönüştürdüğünüzü hissettiğiniz zaman tabii ruhsal anlamda bir doyum sağlıyor size. Sağlamıyor değil salt ruhsal bitkinlik yorgunluktan ziyade hani bunun da taşıyor ama işin ruhsal yorgunluk bitkinliği biraz daha ağır basıyor kendi açımdan.

HA: Peki, bu diğer sosyal hizmet uzmanları için nasıl sizce? Mesela maneviyatlarını etkiliyor mu?

SÇ: Benim gözlemlediğim şöyle uzun süre bu işi yapan uzun süre aynı alanda çalışan insanlarda mesleki tükenmişlik ortaya çıkıyor. Yani bir hissizleşme durumu yaratıyor yani. Bunu da ben normal karşılıyorum çünkü insanın bir şekilde bence bu kendini koruma mekanizması yani baş etme yöntemi yani bu hissizliği yaratamazsınız sürekli aynı duygusal yoğunlukla yaşamak insanı yıpratıyor. O yüzden söylüyorum yani bu mesleki tükenmişliği bu şeyi yaşamamak için ciddi anlamda hani bu alanda çalışanlar için bir destek. Olması lazım bence daha verimli daha iyi çalışmak için.

HA: Anladım peki şey maneviyat ve sosyal hizmet alanındaki bilgi seviyenizi ölçmek açısından böyle bir akademik okumalarınız hiç oldu mu maneviyat ile ilgili?

SÇ: Yok olmadı.

HA: Peki, herhangi bir konferans bir çalıştay?

SÇ: Olmadı.

HA: Olmadı. Böyle bir ders aldınız mı peki lisans eğitiminiz süresince?

SÇ: Yok, almadık da yani çok Belki çok ufak tefek hatırlıyorum böyle bir belki bir derste filan konuşmuş olabiliriz çok fazla hani toplamda bir iki saati almamıştır.

HA: Peki, böyle bir dersin olması sizce gerekli midir?

SÇ: Yani içeriğinin nasıl olacağı ile ilgili dediğim gibi hani.

HA: Nasıl bir içerik olsaydı kabul ederdiniz?

SÇ: Sosyal hizmete nasıl eklemlendirdiğimiz ile alakalı bir şey yani atıyorum mesela çok maneviyat. Başta dediğim gibi eğer tinsel bir anlamda sadece yaklaşmışsa atıyorum müracaatçının ya da işte yaşanan sorun ilgili şöyle bir şey de olabilir mesela maneviyat derken kadenci bir yaklaşımla yaklaşmak mı ama ya da şu. Bu müracaatçıyı dezavantajlı duruma getirir. Ama eğer maneviyatı güçlü birinin o sorunla o karşılaştığı güçlkle baş etme yöntemi olarak kullanacaksak bu olabilir tabi kesinlikle olmaz olmaması gerekiyor diye bir düşüncem yok.

HA: Evet dersin sınırlarının iyi mi çizilmesi gerekiyor?

SÇ: Aynen.

HA: Ve profesyonellik bağlamında ele alınması gerektiğini düşünüyorsunuz.

SÇ: Aynen öyle.

HA: Anladım. Biraz daha böyle alan ile ilgili tecrübeleriniz ve deneyimleriniz bağlamında olacak bir sonraki sorularım. Mesela maneviyata duyarlı sosyal hizmet derken ne anlıyorsunuz yani bu bahsettiğiniz güçlü yönün dışında ne tür bir şey olabilir?

SÇ: Yani ben kendi maneviyata duyarlı derken... Yani maneviyatı gündeme alan, maneviyatı göz ardı etmeden hizmet götürmek yardım sürecine dâhil etmek bağlamında söylüyorum. Yani şöyle ben söyleyebilirim tekrar söyleyeyim her kişinin kendine özgü koşulları kendine özgü manevi dünyası olduğunu düşünerek.

HA: Her insanın var mıdır maneviyatı?

SÇ: Her insanın vardır iyi veya kötü tabii ki vardır. Bizim şöyle söyleyeyim yani biz sorunları çözerken maneviyatı şöyle alabiliriz; bir insanın güçlü veya zayıf yanları bunu belirler yani maneviyat şöyle şaha doğrusu...

HA: Daha somut var mı böyle müracaatçının güçlü yanı olarak gördüğünüz?

SÇ: Manevi olarak dediğim gibi önemli olan kişinin manevi yönünün ne belirlediğidir yani biz o yüzden söylüyorum tek tip herkese aynı şekline değerlendiren bir manevi sosyal hizmet uygulanmasından ziyade herkesin kendi iç dünyasında iç dinamiğinde kendi hayat görüşünde manevi yönünü belirleyen güçlü yönleri güçlü tarafları belirleyebilirsek ona göre.

HA: Ona duyarlı bir sosyal hizmet...

SÇ: Evet, onun o manevi gücünü belirleyen şeyin ne olduğunu ayakta durmasını sağlayanın ne olduğunu bulabilirsek maneviyatı sosyal hizmetlerde okuyabiliriz ve uygulayabiliriz yani bu dinsel bir şey de olabilir ama dinsel bir şey de.

HA: Sadece din de değil.

SÇ: Şey de olabilir çocuklar ile hayata bağlı olabilir ya da başka bir şeyle bağlı olabilir ya da geleceğe ilişkin umudu beklentileri olabilir bunları besleyecek müracaatçının bunlarla baş etme yöntemi olarak kullanacak şeyi bulabilirsek hiç sıkıntı yok ama müracaatçının kendi iç dinamiği kendi özgün koşullarını hesaba katmadan.

HA: Kendi kafamıza göre...

SÇ: Kendi kafamıza göre kaderci bir anlayışla bir sosyal hizmet uygulaması yaparsak Bu biraz yanlış olur yani her kesime her koşula her müracaatçıya uygun olmaz bizim özellikle alanında karşılaştığımız en büyük sorunlarından biri bu mesela çoğu zaman maneviyat ile ilgili mesela bizi suçlayabiliyorlar. Bizim kendi manevi dünyamıza saldırırlar çoğu zaman kendi istekleri gibi olmadığında bizi vicdansız.

HA: Mesela yardım alamadığı zaman...

SÇ: Bizi vicdansızlık ile suçlayabiliyorlar bizi inançsızlık ile suçlayabiliyorlar ya da bizi zalimlik ile suçlayabiliyorlar. Yani böyle şeyler ile de karşılaşıyoruz kendi manevi değerlerimize de çoğu zaman müracaatçılar tarafından sınırsız bir şekilde saldırıyorlar.

HA: Yani şunu diyebiliriz bazı müracaatçıların manevi bir yapısının olması bazen işimizi zorlaştırıyor ki bazı zamanlar kolaylaştırıyor iken bazı zamanlarda zorlaştırıyor.

SÇ: Evet, yani o yüzden dinî yargılar ya da manevi şeylerin dediğim gibi kişiye göre değişmesi lazım bizim de çoğu zaman mesela maneviyatla ilgili sormuştunuz mesela hani nasıl bir zorlukla karşılaşıyorsunuz ya da manevi dünyanızda bu tarz şeylerle çok karşılaşıyoruz özellikle bu tarz suçlamalarla. Tabii bunu profesyonel olarak baktığımız zaman çok anlayışla karşılamanız gerekiyor aslında çünkü orada bir çaresizlik şey var müracaatçının sorunu ile baş edememe şeyi suçlaması gereken birisi var en yakın suçlayabileceği kişi de biz oluyoruz. Burada müracaatçının manevi mesela maddi olarak müracaatçının sorununu çözemediğimiz zaman manevi anlamda müracaatçı ile atlatabilecek onun gelecek ile ilgili insan manevi anlamda deyince. Tabii bu psikolojiyi de kapsıyor müracaatçının bu süreç ile nasıl başa çıkabileceğine yönelik psikolojik danışmanlık yapmak ben kendi açımdan manevi bir uygulama olarak söylüyorum ama maneviyata bunu da katabiliriz. O yüzden dediğim gibi hani tamamen salt teknik bir uygulamadan ziyade kişiye göre ya da bölgenin yaşam tarzına göre oluşturulması lazım.

HA: Peki, böyle somut karşılaştığınız var mı böyle? Müracaatçının mesela maneviyatını güçlü yön olarak kullandığı veya işte maneviyatın işini kolaylaştırdığı maneviyat sizin kullandığınız müracaatçının o yönünü görüp onun üzerinden yardım sürecine devam ettiğiniz...

SÇ: Yani geçen bu söylediğinizin kapsıyor mu bilmiyorum ama geçen mesela bir müracaatçımızla bir tartışma oldu ceza evinden çıkan bir müracaatçı kendisi işte cezaevi sürecinden sonra herhangi bir sağlık sorunu olmadığı için ekonomik desteği sonlandırmak zorunda kaldık. Eşi ile gelmişti. Bizi tabii yine şey yaptı vicdansızlık zalimlik onun hakkını vermemek ile suçladı biraz da tehditvari konuşuyordu. Kendisine biz işte yönetmelikten bahsettik korunmaya muhtaç çocuk kapsamında olmadığını söyledik çocuklarının kendisinin çalışabilir durumda olduğunu. Müracaatçının düşünce dünyası işte bilgi birikimi manevi dünyası diyelim bunu şey yapamadı kabullenemedi. İşte çocuklarının rızkını benim kestiğimi işte benim engel olduğumu bunun acısını çekeceğimi falan filan Allah'tan korkmadığımı söyledi. Bir yarım saatlik görüşmemiz oldu tabi biz hep aynı şeyleri tekrarladık işte yönetmelikler bu sınırlar bu şeyler müracaatçının algı dünyasında

pek bir şey ifade etmiyor. Bizde müracaatçının artık kendi manevi dünyasında bunu kabullenmesi için müracaatçının dilinden konuşmak zorunda kaldık. Şu anlamda yani şöyle onun eşini aslında ya da çocuklarını zor durumda kaldığında bizim yardım ettiğimizi bizim buna vesile olduğumuzu yani destek olduğumuzu şu anda da o olmadığı zaman o yokken onun eşi ve çocuklarını bizim kendimizin yardım ettiğini şimdi de yardım edemediğimizi söyledim. Yani yönetmeliğin işte şuyun buyun dışına çıkıp da biraz da böyle müracaatçının eşi ve çocuklarına bizim sahip çıktığımızı bu tarz bir konuşma yaptığımız o zaman müracaatçı bizi anlamaya başladı kabullendi yani bunu. Kendisinin de çalışması gerektiğini aslında yani bu sürecin böyle devam edemediğini biraz da Kendisinin de sıkıntı olduğunu çözümünde kendisinde olduğunu kabullenmeye başladı. Bununda tabii müracaatçının işte ben yokken benim işte çocuğuma eşime sahip çıktılar. Aslında evet böyleymiş. Yani biraz daha şeyin yönünü değiştirince konuşmayı yani dilinizi değiştirince müracaatçının anlayabileceği onun kabullenebileceği işte ona dokunabilecek şekilde konuştuğunuz zaman müracaatçı durumu anladı. Bizden kaynaklı olmadığını hem de kendisi ile ilgili aslında bu biraz da bir takım sorunları olduğunu işte konuşmak üslubu onu kabullendi. O yüzden diyorum hani müracaatçının kendi şeyine göre.

HA: Evet, duruma göre zamana göre ve koşula göre.

SC: Belki başka bir müracaatçımız onu kabullenmez işte sen niye benim çocuğuma sahip çıktın bunu devlet verdi. Bize verilen bir hak yani sen kimsin diyebilir yani. O yüzden diyorum hani koşula zamana...

HA: Peki mesela yoksullukla mücadele eden müracaatçılarla genellikle çalışıyorsunuz. Bu yoksullukla mücadele süreçlerinde maneviyatları etkin rol oynuyor mu? Maddi destek dışında yani mesela kocasının hapse girme sürecindeki yaşadığı travmatik boyutu atlatmasında kendi maneviyatını güçlü yön olarak görmesi çocuklarını koruması yoksullukla mücadele stratejilerini geliştirirken kullandığı argümanlar bağlamında maneviyatını kullanan müracaatçılar ile karşılaşıyor musunuz?

SC: Yani tabi karşılaşıyoruz. Bir sürü baş etme yöntemi var müracaatların bu sorunun çözmesinde bunlardan birisi maneviyat inançları tabii ki devreye giriyor. Ayakta durmalarını tek başına değil de o da büyük bir etken. Yani bizim karşılaştığımız yani net olarak mesela inançları ile ya da şeyleri ile ilgili çok fazla böyle detaya girmiyorlar yani bizde girmiyoruz kendileri de girmiyorlar.

HA: Kendilerinin mi girmesini istiyorsunuz daha çok?

SC: Yok. Yani çok fazla aslında bu manevi duyguları ile ilgili ya da maneviyatları ile ilgili çok fazla bilgiyi almıyoruz yani. Alınması ile ilgili de herhangi bir ciddi anlamda şeyimiz de olmadı.

HA: Anladım...

SC: Düşüncemiz ya da öyle bir gerekli görmedik evet yani şu anda alanda öyle bir uygulama yok yani Türkiye'de zannetmiyorum öyle bir şey olduğunu en azından bizim alanda...

HA: Peki, mesela diyelim sosyal inceleme raporlarını yazıyorsunuz sosyal inceleme raporlarında böyle bir bölüm yer alması gerekir mi sizce?

SÇ: Yani onun içeriğinin nasıl olacağı ile ilgili şu anda bilemiyorum.

HA: Yani mesela sağlık durumu ile ilgili bilgi veriyorsunuz...

SÇ: Veriyoruz evet...

HA: Bir de sağlık durumunun yanında müracaatçının dinî ve maneviyatı ile ilgili maneviyatının hangi noktalarda güçlü olduğu veya maneviyatının kullanıp kullanmayacağınız yani mesela sağlıklı olup olmadığını yazıyorsunuz. Yani sağlıklı olsa da yazıyorsunuz sağlıklı değilse de yazıyorsunuz. Mesela maneviyatı ile ilgili bilgileri orada paylaşmak doğru mu sizce? Veya olmalı mı veya diğer başlıkların altında mı maneviyat ile ilgili kısa kişisel bilgiler bağlamında mı paylaşılabilir?

SÇ: Yani işte maneviyatın içeriği ne olacak. O önemli yani biz eğer şey dersek yani şu dine mensup ya da şu inançta işte şu kadar ibadet yapıyor şu kadar ibadet etmiyor...

HA: Bu sıkıntılı mı olur?

SÇ: Yani bence bu sıkıntı olur ama güçlü yönlerini kapsayan manevi değerlerini yazmamız hiçbir sıkıntı değil sorunlarla baş etme ile ilgili hangi yönleri daha güçlü yani.

HA: Şeyler niye sıkıntı olur yani merak ettiğim için soruyorum. Ayırıştırıcı bir dil mi olur?

SÇ: Yani bizi çok ilgilendirdiğini düşünmüyorum. Yani hangi dine mensup olduğu ibadet edip etmediği ya da hangi cemaate bağlı olduğu bizim uygulama yaparken bizim ya da sorunlu müracaatçı ile ilgilenirken baz aldığımız şeyler var.

HA: Mesela eğer beni bir gruba mensup ise ve bu gruptan sosyal yardım alıyorsa bu sizi ilgilendirmez mi mesela?

SÇ: Yani dinî bir grup olmasına bakmayız biz. Yani sadece sosyal yardım alıp almadığı. Biz sosyal çevresine bakarız ama mesela.

HA: Sosyal destek mekanizmalarına bir anlamda bakarsınız?

SÇ: Ona bakarız veya dinî bir şeye mensupsa oradan alıyorsa tabi. Sosyal destek mekanizması güçlü mü değil mi bu ailesi de olabilir mesela ailesiyle aynı ortam içerisinde de yaşıyor olabilir ya da sosyal destek mekanizması.

HA: Veya ailesi destek veriyordur.

SÇ: Evet, mesele çok fazla bireyselleşmemiş toplumlarda öyledir mesela. Yani bizim mesela köy ortamında incelemeye gittiğimiz zaman oradaki ilişkilerin daha güçlü olduğunu görüyoruz. Sosyal destek mekanizmasının daha güçlü olduğunu görüyoruz. Hani orada bir cemaat olma hali cemaat olma duygusu.

HA: Maneviyatla birebir ilişkili değil.

SÇ: Değil yani orada bir cemaat olma hali oranın sosyolojik değişkenlerine bağlı olarak oranın sosyolojik hali ile ilgili daha güçlü cemaat olma hali. Ama burada şehir merkezinde

kent merkezinde bu cemaat olmak birlik olma hali biraz daha zayıf. Yani köy toplumuna köy ortamına göre ama bir cemaatin içinde tabii ki de çok aktifse ve herhangi bir cemaat destekliyor ise. Ama dediğim gibi yani ben insanların dinî yani hangi dine mensup oldukları ya da ne kadar ibadet ettikleri ya da beni duygularının gerçek olup olmadıkları bu tarz şeylerden bunları kast ediyorsak bunların sosyal inceleme raporlarında olması gerektiğini düşünmüyorum.

HA: Peki müracaatçı ile dua etme veya meditasyon diyebiliriz veya müracaatçıya bir manevi bir kitap verme veya müracaatçı sizin de dua etmek isterse buna yönelik tepkiniz ne olur?

SÇ: Daha önce böyle bir şey hiç karşılaşmadım.

HA: Mesela kocam hapse girdi onunla baş edebilmek için bana dua eder misin diye bir şey oldu mu hiç? Mesela ben örnek veriyorum -tabii daha somuta indirgensin dyesizden dua isterse eder misiniz ona yardımcı olacaksa?

SÇ: Yani şöyle söyleyeyim Biz bununla karşılaşyoruz yani kendi derdini anlatırken zaten o arada uzun da olmasa dua ediyor. Yani inşallah kurtulur da ya da işte böyle şeyleri bir daha yaşamayız biz orada müracaatçıya şu anlamda destek veriyoruz. Aynısını söylemiyoruz da âmin diyoruz mesela eşlik ediyoruz. Umarım kurtulur veya... Onu rahatlatan veya güçlendiğini gördüğümüz zaman bunu onaylayacak ya da destekleyecek şekilde yaklaşıyoruz yoksa.

HA: Yani kesinlikle benim işim bu değil dua benim işim değil gibi bir şeye girmiyorsunuz.

SÇ: Yok, girmiyoruz yani ben kendi açımdan böyle bir şeye girmiyorum. Yani çünkü onun güçlü yönü ise müracaatçı onu daha güçlü kılıyorsa.

HA: İletişim ağıımızı daha çok mu kolaylaştıracaktır?

SÇ: Yani buna ket vurmanın bir manası yok çünkü dediğim gibi her insanın kendine özgü bir insan bununla güçlü yönü ise tabii ki onu ayakta tutuyorsa müracaatçının kendi duygu düşünce ve dinî inanışına göre onu desteklemek ya da onu onaylamak sıkıntı değil. Ama ona sert çıkmak zaten yanlış olan bu. Yani müracaatçı böyle şeylerden hoşlanmaz. Yani biz şey yapamayız kendimiz bunu belirleyemeyiz yani biz dua edelim şey yapalım.

HA: Müracaatçı istiyor ise ve yararlı ise yapılabilir profesyonellik bağlamında.

SÇ: Müracaatçıya zarar vermiyorsa...

HA: Zarar vermiyorsa anladım. Peki, herhangi bir müracaatçınızı manevi destek alabileceği veya bir din adamına gönderdiğiniz hiç oldu mu?

SÇ: Olmadı.

HA: Böyle bir talepte mi olmadı?

SÇ: Böyle bir talep olmadı hayır. Yani şey ile ilgili talep genelde hani psikolojik danışmanlık ile ilgili talepleri oluyor.

HA: Peki, böyle bir talep olsa gönderir misiniz?

SÇ: Din adamına mı?

HA: Evet veya manevi destek alabileceği birine yönlendirir misiniz?

SÇ: Yok, yönlendirmem, niye yönlendirmem çünkü bizim zaten öyle bir şeyimiz yok, öyle bir kanalımız yok.

HA: Mesleki sınırlarınızı mı aşıyor?

SÇ: Yani bizi aşar evet ben öyle düşünüyorum. Çünkü şöyle bizim şu anda öyle bir şey yapmamız.

HA: Mesela sizinle görüşürken dinî bazı şeyler soruyorsa veya işte maneviyatla ilgili bazı şeyler soruyorsa siz bunun kendi bilgilerinizin sınırını mı aştığını düşünüyorsunuz?

SÇ: Yani bu bizim mesleki alanımızı aşar. Aştığı için müdahale edemem çünkü kendi bilgi alanının dışında olduğu için müracaatçıya sağlıklı bilgi veremeyeceğim için müdahale etmem.

HA: Yani yönlendirebileceğiniz kişide bilmeyeceğiniz için o yüzden mi?

SÇ: Evet, yani bence bu daha şey başka din adamına yönlendirmek şey yapmak müracaatçının çok fazla da bizim kanalımızla ihtiyacı olan bir şey olduğuna inanmıyorum. Yani gayet tabi kendisi bunu yapabilir yani genellemiş olmayayım yetişkin insanlar bunu bilen insanlar.

HA: Bizim mesleki sınırlarımıza bunun dâhil edilmemesi gerekir...

SÇ: Ben öyle düşünüyorum.

HA: Anladım. Siz genel olarak yani benim en azından anladığım maneviyat ile ayrı durarak mesafeyi korumaması gerektiğini sosyal hizmetin belli sınırlar içerisinde maneviyatı dâhil edebileceğini düşünüyorsunuz.

SÇ: Yani daha sınırları iyi çizilmiş, kişinin kendi özgün koşullarına yaşam şekline yaşam tarzına uygun olabilecek, yani değişkenlik gösterebilecek her bireyin farklı olduğunu düşünüyorum. Sorununun baş etme yöntemi olarak kullanılabilir.

HA: Benim söyleyeceklerim bu kadar sizin eklemek istedikleriniz varsa...

SÇ: Benim eklemek istediğim yok şu anda başka bir şey sormak istiyorsanız.

HA: Sağ olun, Çok teşekkür ederim bu değerli katkılarınız için...

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Mardin’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Mardin’de tamamladı. 2012 yılında Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Sosyoloji Bölümünde Yüksek Lisansa başladı ve 2014 yılında Yüksek lisansını tamamladı. 2014 yılından itibaren ise Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalında Doktora öğrenciliği yapmaktadır.

Apak, 2012-2015 yılları arasında Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde önce araştırma görevlisi ve daha sonra öğretim görevlisi olarak çalıştı. Kasım 2015 tarihinden itibaren Mardin Artuklu Üniversitesi Midyat Meslek Yüksek Okulu Sosyal Hizmet bölümünde Öğretim Görevlisi görevini sürdürmektedir. Apak, evli ve bir çocuk babasıdır.